

Republika e Kosovës - Republika Kosova - Republic of Kosovo

Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural
Ministarstvo Poljoprivrede, Šumarstva i Ruralnog Razvoja
Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development

NACIONALNI PROGRAM ZA POLJOPRIVREDU I RURALNI RAZVOJ 2023 - 2027

JUN 2023

Republika e Kosovës
Republika Kosova - Republic of Kosovo
Qeveria - Vlada - Government

Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural/Ministarstvo Poljoprivrede, Šumarstva
i Ruralnog Razvoja/Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development

NACRT PROGRAMAZA POLJOPRIVREDU I RURALNI RAZVOJ 2023-27

Juni 2023

IPA PROGRAM RURALNOG RAZVOJA:

TABELA SADRŽAJA

1. NASLOV PROGRAMA ZA RURALNI RAZVOJ.....	6
2. ZEMLJA KORISNIK.....	11
1.1. Geografska rasprostranjenost programa	11
3. OPIS TRENTNE SITUACIJE, SWOT ANALIZA I IDENTIFIKACIJA POTREBA.....	11
3.1. Opšti društveno-ekonomski kontekst geografske rasprostranjenosti	11
3.2. Učinak poljoprivrednog, šumskog prehrambenog sektora	20
3.3. Upravljanje životnom sredinom i zemljишtem ..... Error! Bookmark not defined.	
3.4. Ruralna ekonomija i kvalitet života	76
3.5. Priprema i sprovođenje Lokalnih razvojnih strategija – Lider	83
3.6. Tablica indikatora konteksta	89
4. SWOT – sažetak navedenih analiza..... Error! Bookmark not defined.	
4.1. Poljoprivreda, šumarstvo, prehrambena industrija (posebne tabele za svaki sektor odabran za podršku)	Error! Bookmark not defined.
4.2. Upravljanje životnom sredinom i zemljишtem	119
4.3. Ruralna ekonomija i kvalitet života	121
4.4. Priprema i implementacija Lokalnih razvojnih strategija – Lider	130
5. GLAVNI REZULTATI PRETHODNIH INTERVENCIJA.....	131
5.1. Glavni rezultati prethodnih nacionalnih intervencija; isplaćeni iznosi, sažetak procena, pouke.....	133
5.2. Glavni rezultati pomoći EU; isplaćeni iznosi, sažetak procena, pouke. Error! Bookmark not defined.	
5.3. Ključni rezultati multilateralne pomoći; isplaćeni iznosi, sažetak procena, pouke	138
6. OPIS STRATEGIJE.....	141
6.1. Opis postojeće nacionalne strategije ruralnog razvoja	141
6.2. Potrebna je identifikacija i rezime strategije	148
6.3 Ciljevi programa	156
6.4 Interakcija između predloženih intervencija PPDR 2023-27, programskog okvira IPA III i strateški odgovor – obrazovanje.....	158
6.5 Usklađivanje odabranih mera i kriterijuma odabira sa glavnim elementima Zelenog sporazuma EU i Zelene agende za Zapadni Balkan.....	159
6.6 Sažetak logike intervencija, koji pokazuje mere odabrane za PPDR 2023-27, kvantitativni ciljevi..	160
7. OPŠTE FINANSIJSKE TABELE	169
8. OPIS ODABRANIH MERA	172
8.1. Zahtevi u vezi sa svim ili nekim merama..... Error! Bookmark not defined.	
8.2. Upravni postupak	177
8.3. Opis prema meri.....	181
8.3.1. Naziv mere..... Error! Bookmark not defined.	
8.3.2. Prani osnov	181
8.3.3. Obrazloženje	181
8.3.4. Opšti ciljevi, specifični ciljevi	Error! Bookmark not defined.
8.3.5. Povezanost sa drugim merama programa PPDR 2023 - 27 i nacionalnim merama Error! Bookmark not defined.	
8.3.6. Krajnji korisnici	Error! Bookmark not defined.
8.3.7. Opšti kriterijumi podobnosti	Error! Bookmark not defined.

- 8.3.8. Specifični kriterijumi podobnosti (po sektorima) ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 8.3.9. Principi koji se odnose na kriterijume podobnosti..... **Error! Bookmark not defined.**
- 8.3.10. Prihvatljivi troškovi ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 8.3.11. Intenzitet pomoći i stepen doprinosa EU ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 8.3.12. Pokazatelji i ciljevi..... **Error! Bookmark not defined.**
- 8.3.13. Upravni postupak..... **Error! Bookmark not defined.**
- 8.3.14. Geografsko protezanje mere ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 8.3.15. Ostale informacije u vezi mere (kako je utvrđeno u spisku mera) .... **Error! Bookmark not defined.**
- 8.3.16. Prethodni budžet mere ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 9. NACIONALNA MREŽA RURALNOG RAZVOJA .....****ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
- 10. INFORMACIJE U VEZI INTERAKCIJE PPRR 2021-27 SA MERAMA FINANSIRANIM IZ DRUGIH IZVORA (NACIONALNIH ILI MEĐUNARODNIH)****ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
- 10.1. Kriterijumi razgraničenja PPRR 2023-27 u okviru drugih prozora ili istog prozora Programskog okvira ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 10.2. Interakcija PPRR 2023-27 sa drugim finansijskim instrumentima ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 10.3. Kriterijumi razgraničenja i interakcija mera PPRR 2023-27 sa nacionalnim politikama**Error! Bookmark not defined.**
- 11. SAŽETI OPIS STRUKTURA UPRAVLJANJA I KONTROLA****ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
- 12. OPIS OPERATIVNE STRUKTURE, UKLJUČUJUĆI PRAĆENJE I PROCENU****ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
- 12.1. Opis operativne strukture (Autoritet upravljanja i Agencija PPRR 2023-27) i njihove glavne funkcije ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 12.2. Opis sistema praćenja i procene, uključujući i predviđeni sastav Odbora za praćenje**Error! Bookmark not defined.**
- 13. REZULTATI PROGRAMSKIH KONSULTACIJA I ODREDBE ZA UKLJUČIVANJE RELEVANTNIH AUTORITETA I INSTITUCIJA KAO I ODGOVARAJUĆIH EKONOMSKIH, SOCIJALNIH PARTNERA I PARTNERA ŽIVOTNE SREDINE****ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
- 13.1. Odobrena odredba za pratnju odgovarajućih nadležnih autoriteta, organa i partnera**Error! Bookmark not defined.**
- 13.2. Određivanje konsultovanih partnera – sažetak..... **Error! Bookmark not defined.**
- 13.3. Rezultati konsultacija – sažetak ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 14. REZULTATI I PREPORUKE EX-ANTE PROCENE PROGRAMA****ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
- 14.1. Opis procesa..... **Error! Bookmark not defined.**
- 14.2. Sažetak preporuka ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 15. PUBLICITET, VIDLJIVOST I TRANSPARENTNOST U SKLADU SA IPA ZAKONODAVSTVOM****.....ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
- 15.1. Predviđene delatnosti za informisanje potencijalnih korisnika, stručnih organizacija, ekonomskih, društvenih i ekoloških partnera, organa uključenih u unapređenje ravnopravnosti muškaraca i žena i NVO-a o mogućnostima koje program pruža i pravilima za dobijanje finansiranja.**Error! Bookmark not defined.**
- 15.2. Planirane delatnosti za informisanje korisnika doprinosa EU..... **Error! Bookmark not defined.**
- 15.3. Delatnosti za informisanje šire javnosti o ulozi EU u programu i njegovim rezultatima**Error! Bookmark not defined.**
- 16. JEDNAKOST IZMEĐU MUŠKARACA I ŽENA I NEDISKRIMINACIJA PROMOVIŠANA NA RAZLIČITIM NIVOIMA PROGRAMA (IZRADA, SPROVOĐENJE, PRAĆENJE I PROCENA)****.....ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
- 16.1. Opis kako će se promovisati ravnopravnost muškaraca i žena tokom različitih faza programa (izrada, sprovođenje, praćenje i procena)..... **Error! Bookmark not defined.**
- 16.2. Opis načina na koji će se sprečiti diskriminacija na osnovu sekса , rase, porekla, vere, starosti, seksualne orijentacije, tokom različitih faza sprovođenja programa....**Error! Bookmark not defined.**
- 17. TEHNIČKE I SAVETODAVNE USLUGE****.....ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
- 18. DODACI (BROJ STRANICA NEOGRAĐEN)****.....ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**

AKRONIMI I SKRAĆENICE

ARP	Agencija za razvoj poljoprivrede
PPRR	Program za poljoprivrednu i ruralni razvoj
ASK	Agencija za statistiku Kosova
ZPP	Zajedničke poljoprivredne politike
DP	Direktna plaćanja
EK	Evropska komisija
EU	Evropska unija
DEU	Delegacija Evropske unije
MPRF	Mreža podataka računovodstva farme
FAO	Organizacija za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih nacija
AHV	Agencija hrane i veterine
HACCP	Analiza opasnosti i kritične kontrolne tačke
IPA	Prepristupni instrument
IPARD	Prepristupni instrument za ruralni razvoj
UT	Upravljačko telo
MPŠRR	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja
LAB	Lekovite i aromatične biljke
NVO	Nevladina organizacija
NŠP	Nedrvni šumski proizvodi
SWOT	Prednosti, slabosti, mogućnosti i pretnje
NUTS	Nomenklatura teritorijalnih jedinica za statistiku
LAJ	Lokalne administrativne jedinice
KSP	Kancelarija za strateško planiranje
COR	Ciljevi za održivi razvoj
SSP	Sporazum o stabilizaciji pridruživanja
UKV	Udruženje kotrisnika vode
IADK	Inicijativa za razvoj poljoprivrede na Kosovu
GIZ	Nemačko društvo za međunarodnu saradnju
LAG	Lokalne akcione grupe
KKBBK	Dobri poljoprivredno-ekološki uslovi

JGR	Jedinica godišnjeg rada
APE	Anketa poljoprivrednih ekonomija
TPM	Tačka prikupljanja mleka
UPMK	Udruženje proizvođača mleka Kosova

DEFINICIJE

Elastičnost farme	Podrazumeva kapacitet farmera da bi nastavili sa poljoprivredom u slučaju pada kratkoročnih prihoda farme, bilo zbog niske proizvodnje, niskih cena ili visokih troškova, kao posledica ekonomske ili prirodne krize;
Digitalna poljoprivreda	Digitalna poljoprivreda je upotreba digitalne tehnologije za integraciju poljoprivredne proizvodnje od njive do potrošača. Ove tehnologije mogu da obezbede poljoprivrednoj industriji opremu-srestva i informacije za donošenje informisanijih odluka i poboljšanje produktivnosti.
Usluge ekosistema	Su raznovrsni sistemi za ljude koje se nude od prirodne sredine i od zdravih ekosistema. Takvi ekosistemi uključuju, na primer, agroekosisteme, šumske ekosisteme, ekosisteme travnjaka i vodene ekosisteme.
Uparena podrška/Coupled	Podrazumeva podršku prihoda farme vezano sa proizvodnjom, odnosno plaćena po toni u slučaju žitarica ili po grlu životinja;
Prekidana podrška/ Decoupled	Podrazumeva podršku prihod od neproizvodne farme, što znači da se plaćanje vrši po hektaru (bez obzira na nivo proizvodnje ili čak da li je zemlja obrađena ili ne) i po broju životinja u vlasništvu farmera.
Indeksživine napoljoprivrednom zemljištu	Je indikator uticaja koji se odnosi na biodiverzitet povezan sa poljoprivrednim zemljištem, uzimajući u obzir bogatstvo živine kao indikator intenziteta poljoprivrede. Živila je povezana sa upotrebom pesticida preko insekata i sa karakteristikama pejzaža kao što su izolovana stabla ili grupe drveća, a studije pokazuju da intenzivna poljoprivreda ima značajan uticaj na smanjenje broja i vrste živila povezanih sa poljoprivrednim zemljištem.
Savetodavne službe na farmi	FAS podrazumeva savetodavnu službu na farmi koja objašnjava kako farmeri mogu da se pridržavaju unakrsnog usklađivanja (obavezno u svakoj državi članici EU-a);
Pašnjaci s visokim vrednostima (HNVG)	Pašnjaci s visokim prirodnim vrednostima smatraju se sve livade (kao livade takođe i pašnjaci) pod širokim-ekstenzivnim upravljanjem, što znači da nisu hemijski đubreni, široko napasani (do 2 stočne jedinice po ha) i kasno se pokose (tako što se biljkama omogućava da proizvedu seme);
IACS - Integrirani sistem administracije kontrole	Je sistem IT-ia koji se koristi za upravljanje svim zahtevima za plaćanje poljoprivrednika, uključujući zaključke administrativnih i kontrola na licu mesta, primenjene sankcije i ovlašćenja plaćanja, do registrovane i sertifikovane isplate.
LAG - Lokalne akcione grupe	Su privatno-javna udruženja u ruralnim područjima i malim gradovima (privatni partneri koji predstavljaju više od 50%

	ukupnog broja članova) koja imaju za cilj da razvijaju i sprovode lokalne razvojne strategije, uzimajući u obzir lokalne potrebe i mogućnosti. Zajednička poljoprivredna politika EU-a zahteva da se najmanje 5% fondova za ruralni razvoj sprovodi kroz LAG-ova;
LPIS - Sistem identifikacije zemljišnih parcela	Je IT sistem koji obuhvata digitalizovanu mapu poljoprivrednog zemljišta (razrađenu na osnovu orto-fotografija) na nivou najmanje fizičkih blokova, uključujući sve poljoprivredne parcele uzastopno pod istim vidom korišćenja (njive, trajni pašnjaci), voćnjak ili vinograd);
Ruralna mreža	Je kupola najvažnijih ruralnih aktera, kao što su udruženja poljoprivrednika, predstavnici poslovne zajednice, nevladine organizacije, predstavnici opština i drugih lokalnih vlasti, sa ulogom da zastupa interes svojih članova u pripremi i sprovođenju strategija, i programa, kao i u distribuciji informacija svojim članovima;
Kratak lanac snabdevanja	Odnos između proizvođača i tržišta, koji uključuje najviše jednog trgovca. Ovaj koncept ima za cilj da podstakne potrošnju lokalnih proizvoda, čime se promovišu lokalne zajednice i smanjuje uticaj poljoprivredno-prehranbenih lanaca na životnu sredinu;

SPISAK-LISTA TABELA

Tabela 1: Regioni NUTS(nivo I, II ili III) obuhvaćeni Programom	8
Tabela 2: Obično stalno stanovništvo i privatna poljoprivredna ekonomija.....	12
Tabela 3: Radna snaga u poljoprivredi 13	
Tabela 4: Indikatori ekonomskog razvoja poljoprivrede	14
Tabela 5: Izvoz-uvoz poljoprivrednih proizvoda	16
Tabela 6: Farme i obradivazemlja po kategorijama veličine, kaoukupnog procenta.....	16
Tabela 7: Korišćena površina poljoprivrednog zemljišta 2017-2021, u ha	17
Tabela 8: Žitarice, krmno kulture i krompir.....	19
Tabela 9: Površine u plastenicima 2017-2021.....	22
Tabela 10: Površine sa drvećem /ha/t 2017 -2021.....	23
Tabela 11: Grožđe, površina, ukupna proizvodnja i prosečni prinos	25
Tabela 12: Stočni fond 2021	27
Tabela 13: Fond i struktura goveda, 2017-2021.....	28
Tabela 14: Broj ovaca i koza, 2017-2021.....	30
Tabela 15: Broj svinja, 2017-2021.....	31
Tabela 16: Broj živine i jaja 2017-2021, u 000	31
Tabela 17: Lokacija/Region i broj proizvođača ribe	39
Tabela 18: Raspoloživi kapacitet za rad/mlinovi	42
Tabela 19: Proizvodnja vina 2017-2021.....	44
Tabela 20: Izvoz - uvoz vina 2016 – 2019.....	44
Tabela 21: Izvoz-uvoz poljoprivrednih proizvoda	45
Tabela 22: Zaštićena prirodna područja na Kosovu	48
Tabela 23: Glavni problemi i strateški prioriteti za očuvanje biodiverziteta na Kosovu kako je definisano u Strategiji biodiverziteta 2011-2020	49
Tabela 24: Kategorija erozije	51
Tabela 25: Dužina puteva na Kosovu po kategorijama u km 2011-2019	56
Tabela 26: Osnovni podaci o stanju sela na Kosovu	58
Tabela 27: Broj odobrenih/ugovorenih projekata po podmerama i godina	60
Tabela 28: Finansijska podrška za GLV - 2009-2013	62
Tabela 29: GLV: Planirani/realizovani budžet, po godinama (2014-2019) (dopuniti informacijama)	64

Tabela 30: Tabela indikatora konteksta	66
Tabela 31 SVOT analiza proizvodnje kravljeg mleka	73
Tabela 32: SVOT analiza proizvodnje ovčjeg i kozjeg mleka	74
Tabela 33: SVOT analiza prerada mleka	76
Tabela 34: SVOT analiza proizvodnje mesa	77
Tabela 35: SVOT analiza proizvodnje brojlerskog mesa	78
Tabela 36: SVOT analiza proizvodnja jaja-	79
Tabela 37: SVOT analiza - prerada mesa	80
Tabela 38: SVOT analiza za žitarice, krmno bilje i krompir - farmeri.....	80
Tabela 39: SVOT analiza za povrće - farmeri.....	81
Tabela 40: SVOT analiza za povrće - prerađivače	82
Tabela 41: SVOT analiza za proizvodnju voća	84
Tabela 42: SVOT analiza za drvoprađivače voća.....	85
Tabela 43: SVOT analiza za proizvođače grožđa	86
Tabela 44: SVOT analiza za proizvođače grožđa-vina.....	87
Tabela 45: SVOT analiza za šumarstvo	89
Tabela 46: Ruralna ekonomija i kvalitet života.....	92
Tabela 47: SVOT analiza proizvodnje meda	94
Tabela 48: SVOT analiza akvakulture	95
Tabela 49: SVOT analiza ruralnog turizma	96
Tabela 50: SVOT analiza prerade i marketinga proizvoda u malom obimu (na farmi)	97
Tabela 51: SVOT analiza u sektoru malih živinarskih farmi.....	98
Tabela 52: SVOT analiza za preduzeća Podsektor zanatstva i zanatskih proizvoda.....	99
Tabela 53: Priprema i implementacija Lokalnih razvojnih strategija-Lider.....	100
Tabela 54: Glavni rezultati prethodnih intervencija	101
Tabela 55: Identifikacija potreba i rezime strategije	110
Tabela 56: Rezime logike intervencija, prikazuje mere odabrane za PPRR 2023-27, kvantitativne ciljeve	
Tabela 57: Opšta finansijska tabela	120
Tabela 58: Vremenski plan početka implementacije mera PPRR.....	123
Tabela 59: Kriterijumi odabira za biljnu proizvodnju.....	143
Tabela 60: Kriterijumi odabira za stočarsku proizvodnju.....	144
Tabela 61: Indikativni budžet	145

LISTA FIGURA

Slika 1: Mapa ruralnih područja	10
Slika 2: Naselja sa planinskim predelima tipa A i B	11
Slika 3: Gustina naseljenosti	12
Slika 4: Rad u poljoprivredi (AVG) i broj radnika prema vrsti poljoprivredne radne snage ..	13
Slika 5: Starosna struktura nosilaca	14
Slika 6: Klase korišćenja zemljišta na Kosovu (% ukupne površine zemljišta)	15
Slika 7: Biljna proizvodnja u mil. €, 2017-2021.....	18
Slika 8: Učešće poljoprivrednih kultura u ukupnoj biljnoj proizvodnji, 2019	19
Slika 9: Stočni fond u mil. €, 2017-2021.....	27
Slika 10: Promet (000€), prema poljoprivrednim delatnostima, 2021.....	35
Slika 11: Broj i procenat odobrenih OBU-a životinjskog porekla 2022.....	36
Slika 12: Količina ribe proizvedene u ribnjacima	40
Slika 13: Registrovani objekti OBU-a neživotinjskog porekla	41
Slika 14:Učešće poljoprivrednih proizvoda u ukupnom izvozu (levo), Učešće poljoprivrednih proizvoda u ukupnom uvozu (desno).....	45
Slika 15: Mapa nacionalnih i prirodnih parkova na Kosovu	48
Slika 16: Emisije kiselih materija 2010-2018	52
Slika 17: Emisije PM2,5, PM10 i TSP čestica (kilotona) 2010-2018	52
Slika 18: Temperature vazduha 1900 -2003	53
Slika 19: Temperatura vazduha 2001-2019	53
Slika 20: Emisije GHG na Kosovu po kategorijama (%)	54
Slika 21: Domaćinstva na Kosovu koja su imala pristup Internetu kod kuće ili u stanu u godinama 2017-2019, izraženo u procentima, (%)	56
Slika 22: Starosna grupa koja je imala pristup internetu kod kuće ili u stanu 2018. i	

2019. godine izražena u procentima, (%).	57
Slika 21: Organizaciona struktura PA	5

1. NASLOV PROGRAMA ZA RURALNI RAZVOJ

Program za poljoprivrednu i ruralni razvoj

2. ZEMLJA KORISNIK

Republika Kosova

2.1 Geografska rasprostranjenost programa

Cela teritorija Republike Kosovo

3. OPIS TRENUTNE SITUACIJE, SWOT ANALIZA I IDENTIFIKACIJA POTREBA

3.1 Opšti društveno-ekonomski kontekst geografske rasprostranjenosti

Republika Kosovo ima površinu od 10 905.25 km². Prostire se u jugoistočnoj Evropi, i graniči se na jugozapadu sa Albanijom, na severozapadu sa Crnom Gorom, na severoistoku sa Srbijom i na jugu sa Makedonijom.

Teritorija se prostire između geografskih širina 41° 51' i 43° 16', i između geografskih dužina 19°59' i 21° 47'.

Teritoriju Republike Kosovo karakterišu različite nadmorske visine. Najniža tačka Kosova nalazi se u dolini reke Beli Drim, na granici sa Albanijom i dostiže nadmorskву visinu od 270 m, a najviša nadmorska visina je na zapadu Kosova, u Đeravici – 2.656 m.

U vodoprivrednom smislu, Kosovo je podeljeno na rečne slivove: Beli Drim, Ibar, Binačka Morava i Lepenac. Rečni slivovi Kosova se ulivaju u tri morska sliva: Crno more, Jadransko more i Egejsko more.

Klima Republike Kosovo je uglavnom kontinentalna, sa vrućim letima i hladnim zimama, sa mediteranskim i kontinentalnim uticajima (prosečna temperatura u zemlji varira od +30°C leti, do -10°C zimi). Međutim, zbog neujednačenih porasta u pojedinim delovima zemlje dolazi do promena u temperaturi i prostiranje padavina.

Trenutno, u skladu sa zakonima, administrativna podela Kosova je na nivou 38 opština i 1,469 naseljenih mesta. Nezvanično, u cilju regionalnog ekonomskog razvoja, opštine su ekonomski organizovane u pet privrednih regiona (što odgovara nivou NUTS 3).

Tabela 1: Regioni NUTSA (nivo I, II, ili III) obuhvaćeni programom

Region (koji odgovara nivou NUTS 3)*	Opštine (LAU 1)	Broj naseljenih mesta (LAU 2)	Ukupna površina (km ²)	Ukupan broj stanovništ va 2020)
Priština	Priština, Lipljan, Podujevo, Obilić, Kosovo Polje, Gračanica, Glogovac, Novo Brdo	296	2,439	497,431
Peć	Peć, Dečane, Istok, Kлина, Junik,	223	1,631	229,134
Prizren	Prizren, Dragaš, Mamuša, Suva Reka,	154	1,025	292,597
Gnjilane	Gnjilane, Kamenica, Vitina, Parteš, Ranilug, Klokot	166	1,209	161,144
Uroševac	Uroševac, Štimlje, Kačanik, Štrpc, Elez Han	126	1,030	185,119
Mitrovica	Mitrovica, Severna Mitrovica, Leposavić, Skenderaj, Vučitrn, Zubin Potok, Zvečan	336	2,077	224,121
Đakovica	Đakovica, Mališevo, Orahovac	168	1,224	208,642
Ukupno	38	1,469	10,635	1,798,188

* Regioni NUTS -3 imaju ukupan broj stanovništva od 150,000 do 800,000 stanovnika – Eurostat

Najčešće korišćena metoda za definisanje ruralnih područja je OECD metoda prema kojoj se područje smatra ruralnim ako je njegova gustina naseljenosti ispod 150 stanovnika po km², dok se područje smatra gradskim ako je gustina naseljenosti preko 150 stanovnika po km².

Definisanje ruralnih područja koju koristi Agencija za statistiku Kosova (ASK) za Popis stanovništva i stanova na Kosovu 2011. zasnovana je na nivou naseljenih mesta, koje

karakteriše niska gustina naseljenosti i obično gde je većina zemljišta poljoprivredna u poređenju sa okolinom. To znači da je u Popisu stanovništva Kosova iz 2011. godine, mesto stanovanja definisano kao ruralno administrativnom odlukom opštine. Koristeći ovu demarkaciju (razgraničenje) od strane ASK-a, 1,028,963 ha (94.3%) je prepoznato kao ruralna područja u kojima se nalazi 62.0% stanovništva (na osnovu 1,078,239 stanovnika prema Popisu iz 2011. godine).

Veličina naseljenih mesta je uzeta kao pokazatelj demarkacije, da bi se odredila ruralna područja kako bi se odražavala trenutna situacija u vezi sa ruralnim područjima na Kosovu iz društveno-ekonomski perspektive, i istovremeno da se koristi pristup koji je u skladu sa trenutnom administrativnom situacijom. .

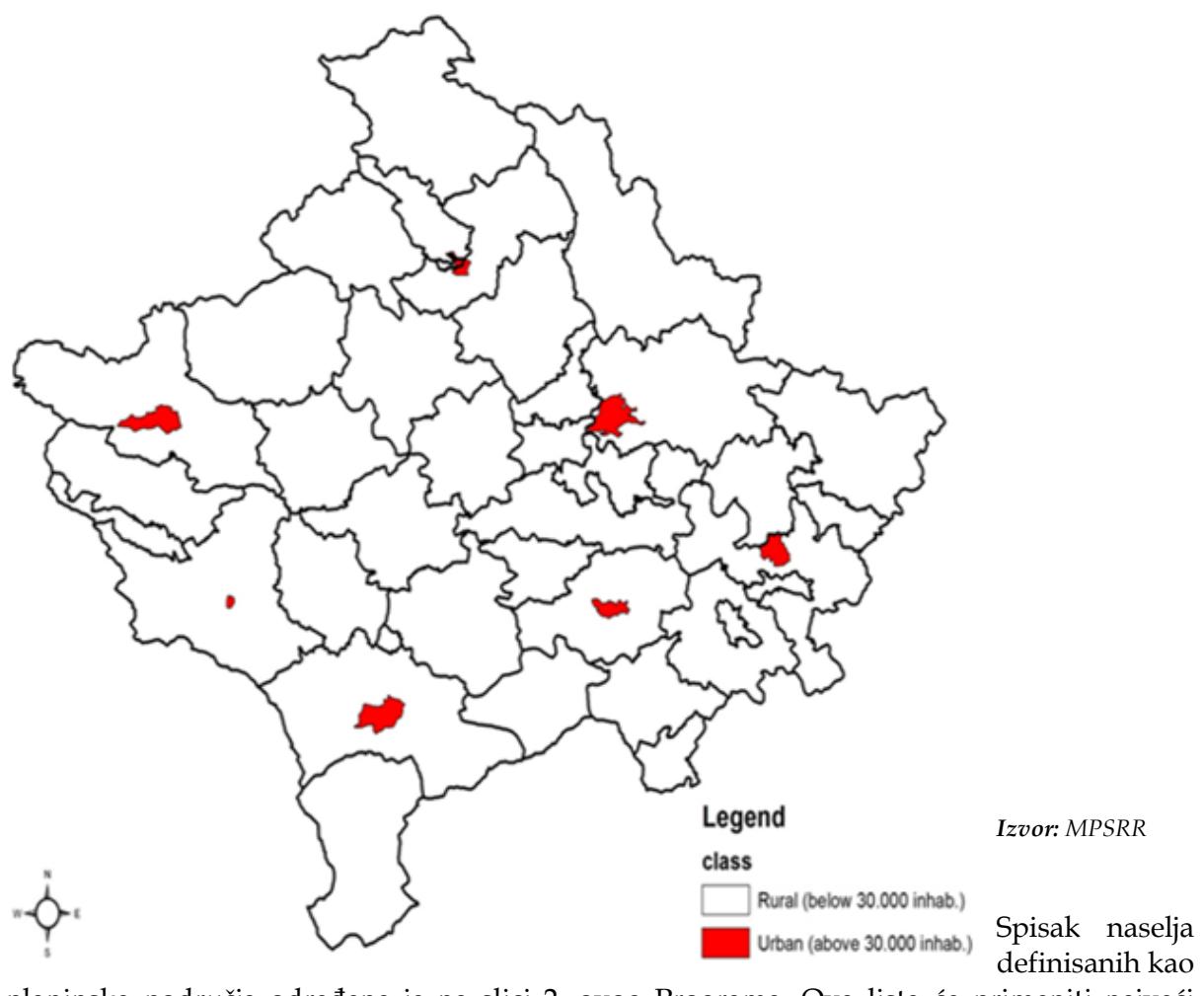
Rezultat ove odluke je da se naseljena mesta sa stanovništvom od preko 30,000 stanovnika, odnosno gradovi Priština, Prizren, Gnjilane, Peć, Mitrovica, Uroševac i Đakovica, klasifikovana su kao gradska područja, dok se ostatak teritorije Kosova smatra ruralna za potrebe PRRP 2014-2020. Prema ovoj definiciji, 98.8% (10,787.94 km²) teritorije se smatra ruralnim i naseljeno je za 74.1% (1,286,554 stanovnika).

Planinska područja

Prema praksi EU-a, za definisanje planinskih područja uzimaju se u obzir dva parametra: visina (vrsta A) i visina i strmina (vrsta B). Za poređenje sa demarkacijom ruralnih područja, kao osnovne teritorijalne jedinice odabrane su katastarske zone. Kao drugi korak, za svaku katastarsku zonu izračunata je prosečna visina. Planinska područja „Vrsta A“ su definisana kao katastarske zone sa prosečnom nadmorskog visinom iznad 700m i sva naseljena mesta koja se nalaze u okviru ovih područja su definisana kao planinska područja.

Planinska područja zahvaćena kombinacijom strmine i nadmorske visine definišu se kao područja sa prosečnom nadmorskog visinom od preko 600m i strminom iznad 10% do više od 50% površine katastarske zone. Takva područja su definisana kao planinska područja „vrste B“.

Slika 1: Mapa ruralnih područja

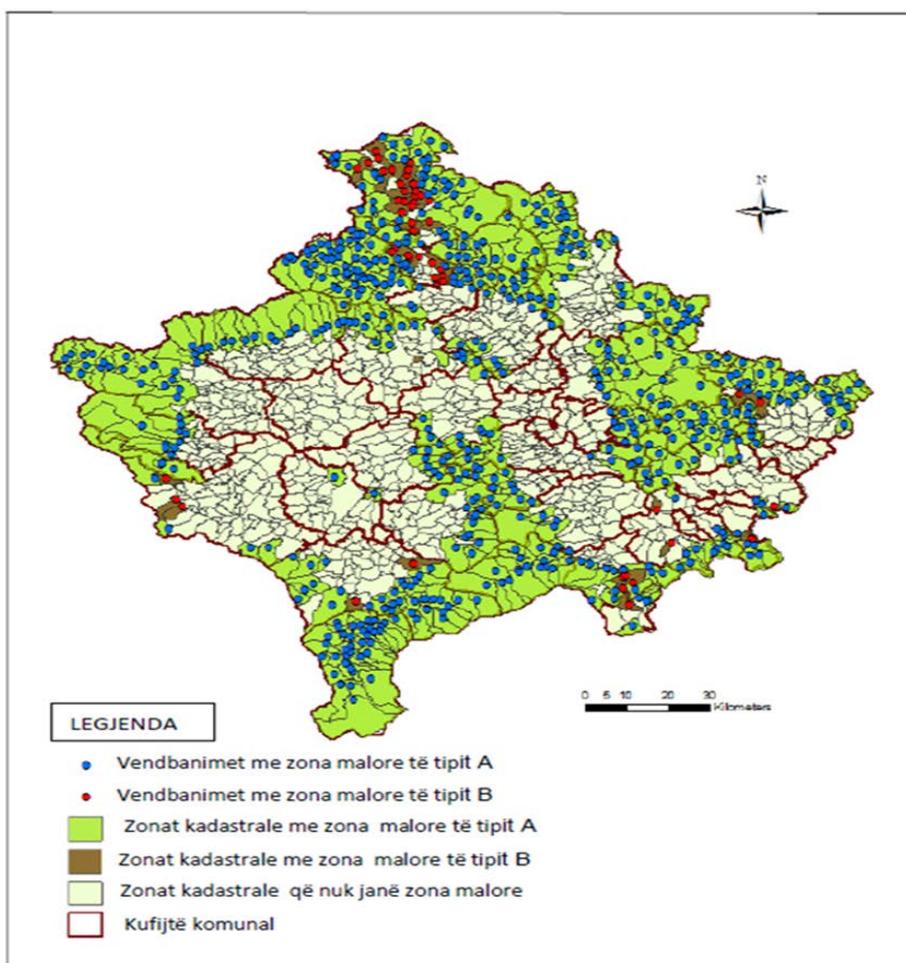

Ova područja su okarakterisana kao manje povoljna područja zbog kraće vegetacijske sezone i vće nadmorske visine, ili zbog nagiba zemljišta.

U planinskim područjima javljaju se sledeće prepreke: zemljište sa slabom produktivnošću; nizak rang kao rezultat niske produktivnosti prirodnog okruženja; i smanjenje ili migracija stanovništva koje uglavnom zavisi od poljoprivredne delatnosti.

Ekonomski razvoj ruralnih/planinskih područja je i dalje veoma slab. Visok nivo migracije iz ruralnih područja (posebno mladih), nedostatak finansijskog kapitala za investicije, nedostupna kvalifikovana radna snaga i loša ruralna infrastruktura (uključujući i socijalnu infrastrukturu) su važne prepreke u razvoju ruralnih područja.

Slika 2: Naselja sa planinskim predelima tipa A i B

Izvor: MPSRR

Kosovo ima stanovništvo od 1,798,188 stanovnika, sa jednim od najmlađih demografskih profila u Evropi, sa oko 50% stanovništva ispod 25 godina, 28% stanovništva je mlađe od 15 godina, dok je skoro dve trećine (65%) radno sposobno stanovništvo (15-64 godine). Stanovnici stariji od 65 godina predstavljaju 7% ukupnog broja stanovništva. Nasuprot tome, ova starija starosna grupa čini 16% stanovništva u Evropi.¹

Tabela 2-Isključivo rezidentno stanovništvo i privatna domaćinstva

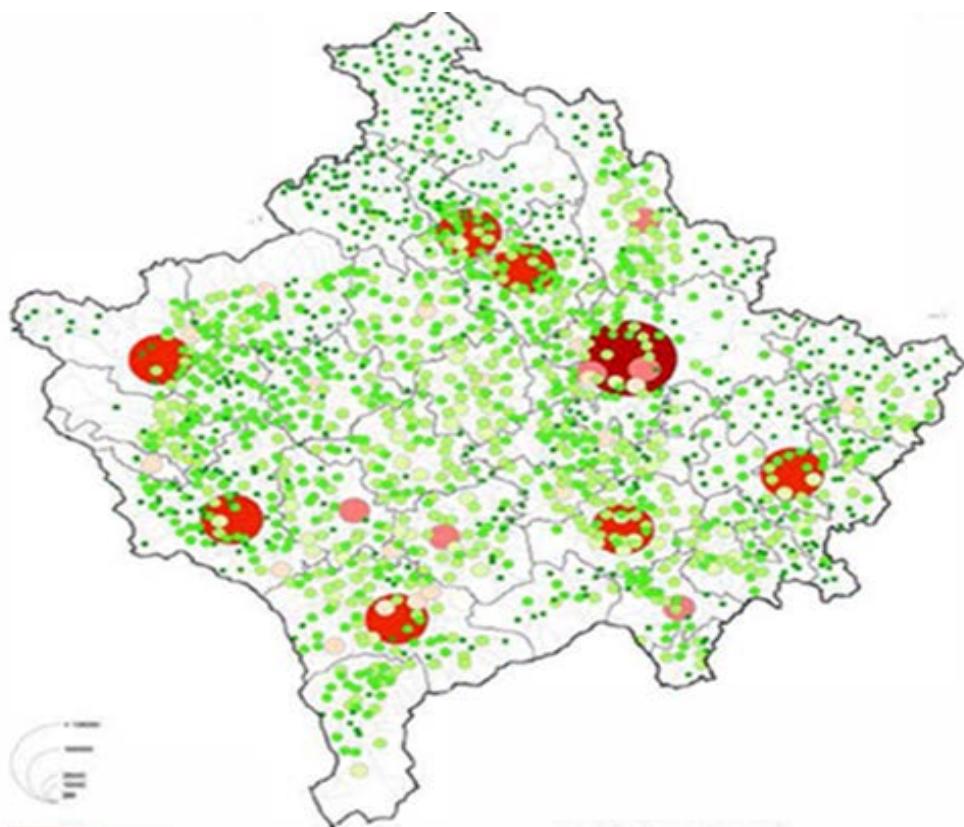
Ukupno stanovništvo	1,739,825
Gradsko stanovništvo (prema definiciji ASK-a)	661,586
Ruralno stanovništvo (prema definiciji ASK-a)	1,078,239
Stanovništvo ispod 6 godina	179,648
% stanovništva ispod 6 godina	10.3%
Stanovništvo preko 65 godina	116,785
% stanovništva preko 65 godina	6.7%
Stanovništvo sa 75 godina	38,922
% stanovništva sa 75 godina	2.2%
Broj privatnih domaćinstava	297,090
Prosek članova po privatnom domaćinstvu	5.9

Prosečna gustina naseljenosti izračunata na ukupnoj površini zemlje ($10,908 \text{ km}^2$) je 170 stanovnika po/ km^2 (što pokazuje visoku gустину насељености у поређењу са просеком 27 земаља чланица ЕУ-а који износи 115 као и густину региона).

---

¹ASK: *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova na Kosovu 2011, izdanje 2012.*

Slika 3 : Gustina naseljenosti

Sa veoma velikom gustom naseljenosti (oko 170 stanovnika/ km²), **oko 59% stanovništva zemlje (1,078,239 miliona) živi u ruralnim područjima**, u poređenju sa prosekom EU-a od 15%. Ruralna područja zavise uglavnom od poljoprivrednog sektora, zbog niskog stepena razvoja poljoprivrede, stanovnici ruralnih područja imaju niže prihode po glavi stanovnika od nacionalnog proseka.

Prema rezultatima predstavljenim u publikaciji Ankete o radnoj snazi (TM1), proizilazi da je 39,5% stanovništva na Kosovu radno sposobno, što uključuje radno sposobno stanovništvo od 15-64 godine. Najveću zaposlenost iskazuju muškarci 42,8%, dok je zaposlenost žena 15,9%. Žene su zaposlene, uglavnom u sektoru obrazovanja 23%, zdravstvu 12,8% i trgovini, sa 16,7%, dok su muškarci uglavnom zaposleni u sektoru građevinarstva 12,6%, trgovini 16,7% i proizvodnji sa 13,87%. Neto plate većine zaposlenih bile su između 400 i 500 evra mesečno.

Ekonomski sektori koji vode po zaposlenosti i dalje su: trgovina sa 16,8%; proizvodnja za 12,4%; obrazovanje sa 11,1%; a građevinarstvo sa 9,4%. Dok ostali sektori učestvuju sa manjim procentom u zapošljavanju.

Prema rezultatima koji su predstavljeni u publikacijama ASK-a (Agencija za statistiku Kosova), proizilazi da dve trećine stanovništva na Kosovu čini radno sposobno stanovništvo. Radno sposobno stanovništvo obuhvata 15-64 godine.

Veća zaposlenost je kod muškaraca (45,3%), dok je zaposlenost žena 12,3%. Žene su zaposlene, uglavnom u sektoru obrazovanja, zdravstvene zaštite i trgovine, sa 52,9%, dok su muškarci uglavnom zaposleni u sektoru građevinarstva, trgovine i proizvodnje sa 43%. Neto zarade većine zaposlenih bile su od 400 € do 500 € mesečno. Izvor: Zeleni izveštaj 2020².

Privredni sektori koji prednjače u zaposlenosti i dalje su: trgovina sa 17%; građevinarstvo 11,9%; obrazovanje 11,3% i proizvodnja 13,2%. Dok, ostali sektori učestvuju sa manjim procentom u zaposlenosti.

Putem Anketom poljoprivrednih gazdinstava prikupljeni su podaci o zaposlenosti u poljoprivredi u zavisnosti od njihovog angažovanja u proizvodnji, sa punim radnim vremenom, skraćenim radnim vremenom ili po potrebi. Poljoprivredni rad tokom 2019. godine izražen u GRJ-ima (Godišnje radne jedinice) (1 GRJ je jednaka 1800 sati rada godišnje). Prema APG (Anketa poljoprivrednih gazdinstava) 2019, poljoprivredni rad je dostigao ukupno 82657 GRJ. U strukturi poljoprivrednog rada, pravna lica učestvuju sa svega 3,2% GRJ-a.

Tabela 3: Radna snaga u poljoprivredi

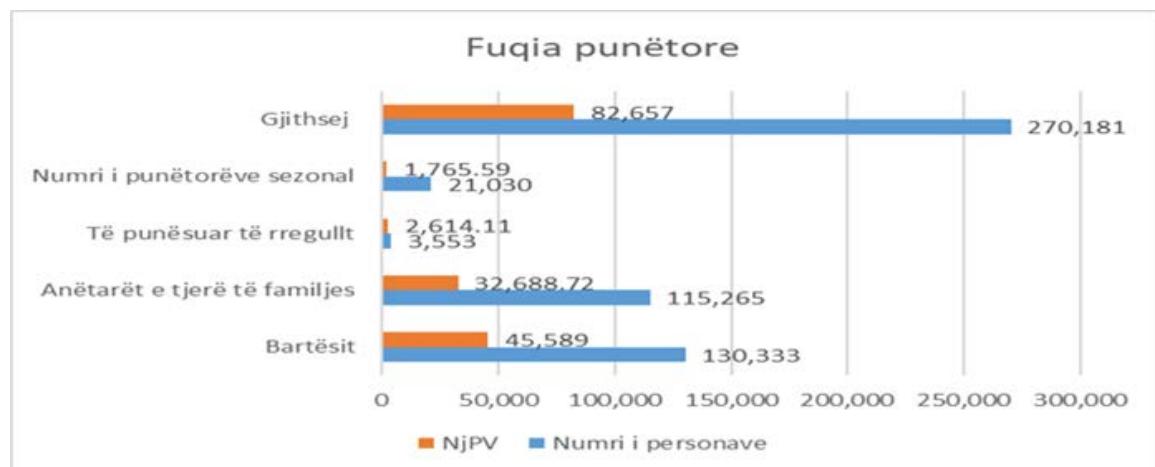
Radna snaga	Broj osoba	GRJ
Članovi porodice koji Nosioci	130,333	45,589

²Anketa radne snage 2021.

rade na poljoprivrednom gazdinstvu	Drugi članovi porodice	115,265	32,688.72
Drugi zaposleni (koji nisu članovi porodice)	Redovno zaposleni	3,553	2,614.11
	Broj sezonskih radnika	21,030	1,765.59
Ukupno		270,181	82,657

Izvor: Anketa poljoprivrednih gazdinstava 2019 ASK

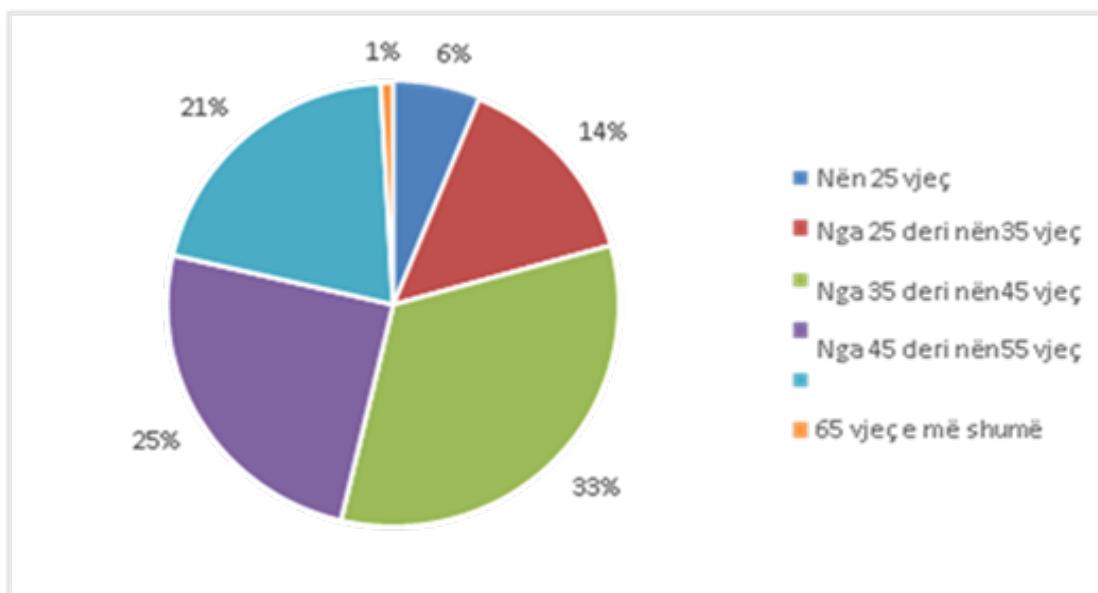
Grafikon 4: Poljoprivredni rad (GRJ) i broj radnika prema vrsti radne snage u poljoprivredi.

Izvor: ASK Obrađeno od strane DRRP

Najveći deo poljoprivrednog rada u Poljoprivrednim gazdinstvima obavlja porodična radna snaga, prema grafikonu4 vidi se da je najveći deo GJR-a čine nosioci sa 55.2%, a ostali članovi porodice čine 39.5%, dok ostale grupe imaju nisko učešće.

Grafikon 5: Starosna struktura nosilaca.

Izvor: Anketa o poljoprivrednim gazdinstvima 2019 ASK.

Prema grafikonu xx starosna struktura nosilaca, vidi se da je starosna grupa od 35 do 45 godina najveća grupa i čini 33% ove strukture, dok je starosna grupa koja sledi je grupa od 45 do 55 godina, koja čini 25%

3.2 Učinak poljoprivrednog, šumskog prehrambenog sektora

Poljoprivredni sektor je imao i imaće važnu ulogu u ekonomiji zemlje, kao u pogledu doprinosa bruto domaćem proizvodu (BDP), tako i u pogledu zaposlenosti.

Poljoprivredni sektor se smatra veoma važnom i strateškom ekonomskom delatnošću, gde doprinosi sa oko 6,9% BDP-a. Kosovska agencija za statistiku (KASK) objavljuje revidirane podatke o bruto domaćem proizvodu (BDP) prema dva pristupa (prema ekonomskim aktivnostima i prema rashodovnom pristupu).

Bruto domaći proizvod (BDP) je najvažniji ekonomski indikator u Sistemu nacionalnih računa koji predstavlja učinak privrede jedne zemlje u određenom periodu.

BDP u tekućim cenama u 2021. godini iznosio je 7.957,8 mil. €. Realni rast u 2021. u odnosu na 2020. iznosio je 10,75%. BDP po glavi stanovnika za 2021. godinu iznosio je 4.486 evra. Sa učešćem od 6,9% u BDP-u 2021. godine, sektor poljoprivrede zauzima četvrto mesto u privredi zemlje uopšte.

Tabela 4: Pokazatelji ekonomskog poljoprivrednog razvoja

Godina	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Doprinos poljoprivrede BPV-u	7.3	8.2	7.4	6.5	7.2	7.4	6,9
Dodata vrednost poljoprivrede, u aktualnim cenama, u milionima €	435,635	493,337	470,932	435,728	510,773	498,526	550,948
Zaposlenost u poljoprivredi (% ukupne zaposlenosti)	---	14,2	15,9	12,3	19,2	16,9	-
Izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u hiljadama evra	41,683	45,205	61,336	63,950	65,510	78,075	92,642
Izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (% od ukupnog iznosa izvoza)	12.8	14.6	16.2	17.4	17.1	16.4	18,7
Uvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u hiljadama evra	633,702	658,730	694,517	712,314	759,359	765,356	965.6
Uvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (% od ukupnog iznosa izvoza)	24.1	23.6	22.8	21.3	21.7	23.2	26.2
Bilans trgovine poljoprivredno-prehrambenim proizvodima, u hiljadama €	-592,019	-613,525	-633,181	-648,364	-693,849	-687,281	-872,927

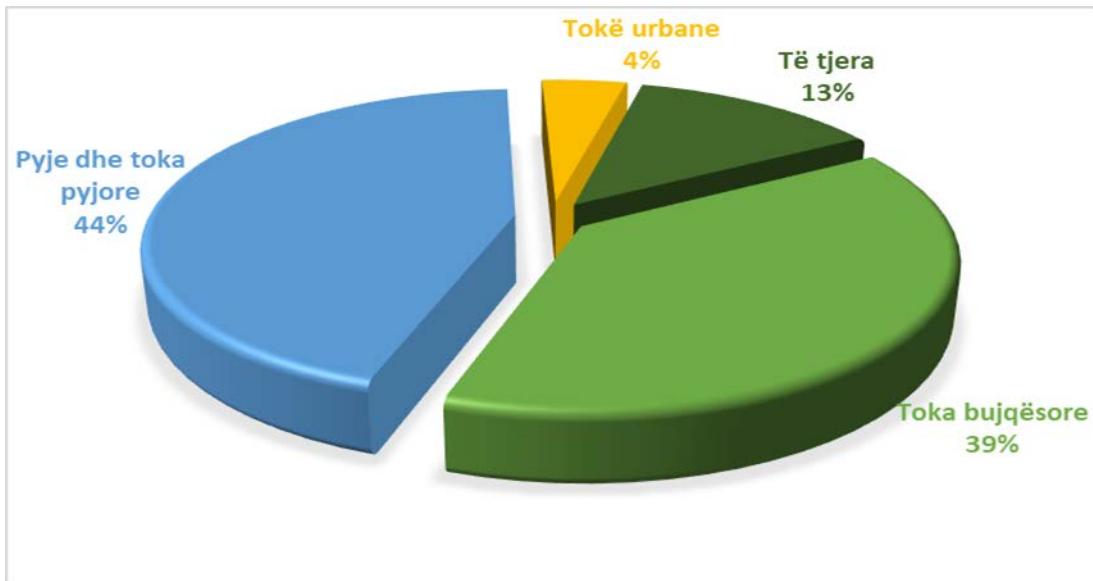
Izvor: ASK

Međutim, od 2022. godine postalo je jasno da visoka inflacija vrši pritisak na privatne investitore, uključujući i poljoprivredu. Mašine, oprema i konstrukcija su poskupeli, što predstavlja potrebu za povećanjem nivoa grantova po korisniku.

Kosova ka një sipërfaqe prej 1,090,500 ha. Rreth 39 % ose 420,327 ha e sipërfaqes së gjithmbarshëm është tokë e përshtatshme për bujqësi, ndërsa rreth 44 % ose 481,000 ha janë sipërfaqe te mbuluar me pyje. Pyjet shtetërore mbulojnë 295,200 ha ose 62 %, ndërsa pyjet private mbulojnë rreth 180,800 ha ose 38 % të territorit.³ Nga toka bujqësore, 51.7% janë livadhe dhe kullota, kurse pjesa tjetër përdoret për prodhimin e kulturave bujqësore.

Slika6: Klase korišćenja zemljišta na Kosovu (% ukupne površine zemljišta 2021)

Burimi: Raporti i Gjelbër 2022

Izvor: KAS obradio DPRR

Iako postoji kontinuirani rast uvoza poljoprivrednih proizvoda , istovremeno se beleži i rast izvoza poljoprivrednih proizvoda , usled čega je u 2018. godini pokrivenost uvoza izvozom iznosila svega 9,0% u 2019. godini. 8,6%, simbolično je povećanje, dok je u 2021. pokrivenost uvoza izvozom pala na 9,6% u odnosu na 2020. godinu, što je iznosilo 10,2%

Tabela 5: Izvoz – uvoz poljoprivrednih proizvoda

Trgovinska razmena	Izvor (1-24), u '000 €	Uvoz (1-24), u '000 €	Trgovinski bilans, u '000 €	Pokrivenost uvoza izvozom (%)
	1	2	3=1-2	4=1/2
2017	61,336	694,517	-633,180	8.8
2018	63,950	712,314	-648,364	9.0
2019	65,510	759,359	-693,849	8.6
2020	78,075	765,356	-687,281	10.2
2021	92,600	965,000	-872,927	9.9

Izvor:Zeleni izveštaj 2022

U periodu 2017-2021, vrednost izvoza poljoprivrednih proizvoda beleži kontinuirani rast . U 2021. godini vrednost izvoza dostigla je 92.600 mil. €, što je u odnosu na 2020. godinu

iznosilo 78.075 miliona evra . €, postoji povećanje od oko 18,7%. Trgovinski bilans poljoprivrednih proizvoda i dalje je negativan i jaz se povećava i to od -872.927 € u 2020. Međutim, pokrivenost uvoza izvozom poljoprivrednih proizvoda je smanjena na 9,6% u 2021. godini, što je 10,2% u 2020. godini.

Učešće izvoza poljoprivrednih proizvoda u ukupnom izvozu je značajno povećano. Učešće izvoza poljoprivrednih proizvoda (01-24) u ukupnom izvozu (1-98) u 2014. godini iznosilo je (12,1%) tokom 4-godišnjeg vremenskog perioda 2014-19. godine došlo je do povećanja, pa je u 2019. godini dostiglo (17,1 %)

Uprkos realizovanim investicijama u poljoprivredni sektor u proteklom periodu 2014-2020, i dalje ostaje nepovoljna struktura gazdinstava, mala gazdinstva, nekonkurentni proizvođači, slabe tržišne veze su neki od faktora koji ometaju razvoj sektora i onemogućavaju razvoj sektora od ispunjenja svog punog proizvodnog potencijala.

U cilju prevazilaženja situacije, MPŠRR će nastaviti da podržava investicije u povećanje veličine farmera, u sektorima proizvodnje voća, povrća kao i u stočarstvu, ulaganja u nove mašine/tehnologiju, u navodnjavanje, ulaganja u opremu za žetvu kao i u objektima posle žetve za poboljšanje veština/savetodavne usluge farmera itd. Kosovsku poljoprivredu i dalje karakteriše mala poljoprivreda, 69% gazdinstava poseduje obradivo zemljište do 2 ha, a 46% obradivog zemljišta je u vlasništvu gazdinstava sa površinom do 5 ha.

Poljoprivredu Kosova i dalje odlikuje poljoprivreda niskog nivoa. Skoro 70% gazdinstava je do 2 ha obradivog zemljišta, a više od 60% obradivog zemljišta je u vlasništvu gazdinstava površine do 5 ha.

Tabela 6: Gazdinstva i obradivo zemljište prema kategorijama veličine, kao procenat ukupnog broja

Veličina gazdinstva (ha)	Broj gazdinstava	Gazdinstva prema kategoriji veličine, kao procenat ukupnog broja	Obradivo zemljište prema kategoriji, u hektarima	Obradivo zemljište prema kategoriji veličine, kao procenat ukupnog broja
0 - 0.5	31,290	69.00%	6,453	46.00%
0.5 - 1.00	17,560		11,999	
1.00 - 2.00	22,560		29,055	
2.00 - 5.00	23,383	23.00	38,665	
5.00 - 10.00	7,063	8%	64,819	35.00%
10.00 - 20.00	1,429		16,800	19.00%

20.00 - 30.00	240		5,255	
Më shumë se 30	198		13,393	
Totali	103,723	100%	186,389	100%

Izvor:Zeleni izveštaj2022

Površina obradivog zemljišta - njiva po stanovniku je prilično niska (0.10 ha/ po osobi);

Procenjuje se da je oko 30-40% zemljoposednika nedostaju, ili su migrirali u gradska područja ili su migrirali u inostranstvo.

Veliki problem je nekompletan katastar, i zbog toga, mnogi poljoprivrednici ne mogu da dokažu svoje vlasništvo. Pored malih parcela na Kosovu, cena poljoprivrednog zemljišta varira oko 23,000 evra/ha u Prištini, 2,400 evra u Peći i 1,400 evra u Mitrovici. (MPŠRR, 2020b). Generalno, cene zemljišta su veoma visoke za poljoprivredne delatnosti, jer je stopa profita veoma niska u poređenju sa cenama zemljišta.

I pored nepovoljne strukture gazdinstava , korisna površina poljoprivrednog zemljišta se stalno povećava. Prema poslednjim podacima Ankete o poljoprivrednim privredama . U 2017. godini ukupna korišćena površina poljoprivrednog zemljišta iznosila je 416.072 ha, dok je u 2018. primećen blagi porast , nastavljajući rast u 2019. godini, gde je površina dostigla 420.141 ha. Povećanje korišćenja poljoprivrednog zemljišta nastavljeno je i u 2020. godini, u 2021. godini površina korišćenog poljoprivrednog zemljišta dostigla je 420.327 ha, što predstavlja promenu od 0,3% u odnosu na 2020. godinu.

Tabela 7 : Iskorišćena površina poljoprivrednog zemljišta2017-2021, u ha

U godinama	2017	2018	2019	2020	2021	Razlika '21/'20 n€ %	Učešće u % 2021
Obradivo zemljište- njive	186,954	188,359	188,365	188,372	188,375	0.0	44.8
-Od kojih sa povrćem na otvorenom polju (prvi usev)	8,033	7,818	8,319	8,435	8,491	0.7	-
-Od kojih sa povrćem na plastenicima (prvi usev)	467	468	518	547	562	2.8	-
Bašta	1,199	1,003	1,122	1,133	1,089	-3.8	0.3
Plantaže voća	6,247	7,687	9,244	10,029	10,144	1.1	2.4
Plantaže vinograda	3,199	3,272	3,367	3,437	3,471	1.0	0.8
Rasadnik	159	109	111	137	140	2.4	0.0
Livade i pašnjaci (uključujući zajedničko zemljište)	218,314	218,152	217,932	217,102	217,107	0.0	51.7
Ukupno iskorisćeno poljoprivredno zemljište	416,072	418,582	420,141	420,210	420,327	0.03	100.0

Izvor: Zeleni izveštaj 2022

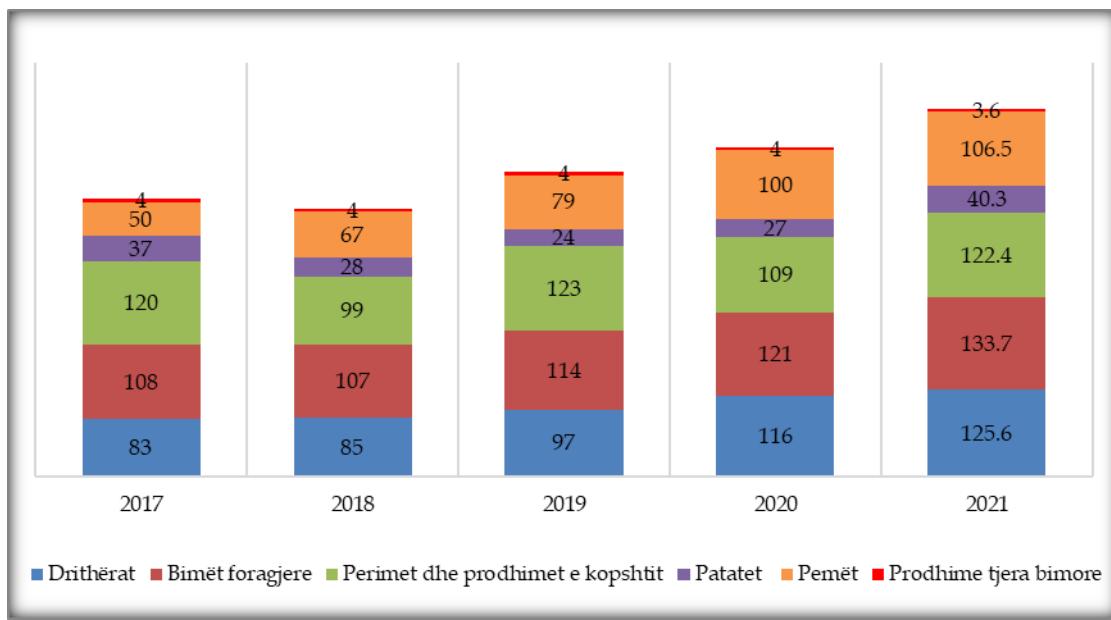
Najveću površinu korišćenog zemljišta zauzimaju livade i pašnjaci (uključujući zajedničko zemljište) koje čine 51.9% ukupne korišćene površine poljoprivrednog zemljišta. Nakon livada i pašnjaka, najveću površinu zauzimaju kategorija obradivog zemljišta - njive, sa učešćem od 44.8%, što predstavlja površinu od 188,365 ha, koja obuhvata površinu pod povrćem (prvi usev) i plastenici (prvi usev). Izvor.⁴

Biljna proizvodnja

Analiza konkurentnosti kosovske poljoprivrede pokazuje da trenutno samo mali deo farmi može da se takmiči na regionalnom, EU-a i međunarodnom tržištu. Glavni razlozi za ovu nisku konkurenčnost su što je većina poljoprivrednih preduzeća mala, fragmentacija/fragmentacija zemljišta, stari i nedovoljni objekti i oprema, nedostatak finansijskih sredstava za investicije i nizak nivo znanja o savremenoj poljoprivrednoj tehnologiji proizvodnje.

Grafikon 7: Biljna proizvodnja u mil. €, 2017-2021

⁴Zeleni izveštaj 2022

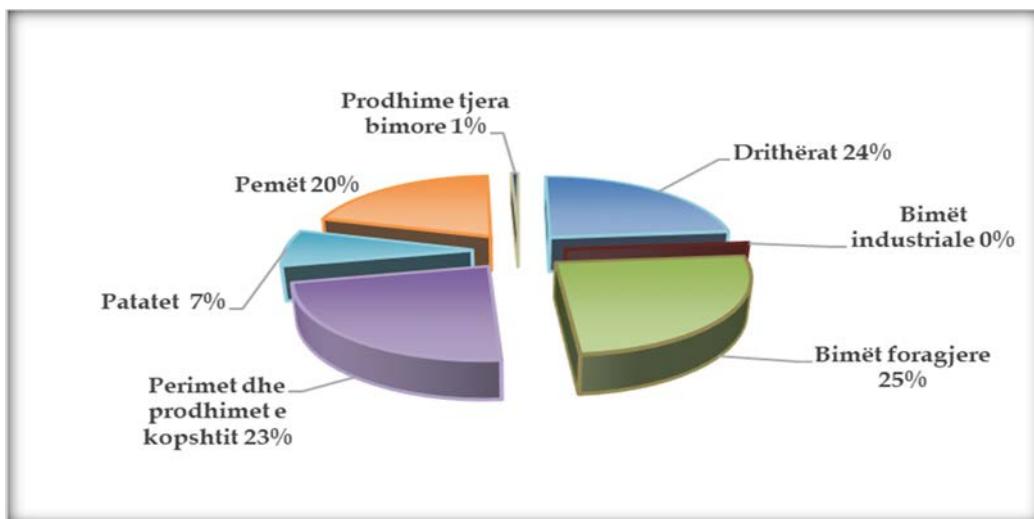
Izvor: KAS–obrađeno od strane OEAPS – MPŠRR- Zeleni Izvestaj 2022

Pored toga , većina farmi ne ispunjava standarde EU za bezbednost i higijenu hrane, dobrobit životinja i zaštitu životne sredine . Ako analiziramo biljne proizvode za period 2017-2021, primećujemo da je tokom ovih godina došlo do blagih pomeranja njihove vrednosti.

Međutim, u 2021. godini većina kategorija beleži rast, osim ostalih biljnih proizvoda, koji su u odnosu na prethodnu godinu zabeležili pad od 1%.

Žitarice su zabeležile najveću povećanju u vrednost u 2021. godini u odnosu na 2020. godinu sa povećanjem zemljišta od 10%, krmnog bilja za 13%, povrća i baštenskih proizvoda za 13%, krompira 13%, drveća 7% i ostalih biljnih proizvoda za 9% .

Grafikon 8: Učešće poljoprivrednih useva u ukupnoj biljnoj proizvodnji -2021

Izvor: Zeleni Izvestaj 2022

Žitarice, krmno bilje i krompir: Od ukupne površine obradivog zemljišta – njivama dominiraju glavni usevi kao što su pšenica, zatim krmno bilje i kukuruz.

Tabela 1: Dritherat, kulturat foragjere dhe patatet

Kultur-usevi	2017	2018	2019	2020	2021
Površina	ha	ha	ha	ha	ha
Žitarice	120,746	123,869	124,199	124,714	124,477
Krmno bilje i požnjevene zelene žitarice	105,613	107,099	108,480	108,436	108,560
Krompir	4,290	3,606	3,688	3,771	3,854
Opšta površina	230,648	234,573	236,366	236,921	236,366
Proizvodnja	t	t	t	t	t
Žitarice	477,880	441,757	459,404	529,112	504,371
Krmno bilje i požnjevene zelene žitarice	486,989	480,966	504,406	503,758	481,952
Krompir	118,250	68,790	73,816	74,508	73,984
Prinos	t/ha	t/ha	t/ha	t/ha	t/ha
Pšenica	3.98	3.46	3.55	4.25	4.03
Krompir	27.56	19.08	20.02	19.76	19.20

Izvor: Zeleni izveštaj 2022

Površina posejana žitaricama je glavni deo poljoprivrednih površina na Kosovu. Oko dve trećine, ili 87,717 hektara poljoprivrednih površina koje se posejane žitaricama, potiču sa farmi sa najviše 5 ha zemlje. Žitarice se uglavnom koriste za potrošnju na farmama. Ne postoji integracija u proizvodnji žitarica, dobavljači inputa ne finansiraju proizvođače, ne postoje horizontalne saradnje, a zbog male površine farmi i fragmentacije zemljišta, niski prinos n.p.r 4.03t/ha pšenice, efikasnost mašina je takođe ograničena. Efikasnost obima je veoma važna u ovom sektoru, prema većini studija proizvodnja žitarica nije konkurentna na nekim hektarima obradivog zemljišta.

Ograničena proizvodnja, na primer, 3.55 t/ha za pšenicu, potiče od malih farminih površina i nesprovodenja adekvatnih agrotehničkih mera od strane poljoprivrednika; često se uopšte ne investira ili se nedovoljno investira u kvalitetno seme, đubrivo i zaštitu bilja.⁵

Pšenica: Pšenica je glavni proizvod u pogledu uzgojne površine i nema prinos koji bi se inače očekivao: Glavni faktori su seme lošeg kvaliteta, slaba mehanizacija, posebno korišćenje zastarele tehnologije (traktori, sejalice, prskalice, kombajne), nepravilna upotreba đubriva i pesticida, kao i nedostatak plodoreda i dr.

Kukuruz: kukuruz je druga najkulturnija kultura u grupi žitarica. Obično se uzgaja kao alternativa pšenici, često u pravnji pasulja i bundeve. Zbog suve klime, nedostatka navodnjavanja, neadekvatne zaštite bilja i lošeg kvaliteta đubriva, proizvodnja kukuruza je dosta niska, prinos od 4,29 t/ha ili manje ne pokriva troškove proizvodnje. Na tržištu Kosova, hibridno seme je prilično rasprostranjeno, glavna svrha gajenja kukuruza je kao krmna kultura.

Ječam, ovas i raž: Ječam i ovas zauzimaju površinu od 4.090 ha (približno ista površina), raž je manje značajna , negde oko 550 ha. Raž posebno raste u visokim planinskim predelima , koji nisu pogodni za proizvodnju pšenice. Pećka pivara je u prošlosti bila glavni kupac ječma za proizvodnju piva.

Krmno bilje : Krmne i zelene žitarice su u stalnom porastu i dostigle su oko 108.560 ha; Glavna krmna kultura je livadsko seno sa oko 70.723 ha, lucerka oko 18.360 ha i gajena trava sa 9.293 ha. Sledi zeleni kukuruz , koji je 2021. uspeo da se obradi na 7.061 površini. Ovaj trend će najverovatnije nastaviti da raste jer poljoprivrednici postaju sve traženiji zeleni kukuruz za silažu.

Ostale krmne kulture , uključujući travu, stočnu repu, stočni kupus, manje se gaje. Potreban je profesionalniji stočarstvo, pored 217.107 ha livada i pašnjaka, postoji potreba i za krmnim kulturama kao što su lucerka, crvena detelina, bela detelina i druge.

---

⁵Mehmeti et all, 2019

Krompir: Površina zasađena krompirom je oko 3.854 ha na Kosovu. Prinos krompira je oko 20 t/ha, u nekim slučajevima dostiže i 28 t/ha, što je više nego u susednim zemljama poput Srbije i Severne Makedonije.

Uzgoj krompira je ograničen nedostatkom skladišnih kapaciteta, jer postoji samo nekoliko trgovaca koji imaju priliku da skladište krompir. Shodno tome, poljoprivrednici koji uzgajaju krompir moraju da ga prodaju odmah nakon žetve, tako da ne uspevaju da ga prodaju po dobrim tržišnim cenama kada ponuda počne da pada.

Krompir se proizvodi i konzumira u velikim količinama; to je jedino povrće koje je u prošlosti imalo značajan priliv izvoza; međutim, to se više ne dešava i zemlja već uspeva da zadovolji oko 100% svojih potreba.

Povrće: Povrće su veoma važni i perspektivni usevi na Kosovu, jer se ovi usevi prilagođavaju klimi i donose prihode čak i najmanjim poljoprivrednicima. S obzirom da na Kosovu većina farmi ima male površine. Iako su perspektivni usevi, proizvodnja povrća nije na zadovoljavajućem nivou zbog niskog stepena korišćenja mehanizacije i savremenih inputa.

Povrće obrađene površine su 19.399 ha, skoro duplo više od drveća. Glavno povrće koje se proizvodi po hektaru su krompir, paprika (Kosovo ima najveći prinos paprike u regionu, oko 20 tona), pasulj, bundeve, luk, lubenice, kupus, tikva (plava stela) i paradajz. Uzgajaju se i bundeva, krastavac i dinja

Ukupna površina uzgoja svih vrsta povrća je slična godinama. Uprkos dobrim klimatskim uslovima, prinos povrća, posebno na otvorenom polju, ostaje nizak, a to nije samo rezultat strukture farmi – male farme sa velikom fragmentacijom zemljišta – već i zastarele proizvodne tehnologije.

U sektoru poljoprivrede, ratarska proizvodnja doprinosi 60% ukupnoj vrednosti poljoprivredne proizvodnje, u poređenju sa 40% koja dolazi iz sektora stočarstva. Polovina vrednosti biljne proizvodnje dolazi od povrća; 8% dolazi od drveća, a ostatak od žitarica i grožđa.

Povrće može biti veoma isplativo, jer na primer, paprika uzgajana intenzivnim uzgojem, ima bruto maržu od 5,915 evra/ha, iako fluktuirala, ali je u odnosu na žitarice mnogo isplativija i od jednog hektara paprike može se ostvariti profit jednak 34 ha pšenice. Ali u proizvodnji povrća potrebno je mnogo više radne snage.

Veliki poljoprivrednici svoje proizvode fokusiraju na veleprodajna tržišta, dok mali poljoprivrednici idu na maloprodajna tržišta, ali i na zelenu pijacu. Drugi problem sa kojim se suočavaju poljoprivrednici proizvođači povrća je nedostatak skladišnog prostora, posebno hladnjaka (4°C).

Trenutno, ukupna površina plastenika pokriva 562 ha, a važan faktor ove brze ekspanzije plastenika je značajna podrška države grantovima i subvencijama.

Problem proizvodnje u plastenicima na Kosovu je uključivanje ograničenog broja poljoprivrednih useva koji se gaje u plastenicima; glavno povrće su paradajz i krastavac, dok je na drugom mestu zelena salata. Druge dobre opcije za paprike, patlidžane, bundeve, dinje i francuski pasulj se ne razmatraju. Pored toga, voće je zanemareno (jagoda - malina).

Razlog treba tražiti u nedostatku tradicije uzgoja, pa i konzumiranja (patlidžana, bundeve, francuskog pasulja).

Proizvodnja u plastenicima: Površine zasađene kulturama u plastenicima blago su porasle sa 547,52 ha u 2020. godini na 562,49 ha u 2021. godini. U plastenicima dominiraju usevi: paprika sa 178,30 ha, paradajz 190,29 ha sa 107 ha i krastavac2 107. Paprika, paradajz i krastavci su i prethodnih godina dominantni usevi u plastenicima.

Tabela: 9: Površina u plastenicima 2019 -2021

Poljoprivredne kulture - usevi	2019			2020			2021		
	Sere - plastenici (ha)	(ton)	(t/ha)	(ha)	(ton)	(t/ha)	(ha)	(ton)	(t/ha)
Povrće	517,65			547,52	-		562,49		
Paprika	168,13	4546,52	27.04	169,88	4304,48	25,3	178,30	4,457,98	25,0
Paradajz	171,85	6659,93	38,75	189,05	6333,19	33,5	190,29	6,276,16	33,0
Krastavac	102,03	4129,37	40,47	106,13	4115,08	38,8	107,25	4,075,10	38,0
Luk	24,96	570,72	22,87	26,36	384,50	14,6	27,31	385,42	14,1
Beli luk	3,50	50,97	14,55	3,76	53,13	14,1	3,79	49,55	13,1
Lubenica	2,32	70,47	30,37	2,37	66,32	28,0	3,09	82,38	26,6
Dinja	3,67	62,21	16,93	4,15	67,62	16,3	4,50	70,86	15,8
Kupus	9,62	337,29	35,06	10,04	346,02	44,5	10,22	344,98	33,7
Karfijol	0,86	11,98	13,92	0,76	9,98	13,1	0,81	10,42	12,9
Spanać	15,99	222,61	13,92	19,04	199,19	10,3	20,31	192,34	9,5
Salate	9,05	134,17	14,83	10,68	148,85	13,9	11,22	142,81	12,7
Tikva kukuruza (bundeva)	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Peršun	0,33	6,33	18,98	0,32	5,52	27,4	0,43	7,36	17,1
Prazi luk	1,05	22,75	21,61	0,99	21,00	21,2	1,01	20,61	20,4
Crni patlidžan	1,23	35,46	28,76	0,99	27,33	27,6	1,03	27,26	26,5
Rilke i	0,85	8,95	10,47	0,84	7,04	8,4	0,90	6,84	7,6

crveni repa									
Šargarepa	0,20	3.47	17.28	0.15	2,44	15,8	0,16	2,42	15,0
Jagoda	1,07	13.01	12.17	0,84	8,45	10,0	0,97	9,04	9,3
Ostalo povrće	0,93	13.02	13.93	0,81	8,14	10,0	0,90	8,87	9,8

Izvor: Istraživanja poljoprivrednih ekonomija koje je obradio DPPR

Voće: Kao rezultat dobrih uslova gajenja u mnogim regionima Kosova se uzgaja voće čija proizvodnja ima dugu tradiciju. Voće čini značajan deo obradive površine i zauzima do 10.265 ha.

Iako je lokalna proizvodnja u većini proizvoda povećana, poslednjih godina i dalje postoji potreba da se postigne samoodrživost za svežu potrošnju, kao i da se zadovolje potrebe agro-preradivačke industrije, što ostavlja prostor za širenje područja sa intenzivnom proizvodnjom voća.

Voće, posebno voće malina/sitno voće, uzgaja se na malim površinama i zahteva mnogo radne snage, što odgovara trenutnoj situaciji visoke nezaposlenosti.

Korist od voća je velika, ako se uzgaja pravilno i površina voćnjaka nije mala.

Trenutno se proizvođači voća suočavaju sa nekoliko problema kao što su: stari voćnjaci i nekvalitetne sorte, nedostatak mogućnosti za navodnjavanje, nedostatak sistema/mreža za zaštitu od grada, nedostatak skladišta za skladištenje voća, nedostatak opreme za sortiranje i pakovanje za trgovinu, nedostatak horizontalna veza između proizvođača i preradivača, sa posebnim akcentom na male proizvođače. Tržište zahteva stalne i stabilne količine svežeg, sa visokim kvalitetom voća.

Fokus će biti na poboljšanju efikasnosti proizvodnje, podršci stvaranju novih površina za voćnjake, modernizaciji opreme za uzgoj, sistema za navodnjavanje koji štede vodu, sistema za zaštitu od grada i poljoprivredne mehanizacije kako bi se poboljšala efikasnost na farmi, kao i opšte poboljšanje standarda.

Objekti za skladištenje voća su ograničeni i ako ih ima bilo koji poljoprivrednik, to su samo veliki farmeri. Mali farmeri nemaju skladišne i rashladne kapacitete, jer su preskupi.

Kada bi postojale javne ili privatne hladnjače gde bi farmeri mogli da iznajme „individualne frižidere“ na nekoliko meseci, onda bi se marketinške mogućnosti za farmere enormno povećale.

Voće uključujući bobicasto voće i orahe, čini značajan deo površine koja se obrađuje sa voćem i zauzima oko 2,4% površine. Više se gaje voće kao što su: jabuke 3.083 ha, šljive 2.210 ha sa oko 5.300 ha.

Razlog za nastavak podrške sektoru voća je povećanje konkurentnosti i uvozne supstitucije voća i mogućnosti otvaranja novih radnih mesta, jer zahtevaju više posla.

Razvoj sektora voća ide dobro i to se ogleda u sve većoj površini. Jabuka je sada dostigao gornje granice proizvodnje, pošto je stopa samodovoljnosti porasla na 77% u 2021.

Ostala voća se gaje na manjim površinama. Kupine i maline (iako maline imaju značajan porast zasađenih površina) imaju skroman procenat i proizvode se u malom obimu, ali predstavljaju značajan tržišni potencijal. Prosečna proizvodnja sirka je niža (6,04 t/ha) od prosečne proizvodnje ostvarene u zemljama regiona.

Mehanizacija je na niskom nivou zbog malih površina parcela, ali i zbog nedostatka finansijskih sredstava. Traktori, plugovi, prikolice su stari i samo veliki farmeri mogu себи priuštiti kupovinu modernih mašina kao što su prskalice , kombajni itd. Situacija je bolja u slučaju većih poljoprivrednika sa savremenim voćnjacima od 5 ha i više.

Međutim, njihovu situaciju treba dodatno poboljšati, jer ova kategorija farmi ima potencijal da ostane konkurentna na tržištu. Poput objekata za skladištenje i hlađenje, nedostaju i objekti za klasifikaciju i pakovanje.

Tabela10 :Površine sa voćkama /ha/t 2017-2021

Poljoprivredne kulture	2017	2018	2019	2020	2021	Razlika 2021/2020 u %
Povrsina	ha					
Voce	6,422	7,922	9,479	10,265	10,382	1.1
Jabuka	2,155	2,556	3,006	3,068	3,083	0.5
Kruska	456	479	610	614	618	0.7
Dinja	39	64	90	91	93	2.6
Musmula	41	50	51	51	53	4.0
Sljiva	1,524	1,821	2,096	2,201	2,210	0.4
Kajsia	11	14	22	22	24	5.9
Breskva	26	34	47	48	51	5.5
Tresnja	78	82	107	108	110	2.0
Visnja	149	167	232	233	240	3.0
Orah	340	608	886	1,295	1,352	4.4
Lesnik	95	119	252	390	391	0.3
Jagoda	175	234	235	236	238	1.0
Malina	1,231	1,537	1,637	1,661	1,665	0.3
Kupina	21	24	30	31	32	3.9
Borovnica	33	37	57	86	93	8.3
Aronia	-	-	88	98	98	0.4
Osatlo voce	48	94	31	32	30	-6.2
Proizvodnja	t					
Voce	34,207	53,606	67,294	72,265	67,533	-6.5
Jabuka	13,159	26,093	33,835	38,049	37,381	-1.8
Kruska	2,083	3,500	5,110	5,586	4,953	-11.3
Dinja	255	925	1,283	1,264	1,266	0.2
Musmula	129	179	222	219	213	-2.6
Sljiva	7,393	10,643	12,745	13,147	11,247	-14.5
Kajsia	59	38	100	94	94	0.2
Breskva	130	199	330	288	262	-9.1
Tresnja	298	410	586	538	485	-9.9
Visnja	599	427	777	740	705	-4.7
Orah	405	761	2,028	2,591	2,108	-18.6
Lesnik	17	29	80	116	101	-12.7
Jagoda	1,328	1,316	1,677	1,487	1,439	-3.2
Malina	7,747	8,267	7,206	6,659	5,840	-13.2
Kupina	181	246	239	233	223	-4.6
Borovnica	271	306	310	464	469	1.0
Aronia	-	-	666	692	656	-5.2

Osatlo voce	153	265	101	97	90	-7.2
-------------	-----	-----	-----	----	----	------

Izvor: Zeleni izveštaj 2022

Kao i povrće, i voće se često proizvodi na prilično malim površinama i zahteva mnogo rada; ovo odgovara trenutnoj situaciji visoke nezaposlenosti. Međutim, čini se da će pre ili kasnije, kapacitet radne snage biti izgubljen, jer mlađi ne vide poljoprivredu kao biznis, već samo kao neželjeno nasleđe.

Mehanizacija je na niskom nivou zbog male površine parcela, ali i zbog nedostatka finansijskih sredstava. Traktori, plugovi, prikolice su stare i samo veliki poljoprivrednici mogu da priuštite mehanizaciju poput dobrih prskalica ili mašina za žetvu. Situacija je bolja u slučaju većih poljoprivrednika sa savremenim voćnjacima na površini od 5 ha i više.

Profitabilnost od voća može biti visoka, ako se uzgoj obavlja pravilno, a površina voćnjaka nije veoma mala.

Skladišni prostori za voće i povrće su ograničeni i ako postoje poljoprivrednici koji imaju takve kapacitete, onda su to samo veliki poljoprivrednici. Mali poljoprivrednici nemaju prostore za hladnjake i frižidere, jer su preskupi za male vlasnike. Kada bi postojali javno-privatni rashladni objekti, gde bi farmeri mogli da iznajmljuju „individualne frižidere“ do nekoliko meseci, onda bi se mogućnosti za trgovinu poljoprivrednicima značajno povećale.

Kao i skladišni prostori, nedostaju prostori za pakovanje i klasifikaciju.

Što se tiče marketinskih kanala, jasno je da sektor hortikulture dominira uglavnom na domaćem tržištu i neformalni ugovori u odnosu između poljoprivrednika i kupaca, posebno na zelenim i kvantaškimpijacama; postoje praznine u primeni i sprovođenju standarda kvaliteta i bezbednosti. Štaviše, domaće tržište ne obezbeđuje sledljivost, dok međunarodno priznati sertifikati poput organskih sertifikata, GlobalG.A.P itd. nisu rasprostranjeni.

Postepeno, veliki proizvođači voća ili grupe poljoprivrednika takođe imaju koristi od sve većeg značaja supermarketa, kojima su stalno potrebne velike količine. Međutim, lanci supermarketa postaju sve zahtevniji prema dobavljačima u pogledu obima, održivosti, kvaliteta, troškova i trgovačke prakse, sa fokusom na dugoročne odnose i ugovore sa dobavljačima.

Vino i stono grožđe:

Kosovo ima tradiciju u proizvodnji grožđa i vina . Većina postojećih vinograda nastala je u vreme bivše Jugoslavije i zastarela/devalvirana i zbog toga daju nizak prinos i nekvalitetan.

Za proizvodnju vina , poljoprivrednici će morati da zasade nove vinograde novim sortama za proizvodnju kvalitetnog vina ili da ponovo zasade postojeće vinograde kako bi proizvodili visokokvalitetno vino u bocama sa sopstvenim etiketom. Do 63% sadašnje površine vinograda je zasađeno vinskim grožđem, dok je ostatak stonim grožđem.

Tabela 11: Grožđe, površina, ukupna proizvodnja i prosečni prinos 2017 -2021

Poljoprivredni usevi	2017	2018	2019	2020	2021	Razlike 2021/2020 n€ %
Površina u ha						
Vinogradi	3,199	3,272	3,367	3,437	3,471	1.0
Stono grožđe	799	816	878	911	938	2.9
Vinsko grožđe	2,400	2,455	2,489	2,526	2,533	0.3
Proizvodnja u t						
Vinogradi	15,360	27,320	19,310	26,327	26,527	0.7
Stono grožđe	3,187	4,998	4,546	6,279	7,435	18.4
Vinsko grožđe	12,170	22,320	14,770	20,027	19,091	-4.8
Prinos t/ha						
Vinogradi	4.80	8.35	5.74	7.66	7.6	-0.2
Stono grožđe	3.99	6.13	5.18	6.89	7.9	15.0
Vinsko grožđe	5.07	9.09	5.93	7.93	7.5	-5.0

Izvor: Zeleni Izvestaj 2022

S obzirom da je većina vinograda mala, stepen mehanizacije je veoma nizak. Pored prskanja i nekoliko aktivnosti upravljanja zemljištem, poljoprivrednik i njegova porodica obavljaju sve poslove; u vreme žetve, ponekad se zapošljavaju sezonski radnici.

Marketing vinskog grožđa se razlikuje od marketinga stonog grožđa. Dok se vinsko grožđe prodaje u oko 27 vinarija, stono grožđe se trguje na zelenim pijacama od strane poljoprivrednika ili se prodaje trgovcima koji često imaju frižidere. Treba napomenuti da je većinastonog grožđa starih sorti, sa semenkama, i koje ne odgovaraju aktuelnim trendovima ukusa; shodno tome postoji potreba za inicijativom presađivanja stonog grožđa.

Sektoru grožđa su potrebna specifična rešenja; odgovarajući način za stono grožđe bi bio sadnja novih vinograda i presađivanje savremenih sorti bez semena, navodnjavanje kap po kap (po potrebi), postavljanje protivgradnih mreža i frižidera ili hladnjače za držanje grožđa nakon berbe najmanje nekoliko nedelja dok se cene značajno povećavaju.

Za vinsko grožđe, poljoprivrednici će morati da se suoče sa presađivanjem novih vinograda, a zatim da proizvode flaširano vino sa sopstvenom etiketom. Ponuda sa zastarem

sortamavinarija ispod rentabilnih cena uskoro će biti okončana. Kvalitetno vino, u kombinaciji sa agroturizmom, može da unapredi ovaj sektor.

Sektor NDŠP i LAB: Nedrvni šumski proizvodi (NDŠP) i Lekovito i aromatično bilje (LAB) su važni proizvodi koji rastu i u divljini i u uzgoju. Teritorijalna površina je mala, ali klimatski uslovi i zemljište čine zemlju bogatom u pogledu kvaliteta i kvantiteta.

Oblasti u kojima se prikupljaju NDSP i LAB sastoje se od osam oblasti. Dva sabirna područja pripadaju nacionalnim parkovima „Sharri“ i „Bjeshket e Nemuna“, kojima upravljaju Direkcije Nacionalnog parka i šest drugih oblasti (Mitrovica, Gnjilane, Prizren, Priština, Peć, Uroševac), kojima upravlja Agencija za šumarstvo Kosova. Približno 95% ukupnih NDSP i LAB se izvozi na tržiste EU. U 2022. godini, ukupan iznos izvoza NDSP i LAB bio je 16,027,8584 /EUR, pri čemu je većina (86,59%) izvozne prodaje bila iz NDSP. Ukupna prodaja NDSP-a i LAB -a na nacionalnom tržištu iznosila je 331.220 EUR.

Izvoz u 2022. godini povećan je za 17% u odnosu na prethodnu godinu, dok je izvoz u 2021. godini u odnosu na 2020. bio veći za 10,76%, što pokazuje pozitivan trend. Najviše izvezenih proizvoda (51%) činili su poluprerađeni proizvodi, zatim sirovine (40%), a tek manji deo (9%) kao finalni proizvodi. Ove brojke odražavaju potrebe i mogućnosti za veća ulaganja u prerađivačke kapacitete ove industrije koji omogućavaju dodatnu vrednost ovih proizvoda

Podrška ovog sektora bila je veoma mala u odnosu na investicione potrebe i potencijal za razvoj i doprinos zapošljavanju, privredi zemlje i trgovinskom bilansu. Može se sakupljati više od 300 vrsta NDŠP i LAB i kultivisan je značajan broj vrsta (Organika, 2020). Najmanje 67 vrsta imaju komercijalnu vrednost i doprinosi ostvarivanju prihoda i ekonomskom blagostanju porodica koje žive u ruralnim područjima.

Sa ekonomске perspektive i izvoznih potencijala, glavni NDŠP i LAB su *Vaccinium mirtillus* (borovnica), *Juniperus communis* (Smreka), *Primula veris* (Jaglika), *Sambucus nigra* (Crna zova), *Mallus silvestris* (Divlja jabuka), *Crataegus monagina* (Hav.), *Castanea sativa* (Kesten), *Achillea millefolium* (Hajdučka trava), *Urtica dioica* (Obična kopriva), *Thimus sp* (Majčina dušica), *Rosa canina* (Divlja ruža), *Betulla pendula* (Bela breza), *Origanum vulgare* (Origano), *Robinia pseudocac* (Bagrem).

U razvoj ovog potsektora, uključeni su mnogi akteri, uključujući sakupljače divljih i kultivisanih biljaka, sakupljače/prerađivače, prerađivače/izvoznike, udruženja, MPSRR, Agenciju za šume Kosova, Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja, Agenciju za zaštitu životne sredine, opštine, obrazovni sistem u vezi sa šumama, donatore i finansijske institucije.

Berači i proizvođači NDŠP i LAB su obično ljudi koji žive u planinskim ili ruralnim područjima, i čija je glavna delatnost sakupljanje ili uzgoj NDŠP i LAB u okolnim područjima. Berači su ti koji vrše prvu selekciju sakupljenih proizvoda, da bi ih potom prodali sakupljačima/prerađivačima ili nekome direktno na tržištu. Procenjuje se da zemlja

ima oko 20,000 berača, uglavnom žena i dece, a često i cele porodice, čija se primanja kreću od 12-15 evra dnevno. Poljoprivrednici koji obrađuju NDŠP i LAB su ti koji u pogledu vrste, količine i vremena uglavnom odgovaraju potrebama sakupljača. Sakupljači/prerađivači: Glavna uloga sakupljača i prerađivača divljih i uzgojenih NDŠP i LAB je da povežu berače i izvoznike u lanac vrednosti. Oni su dobro informisani o potražnji i ponudi ovih proizvoda i služe kao regulatori između berača i izvoznika pružajući informacije o cenama, obimu, kvalitetu, preradi i zahtevima za izvoz. U većini slučajeva imaju liniju za preradu; stoga, oni imaju cilj da prodaju svoje proizvode prerađivačima/izvoznicima. Procenjuje se da je ukupan broj sakupljača/prerađivača koji rade u sektoru NDŠP i LAB približno 42.

Prerađivači/izvoznici: U zemlji posluju oko 42 prerađivača/izvoznika, koji imaju linije za preradu i pakovanje koje zadovoljavaju zahteve međunarodnog tržišta u pogledu standarda kvaliteta i bezbednosti. Od 41 prerađivača/izvoznika uključenih u ovaj sektor, 35 je klasifikovano kao mikro preduzeća sa manje od 10 zaposlenih, 5 pripada malim preduzećima sa 10-49 zaposlenih, a 1 je srednje preduzeće sa 50-249 zaposlenih. Prerađivači/izvoznici NDŠP i LAB su od 2013. godine osnovali Udruženje pod nazivom 'ORGANICA' čiji je cilj jačanje saradnje između aktera lanca vrednosti NDŠP i LAB i obavljanje aktivnosti lobiranja u vezi sa promovisanjem sektora na međunarodnom tržištu.

Približno 95% od ukupnog broja NDŠP i LAB se izvozi na EU tržište. U 2019. godini ukupan iznos izvoza NDŠP i LAB iznosio je 8.15 miliona evra, pri čemu je većina (83%) izvoza bila iz NDŠP. Ukupna prodaja NDŠP-a i LAB-a na domaćem tržištu iznosila je 2.2 miliona evra.

Organska poljoprivreda: Trenutno se obrađuje 480 ha (2019) organskim lekovitim i aromatičnim biljem, počev od 170 ha (2017) kao i 522 ha obrađeno bundevom za proizvodnju semenki i organskog ulja i 34 ha zasađeno orahom. Pored pomenute sertifikovane organske kultivisane površine, postoji i velika površina sa pet područja sa oko 373,488 ha za sakupljanje NDŠP, odnosno lekovitog bilja i divljeg voća.

Generalno, više od 100 organskih gazdinstava je sertifikovano na Kosovu. Nažalost, gazdinstva u procesu konverzije ne dobijaju subvencije za organsku poljoprivredu za razliku od zemalja članica EU-a; međutim, dobijena podrška mora biti vraćena, ako poljoprivrednici ne dobiju organske sertifikate.

Domaća organska hrana još uvek ne nalazi tržište na Kosovu, uprkos činjenici da se u apotekama i supermarketima nalazi malo međunarodnih proizvoda. Činjenica je da Kosovari nisu voljni da plate više za organsku hranu. (Hoxha, 2021). I zbog niske kupovne moći, za domaće tržište nema toliko interesovanja proizvođača da se fokusiraju na izvozna tržišta, posebno za organske LAB i mnogo manje za bundeve. Većina organskih proizvoda dolazi iz sertifikovanih planinskih i šumskih područja gde se sakupljaju NDŠP. Uzgoj LAB i svih ostalih proizvoda je još uvek u njenim počecima.

Važno je da farmeri vide prednosti organske poljoprivrede, da li će zainteresovani farmeri na kraju dobiti organski sertifikat ili jednostavno poboljšati kvalitet zemljišta na svojim farmama, na ovaj ili onaj način je u interesu Green Deal.

Organska poljoprivreda razmatra srednjoročni i dugoročni efekat poljoprivrednih intervencija na agroekosistem. Glavni cilj je proizvodnju hrane uz uspostavljanje ekološke ravnoteže kako bi se zaštitila plodnost tla ili problemi sa štetočinama.

Organska poljoprivreda danas je podržana od politike EU u okviru Zelenog dogovora, ozelenjavanja poljoprivrednog sektora, cirkularne ekonomije i još mnogo toga. Da bismo poštivali Zeleni dogovor i radili na njegovim ciljevima, organsku poljoprivredu treba smatrati glavnim ciljem. Važno je da farmeri vide prednosti organske poljoprivrede, da li će zainteresovani farmeri na kraju dobiti organski sertifikat ili jednostavno poboljšati kvalitet zemljišta na svojim farmama, na ovaj ili onaj način je u interesu Zelenog dogovora.

Stočarska proizvodnja

Stočarska proizvodnja je osnova za intenzivan rast poljoprivredne proizvodnje. Dok, razvoj stočarske proizvodnje predstavlja osnovu za izgradnju širokog spektra prerađivačkih kapaciteta.

Da bi ovaj sektor bio u skladu sa zakonodavstvom EU-a, potrebna je puna harmonizacija i implementacija zakonodavstva o dobrobiti životinja.

U cilju unapređenja standarda dobrobiti životinja, ovaj sektor ima veliku potrebu za ulaganjima u modernizaciju štala, infrastrukturnih objekata, za korišćenje sistema za mužu itd.

Sa povećanjem poljoprivredne proizvodnje, životna sredina mora biti zaštićena i od negativnih uticaja. U cilju zaštite površinskih i podzemnih voda od zagađenja nitratima iz čvrstog tečnog đubriva. Nove stočne farme su u obavezi da izgrade skladišta đubriva-stajnjaka.

Tabela 12: Stočni fond 2021

Goveda	Ovce	Koze	Svinje	Kopitari	Živina	Košnice pčela
260,528	211,354	30,039	47,384	1,864	2,788,000	219,077

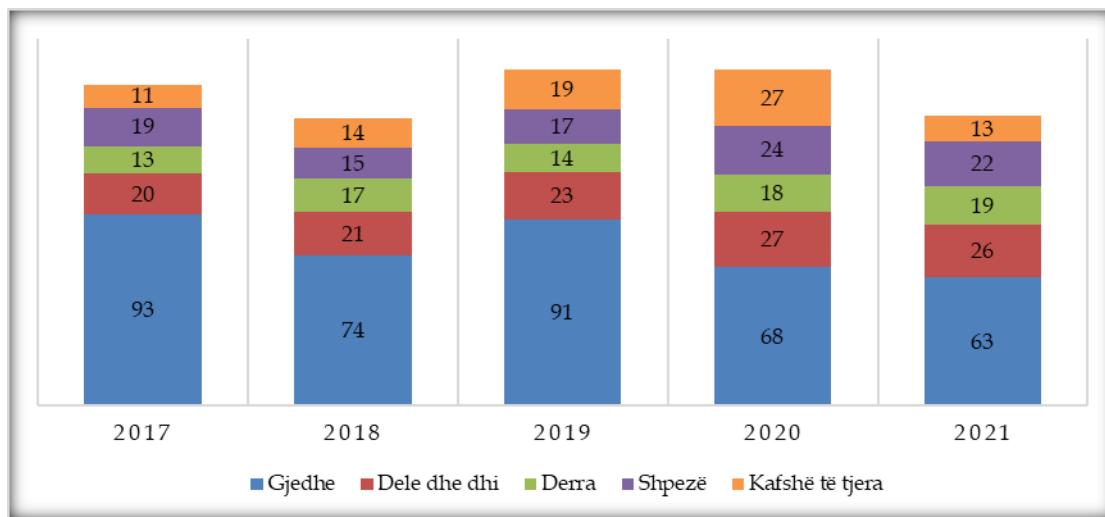
Izvor: Anketa poljoprivrednih gazdinstava, 2021

Generalno, stočni fond je u 2021. godini zabeležio pad u odnosu na prethodnu godinu: Fond goveda u 2021. godini iznosio je 260.528 grla, što je smanjenje od 861 grla u odnosu na 2020. godinu, dok je broj muznih krava bio 1,4%, manji od 2020. Dok je fond ovaca i koza smanjen za 0,1%, u 2021.g.

U 2021. godini ukupan broj ptica je povećan za 0,2% u odnosu na 2020. Dok je broj kokošaka po jajetu (94,8% od broja ptica) u 2021. godini povećan za 2,9%. Sektor pčelarstva je u 2021.

godini zabeležio pad od 16,6% u broju košnica u odnosu na 2020. Dok je, za razliku od ostalih podsektora, broj svinja u 2021. godini pokazao veći porast u odnosu na 2020. godinu za 4,4% dok je u poređenju sa u proseku za prethodne četiri godine, povećanje je iznosilo 13,4%. Generalno, stočarski proizvodi su u 2021. godini smanjeni za 8,4% u odnosu na 2020. To se može objasniti smanjenjem vrednosti stočarskih proizvoda. U odnosu na 2020. godinu, u 2021. smanjena je prodaja goveđeg, ovčijeg, kozjeg i živinskog mesa, dok je kod svinja povećana. Što se tiče stočarskih proizvoda, u odnosu na prethodnu godinu, u 2021. povećana je proizvodnja jaja, smanjeno mleko, dok kod ostalih proizvoda nije bilo promene.

Slika9: Stočarstvo u mil. €, 2017-2021

Izvor: Zeleni izvestaj 2022

U odnosu na 2020. godinu, u 2021. smanjena je prodaja goveđeg, ovčijeg, kozjeg i živinskog mesa, dok je kod svinja povećana. Što se tiče stočarskih proizvoda, u odnosu na prethodnu godinu, u 2021. godini je povećana proizvodnja jaja (4,3%), mleko je smanjeno za 4,5%, dok kod ostalih proizvoda nije bilo promene.

Goveda su najvažnija kategorija u stočarstvu i čine 51% grla stoke. U strukturi stočnog fonda, 50% čine muzne krave, zatim telad do 1 godine starosti sa 32% i ostale kategorije sve zajedno čine 17%.

Tabela 13: Fond i struktura goveda, 2016-2021

Broj životinja	2017	2018	2019	2020	2021	Razlika 2021/2020 u %
Fond goveda	259,729	258,662	257,733	261,389	260,528	-0.3
Muška telad ispod 1 godine	43,748	41,911	43,863	45,492	48,047	5.6
Ženska telad ispod 1 godine	40,731	41,263	39,263	38,653	35,191	-9.0
Junac 1-2 godine	13,449	14,627	14,852	14,080	14,513	3.1
Junica 1-2 godine	11,356	12,335	11,297	11,478	12,323	7.4
Bik preko 2 godine	7,082	5,519	6,303	7,113	7,451	4.8
Junica preko 2 godine	9,442	9,635	8,128	8,920	8,890	-0.3
Muzna krava	132,971	132,474	131,939	133,916	132,076	-1.4
Ostale krave	950	898	2,088	1,737	2,037	17.3

Izvor: Zeleni izveštaj 2022

Stočarstvo, a posebno potsektor mlekarstva, ostaje glavna poslovna aktivnost u svim ruralnim oblastima Kosova. Sa perspektivom za konačno članstvo u Evropskoj uniji (EU), sektor mlekarstva na Kosovu suočava se sa izazovom transformacije iz neefikasnog sektora malih gazdinstava mleka u sektor koji će konačno morati da se takmiči sa visoko efikasnom mlečnom industrijom EU. Povećanjem konkurenčije na globalnom nivou i smanjenjem marži profita u većini zemalja, veoma je važno za proizvođače mleka na Kosovu da poboljšaju kvalitet mleka i povećaju efikasnost proizvodnje mleka.

Trenutno stanje u sektoru mlekarstva

Kravlje mleko: Sektor proizvodnje kravljeg mleka na Kosovu napreduje sigurnim koracima. Evidentno je da su uloženi mnogi naporci poslednjih godina uz podršku MPŠRR-a i drugih međunarodnih donatorskih organizacija. Takođe je jasno da postoje velike institucije kao u grlima muznihkrava tako i u objektima. Da bi se zaštitile ove investicije, mora se odmah izvršiti radikalna promena u pristupu upravljanja sektorom. Podsticani dobrim cenama mleka (0.33- 0.42EVRA/l) i nedostatkom alternativnih mogućnosti za ostvarivanje prihoda, u poslednje četiri godine na Kosovu se značajno povećao broj komercijalnih farmi mleka; međutim, proizvodnja kravljeg mleka za mala gazdinstva ostaje niska na oko 2100 l/u laktaciji, dok je na komercijalnim gazdinstvima oko 5000 l/u laktaciji. U međuvremenu, prosečna proizvodnja mleka u laktaciji u EU u 2018. godini iznosila je 7280 l/u laktaciji.

Za razvoj konkurentnog sektora mlekarstva, prvo je neophodno razumeti trenutna ograničenja.

Niska produktivnost je uglavnom uzrokovanu neadekvatnom stočnom hranom, lošim upravljanjem gazdinstvima i lošim genetskim potencijalom rasa koje se koriste za mleko.

Glavni izazovi sa kojima se suočava mlekarska industrija su: loš kvalitet mleka, niska produktivnost i niska efikasnost stočarstva. Jedan od izvora niske efikasnosti proizvodnje mleka na Kosovu može se pripisati nesrazmernoj upotrebi sastojaka hrane. Na primer, troškovi krmnog bilja i koncentrisane stočne hrane su visoki na gazdinstvima mleka na Kosovu. Rast prosečnog prinosa mleka i smanjenje cene hrane su od vitalnog značaja za efikasnost proizvodnje mleka.

Mlečne krave se hrane uglavnom u štalama, a ne na pašnjacima, i to povećava troškove. Seno je najčešća hrana tokom zime. Proizvodnja silaže beleži rast, što smanjuje troškove stočne hrane. Proizvodnja silaže donosi veću sigurnost poljoprivrednicima za zimsku hranu.

Za zadovoljavajuću proizvodnju mleka muzne krave treba da dobiju svu potrebnu hranu, pored hrane krava treba da bude zdrava, da ima dobru kondiciju i redovno oplođene, što obezbeđuje dobru proizvodnju mleka. Posebno kada su u pitanju visokoproduktivne krave kao što je slučaj sa rasom Holštajn, ishrana je veoma važna. Autohtone rase mogu da prežive sa manje hrane, ali je njihov genetski potencijal da proizvode velike količine mleka manji.

Na Kosovu su i dalje prisutni u velikom procentu ukrštanja krava različitih rasa, sa autohtonom rasom kao što je npr. Buša. Generalno, ovu rasu karakteriše niska stopa proizvodnja, ali je poznata po visokoj otpornosti na različite bolesti i dobroj adaptaciji na ekstenzivne uslove uzgoja. U poslednje vreme, u komercijalnim gazdinstvima mogu se mogu videti ukrštanja uvoznih rasa kao što su: Simental, Holštajn, Smeđe govedo (Brown Swiss).

Praksa oplodnje krava na Kosovu zasniva se na prirodnom oplodnjom i veštačkom osemenjavanju. Prirodna oplodnjaje znatno šira u upotrebi. Neuspešne oplodnje, nedostatak blagovremenog otkrivanja estrusa i drugi pobačajisu doveli do upotrebe veštačkog osemenjavanja po nižim stopama čak i na komercijalnim gazdinstvima.

Poslednjih godina unapređena je mreža nabavke industrije za preradu mleka, s obzirom da su se poljoprivrednici i prerađivačka industrija dogovorili da potpišu ugovore o nabavci sirovog mleka. Uspostavljanjem novih sabirnih centara za mleko i opremanjem poljoprivrednika rashladnom opremom za mleko, povećana je efikasnost sakupljanja mleka i poboljšan kvalitet mleka.

Na Kosovu postoje oko 53 sabirnih centara za mleko (SCM) koji uzimaju mleko od poljoprivrednika, hlađe ga i sirovo mleko isporučuju prerađivačima mleka. SCM-i su odgovorni za sprovođenje osnovnih analiza mleka za svakog poljoprivrednika koji predaje mleko, i takođe da daju svoje komentare o kvalitetu i uslovima plaćanja mleka za poljoprivrednika. SCM je, na neki način, posrednik između poljoprivrednika i prerađivača mleka, koji dobijaju procentualnu uplatu za posredovanje u transakciji. Postoje dve vrste SCM-a: to su oni koji se nalaze na velikom gazdinstvu, koja sakuplja sopstvenu proizvodnju sa gazdinstva, ali takođe sakuplja mleko od drugih poljoprivrednika u blizini. Takođe, SCM-

i koji nisu uspostavljeni ni na jednom gazdinstvu mleka, već posluju kao posredničkaposlovanja i koji ne samo da sakupljaju mleko poljoprivrednika, već ga i isporučuju prerađivačima mleka. Prema informacijama UPMK-a, 53 SCMužimaju mleko od 2,113 poljoprivrednika koji proizvode mleko i sakupljaju oko 82,420 litara mleka dnevno.

Poslednjih godina, uz pomoć investicionih grantova MPŠRR-a i drugih donatora, sabirni centri za mleko su poboljšali stanje gde su instalirali rashladnu opremu, opremu za sakupljanje mleka i opremu za transport mleka od SCM-a do prerađivača. Većina sabirnih centara ispunjavaju standarde bezbednosti hrane, ali su i dalje potrebne investicije kako bi se povećala bezbednost hrane i sproveli standardi bezbednosti hrane.

Kosovo u velikoj meri zavisi od uvezene stočne hrane kao što su: kukuruz, soja i suncokret, kao i potpunih i dopunski smeša za ishranu (kombinacija proteina, minerala i vitamina).

Ovčije i kozje mleko: Fond ovaca i koza u 2021. godini iznosio je 241.393 grla, što je činilo 43,8% od ukupnog broja životinja. Učešće ovaca je 87,6%, a koza 12,4%. U 2021. godini ukupan fond ovaca i koza smanjen je za 0,1%, a podeljeno po grupama, ovce su smanjene za 0,4%, dok su koze povećane za 1,6%. U okviru ovaca, priplodne ovce imaju učešće od 74,1%, dok kod koza priplodne koze imaju učešće od 74,0%.

Tabela 14: Broj ovaca i koza, 2017-2021

Broj životinja	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Razlika 2021/2020 u %
Ovce i koze	212,040	210,688	209,808	216,299	241,688	241,393	-0.1
Ovce	184,265	182,278	181,105	189,102	212,131	211,354	-0.4
Ovce za priplod	141,995	136,810	139,312	145,248	159,067	156,666	-1.5
Ostala grla (jagnjad, ovnovi, itd.)	42,270	45,468	41,793	43,854	53,064	54,688	3.1
Koze	27,775	28,410	28,703	27,197	29,557	30,039	1.6
Koze za priplod	24,315	24,836	22,401	20,602	21,907	22,234	1.5
Ostala grla (jarad, jarčevi, itd.)	3,460	3,574	6,302	6,595	7,650	7,805	2.0

Izvor: Zeleni izveštaj 2022

Značaj sektora ovaca i koza uglavnom leži u proizvodnji mesa, dok se mleko koristi za proizvodnju sira i uglavnom za zadovoljenje porodičnih potreba za potrošnjom ili se mala količina prodaje i direktno na gazdinstvu. U 2019. godini domaća proizvodnja iznosila je

2,198 tona i zadovoljila je 99% potražnje za potrošnju. Prosečna potrošnja po glavi stanovnika u 2019. godini bila je oko 1.2 kg⁶.

Generalno, sistem uzgoja ovaca na Kosovu je obiman. On se zasniva na tradicionalnom konceptu korišćenja prirodnih pašnjaka u određeno doba godine. Stada ovaca se tokom zime drže u štalama i pasu na pašnjacima u blizini sela; dok se leti ovce grupišu u veća stada i prebacuju na letnje pašnjake u planinama.

Tokom perioda ispaše sva stada se hrane u zajedničkim pašnjacima. Pašnjaci (opštinski ili državni) se ne tretiraju nikakvom vrstom poljoprivrednog upravljanja, osim ispaše goveda i ovaca.

Tokom zime poljoprivrednici hrane sitne preživare senom, koje se priprema tokom leta i ima mali sadržaj žitarica (pšenica i kukuruz).

Kosovski poljoprivrednici ovce obično gaje za proizvodnju mesa, mleka i vune; vuna se smatra nevrednim nusproizvodom, koji se uglavnom koristi za porodične potrebe. Ovce na Kosovu drže se za dvostruku namenu: mleko i meso.

Ovce i koze uglavnom pripadaju autohtonim rasama, dobro prilagođenim u zemlji, relativno niske produktivnosti, ali otporne na bolesti, sa neuravnoteženom ishranom. U praksi, većina gazdinstava su porodična gazdinstva ovaca i koza

Problemi sa kojima se suočava ovaj sektor su: Loša organizacija gazdinstava; Nedovoljni naporci za razvoj i modernizaciju gazdinstva; sporo usvajanje tehnologije (npr. korišćenje opreme za mužu); Neadekvatan smeštaj stoke, obično nizak nivo dobrotvori; Nedostatak upravljanja pašnjacima jer su oni uglavnom javna ili zajednička svojina i Nedostatak strategije za marketing proizvoda od ovaca i koza (mleko i meso).

Svinje: Značaj sektora svinjarstva na Kosovu i dalje ostaje nizak u odnosu na druge sektore stočarstva, gde kategorija svinja čini samo 8% ukupnog broja stoke.

Od ukupnog broja svinja, 28% su tovne svinje, 28% krmače, 26% prasad ispod 20 kg, 16% svinje od 20-50 kg i 2% priplodne nazimice. Iz kategorije tovnih svinja najviše ih je težine 110 i više kg (44%), zatim grupa 80-109 kg (32%) i grupa 51-79 kg (24%).

Tabela 15: Broj svinja, 2016-2021

Broj životinja	2017	2018	2019	2020	2021	Razlika 2021/2020 u %
Svinje	41,086	40,164	40,533	45,394	47,384	4.4

Izvor: Zeleni izveštaj 2022

---

⁶Zeleni izveštaj 2022

Sektor živinarstva/jaja: Sektor živine/jaja: U 2021. godini ukupan broj živine je bio: 2.788.000, broj kokošaka po jajetu (94,8% od broja živine. Od ukupnog broja pilića najviše je kokošaka po jajetu (75,5%) , zatim brojleri (13,1%) i kategorija ptica , curke i druge kokoške (11,4%).

Tabela 16: Broj živine i jaja 2017-20201, u '000

Broj živine (1000)	2017	2018	2019	2020	2021	Razlika 2021/2020 n& #%
Živila	2,811	2,538	2,665	2,782	2,788	0.2
Kokoške	2,676	2,393	2,558	2,637	2,643	0.2
Brojleri	398	407	321	384	346	-9.9
Koke nosilje	2,051	1,728	1,947	1,939	1,996	2.9
Pilići, petlovi i druge kokoške	227	259	289	315	301	-4.4
Ćurke	98	88	61	75	94	25.2
Druga živila (Guska, Patka itd.)	37	56	47	70	52	-25.6
Jaja*	348,998	315,097	366,447	365,554	419,908	14.9

Izvor: Zeleni izveštaj 2022

Industrija proizvodnje jaja je u kontinuiranom i stabilnom rastu tokom poslednjih pet godina, iako imamo značajan porast proizvodnje jaja u 2021. U 2021. ukupna proizvodnja jaja se procenjuje na 419,9 miliona. jaja. U 2021. uvezeno je 4,4 miliona. jaja u iznosu od 429.377 €. Uvezena količina jaja u 2021. u odnosu na 2020. povećana je za 8,7%.

Na Kosovu postoji 171 farma jaja koja imaju više od 2.000 koka nosilja, otprilike na ovim farmama ukupan broj koka nosilja je 858.498, dok je ostatak od 1,1 milion koka nosilja u porodičnim farmama. Prosečna potrošnja po glavi stanovnika se procenjuje na oko 208 jaja godišnje. Kosovo zadovoljava oko 88,8% potreba za potrošnjom jaja. Kvalitet kokošijih jaja je dobar, tako da sektor jaja ima potencijal za ekspanziju na inostranom tržištu, isključivo na regionalnom tržištu. Do sada nije urađena nijedna analiza u vezi sa upotrebom jaja u prehrambenoj industriji. Nema podataka koliko je prerađeno svežih jaja.

Proizvodnja mesa (goveda): Proizvodnja mesa na Kosovu može se opisati kao nepotpuna i fragmentirana. Sektorom proizvodnje mesa na Kosovu dominiraju postojec 176 farme sa stadima manjim od (9) devet grla. U 2021. godini, lokalne stočarske farme su snabdevale 44% potreba kosovskog tržišta govedeg mesa , dok je ostatak od 56% bio uvezen. U 2021. godini uvoz svežeg i smrznutog junceta mesa dospjao je 75,5 miliona evra. Ukupna

potrošnja mesa po glavi stanovnika na Kosovu je izračunata na oko 51,1 kg godišnje (govedina 25,5 kg; piletina 24,5 kg; ovčije i kozje meso 1,2 kg). Stvarna potrošnja po glavi stanovnika na Kosovu je još uvek niska u poređenju sa zemljama EJLK (zemlje Jugoistočne i Centralne Evrope) i zemljama EU. Međutim, sa ekonomskim rastom, očekuje se porast potražnje za potrošnjom svežeg mesa i mesnih proizvoda na Kosovu.

Domaća proizvodnja svih kategorija mesa je relativno mala u odnosu na potrebe domaćeg tržišta. Pošto kosovska kuhinja daje prednost mesu, lokalna ponuda ne zadovoljava potražnju zemlje i kao rezultat toga je uvoz mesa visok. Uvoz mesa i jestivih iznutrica je u stalnom porastu. Povećanje uvoza u 2021. u odnosu na 2020. iznosilo je 28,7 odsto u evrima.

Proizvodnja živinskog mesa: U 2021. godini proizvodnja živinskog mesa se procenjuje na oko 3.007 tona. Ove godine uvezeno je pileće meso od 40.502 tone u vrednosti od 51,1 milion. €. Prosečna potrošnja po glavi stanovnika na Kosovu je izračunata na 24,5 kg/god. Sa trenutnom proizvodnjom, Kosovo uspeva da pokrije samo 6,9% potreba potrošnje. Domaća proizvodnja je u 2021. godini smanjena za 9,9% u odnosu na 2020. godinu, kao rezultat smanjenja broja kotlova na komercijalnim gazdinstvima i što je dovelo do smanjenja proizvodnje na ovim farmama. Ovo je zbog činjenice da ovaj sektor nije podržan grantovima ili subvencijama. Kosovo ima kapacitete i znanje za proizvodnju živinskog mesa, ali ima slab lanac proizvodnje i prodaje brojlera. Mali farmeri nemaju lak pristup klanicama za brojleere jer su klanice sa velikim kapacitetima na Kosovu investirale u uzgoj brojlera na svojim farmama i trenutno ne vide interes za saradnju sa drugim farmerima.

Sektor šumarstva: Kosovo se smatra zemljom bogatom šumama i šumskim resursima. Podaci govore da je naša zemlja pokrivena šumama sa 481.000 ha ili 44,7% teritorije. Ostale kategorije koje nisu šumsko zemljište kao što su: (urbane površine, poljoprivredno zemljište, livade, pašnjaci, vodene površine i dr.), zajedno zauzimaju 566.800 ha ili 52,6%, dok ostalo šumsko zemljište zauzima 28.200 ha ili 2,6% teritorije.

Šume u društvenoj svojini pokrivaju 295.200 ha ili 62%, dok šume u privatnom vlasništvu pokrivaju oko 180.800 ha ili 38% teritorije. Kosovskim šumama dominiraju listopadne šume koje pokrivaju 449.400 ha ili 93% šumske površine, dok 7% šumske površine pokrivaju četinarske šume.

SRŠ (Strategija razvoja šuma) pruža okvir za razvoj šuma u pravcu implementacije Agende za održivi razvoj 2030. i postizanja većine ciljeva održivog razvoja (COR). SRŠ ima za cilj da doprinese održivom upravljanju šumskim resursima u zemlji: jačanjem okruženja za razvoj šumarskog sektora, uvođenjem višenamenskog planiranja upravljanja šumama, obnavljanjem degradiranih šumskih površina i merama zaštite šuma

Povećanje šumske površine kroz pošumljavanje, repošumljavanje i prirodnu regeneraciju, uključujući pošumljavanje degradiranih zemljišta, napuštenih zemljišta i pošumljavanje degradiranih šuma i integraciju sekvestracije ugljenika u upravljanje šumama.

Stopa pokrivenosti šumama na Kosovu je 44,7%, što je više od svetskog proseka (31%). Međutim, površina šuma po glavi stanovnika na Kosovu (0,28 ha) je niža od svetskog proseka (0,6 ha) i mnogo niža od evropskog proseka (oko 1,4 ha). Imajući u vidu klimatske i geografske uslove, postoji potencijal za povećanje šumske površine na Kosovu, gde je povećanje od 3% predviđeno za desetogodišnji period.

Zvanična statistika pokazuje da na Kosovu postoji oko 317.000 šumskih parcela kojima upravlja oko 132.796 vlasnika šuma. Prema ovim statistikama, prosečna veličina ukupne šumske parcele je oko 1,49 ha za jednog vlasnika šume.

Kao i u poljoprivrednim zemljištima, tako i u privatnim šumama postoji problem kontinuirane fragmentacije u slučaju rasta porodice, prava svojine i problem migracije ili preseljenja stanovnika ruralnih područja u urbane centre ili njihove blizine. Problemi ove prirode stvarali su poteškoće u upravljanju, regulisanju dugoročnim planovima upravljanja, u njihovoj zaštiti od pojave bespravne seče i šumskih požara itd.

Upravljanje šumama se smatra veoma komplikovanim tokom perioda delegiranja ovlašćenja od strane Ministarstva poljoprivrede i šumarstva na lokalnom/opštinskom nivou. Na osnovu Zakona o šumama 2003/3, do 2012. godine, Kosovska agencija za šumarstvo imala je ekskluzivno pravo da upravlja i upravlja javnim šumama, šumama u nacionalnim parkovima i reguliše privatne šume. Raspodela ovlašćenja izazvala je hromost centralnih i opštinskih institucija u pogledu korišćenja, očuvanja i održavanja šuma, što je uticalo na povećanje neredovne seče, nekontrolisanje situacije, ispunjavanje dužnosti i odgovornosti dotočnih institucija.

Ukupna zaliha šuma u zemlji procenjuje se na oko 40,5 miliona m³ drvne mase, u čemu najveći doprinos daju bukove šume sa oko 46% i hrastovine sa 23% učešća u zapremini. Godišnji neto porast procenjuje se na oko 1,55 miliona m³, u kojem skoro u potpunosti dominiraju listopadne šume.

Trenutno se upravljanje šumama smatra jednim od najkomplikovаниjih izazova, zbog prisustva neredovnih seča, za koje se prema statistikama procenjuje da dostižu oko 93% seče, dok redovne dostižu oko 7% zapremine drvne mase.

Svrha nacionalne strategije razvoja sektora je povećanje doprinosa sektora šumarstva nacionalnoj privredi, kroz održivo korišćenje šumskih resursa, uključujući ekonomski, socijalne i ekološke koristi, uzimajući u obzir činjenicu da šume doprinose na ublažavanje klimatskih promena.

Nacionalni program pošumljavanja i repošumljavanja 2018-2027 identifikovao je pogodne površine od oko 101.656 ha za pošumljavanje i 7.448 ha za pošumljavanje zasnovano uglavnom na korišćenju autohtonih vrsta. Pošumljavanje će pomoći u rešavanju problema erozije zemljišta i doprineti sekvestraciji ugljenika.

Poslednjih godina, oko 250-400 ha se pošumljava na Kosovu godišnje, uglavnom usmereno na korišćenje četinarskih vrsta za nove zasade.

Takođe je namenjen održavanju zdravlja šuma kako bi se obezbedila optimalna proizvodnja zasnovana na kapacitetu šuma na osnovu njihove veoma funkcionalne dimenzije u

održivom upravljanju korišćenjem resursa protiv ekoloških, društvenih i ekonomskih interesa.

Šumski požari predstavljaju veoma važne faktore, koji se moraju uzeti u obzir za razvoj politika sektora šumarstva kako bi se preduzele mere zaštite od njih, znajući da sa porastom temperatura u ovih 10 godina imamo porast slučajeva. Uzroci šumskih požara su porast temperatura tokom godina i nebriga ljudi.

Znajući da šume igraju važnu ulogu u globalnom ciklusu ugljenika, i da je aktivno upravljanje šumama od vitalnog značaja u naporima za ublažavanje klimatskih promena, stvaranje neophodne infrastrukture za redovno praćenje CS (sekvestracija ugljenika) i povećanje biomase za Kosovo je od velike važnosti.

Agro -prerada: Poljoprivreda i industrija se tradicionalno smatraju kao dva odvojena sektora, kako po svojim karakteristikama, tako i po njihovoj ulozi u ekonomskom rastu.

Prehrambena industrija se definiše kao transformacija stočarskih i poljoprivrednih proizvoda u proizvode za međusobnu ili finalnu potrošnju. Kosovo je posvetilo posebnu pažnju razvoju agroindustrije kroz politike razvoja programa, smatrujući je industrijskim sektorom koji otvara nova radna mesta.

Investiranjem u agroindustriju ne samo da povećavaju se samo prihodi poljoprivrednika, već stvaraju se nove mogućnosti za zapošljavanje u ruralnim područjima. Industrija prerade i pakovanja hrane na Kosovu je podeljena na sledeće potsektore: povrće i voće, žitarice, lekovito bilje, vinogradarstvo, meso i mlekare.

Sektor za preradu hrane na Kosovu tokom poslednje decenije (2010 -2020) imao je velike investicije u objekte i opremu za preradu. To su bila sredstva iz budžeta Kosova, kao i od međunarodnih donatora. Kao rezultat investicija koje su realizovane u sektoru prerade hrane, došlo je do sve većeg poboljšanja i povećanja bezbednosti i kvaliteta prerađenih proizvoda.

Kao rezultat investicija u ovaj sektor, prerađivači prehrambenih proizvoda su već kreirali nove i inovativne proizvode na postojećem tržištu. Proizvođači mleka su unapredili svoje pakovanje kako bi produžili rok trajanja proizvoda. Proizvođači mesa su usvojili nove tehnologije i stalno snabdevaju tržište novim proizvodima.

Uprkos investicijama koje su realizovane u sektoru prerade hrane, oni i dalje ne zadovoljavaju potrebe domaće potražnje za prerađenim prehrambenim proizvodima.

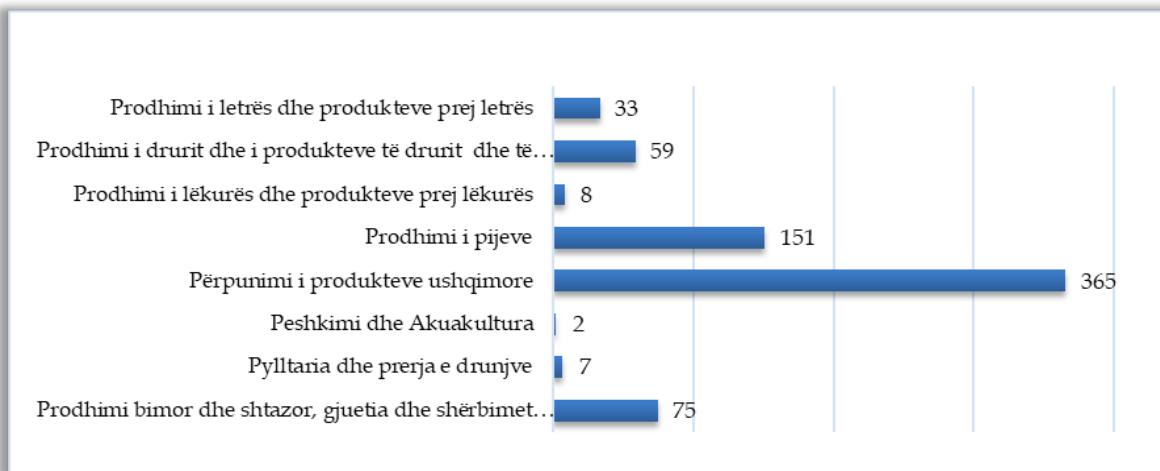
Potencijal za razvoj prehrambene industrije je veoma veliki, ali takođe postoje i glavni izazovi sa kojima se ovaj sektor suočava: nedovoljna i neodrživa sirovina, slaba struktura primarne poljoprivredne proizvodnje, vlasništvo fragmentiranog zemljišta ograničava sposobnosti prerađivača i trgovaca da obezbede poslovne prilike i dovoljne količine primarnih poljoprivrednih proizvoda sa jedinstvenim standardima kvaliteta, nedostatak primene nove tehnologije, nedostatak tehnologa za preradu hrane, loša infrastruktura,

nedostatak povezanosti između proizvođača sirovine i prerađivača, nedovoljno razvijen ugovorni odnosi između prerađivača i poljoprivrednika, nefer konkurenčija iz uvoza, postoje nekoliko prepreka i izazova sa kojima se suočavaju prerađivači hrane, i sa kojima će se suočavati u svojim svakodnevnim aktivnostima.

Rast potrošnje ovih proizvoda po glavi stanovnika predstavlja potencijalne i stalne mogućnosti za razvoj ovih poslovanja, smanjenjem povećanja uvoza ovih proizvoda.

Prema podacima KARP-a, oni pokazuju da je oko 2,235 kompanija registrovano u sektoru prerade agrobiznisa, što je 4,5% od ukupnog broja kompanija registrovanih na Kosovu.

Grafikon10: Promet ('000 €), prema poljoprivrednim aktivnostima, 2021

Izvor:KAS - Statistički registar preduzeća, obrađen od DPEA-DPRR

U okviru delatnosti poljoprivrednih privrednih subjekata ili agroindustrije u 2021. godini najveći promet ostvaren je u preradi prehrambenih proizvoda sa vrednošću prometa od 699.399 mil. Većina domaćih prerađivača su relativno mali i nisu u stanju da zadovolje čitavu potražnju domaćih potrošača. Oko 70% su mala i srednja preduzeća, dok 30% su velika preduzeća. U prehrambenoj industriji dominiraju porodična preduzeća. Prema procenama, prerađivači povrća i voća pokrivaju oko 30 odsto potreba domaćeg tržišta, iako su poslednjih godina povećani kapaciteti za preradu voća i povrća, ali su i dalje daleko od zadovoljavanja potreba domaćih potrošača. Iako nedostaju statistički i ekonomski podaci o preradi hrane, bruto dodata vrednost u prehrambenoj industriji procenjuje se na oko 2% BDP-a i direktno je povezana sa razvojem primarnog poljoprivrednog sektora.

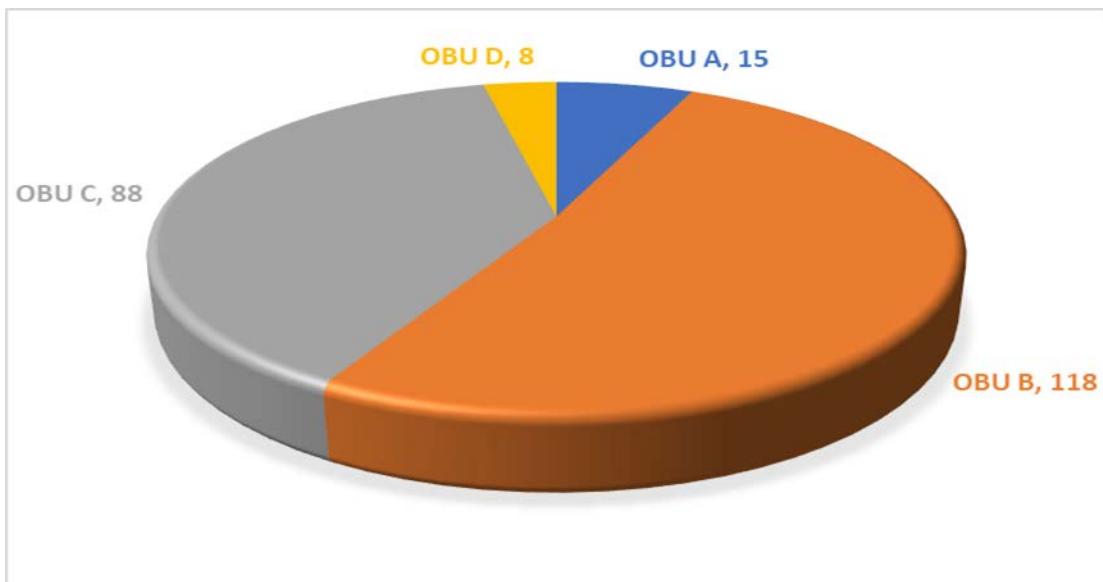
Industrija prerade proizvoda životinjskog porekla

Kategorije	A	B	C	D	Total
Registrar odobrenih objekata za preradu i pakovanje mleka	4	24	16	0	44
Registrar odobrenih hladnjača	4	21	17	6	48
Registrar odobrenih objekata za preradu mesa	3	33	26	0	62
Registrar odobrenih objekata za klanje kopitara	4	27	26	2	59
Registrar odobrenog klanja i sečenja živinskog mesa	0	6	2	0	8
Registracija za sakupljanje, pakovanje meda i drugih pčelinjih proizvoda	0	4	0	0	4
Registrar objekata odobrenih za preradu jaja	0	2	0	0	2
Registrar odobrenih objekata za preradu ribe	0	1	1	0	2
Total	15	118	88	8	229

Izvor:AVU-obradio DPRR 2022

Na Kosovu je registrovano/odobreno oko 229 OBU (operatera u poslovanju sa hransom životinjskog porekla). 89% OBU je u kategorijama B i C. Samo 15 ili 6,5% OBU je u kategoriji A. Još uvek ima dosta prostora za poboljšanje kvaliteta i bezbednosti hrane OBU životinjskog porekla. Približan broj zaposlenih u OBU je 17.260 ljudi.

Grafikon 11 : Broj i procenat odobrenih POH-ova životinjskog porekla

Izvor: AHV, obrađeno od strane DPRR

Industrija mleka

Ukupno 44⁷ postrojenja za preradu i pakovanje mleka su odobrena na Kosovu, od kojih 8 trenutno nije aktivno. Prerađivački kapaciteti svih mlekara su 774,29 t/dan. Proizvedeni u kosovskim mlekarama su uglavnom: jogurt, pavlaka, beli sir, kačkavalj, kajmak, ajrani, svježi sir, paprike sa skutom. Jedna mlekara proizvodi sladoled, a dve proizvode UHT mleko. Najveći broj mlekara je u regionu Prizrena, ukupno 14 mlekara, zatim Priština 8, Peć i Đakovica 6, Gnjilane i Uroševac 4, kao i 3 mlekare u regionu Mitrovice. Na osnovu nivoa rizika po bezbednost hrane, preduzeća za preradu i pakovanje mleka su kategorisana u 4 kategorije. Prema spisku registra objekata odobrenih za preradu i pakovanje mleka, preduzeća kategorije B dominiraju 24 i C 16 ili 91%, dok u kategoriji A ima

⁷ Prema registru objekata odobrenih za preradu i pakovanje mleka

3 a u kategoriji D je samo 1 preduzeće. Na Kosovu prema AUV podaci jedna mlekara ima kapacitet prerađe od 180.000 l/dan maksimalnog kapaciteta, dve sa 100.000 l/dan. Uglavnom ostali prerađivački kapaciteti koji dominiraju su ispod 10.000 l/dan i manji.

Na Kosovu postoji oko 2.500⁸ komercijalnih farmera mlečnih proizvoda koji plasiraju svoje sveže mlečne proizvode preko komercijalnih kanala . Lokalni mlečni proizvodi pokrivaju najmanje jednu trećinu tržišne potražnje za prerađenim mlečnim proizvodima na Kosovu. Industrija je identifikovala mnoge prepreke koje zaustavljaju ovaj ekonomski potencijal

Industrija mesa

Na Kosovu su odobrena ukupno 62 objekta za prerađu mesa, samo dva su trenutno neaktivna. Kapacitet prerađe svih prerađivača mesa je 300 t/dan. Delatnosti koje se odvijaju u objektima za prerađu mesa su : proizvodi od mesa, pakovanje, prepakovanje i dr. Najveći broj prerađivača je u regionu Prizrena i Pec i sa po 13 prerađivača mesa, zatim sledi Priština sa 10, sa 7 odobrenih prerađivača mesa u Đakovici i Gnjilanu, 3 u Mitrovici i 2 u Uroševcu.

Na osnovu stepena rizika po bezbednost hrane , preduzeća za prerađu i pakovanje mesa se kategorisu u 4 kategorije. Prema spisku registra objekata odobrenih za prerađu i pakovanje mesa, dominiraju preduzeća kategorije B - 33 i C - 26 ili 95%, dok su u kategoriji A 3, u kategoriji B 24, a u kategoriji D nijedno. Na Kosovu prema podacima AUV dominiraju mali prerađivači sa kapacitetima od 0,2 t/dan, 10 prerađivača, 2 prerađivača imaju kapacitete od 25 t/dan, dok su ostali u sredini ovih prerađivačkih kapaciteta. Industrija prerađe mesa na Kosovu u velikoj meri zavisi od uvoza sirovog mesa.

Trenutno, prerađivači mesa uglavnom proizvode mesne proizvode kao što su: salama, hamburger kobasice sa suvim mesom, viršle za hot dog. Kao rezultat nedovoljne ponude primarnih proizvoda od kosovskih stočara, lokalni prerađivači mesa uvoze 80% sirovine da bi zadovoljili svoje proizvodne potrebe. S obzirom da se procenat uvoza mesa stalno povećavao u poslednjih pet godina, Kosovo nastavlja da uvozi živu stoku, kao i meso trupa/smernuto meso kako bi zadovoljilo potražnju tržišta.

Klanice

Ukupno, 59 objekata za klanje životinja je odobreno na Kosovu, 53 su aktivna i 6 trenutno neaktivna. Ukupan kapacitet klanja na Kosovu je 1.500 grla dnevno . Objekti sa najvećim kapacitetom klanja su 36-50 grla/dan, prosečni kapaciteti su 16-35 grla/dan, a niskim kapacitetom klanja 5-15 grla/dan i 8 klanica je za klanje pilica.

Prema kategorizaciji (A, B, C i D), 3,3% sadašnjih kapaciteta klanica goveda je u kategoriji D, 44% u kategoriji C , što znači da je rizik za ove dve kategorije veoma visok , 45,76% u

---

⁸Udruženje proizvođača mleka na Kosovu (UPMK)

kategorija B i samo 6,7% u kategoriji A. Ista situacija je i sa klanicama pilica, 75% sadašnjih klanica pilica je u kategoriji B i 25% u kategoriji C prema AUV, 2021.

Trenutno, spisak sa odobrenim institucijama za preradu hrane životinjskog porekla se može naći na internet stranici AHV-a: spisak će biti organizovan u skladu sa odredbama EU Master liste SANCO/2179/2005Revision 2014 i tehničkim specifikacijama master liste i listama odobrenih prehrambenih institucija iz EU-a i neke druge navedene prehrambene institucije. Registar prehrambenih proizvoda i nusproizvoda životinjskog porekla još nije urađen.

Deo mesa kojim se trguje na Kosovu potiče od klanja koje se obavlja van ovlašćenih klanica. Iako proces klanja nadgleda iskusan mesar, ne postoji garancija higijene operacija koje se obavljaju bez veterinarskog nadzora. S obzirom da jedan od stubova sistema bezbednosti hrane pristup „od farme do viljuške“, agencija mora da reguliše ovaj sektor posebnim zakonima uz predviđene izuzetke za neke operatere i proizvode. Krajnji cilj je da svi operatori koji rade u ovom sektoru budu u potpunosti usklađeni sa zakonskim zahtevima i zahtevima tržišta.

Trenutno stanje u klanicama na Kosovu nije ohrabrujuće, jer sanitарne procedure i humani tretman životinja pre klanja gotovo da i ne postoje. Glavni problem u sektoru telećeg mesa je nedostatak isporučenih količina telećeg mesa. Klanice su zastarele i uglavnom su ih sami projektovali vlasnici. Većina klanica je ručna i veoma neefikasna u odnosu na regionalne i automatizovanim klanice u EU. Većina njih se bavi preradom, ali bez kvalitetnog pakovanja.

Praksa gazdinstvaje veoma slaba, a podaci o sledljivosti i registraciji životinja značajno nedostaju. Transportzaklanih životinja se ne radi kako treba, a zaklani životinje se ne prijavljuju od strane farmera. Uredbe o inspekciji mesa treba redovno sprovoditi. Mnoge male prodavnice imaju obične frižidere u kojima čuvaju sveže meso nakon što se okače na izlozima bez frižidera tokom dana.

Klanice, centri za preradu i skladištenje proizvoda životinjskog porekla dele se na sledeće kategorije:

1. Klanice;
2. Centri za preradu mesa i pripremu proizvoda životinjskog porekla; i
3. Centri za hlađenje, zamrzavanje i skladištenje proizvoda životinjskog porekla.

Na Kosovu postoji ukupno 7 (sedam) odobrenih objekata za klanje živine, od kojih je 6 (šest) aktivno i samo 1 (jedan) nije aktivan. Ukupan kapacitet klanja je 15,000 komada dnevno. Najveći kapacitet klanja je 6,000 komada/dnevno, prosečan kapacitet je 1,500 komada/dnevno.

Prema kategoriji broj objekata za klanje živine je sledeći:

- Kategorija A: nema

- Kategorija B: 6
- Kategorija C: 2
- Kategorija D: nema

Samо jedna kompanija koja se bavila proizvodnjom jaja (Kon Soni) je klala je stare kokoške i potom ih prodavala za meso na tržištu. Ostali proizvođači jaja prodaju stare kokoške na zelenoj pijaci ili direktno sa gazdinstva privatnim kupcima i trgovcima.

Uzgajivači brojlera koji su započeli klanje brojlera na svojim gazdinstvima rade veoma dobro i potražnja za domaćim mesom raste svake godine. Glavni problemi su stanje klanica, jer one ne zadovoljavaju standarde bezbednosti hrane i potrebne su investicije. Proces klanja je jedan od problema sektora živinarstva.

Sektor ribarstva i akva kulture

Ribarstvo je sektor sa malim potencijalom za razvoj pošto Kosovo ima relativno mali broj reka, jezera i bara (farmi) aktivnih za proizvodnju sveže ribe (akva kultura).

Uprkos malom potencijalu za razvoj sektora ribarstva poslednjih godina, ribarstvo ima tendenciju pozitivnog rasta. Uzgoj ribe je jedna od delatnosti koja raste u poljoprivredno-prehrambenom sektoru u poslednjih nekoliko godina, sa prosečnom godišnjom stopom rasta od 8,5% od 2010. Trenutna godišnja proizvodnja se procenjuje na 1581 tonu kalifornijske pastrmke (*Oncorhynchus mykiss*). Proizvodnja je povećana u odnosu na izveštaje za proizvodnju od oko 715 tona u 2010. Veličina žive i prerađene ribe na tržištu je oko 350-400 grama. Druge vrste, uključujući šarana, proizvode se u veoma malim količinama.

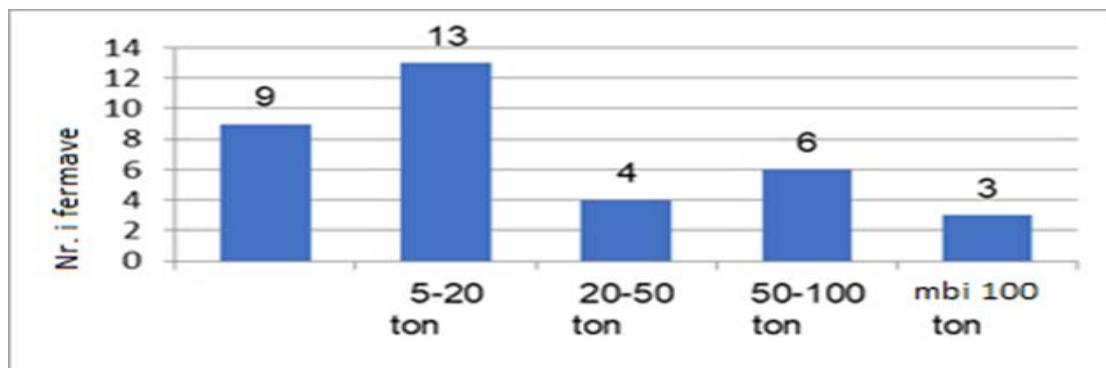
Ukupan broj ribljih farmi na Kosovu je 35. Pet ih je novoosnovano i podržano od strane grantova u 2020. Većina ribljih farmi koristi vodu direktno iz izvora, što obezbeđuje održive i sigurne količine ribe. Malo je slučajeva uzgoja ribe gde se koristi rečna voda, sistem za navodnjavanje i/ili bunari. Proces uzgoja je cikličan, pri čemu ciklus proizvodnje traje približno 16 meseci.

Tabela 17: Lokacija/Region i broj proizvođača ribe

Region	Broj proizvođača ribe
Peć	11
Prizren	7
Đakovica	3
Mitrovica	4
Uroševac	5
Gnjilane	1

Priština	4
Ukupan broj	35

Slika 12 : Količina ribe proizvedene u ribnjacima

Na osnovu proizvodnje ribe, ribarska gazdinstva se mogu grupisati u četiri kategorije: proizvođači sa godišnjom proizvodnjom preko 100 tona (3 farme), 50-100 tona (6 farmi), 20-50 tona (4 farme) i oni koji proizvedu 5- 20 tona godišnje (oko 13 farmi). Za ostale nije bilo podataka.

Poslednjih godina beleži se porast broja malih porodičnih ribnjaka (od kojih je većina za gajenje ribe za ugostiteljstvo), u okviru turističke i ugostiteljske delatnosti.

Kao privredna delatnost, uzgoj ribe ima značajan društveno-ekonomski doprinos zapošljavanju. Kako se uzgajališta slatkovodne ribe nalaze uglavnom u ruralnim područjima, mogućnosti zapošljavanja lokalnog stanovništva dovode do povećanja stope zaposlenosti i razvoja ovih područja.

Do sada je licencirano 4 (četiri) subjekta za proizvodnju ribe u ribnjacima (akva kultura), dok je za 3 (tri) u toku postupak izdavanja dozvole.

Godišnje se proizvede oko 650 tona sveže ribe od strane licenciranih subjekata akva kulture. Takođe je važno napomenuti da je ukupna potrošnja ribljih proizvoda na Kosovu oko 1,4 kg po glavi stanovnika, što je znatno ispod evropskog proseka od 23 kg po glavi stanovnika. U

zemljama regionala potrošnja je: u Albaniji 5,36 kg, u Severnoj Makedoniji 4,08 kg i u Srbiji 6,18⁹

Uz unapredđenu tehnologiju uzgoja i na osnovu postojećih uzgojnih kapaciteta moguće je proizvesti do 2.000 tona kalifornijske pastrmke godišnje. Što se tiče tehnologija uzgoja, koje doprinose zaštiti prirode i životne sredine, moguće su dalje mogućnosti za razvoj slatkovodne akvakulture kroz stvaranje sistema reciklaže akvakulture (RAS)¹⁰ i razvoj ekološke i organske akvakulture.

Prerada ribe je sada počela na Kosovu i na tržištu se plasira kao dimljena riba, čufte, riblji fileti i sveža jela od ribljeg mesa itd. u malim količinama oko 20/t godišnje, velike kompanije su sada stvorile dobro iskustvo u ovoj delatnosti i postoji potencijal za prerađene proizvode. Lokalno tržište zahteva informacione i marketinške aktivnosti kako bi se povećala potrošnja ribljih proizvoda. Povećanje potrošnje zasniva se na povećanju domaće proizvodnje i povećanju uvozних ribljih proizvoda. 98% uvezene ribe je smrznuta riba.

Sektor uzgoja ribe i ribarstva je organizovan uglavnom kroz MPŠRR, koje se bavi razvojem zakonskih propisa, i Kosovske agencije za hranu i veterinu, koja se bavi pitanjima zdravlja riba. Uzgajivači ribe su organizovani u udruženje proizvođača ribe koje grupiše skoro sve proizvođače ribe u zemlji.

Prerađivačka industrija proizvoda ne životinjskog porekla

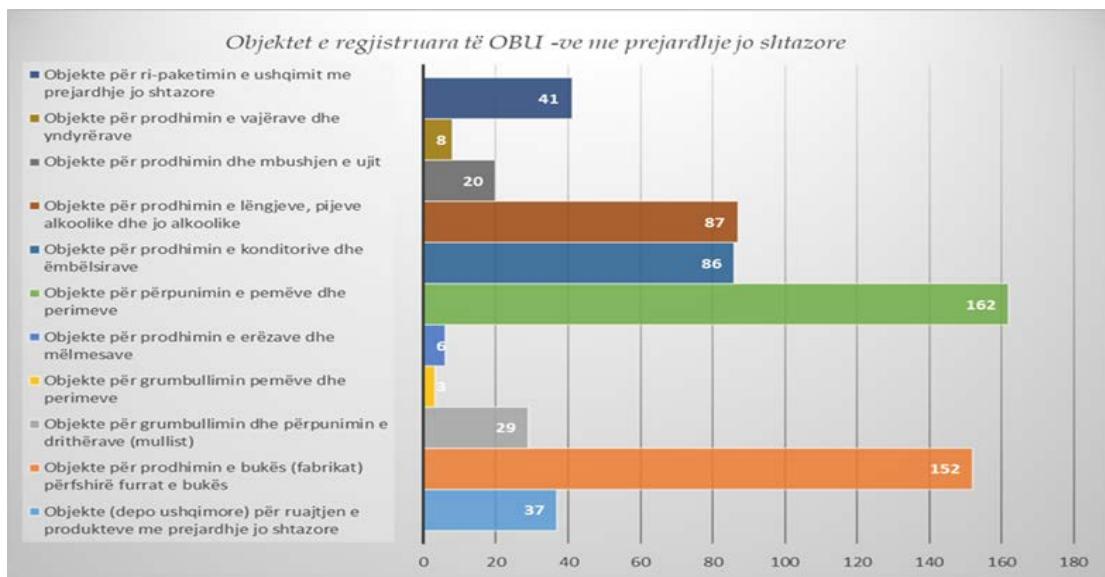
U AUV je registrovano ukupno 1.399 objekata koji rade sa hranom koja nije životinjskog porekla. Kao što se vidi iz gornjeg grafikona, OBU neživotinjskog porekla dominiraju objekti za sakupljanje i preradu voća i povrća (50, (i objekti za proizvodnju hleba (fabrike) uključujući i fabrike hleba (154). prerađivača voća i povrća je nedovoljno iskorišćeno, pošto je većina lokalnih prerađivača relativno mala i nije u stanju da ispunи zahteve lokalnih potrošača.

Grafikon 13: Registrovani OBU objekti ne životinjskog porekla

---

⁹(<http://www.fao.org/faostat/en/#data/FBS>).

¹⁰Bregnballe, 2015

Izvor: AHV obrađen od DPRR

Prema procenama, prerađivači voća i povrća pokrivaju oko 30 odsto potreba domaćeg tržišta. Industrija prerađevoća i povrća na Kosovu raste i njena tehnologija prerađe se poboljšava. Na osnovu kapaciteta obrade, postoje tri kategorije procesora.

- Industrijski prerađivači (Abi & Elif, Euro Food, Coral, Asks-Foods, Moea)
- Srednji prerađivači (Bio Pack, Fitimi, Rizona, Etlinger, Ananas impex, Fungo FF, MIB Trade)
- Mali prerađivači (Udruženje žena i pojedinaca malog kapaciteta i recepti pripreme za domaću kuhinju)

Industrija prerađevoća i povrća

Ukupno, industrija prerađevoća i povrća zapošljava oko 10.000 radnika, a u dobroim godinama još 12.000; manje od 50% su sezonski radnici. Prema podacima MPŠRR, industrija prerađevoća i povrća je poslednjih godina doživela konsolidaciju u smislu ulaganja u fizička sredstva i mašine, ali je njen ukupan razvoj bio spor. To se ogleda i u činjenici da prerađivači voća i povrća i dalje zaostaju kada su u pitanju sertifikati o bezbednosti hrane kao što su ISO 22000, HACCP, ISO 9001 i Global G.A.P.¹¹, prečišćavanje otpadnih voda, kao i smanjenje gubitaka u procesu proizvodnje.

¹¹PPSE-Promoting-Private-Sector-Employment, 2020,

Nedavna studija PePeKo otkrila je da prerađivači koriste 25 do 95% instaliranog kapaciteta; velika je verovatnoća da preduzeća za preradu voća i povrća neće koristiti više od 50% postojećih kapaciteta¹².

Ove kompanije za preradu zajedno imaju dovoljno radnog prostora sa temperaturom okoline i nešto prostora za skladištenje. Tehnički gledano, nedostaju posebno hladnjače (4°C), prostorije za hlađenje (-20°C) i skladišta sa kontrolisanom atmosferom i trebalo bi ih proširiti u narednim godinama.

Nivo diversifikacije proizvoda na nivou prerade povrća na Kosovu je još uvek nizak. Dalje, mi se bavimo preradom povrća (paprike i krastavci), dok se voće ne koristi kao sirovina zbog niske proizvodnje voća na Kosovu i niske cene koju nude prerađivači u poređenju sa cenama u prodavnici.

Ograničeni assortiman proizvoda takođe dovodi do toga da se različiti prerađivači takmiče u okviru istih segmenata tržišta proizvoda. Izuzetak je tržište proizvoda za domaćinstvo, koje pruža potencijal za istraživanje potrošača specifičnih proizvoda čije preferencije favorizuju kvalitet proizvoda za domaćinstvo¹³.

Nadalje, industrija prerade voća i povrća fokusira se na gotove proizvode, dok se malo aktivnosti nalazi u preradi poluproizvoda (npr. smrznuti pire, aseptični pire, sušeno voće i povrće i smrznuto itd.). Većina kompanija na Kosovu prerađuje proizvode koji su direktno usmereni na maloprodajno tržište, a ne na prehrambenu industriju (npr. kao sastojak) – čak ni u inostranstvu.

Poteškoće ovog sektora uglavnom su rezultat uticaja različitih faktora kao što je organizacija lanca snabdevanja, odnosno nabavka sirovina. Dok farmeri proizvode voće i povrće uglavnom za tržište svežih proizvoda, gde lokalni proizvodi nalaze dovoljno kupaca, malo voća druge i treće klase stiže na tržište i stoga se industrija prerade voća suočava sa zalihami ograničenih sirovina za njihovu preradu.

Preduzeća za preradu voća i povrća uglavnom se snabdevaju voćem i povrćem od strane lokalnih proizvođača kroz različite kanale snabdevanja. Prerađivačke kompanije, u zavisnosti od vrste useva koje beru za preradu, koriste dva glavna kanala snabdevanja: direktno od farmera i indirektno iz centara za sakupljanje voća i povrća.

S obzirom da se snabdevanje većine preduzeća ostvaruje sa sabirnih mesta i direktno od farmera, neophodno je uspostaviti ugovorne odnose kako bi imali garanciju da će poljoprivrednici svoje proizvode isporučivati prerađivačkim preduzećima. Prerađivačke kompanije često imaju ugovore za snabdevanje voćem i povrćem sa više od deset tačaka za prikupljanje; štaviše, postoje overeni ugovori sa poljoprivrednicima i tradicionalna saradnja sa poljoprivrednicima bez ikakvog ugovora.

---

¹²PPSE-Promoting-Private-Sector-Employment, 2020

¹³PPSE-Promoting-Private-Sector-Employment, 2014

Generalno, 20-25% lokalno uzgojenog voća i povrća se prerađuje od strane industrije na Kosovu.

Nestašica voća i povrća privremeno dovodi do uvoza sirovina za prerađivački sektor iz Severne Makedonije, Srbije i Turske. Voće, na primer, jabuke se uvoze iz Albanije (Korča) gde se voće uzgaja za prerađivačku industriju; cena tamo je 0,10 EUR/kg. Ovoj ceni treba dodati i troškove transporta od 0,16 EUR/kg tako da jabuke koštaju 0,26 EUR/kg na kapijama fabrika na Kosovu.

Što se tiče poteškoća u snabdevanju sirovinama, interesantno je pogledati troškove obrade drveća: sirovina 12%, struja 23%, voda 5%, gorivo 7%, plata 0,4% i ostalo 14%. Izuzetno je da su troškovi energije 2-3 puta značajniji (skuplji) od troškova sirovina. Pored fokusiranja na proizvodnju jeftinih sirovina, takođe se smatra vrednim ulagati u instalaciju obnovljive energije - uz podršku MPŠRR u najboljem slučaju.

Prerađivačka industrija žitarica, stočne hrane i krompira

Žitarice se prerađuju u mlinovima, krmne kulture se najčešće koriste za preradu kao silaža, a krompir se delimično prerađuje, uglavnom preko prehrambene kompanije PESTOVA.

Kosovo ima ukupno 93 mlinova brašna, ali su aktivna samo 53¹⁴. Jedna trećina pšenice se uvozi, a ostatak kupuju od lokalnih farmera. Mlinovi prerade oko 270.000 tona pšenice godišnje, a oko 148,825¹⁵ tona se uvozi. Uvozna pšenica dolazi uglavnom kamionima iz Srbije i Mađarske.

Raspoloživi kapaciteti za rad	
Ukupno	53 mlinova
Aktivno tokom cele godine	33 mлина, iskorišćen kapacitet 13 do 27%
Aktivno do 3 meseca	16 mlinova
U radnom stanju, ali ne rade	4 mлина

Problem sa fabrikama je što fabrike zahtevaju žitarice u velikim količinama i ujednačenog kvaliteta. Lokalni farmeri to ne mogu da ponude jer, na primer, koriste seme različitih kvaliteta, često zastarelo i sa niskim sadržajem skroba. Štaviše, isporučene žitarice nisu čiste i moraju se podvrgnuti procesu čišćenja, ponekad čak i sušenja. Ove barijere često čine domaće snabdevanje sirovinama neprivlačnim za industriju mlevenja. Industrija mlevenja

¹⁴Na osnovu informacija dobijenih od Udruženja mlinara (01. juna 2021)

¹⁵Na osnovu informacija dobijenih od Udruženja mlinara (01. juna 2021)

radije naručuje ujednačen kvalitet u velikim količinama vozom ili kamionom. Kosovo proizvodi brašno od dve trećine domaće pšenice i samo jedne trećine uvezene.

Preduzeće za preradu krompira „PESTOVA“ u selu Pestovo ima poljoprivredne ugovore za oko 300 ha sa poljoprivrednicima, pored toga što gazduje sa oko 100 ha svojih krompirnih polja. PESTOVA takođe obezbeđuje kvalitetno seme krompira poljoprivrednicima i berbu sa savremenim kombajnima za krompir. Štaviše, kompanija organizuje poljoprivrednike da prikupljaju i prate proizvodnju na organizovaniji način.

Fabrike skroba su nepoznate na Kosovu; takođe, krompir se ne prerađuje u zamrznute proizvode od pečenog krompira ili pire krompir.

Industrija prerade grožđa/proizvodnja vina i rakije

Na Kosovu postoji 27 proizvođača vina koji su licencirani od strane MPŠRR. Na Kosovu postoji tradicija vinogradarstva, ali ne i proizvodnja kvalitetnog vina. Da bi se ova situacija prevazišla i ostvario bolji povraćaj ulaganja u ovaj podsektor, neophodna su ulaganja u poboljšanje kvaliteta kao i jasan profil vina na tržištu. Ovo je i dalje delimično tačno, međutim, postoje mali proizvođači vina i novi koji dolaze sa fokusom na kvalitet i marketing, oba veoma neophodna faktora u sektoru vina.

Tabela 19 : Proizvodnja vina 2017-2021

Proizvodnja	2017	2018	2019	2020	2021	Razlika 2021/2020 u %
Belo vino	2,024	6,234	3,380	5,100	4,744	-7
Crno vino	1,455	5,441	2,325	4,295	3,001	-30
Roze vino	1,826	69	49	35	40	14
Ukupno vina	5,305	11,744	5,754	9,429	7,785	-17

Izvor: Zeleni izveštaj 2022

Tabela 20 : Izvoz - uvoz vina 2016 - 2019

Br.	Izvoz vina 2016 - 2019		Uvoz vina 2016 -2019	
	Godina	Količina u milionima litara	Godina	Količina u litrima
1	2016	5,312,370	2016	564,439
2	2017	5,778,490	2017	652,352
3	2018	8,558,571	2018	698,096
4	2019	8,247,522	2019	705,326

Izvor:DVV

Trgovina poljoprivrednim proizvodima

Vrednost izvoza poljoprivrednih proizvoda raste iz godine u godinu , ali ne na željenom nivou. Trgovinski bilans je u porastu uprkos povećanju vrijednosti izvoza jer je , sa druge strane, povećan i uvoz. U 2021. godini vrijednost izvoza poljoprivrednih proizvoda iznosila je 92.642 mil/€ i ujedno je ovo najveća vrijednost izvoza za ovaj vremenski period, koji je u odnosu na 2020. godinu imao rast od 18,7%. Dok je izvoz u 2021. godini imao rast od 18,7%, sa druge strane, uvoz se predstavlja sa većim povećanjem obima od 26,2% u odnosu na 2020. godinu i sa negativnim saldom od - 872,9 miliona/€

Tabela 21:Izvoz-uvoz poljoprivrednih proizvoda

Godina	Izvoz (1-24), u '000 €	Uvoz (1-24), u '000 €	Trgovinski bilans, u '000 €	Pokrivenost uvoza sa izvozom (%)
				1
2017	61,336	694,517	-633,180	8.8
2018	63,950	712,314	-648,364	9.0
2019	65,510	759,359	-693,849	8.6
2020	78,076	765,357	-687,281	10.2
2021	92,642	965,569	-872,927	9.6

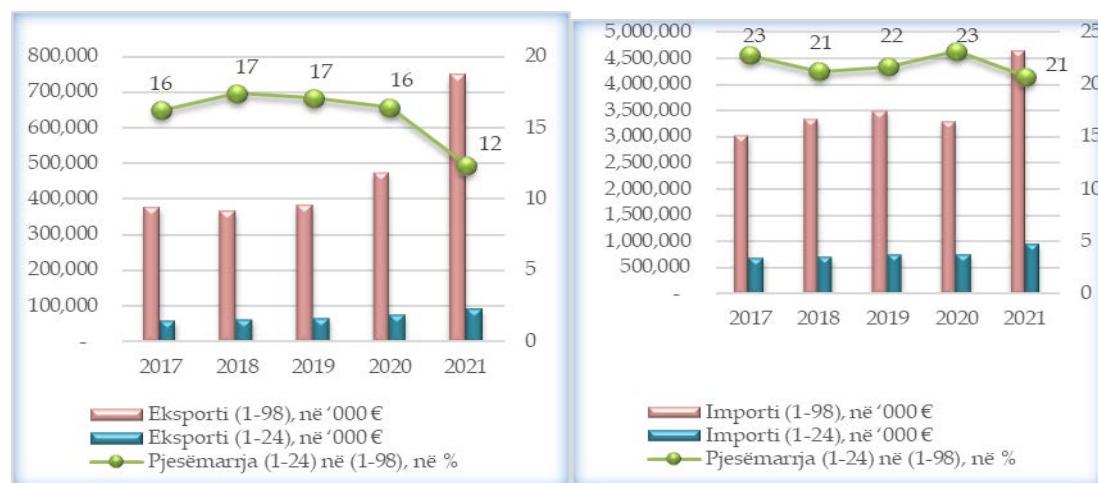
Izvor:KAS, obradilo OEAPS-MPŠRR

Trgovinski bilans, kao i drugih godina, nastavlja da bude negativan, pa se tako u 2021. godini pojavio negativan saldo u iznosu od -872,9 miliona/€, tako da je pokrivenost uvoza izvozom na nivou od 9,6% u 2021. godini.

Učešće izvoza poljoprivrednih proizvoda u ukupnom izvozu je značajno povećano. Najveće učešće izvoza poljoprivrednih proizvoda (01-24) u ukupnom izvozu (1-98) bilo je u 2019. godini (17%), dok se najvećim smatra učešće u 2017. i 2020. godini sa 23%. Učešće izvoza poljoprivrednih proizvoda u ukupnom izvozu u 2021. godini iznosilo je 12%.

Što se tiče uvoza, situacija je drugačija. U ovom slučaju imamo smanjenje učešća uvoza poljoprivrednih proizvoda u ukupnom uvozu. Godina sa najmanjim učešćem bila je 2018. i 2021. sa učešćem od 21%, dok je najveće učešće bilo 2017. i 2020. godine sa 23%.

Slika14: Učešće poljoprivrednih proizvoda u ukupnom izvozu (levo), Udeo poljoprivrednih proizvoda u ukupnom uvozu (desno)

Izvor:Zeleni izveštaj 2022

Najveća vrednost uvoza bila je iz zemalja EU (467,0 miliona €), zatim slede zemlje CEFTA (266,6 miliona €) i ostale zemlje 232,0 miliona €. Prema gore navedenim podacima, čini se da je trgovinski bilans u 2021. godini bio negativan u iznosu od 872,9 miliona evra.

Izvoz poljoprivrednih proizvoda u 2021. godini imao je vrednost od 92,6 miliona €, od čega 51,6 mil. € su iz zemalja CEFTA, 31,7 miliona € iz zemalja EU i 9,3 mil. € iz drugih zemalja.

Sledeće dve brojke pokazuju učešće izvoza i uvoza po grupama zemalja u 2021. godini. Najveća vrednost izvoza ostvarena je u zemljama CEFTA koje su imale učešće od 55,7%, zemlje EU 34,2% i zemlje ostale 10,1%. Najveći uvoz je bio iz zemalja EU sa učešćem od 48,4%, iz zemalja CEFTA 27,6% i ostalih zemalja 24,0%

3.3 Upravljanje životnom sredinom i zemljištem

Biodiverzitet

Iako je Kosovo mala zemlja, poznato je po svom bogatom biodiverzitetu. Geografski položaj, geološki, pedološki, hidrološki, reljefni i klimatski faktori su neki od faktora koji su omogućili Kosovu da ima bogatu biološku i pejzažnu raznovrsnost sa dobrim izborom florističke, vegetativne i faune, gde je vredno naglasiti prisustvo retkih vrsta, endemske kao i vrste od posebnog značaja. Najbogatija područja florom i faunom su „Šar planina“ i „Prokletije“. Kosovo još uvek nema potpun inventar biodiverziteta.

Pošto su odgovornosti u oblasti upravljanja prirodnim resursima podeljene između MZSPPI i MPŠRR, međusektorska saradnja u smislu pravilnog upravljanja životnom sredinom i biodiverzitetom je i dalje izazov.

MPŠRR-u nedostaje departament/jedinica za životnu sredinu i klimu da bi usmerila svoju politiku ka zelenijoj poljoprivrednoj politici.

Kosovo je donedavno imalo ekstenzivnu poljoprivrednu, što znači da je primena đubriva, herbicida i sličnih hemikalija bila mala, što dovodi do zagađenja zemljišta, vode i vazduha. Dakle, kada se govori o kvalitetu i kvantitetu ova tri kritična faktora, može se reći da do sada nije bilo potrebe za bilo kakvim konkretnim zahvatom u pogledu agroekoloških mera na našoj sadašnjoj teritoriji.

Ali sa razvojem i ulaganjima u poljoprivrednu, moraju se uzeti u obzir neke ekološke mere kako bi se zaštitilo zemljište sa visokim prirodnim vrednostima i flora i fauna životne sredine. Takođe da zaštiti zemljište od rizika od podispase kao i od prekomerne ispaše tako da se pašnjaci transformišu u obradivo zemljište.

FLORA: Raznovrsnost biljnih vrsta rezultat je složene interakcije fizičkih faktora kao što su zemljište i klima koji stvaraju povoljne uslove za raznovrsnost vrsta.

Na osnovu dosadašnjih istraživanja na Kosovu je inventarisano oko 1.800 vrsta vaskularne flore, ali se prepostavlja da je taj broj veći i dostiže do oko 2.500 vrsta, čak i dalje nemamo kompletan inventar flore. Vegetaciju Kosova predstavlja 139 biljnih udruženja grupisanih u 63 saveza, 35 redova i 20 klasa. Centri biodiverziteta flore na Kosovu smatraju se „Šar planine“ i „Prokletije“. U okviru istraživanih vrsta njih oko 200 su endemi, endemi i subendemi. Posebno je značajna grupa lokalnih endema, čiji broj još uvek nije u potpunosti definisan (poznato je četrnaest vrsta vaskularne flore), od kojih neki imaju prilično ograničenu rasprostranjenost. Ove endemske vrste, kao i druge biljne vrste, među kojima ima biljaka sa lekovitim svojstvima, rasprostranjene su u pojedinim delovima kosovskih planina.

Centri biodiverziteta flore na Kosovu smatraju se: Šar planina, Prokletije, Koritnik, Paštrik, Koznik, Blinaja, Grmija i planine Kopaonik. Visoki šumski i planinski ekosistemi takođe

pružaju povoljne uslove za značajne populacije velikih sisara kao što su mrki medved, ris, jelen, srna, divlja koza i mnoge vrste ptica grabljinica i ptica pevačica koje su važne za ornitologiju - fauna Kosova, Balkan i Evropa. Najbogatija područja pticama su planine Prokletije i Šar planine, u ovim oblastima se nalaze i jezera i močvare značajne za mnoge vrste ptica selica. Planinski orlovi su ugrožena vrsta na Kosovu i širom sveta.

FAUNA: Uzimajući u obzir geografski položaj, reljef, ekološke faktore i druge faktore, Kosovo je ušlo u red zemalja sa bogatom faunom Balkanskog poluostrva. Teritorije sa najbogatijom faunom su: „Šar planina“, „Prokletije“, „Kopaonik“, „Mokna“ i drugi planinski masivi, reke i jezera. Prema dosadašnjim istraživanjima na Kosovu živi preko 250 vrsta kičmenjaka, kao i veliki broj beskičmenjaka (200 vrsta leptira, do sada je poznato preko 500 taksona vodenog makrozoobentosa). U okviru zaštićenih područja nalaze se dva stroga rezervata u kojima su zaštićene dve životinjske vrste. Rezervat Rusenica u opštini Suva Reka, stanište risa i Kožnjari u opštini Dečani, stanište divlje koze. U okviru faune značajno mesto zauzimaju iživina sa oko 180 vrsta. Najbogatija područja sa pticama su „Prokletije“, i „Šar planina“.

One se nalaze na listi IUCN-a (Svetska unija za zaštitu prirode), EU-RL (Evropska crvena lista), WR-RL (Svetska crvena lista).

Sadašnja mreža zaštićenih područja zasnovana je na nacionalnom zakonodavstvu za očuvanje biodiverziteta, koje je u skladu sa relevantnim acquis-om-pravnim tekovinama EU-a. Na osnovu Zakona br. 03/L-233 za zaštitu prirode, klasifikacija zaštićenih područja bila je sledeća:

1. Striktni rezervati prirode;	5. Prirodni spomenici (monument)
2. Nacionalni park;	6. Zaštićeni pejzaž
3. Posebno zaštićeno područje	7. Arhitektonski spomenici Parka.
4. Park prirode	

Izvor:MŽSPPI

Ukupan broj zaštićenih područja prirode na Kosovu (2017) je 184, što obuhvata površinu od 126.119,29 ha, ili 11,56% površine Kosova. Ova područja obuhvataju: 19 strogih rezervata prirode („Rezervat Arnen“, „Maja e Ropsi“, „Rušenica“, „Kamilja“ itd.), 2 nacionalna parka (KP „Šari“, PK „Bješket e Nemuna“), 157 Spomenici prirode („Izvor Belog Drina sa pećinom Radavci“, „Pećina Gadima“, „Vopadovi Miruše“, „Rugovska klisura“, „Kanjon Belog Drina Ura e Fšeje“, „Trungu i Rapit u Marašu“). „, itd.), 1 Park prirode („Mali Paštrik i jezero Vermica“), 4 zaštićeni pejzaži („Škugeza“ i „Pishat e Decani“ itd.) i 1 posebno zaštićeno područje ptica („Močvare Henc-Radeva“). Najveće područje zaštićenih područja čine

Nacionalni parkovi: „Bjeshket e Nemuna“ i „Sharri“, Park prirode „Mali Pashtrik and Liqeni i Vermica“, Zaštićeni pejzaž „Grmija“ i MNRV „Vodopadi Mirusha“, itd.

Tabela 22: Površine zaštićenih područja na Kosovu po kategorijama

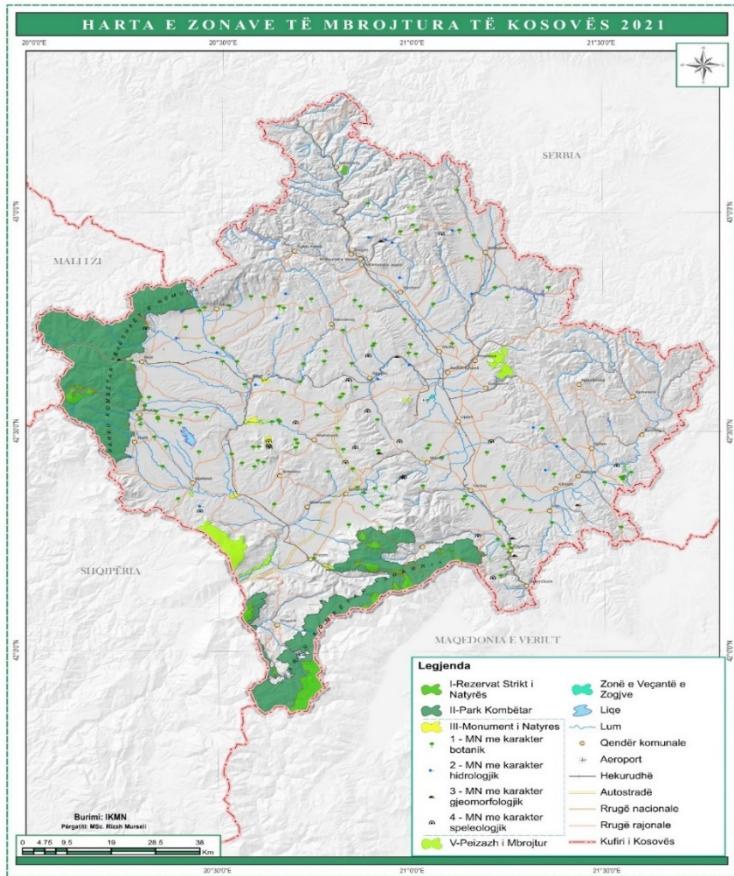
Kategorija IUCN-a	Naziv	Br.	Površina/ha	Učešće na opštim površinama Kosova.	Učešće zaštićenih područja na području Kosova
I	Striktni rezervati prirode;	19	10,882.96	7.7	0.99
II	Nacionalni parkovi;	2	115,957	82.1	10.6
III	Prirodni spomenici	219	6,173.35	4.4	0.56
V	Prirodni park	1	5,934	4.2	0.5
V	Peizazh i Mbrojtur	6	2,227.35	1.6	0.2
V	Zaštićeni pejzaž-panorama;	1	109.5	0.08	0.01
	Ukupno	248	126023.2 ¹⁶	100 ¹⁷	11.55 %

Izvor: MŽSPPI

¹⁶Pojašnjenje: ovo područje zaštićenih područja ne uključuje zaštićena područja koja se nalaze u okviru nacionalnih parkova „Sharri“ i „Bjeshket e Nemuna“

¹⁷Pojašnjenje: procenat se izvodi iz ukupne površine, uključujući i područje zaštićenih područja u okviru nacionalnih parkova.

Slika 15: Mapa zaštićenih područja

Izvor: MŽSPPI

Upravljanje zaštićenim područjima: Organi upravljanja postoje za samo dva nacionalna parka, jedan za zaštićeni pejzaž i jedan spomenik prirode. Osim nacionalnog parka „Šari“ koji ima plan upravljanja, druga zaštićena područja još nemaju planove upravljanja:

- Nacionalnim parkom „Šar planina“ upravlja Direkcija parka, koja se nalazi u Prizrenu.
- „Gërmia“ zaštićeni pejzaž upravlja se od Direkcije javnih službi, zaštite i spasavanja i lokalno javno preduzeće „Hortikultura“ AD.
- „Pećina Gadime“ nema organ upravljanja vec njome upravljaju službenici administracije AMMK-MZŽSPPI
- Nacionalnim park „Bjeshket e Nemuna-Prokletije“ upravlja se od Direkcije parka koja se nalazi u Peći.

- Određeni prirodni rezervati „Maja e Ropsi“, „Gubavci“, „Kožnjeri“, „Malet e Prilepi“, „Bifurkationi i luumi Nerodime“, „Kamilja“ i MNRV „Mirusha“ nemaju tela za pravljanja. Ostali deo spomenika prirode upravljaju se od opštinskih vlasti.
- Glavni problemi i strateški prioriteti identifikovani za očuvanje biodiverziteta na Kosovu su sažeti u sledećoj tabeli na osnovu Kosovske strategije i Akcionog plana za očuvanje biodiverziteta 2011-2020.

Tabela 23: Glavni problemi i strateški prioriteti za očuvanje biodiverziteta na Kosovu kako je određeno u Strategiji biodiverziteta 2011-2020.

Glavni problemi	Prioriteti – Strateške akcije
Opšte tačke za očuvanje bio diverziteta <ul style="list-style-type: none"> • Nedostatak nacionalnih indikatora bio diverziteta; • Nedostatak organa upravljanja i planova za upravljanje zaštićenim područjima; • Nedovoljan budžet za zaštitu prirode i istovremeno nedostatak mehanizama za apsorpciju međunarodnih fondova. 	<ul style="list-style-type: none"> • Istraživanje, inventarizacija i mapiranje vrsta, staništa i predela; • Smanjenje gubitka bio diverziteta kroz proširenje zaštićenih područja dostiže oko 10% nacionalne teritorije; • Određivanje zaštićenih područja identifikovanih kao IBA (Important Bird Areas) i Nature 2000; • Usvajanje planova upravljanja i prostornih planova zaštićenih područja; • Razvoj nacionalnih indikatora bio diverziteta.
Zakonodavstvo i institucije o bio diverzitetu <ul style="list-style-type: none"> • Implementacija zakonodavstva je veoma slaba, što vrši pritisak na zaštitu prirode; • Nedostaje harmonizacija zakona među sektorima; • Nisu potpisane međunarodne konvencije o očuvanju bio diverziteta i protokoli. 	<ul style="list-style-type: none"> • Harmonizacija nacionalnog zakonodavstva između sektora kako bi se osigurala efikasna implementacija Konvencije o bio diverzitetu i relevantnih direktiva EU; • Ratifikacija relevantnih međunarodnih konvencija i potpisivanje Protokola; • Donošenje posebnih zakona za sprovođenje međunarodnih konvencija o biološkoj zaštiti i predeonoj raznovrsnosti;

	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj finansijskih mehanizama za zaštitu prirode uz stvaranje Eko fonda.
Upravljanje zaštićenim područjima	<ul style="list-style-type: none"> • Upravljanje zaštićenim područjima je nisko; • Složene institucionalne nadležnosti, kako horizontalno tako i vertikalno. <ul style="list-style-type: none"> • Efikasan razvoj institucija i aktiviranje Kosovskog instituta za zaštitu prirode; • Institucionalizacija prikupljanja, održavanja i obrade podataka o bio diverzitetu; • Jačanje institucija za zaštitu prirode i životne sredine na svim nivoima, inspekcijskih i nadzornih službi; • Stimulisanje saradnje sa univerzitetima, univerzitetskim koledžima i NVO u potrazi za projektima: inventar, crvena knjiga, itd.;
Komunikacija i javna svest	<ul style="list-style-type: none"> • Nedovoljna komunikacija i informisanje javnosti o bio diverzitetu; • Niska svest i nisko učešće javnosti; • Nedostatak sistema koordinacije komunikacije i informacija između odgovornih institucija za bio diverzitet; • Nedostatak profesionalne ekspertize u oblasti komunikacije i informisanja <ul style="list-style-type: none"> • Razvoj kampanja za povećanje javne svesti o bio diverzitetu, uglavnom među mladima; • Saradnja sa medijima i izrada tematskih publikacija (brošure, reklame, posteri i dr.); • Uspostavljanje trogodišnjeg programa komunikacije i informisanja o bio diverzitetu u relevantnim institucijama; • Izgradnja profesionalne ekspertize u oblasti komunikacije i informisanja u relevantnim institucijama.

Izvor: MŽSPPI, Strategija bio-diverziteta 2011-2020

Mreža Natura 2000. Kosovo još uvek nije identifikovalo svoju „Natura 2000“ lokacije, ali su započeli pripremni radovi za projekat „Projekat održivog upravljanja šumama“ (POUŠ) za koji je sastavljen izveštaj da identificuje potencijalna područja koja ispunjavaju kriterijume za ekološku mrežu Natura 2000. Kosovsko zakonodavstvo i Direktiva o pticama EU (2009/147/EEC) odgovaraju 95%, sa 96% za Direktivu o staništima (92/43/EEC).

Agro-bio diverzitet. Kosovo je nekada imalo veliku genetsku raznolikost. Međutim, danas je većina starih sorti kukuruza, ječma i baštenskog drveća zamenjena produktivnijim. Ista je situacija i sa starim autohtonim rasama kao što su bušamske krave, bardoka ovce itd.

Lokalne rase moraju biti zaštićene radi očuvanja biodiverziteta teritorije, prilagodljivije su lokalnim uslovima i stabilnije su na klimatske uslove kao i na razne bolesti.

Zemljište: Zahtevi za korišćenjem zemljišta u zemlji na godišnjem nivou su sve veći, posebno u sferi privrednog korišćenja, kao što su sektor poljoprivrede, građevinarstva, puteva, turizma, rekreacije i druge infrastrukture (upravljanje otpadom), postrojenja za tretmanvoda itd.

Korišćenje zemljišta se razlikuje u zavisnosti od toga za koji privredni sektor se koristi. Iako nedostaju podaci o korišćenju zemljišta građevinskom infrastrukturom ili putevima za 2020. godinu, u sektoru poljoprivrede ovi podaci su dati anketom poljoprivrednih gazdinstava za 2019. godinu. Prema podacima ovog istraživanja, korišćena površina poljoprivredne zemljište nije pretrpelo veće promene i predstavljalo je približan trend korišćenja i za ovaj vremenski period. U 2016. godini ukupna korišćena površina poljoprivrednog zemljišta iznosila je 415.826 ha, dok je u 2017. primećen blagi rast, nastavljajući sa rastom u 2018. gde je površina iznosila 418.582 ha. Povećanje korišćenja poljoprivrednog zemljišta nastavljeno je i u 2019. godini i u ovom slučaju površina je dostigla 420.141 ha, što predstavlja promenu u 2019. godini u odnosu na 2018. godinu za 0,4%. Najveću površinu korišćenog zemljišta zauzimaju livade i pašnjaci (uključujući i zajedničko zemljište), što čini 51,9% ukupne korišćene površine poljoprivrednog zemljišta.

Kosovo ima različite vrste zemljišta iako je njegova teritorija mala. Procenjuje se da je 15% kosovskog zemljišta visokog kvaliteta, 29% srednjeg kvaliteta i 56% lošeg kvaliteta. Dakle, srednji i visoki kvalitet zemljišta čini 44% ukupnog iznosa. Sastoje se od humusnog zemljišta (11%), koje je uglavnom rasprostranjeno u ravničarskim ravnicama Kosova, karbonizovanog sivog zemljišta (8,4%), aluvijalnog zemljišta (7,8%) i drugih crnih i serpentinastih zemljišta. Zemljišta lošeg kvaliteta uglavnom se nalaze u planinskim i brdskim predelima.

Na Kosovu, pored poljoprivrednog sektora, šume su važan izvor ruralnih područja u ekološkom, ekonomskom i socijalnom smislu tako da će se ruralnim razvojem omogućiti integrисано гађоване шумама и шумским земљиштем. Шуме својим бројним функцијама омогућавају живот на овим просторима, економску сигурност сеоских породица, обезбеђивање грежања и грађевинског материјала, као и недрвних производа, могућности за рекреацију и туризам, као и отварање могућности за нова радна места.

Trenutno ne postoje podaci na godišnjem nivou za izradu ovog ekološkog indikatora. Međutim, na osnovu nekih podataka prethodnih istraživanja, AMMK je izvršio procenu u GIS-u za prostorni obim površina zemljišta sa veoma jakim intenzitetom erozije i drugih površina sa jakim, srednjim i slabim intenzitetom erozije, као и površina zemljišta bez erozije. Kao što je prikazano u sledećoj tabeli, 7,35% kopnenih površina na Kosovu ima

veoma jak intenzitet erozije, 16,1% jak, 35,4% srednji, 24,55% slab, 10,1% veoma slab i 6,5% bez erozije.

Površine sa veoma jakim i jakim erozivnim potencijalom leže uglavnom u planinskim predelima, dok one sa niskim erozivnim potencijalom i bez erozije leže uglavnom u dolinama i ravnim površinama.

Sastoje se od kiselih sivih zemljišta, diluvijalnih zemljišta, močvara i drugih neplodnih zemljišta. Plodno zemljište se gubi zbog izgradnje puteva, kuća, deponija i drugih objekata. Poslednji podaci pokazuju da većina zemljišta na Kosovu pati od procesa erozije. Pošumljavanje će imati priliku da reši pitanje degradiranog zemljišta. Pored toga, uvođenje pravila unakrsne usaglašenosti, kao što je obaveza oranja duž reljefnih linija ili povećanja površina ozimih useva, kao i agroekološke mere kao što je uspostavljanje pašnjaka duž reka na parcelama sklonim zemljištu očekuje se da će erozija poboljšati kvalitet zemljišta.

Tabela 24: Oblik erozije % površine zemljišta

Br	Oblik erozije	% površine zemljišta
1	Puno jak	7.35
2	Jak	16.1
3	Srednje	35.4
4	slab	24.55
5	Puno slab	10.1
6	Bez erozije	6.5

Izvor: Godišnji izveštaj o stanju životne sredine 2020

Kvalitet i količina vode: Vodni resursi na Kosovu su nedovoljni u poređenju sa potrebama za vodom, i to se smatra ograničavajućim faktorom za ekonomski razvoj za budućnost Kosova. Topografsko područje za prikupljanje vode na Kosovu je 11.645 km², od čega je 10.908 km² na teritoriji Kosova i 758 km² u inostranstvu. Kosovo je podeljeno na četiri rečna sliva, koji ispuštaju vodu u tri mora: Jadransko more (reka Beli Drin), Crno more (reke Ibar i Binačka Morava) i Egejsko more (reka Lepenac). Najviše vode se uliva u Crno more (50,7%), zatim u Jadransko more (43,5%) i Egejsko more (5,8%). Prosečna godišnja količina padavina je oko 600 mm u nizijama i oko 1.400 mm u planinama. Smatra se da zapadni deo zemlje ima uglavnom podzemne vode, dok je istočni deo slab.

Kvalitet vode u ravnicaškim rekama je veoma loš, zbog nedostatka tretmana otpadnih voda i odlaganja otpada, dok su reke uglavnom dobrog kvaliteta. U 2011. godini postojale su dvadeset i dve hidrometrijske stанице kojima je upravljao Hidrometeorološki zavod koji prati kvalitet površinskih voda. Ne postoji ni monitoring podzemnih voda ni monitoring

gradskih otpadnih voda. Kvalitet vode za piće prati Zavod za javno zdravlje. Neke velike reke se ulivaju u velike industrijske opštine i takođe su jako zagađene jer se voda ne može koristiti za snabdevanje pijaćom vodom ili navodnjavanje (reka Sitnica).

Na kvalitet podzemnih voda takođe utiče zagađenje neprečišćenih otpadnih voda od strane opština i industrija. Pristup vodovodnom sistemu ima 44% ukupnog stanovništva i samo 8,4% stanovništva koje živi u ruralnim područjima. Ljudi u ruralnim područjima oslanjaju se na seoske vodovodne sisteme, svoje bunare ili izvore i površinske vode. Bunari u ruralnim područjima su uglavnom u lošem stanju. Kvalitet podzemnih voda je loš zbog organske kontaminacije. Podaci monitoringa pokazuju da zagađenje vode za piće nastaje čak i više od bakteriološke kontaminacije nego od hemijske kontaminacije. Većina bakterija se nalazi u vodovodnim sistemima malih gradova i ruralnih područja, gde se procenjuje da 74-90% bunara i izvora ima kanalizaciju i fekalnu kontaminaciju (Procena životne sredine za Kosovo SB, 2011).

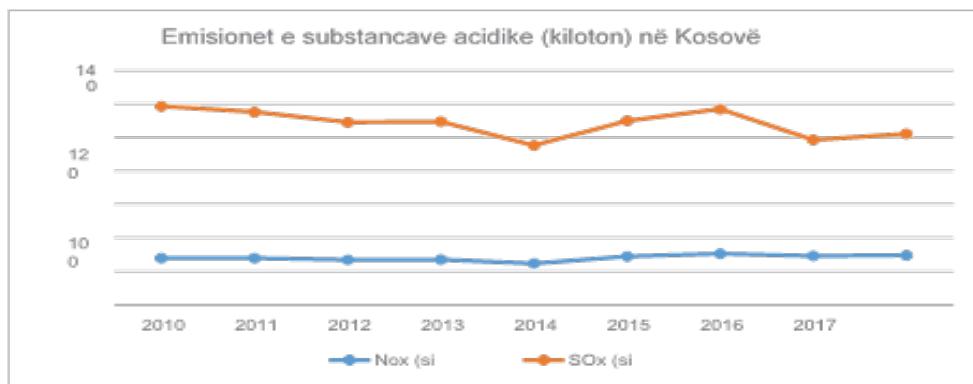
Na Kosovu ne postoji tretman otpadnih voda. Samo 31% domova je priključeno na kanalizaciju. U selima i drugim manjim naseljima kanalizacija prolazi kroz otvorene kanale koji zagađuju površinske i podzemne vode. To rezultira lošim kvalitetom vode za piće iz bunara.

Industrijske otpadne vode se ne prečišćavaju i ne ispuštaju direktno u reke. Nedavni hemijski i bakteriološki monitoring pokazuje da je većina reka na Kosovu zagađena i da se ne može koristiti u industrijske svrhe dok se voda ne prečisti. Iako je većina izvorišnih reka dobrog kvaliteta, ovo se brzo menja kako reke teku kroz gradove i industrije.

Pre sukoba 1999. godine, 70.000 ha zemlje se moglo navodnjavati, kako tradicionalno, tako i korišćenjem postrojenja za navodnjavanje ili prskalica. Ovo je palo na 23.000 ha 1999. godine, zbog rata i ne održavanja. Poslednji podaci pokazuju da je trenutno 31,5% (35.961 ha) obradivih površina pod navodnjavanjem. Procenjuje se da je za sanaciju sistema traženo oko 45 miliona evra.

Kvalitet vazduha: Vazduh je veoma važan element za zdravlje ljudi i uopšte za životnu sredinu koja nas okružuje. Vazduh je stalno pod uticajem zagađenja iz mnogih izvora. Iako zagađenje vazduha dolazi uglavnom od ljudskih aktivnosti, na njega mogu uticati i prirodni fenomeni. Prosečne godišnje emisije SO_x su između 90-110 kilotona, dok su prosečne godišnje emisije NO_x oko 20 kilotona.

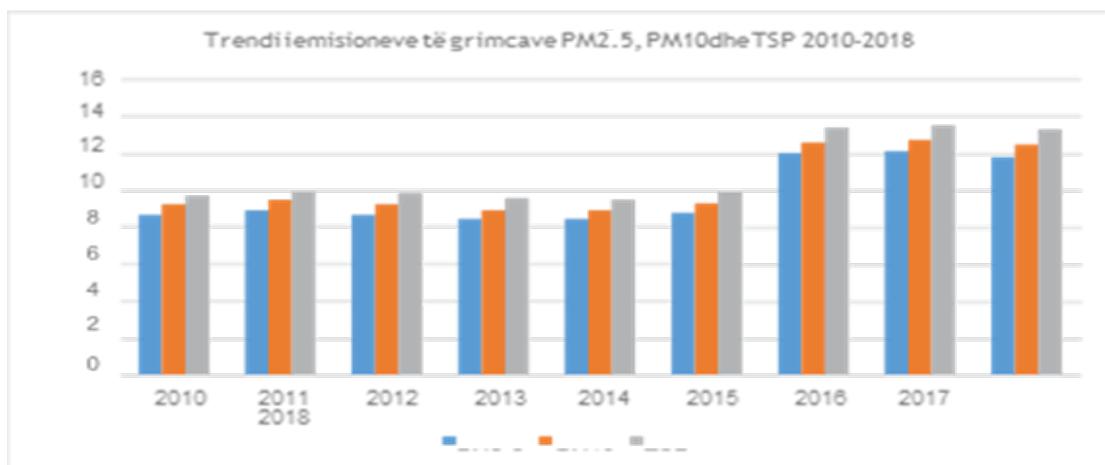
Slika 16: Emisije kiselih materija 2010-2018

Izvor: Akcioni plan za klimatske promene 2018-2020)

PM10 lebdeće čestice, PM2.5 lebdeće čestice prašine i TPS (ukupne suspendovane čestice). Kao što se vidi sa slike 16 emisije primarnih čestica suspendovanih u vazduhu pokazuju trend rasta. Minimalne godišnje emisije PM10 iznose oko 8,8 kilotona, dok su maksimalne godišnje emisije oko 12,6 kilotona. Što se tiče PM2,5, minimum godišnjih emisija je oko 8,3 kilotona, dok je maksimum godišnjih emisija oko 12 kilotona. Ukupna količina emitovanih čestica kreće se između 9,4 i 13,5 kilotona godišnje.

Slika 17: Emisije čestica PM2,5, PM10 i TSP (kilotona) 2010-2018

Izvor: Nacionalna strategija klimatskih promena 2018-2017/ Akcioni plan za klimatske promene 2018-2027

Klimatske promene

Kosovo je nasledilo mnoge ekološke probleme nagomilane decenijama, pogodjene nekontrolisanom eksplotacijom prirodnih resursa, nekontrolisanom izgradnjom na poljoprivrednim zemljištima, nekontrolisanom eksplotacijom šuma, nelegalnom sećom, privrednim i industrijskim aktivnostima, uključujući rudarstvo i prerađivačku industriju,

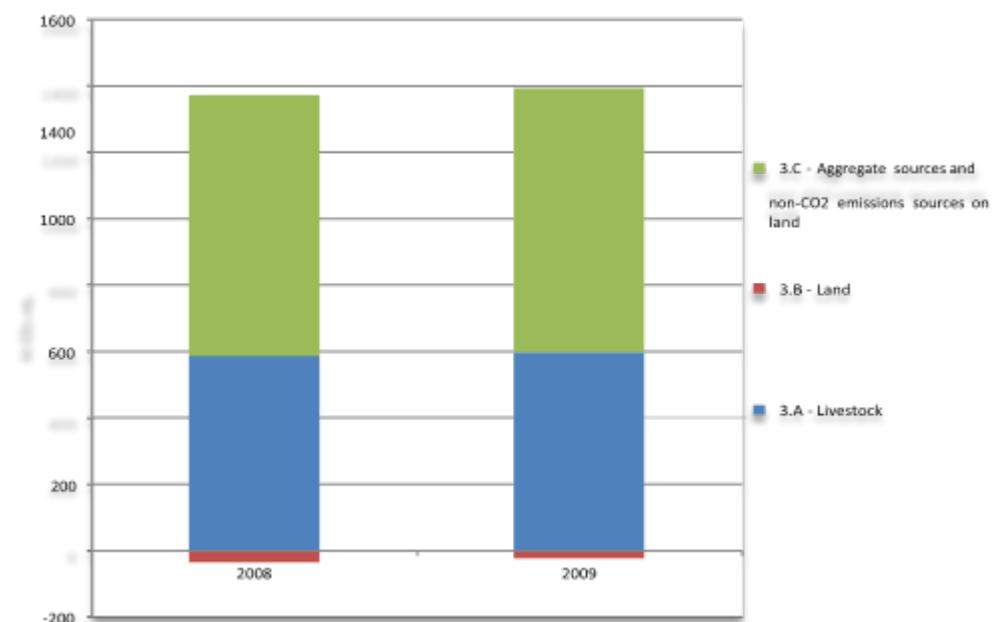
kao i velikom gustom naseljenosti, što utiču na životnu sredinu. Odvojenosvim faktorima koji utiču na poljoprivredu, šumarstvo i korišćenje zemljišta, klimatske promene dodaju dodatne poteškoće u postizanju pravednog društveno-ekonomskog razvoja.

Zbog velike potražnje za poljoprivrednim proizvodima. Poljoprivreda, iako mala i nedovoljno razvijena, ostaje sektor sa potencijalno velikim uticajem na klimatske promene.

Sektor poljoprivrede, šumarstva i korišćenja zemljišta čini oko 13% ukupnih emisija GHG na Kosovu. Ovaj sektor se sastoji od tri različita podsektora. Stočarstvo, kao prvi podsektor, generiše oko 600 hiljada tona goveda svake godine. Podsektorom korišćenja zemljišta dominira šumarstvo, koje može biti moćan sekvestar atmosferskog ugljenika. Dobar inventar šuma i održivo upravljanje šumama mogu u velikoj meri doprineti smanjenju emisija.

I treći podsektor emisije ove kategorije je upravljanje upotrebotom đubriva u biljnoj proizvodnji, koji ukupno emituje 800 hiljada tona ekua.

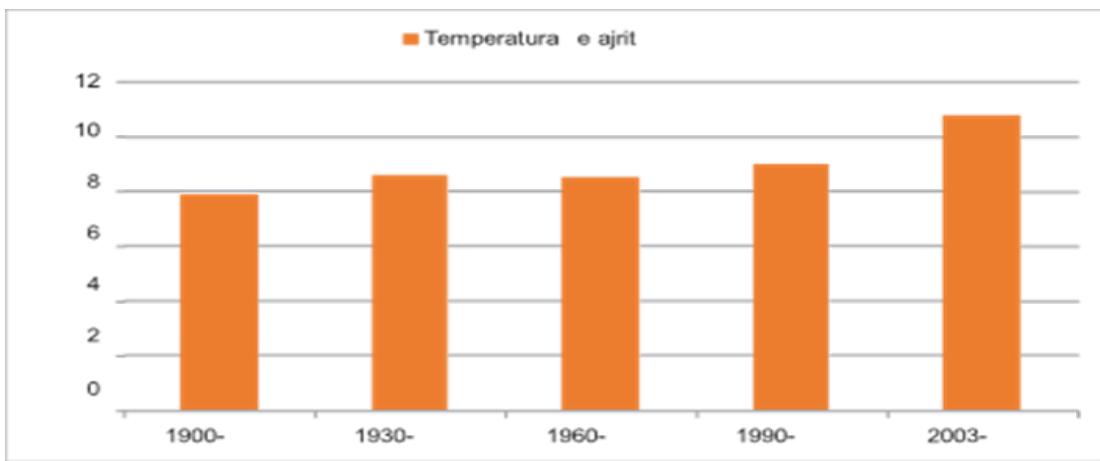
Slika 18: Emisije GHG u sektoru poljoprivrede, šumarstva i korišćenja zemljišta

Izvor: Akcioni plan za klimatske promene 2018-2020

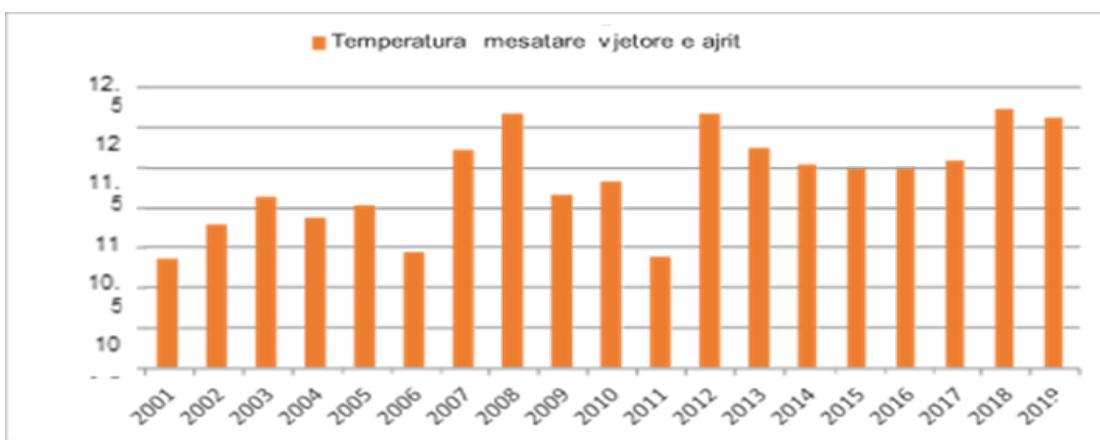
Podaci o temperaturi vazduha na Kosovu koji potiču od Hidrometeorološkog zavoda Kosova i međunarodnih institucija pokazuju da je na Kosovu od 1900. godine do danas došlo do kretanja srednjih godišnjih temperatura sa trendom rasta. Tako je srednja godišnja temperatura za period 1930-1990 bila 8,6 stepeni Celzijusa, za period 1990-2002 iznosila je 9 stepeni Celzijusa, dok je za period 2003-2019 bila preko 10 stepeni Celzijusa (slike 18 i 19).

Figura 19: Temperatura vazduha 1900 -2003

Izvor: Akcioni plan za klimatske promene 2018-2020

Slika 20: Temperature vazduha 2001 -2019

Izvor: Akcioni plan za klimatske promene 2018-2020

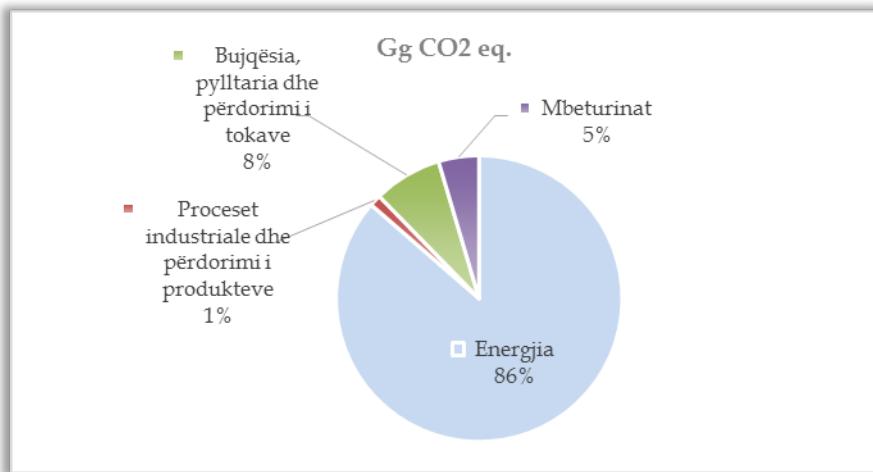
Kao što se može videti iz tabele na Kosovu postoje male regionalne promene temperature vazduha i takođe postoji tendencija promene temperature iz godine u godinu sa tendencijom rasta.

Klimatske promene mogu uticati na intenzitet i učestalosti padavina. U tom cilju godišnja količina padavina u zemlji je važan indikator praćenja. Podaci o godišnjim padavinama na

Kosovu su dobijeni od Hidrometeorološkog zavoda Kosova i međunarodnih institucija. Ovi podaci pokazuju da je na Kosovu od 1930. godine do danas došlo do promene količine padavina sa tendencijom smanjenja količine padavina. Tako je prosečna godišnja temperatura padavina za period 1930-1990 bila 820 mm, dok je za period 2001-2019 iznosila 674 mm.

Emisije gasova staklene bašte: Povećanje atmosferskih koncentracija gasova staklene bašte utiče na klimatske promene, odnosno na njeno zagrevanje. Procenjuje se da je globalno od 1990. godine do danas efekat ukupnog zagrevanja od gasova staklene bašte koji proizilaze iz antropogenih aktivnosti porastao na oko 40%. Na Kosovu, ukupne emisije gasova staklene bašte variraju između 9489 Gg CO₂ eq. (2008) i 10164 Gg CO₂ eq (2016). Emisije u velikoj meri zavise od potražnje za energijom i aktivnosti energetskog sektora koji je glavni emisioni sektor na nacionalnom nivou.

Slika 20: Emisije GHG na Kosovu po kategorijama (%)

Izvor: Zeleni izveštaj 2021

U poređenju sa drugim zemljama u Evropi, Kosovo ima niže emisije (5 tona ekvivalenta CO₂), po glavi stanovnika od proseka Evropske unije, ali ima veće emisije od nekih zemalja u regionu. Što se tiče emisije CO₂ po jedinici BDP-a (Bruto domaćeg proizvoda), Kosovo sa 0,5 kg CO₂ ima veće emisije od proseka Evropske unije i veće od ostalih zemalja u regionu osim Bosne i Hercegovine.

U okviru praćenja emisije gasova staklene bašte, Kosovo je do sada pripremilo inventar gasova staklene bašte za period 2008-2013. Prosečna emisija gasova staklene bašte na Kosovu je oko 9,5 miliona tona CO₂ ekvivalenta. Glavni izvor emisije gasova staklene bašte je energetski sektor sa učešćem od 88% ukupnih emisija. Drugi sektor je poljoprivreda sa 7%. Sektor otpada predstavlja 3% ukupnih ispuštanja i industrijskih procesa, a sektor korišćenja

proizvoda sa oko 2,5%. Sektor šumarstva i korišćenja zemljišta je jedini sektor koji akumulira gasove staklene bašte.

Tabela 25: Emisija GS (gasovi staklenika) na Kosovu 2013

Emisija GS (gasovi staklenika) na Kosovu 2013	Gg CO ₂ eq.
Ukupna emisija	9568.4
Energija	8428.4
Prerađivačka industrija	198
Upotreba proizvoda	36
Poljoprivreda	690
Šumarstvo i korišćenje zemljišta	-34
Otpad	250

Izvor: MŽSPPI

N₂O (azot oksid) i CH₄ (metan) su glavni GS koje emituje poljoprivreda. Treba promovisati dobru poljoprivrednu praksu i obučiti poljoprivrednike da ograniče emisije GS. Kosovo još nije razvilo scenarije i projekcije za emisije gasova staklene bašte iz nekoliko razloga: pošto još nije potpisnik UNFCCC konvencije i Montrealskog protokola i još nije odredilo referentnu godinu za emisije gasova staklene bašte. Takođe, do sada nije bilo procene projekcija gasova staklene bašte i utvrđivanja ciljeva (ciljeva) na nacionalnom nivou za njihovo smanjenje¹⁸

Poljoprivreda

Procena 2018 godine strategije prilagođavanja EU-a, opisuje kako je Evropa još uvek ranjiva na klimatske uticaje unutar i izvan svojih granica. Među četiri procenjena sektora, prekogranični efekti klimatskih promena najjači su u poljoprivredi. Nova zajednička poljoprivredna politika predložena za 2021-2027 ima prilagođavanje kao jasan cilj, koji treba da motiviše države članice i druge evropske zemlje da povećaju svoja ulaganja u mere prilagođavanja¹⁹

Socio-ekonomski uticaji klimatskih promena mogu imati direktnе ili indirektnе efekte na poljoprivredni sektor. Direktni ekonomski uticaji su posledica promena u produktivnosti i prinosima useva, dok indirektni ekonomski uticaji utiču na sektor kroz promene u trgovinskim tokovima izazvanim promenama u biljnoj proizvodnji i prinosima.

¹⁸Izveštaj o životnoj sredini Kosova 2020 ekoloških indikatora

¹⁹Politika prilagođavanja na klimatske promene u poljoprivredi

Klimatske promene utiču na poljoprivredu na nekoliko načina. Promene temperature i padavina, kao i vremenski i klimatski ekstremi već utiču na prinose useva i produktivnost stočarstva. Vremenski i klimatski uslovi takođe utiču na dostupnost vode potrebne za navodnjavanje, pojenje stoke, preradu poljoprivrednih proizvoda i uslove transporta i sačuvanja.

Negativni uticaji klimatskih promena na prinose useva bili su češći nego pozitivni uticaji. Uticaji mogu biti posledica promena temperature, padavina, hidroloških sistema (npr. navodnjavanje), kvaliteta zemljišta, erozije i ekstremnih događaja.

Odgovori na klimatske promene: povećanje adaptivnog kapaciteta poljoprivrednog sektora. U poljoprivredi, mere prilagođavanja se javljaju u nizu prostornih razmara, uključujući nacionalni, regionalni i nivo farme.

Adaptacija na nivou farme se fokusira na tehničke mere koje menjaju proizvodne obrasce, metode, strukture i strategije farme. Tehničke mere se odnose na promene u poljoprivrednim praksama kao rezultat porasta temperatura, na primer usevi otporni na sušu, odgovorno i ciljano korišćenje pesticida, održivo korišćenje vode u zavisnosti od lokalnih prilika, korišćenje zaštite od grada i mraza, sprečavanje poplava itd. Adaptacija na nivou farme treba da odgovori na specifične potrebe farmi.

- Precizna poljoprivreda, uključujući modifikaciju đubrenja i prskanja;
- Korišćenje prilagođenih useva;
- Reprodukcija u stočarstvo za veću toleranciju i produktivnost;
- Unapređenje upravljanja pašnjacima i ispašom;
- Poboljšanje uslova za uzgoj životinja;
- Prevencija postojećih i novih bolesti;
- Ne oranje ili minimalne obrade zemljišta;
- Pokrivni usevi;
- Diverzifikacija i rotacija žetve - plodored;
- Efikasno navodnjavanje itd.

3.4 Ruralna ekonomija i kvalitet života

Infrastruktura

Ruralna ekonomija ima značajan potencijal za otvaranje novih radnih mesta, da doprinese održivom razvoju i ekonomskom rastu ruralnih područja i privrede uopšte.

Investicije/oslanjanje na ruralna područja mogu ojačati vezu između ruralnih i urbanih ekonomija, mogu podstići rast i diversifikovati poljoprivredni i nepoljoprivredni sektor, smanjiti nejednakost između ruralnih i urbanih područja. Osnažene ruralne ekonomije ne samo da deluju kao promoteri bezbednosti hrane, već i dodaju/promovišu tradicionalne vrednosti različitih ruralnih područja pružanjem usluga različitog kvaliteta u veoma prirodnom okruženju.

Ruralna područja imaju potencijal da postanu centri inovacija za podsticanje aktivnosti i diversifikaciju sistema ishrane i sredstava za život uopšte. Otvaranje i promovisanje radnih mesta u ruralnoj ekonomiji je od suštinskog značaja za smanjenje nejednakosti između ruralnih i urbanih područja. Politike koje podstiču ulaganja u ruralnu infrastrukturu, kao što su: saobraćajne mreže, telekomunikacije, energetika, zdravstvo, vrtići, briga o starima/osobama sa invaliditetom, svakodnevne usluge i druge aktivnosti treba da budu prioritetne oblasti u cilju doprinosa poboljšanju kvalitet života u ruralnim područjima.

Prema podacima predstavljenim u 2019. godini na teritoriji Kosova imamo 2.311,7 km, gde u kategoriji puteva autoputevi su 5,9%, nacionalni 28,8% dok su 65,3% regionalni putevi.

Tabela 25: Dužina puteva na Kosovu po kategorijama km 2015-2019

	2015	2016	2017	2018	2019
Autoput	78.0	98.0	108.0	119.1	137.2
Nacionalni	630.4	630.4	630.4	641.7	665.2
Regionalni	1,305.0	1,305.0	1,305.0	1,313.9	1,509.4
Ukupno	2,013.4	2,033.4	2,043.4	2,074.7	2,311.7

Izvor podataka:MŽSPPI

U 2019. godini bilo je ukupno 2.311,7 km puteva, od čega je 2.210,7 km ili izraženo u procentima 95,6% asfaltiranih puteva, dok je ne asfaltiranih 101 km ili 4,4% puteva. Dva glavna projekta putne infrastrukture, autoputevi koji povezuju Prištinu sa Albanijom i Srbijom, završena su 2013. godine, dok su autoputevi koji povezuju Prištinu sa Makedonijom završeni 2019. godine.

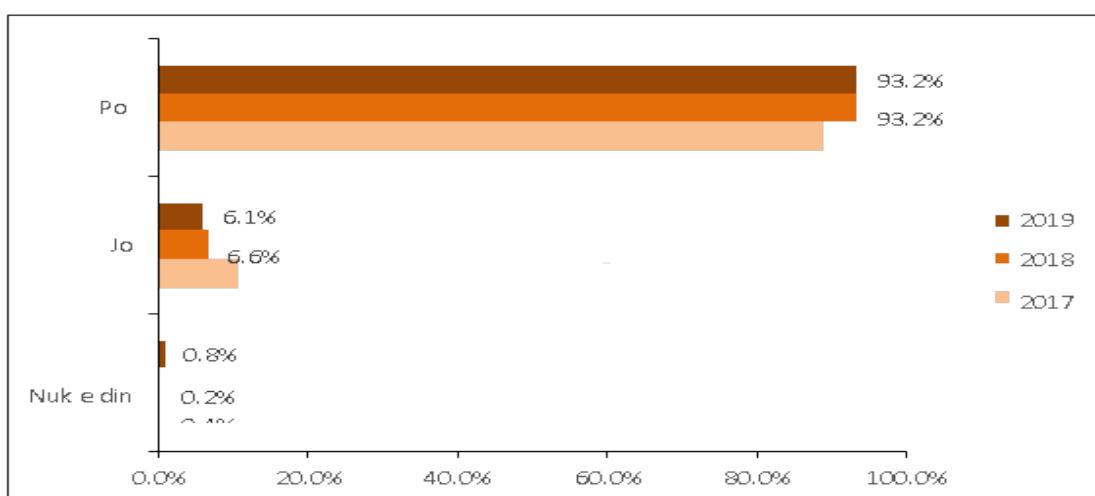
Uprkos činjenici da ne postoje jasni podaci za seoske puteve, smatra se da postoji potreba za njihovim proširenjem i rehabilitacijom ili modernizacijom postojeće infrastrukture.

Ruralna područja na Kosovu se uglavnom suočavaju sa nedostatkom odgovarajuće putne infrastrukture. Migracija je kontinuirana pojava. Teška socijalno-ekonomska situacija, nedostatak infrastrukture (putevi, vodovod, kanalizacija, struja, teško pristupačni tereni itd.), glavni su faktori koji podstiču stanovništvo na migraciju.

Poboljšanje uslova za prevoz iz ruralnih područja omogućava kretanje ljudi, bolje pružanje zdravstvenih i obrazovnih usluga, što doprinosi ekonomskom razvoju. Ulaganja u seoske puteve poboljšaće živote stanovnika uopšte. Glavni korisnici investicije biće stanovnici i preduzeća u ruralnim područjima, kao i poljoprivredne privrede.

Rezultati opštег popisa stanovništva sprovedenog 2011. godine u pogledu upotrebe informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT) i stepena penetracije telekomunikacionih usluga pokazuju da 69,76% gradskih domaćinstava ima pristup internetu, dok je u ruralnim područjima 47,38%. Brz razvoj upotrebe informaciono-komunikacionih tehnologija takođe se primećuje iz rezultata IKT istraživanja 2019. U 2019. godini, 93,2% domaćinstava na Kosovu imalo je pristup Internetu kod kuće ili iz stana sa bilo kog uređaja.

Slika 21:Domaćinstva na Kosovu koja su imala pristup Internetu kod kuće ili u stanu u 2017-2019 izražena u procentima, (%)

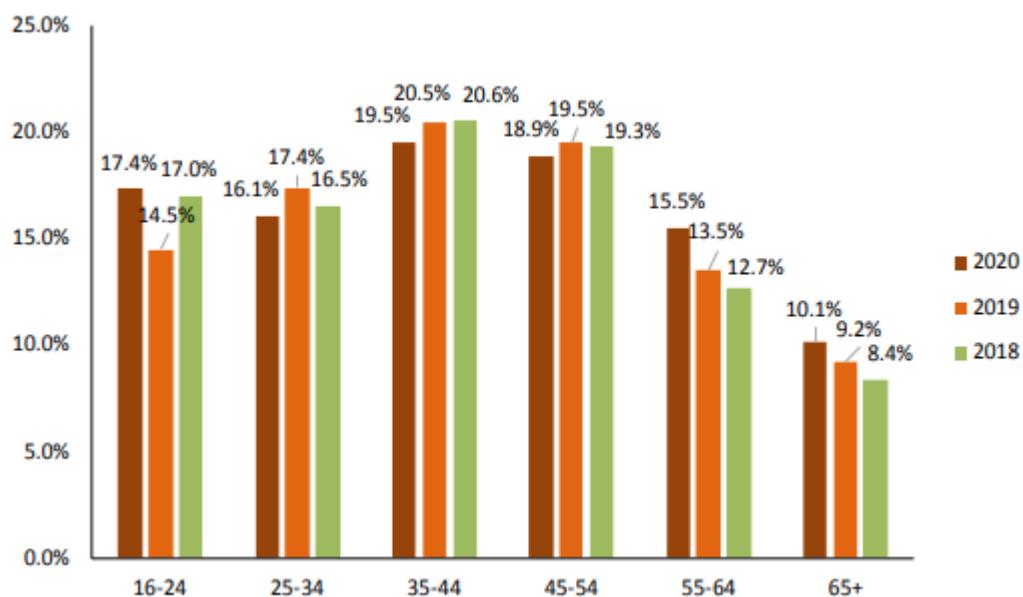

Izvor: Rezultati ankete o upotrebi informacionih tehnologija i komunikacionih, 2020

Kako se vidi na Slici 21, procenat domaćinstava koja su imala pristup internetu od kuće u 2020. godini iznosila je 96,4%, dok je u 2019. i 2018. godini bio 93,2%.

Do 2014. godine, broj korisnika interneta starijih od +65 godina bio je veoma mali , tokom 2019. godine oko 9,2% populacije +65 koristilo je internet , dok je 2020. godine procenat korišćenja bio 8,4%.

Slika 22: Starosna grupa koja je imala pristup internetu kod kuće ili u stanu 2018. i 2019. godine izražena u procentima, (%)

Izvor: Rezultati ankete o upotrebi informacionih tehnologija i komunikacionih, 2020

Prema polu, muškarci dominiraju kao korisnici interneta sa 55,8% u odnosu na žene 38,7%. Struja na Kosovu više nije prepreka razvoju. Ukupna proizvodnja električne energije je u stalnom porastu tokom perioda 2014-2020, ali kosovsko tržište električne energije i dalje ostaje nedovoljno snabdeveno i zavisi od skupog uvoza električne energije iz regionala. Seoska/ruralna područja se snabdevaju električnom energijom 24 sata dnevno, ali često imaju problema sa nestankom/smanjenjima struje. Glavni problem ruralnih područja u vezi sa snabdevanjem električnom energijom je zastarela elektro prenosna mreža usled čega je nizak napon.

U 2018. godini, oko 86,31% stanovništva Kosova se snabdevalo vodom preko javnog sistema kojim upravlja regionalna vodovodna preduzeća, dok 13,69% stanovništva nije imalo pristup javnoj vodovodnoj službi²⁰. Postoji velika razlika u stepenu priključenosti na sistem javnog snabdevanja u urbanim sredinama (skoro 99%) i ruralnim sredinama (61%). Mnoga imanja koja nisu povezana na sisteme javnog snabdevanja su relativno udaljena²¹.

Nivo povezanosti javnih usluga za prikupljanja otpadnih voda je znatno niži. Prema godišnjim izveštajima o učinku regionalnih vodovodnih preduzeća, samo 65% domaćinstava u zoni usluge RKV je priključeno na javni sistem za otpadne vode (kanalizaciju). Na Kosovu do sada jedino postrojenje za prečišćavanje gradskih otpadnih voda je postrojenje u Srbici. Mali broj malih objekata za tretman u ruralnim područjima

²⁰Izvor: Statistika voda na Kosovu 2018-2019

²¹Izvor: Strategija za vode Kosova 2017 - 2036

takođe radi. Ispuštanje otpadnih voda se odvija direktno u reke i jedan je od glavnih zagađivača površinskih voda²².

Potencijal ruralnih područja: Ruralna područja igraju tradicionalno važnu ulogu za privredu Kosova. Ova područja su velika i bogata prirodnim, kulturnim i istorijskim resursima koji predstavljaju dobru osnovu za privredni razvoj.

Tabela 26: Osnovni podaci o stanju sela na Kosovu

Kategorizacija seoskih naselja po veličini	Broj stanovnika	Broj naselja (2011)	%
Nenaseljena	0	50	3.5
Mala	< 2.499	1307	91.7
Srednja	2.500-4.999	60	4.2
Velika	5.000+	8	0.6
Ukupno		1425	100.0

Izvor: Zonske karte Kosova 2020-2028

Na Kosovu postoji 1.425 identifikovanih sela. Od ovih 50 nenaseljenih sela, trend pražnjenja sela je u porastu²³. Trenutno jedina definicija za teritoriju sela je katastarska zona, u okviru koje su pored stambenih obuhvaćeni i drugi prateći sadržaji (poljoprivredno zemljište, šuma i dr.).

Imajući to u vidu, a radi ujednačavanja i ravnopravnog tretmana ovih područja u celoj zemlji, od nadležnih opštinskih organa se zahteva da se u okviru Plana zona opštine seoska područja smatraju samo naseljenim mestima i prostorima predviđenim za proširenje sela, dok ostali sadržaji (poljoprivredno zemljište, šuma, voda itd.) treba tretirati u drugim kategorijama zoniranja. Odgovoran za definisanje ovih oblasti je lokalni nivo, osim ako dobro ne pripada nekim opštinama, onda to treba da odredi centralni nivo²⁴.

Na Kosovu postoje: 1564 dobra kulturnog nasleđa sa privremenom zaštitom. U pogledu zaštićenih područja prirode, preko 11,5% teritorije pokrivaju područja prirode koja su proglašena zakonski pod zaštitom. Veći deo ovog područja pokrivaju dva nacionalna parka, a ostatak područja drugih zaštićenih kategorija²⁵.

Oko 59% stanovništva Kosova živi u ruralnim područjima, prema poslednjem popisu Kosovo karakteriše veoma visoka gusto naseljenosti od oko 170 stanovnika/km². Veza

²²Izvor: Statistika voda na Kosovu 2018-2019

²³Izvor: Zonske karte Kosova 2020-2028 +.

²⁴Izvor: Zonske mape Kosova 2020-2028 +

²⁵Izvor: Zonske karte Kosova 2020-2028 +

između ruralnih i urbanih područja je jaka; stoga ruralna područja imaju veoma dimenzionalni značaj za urbana područja. Život na selu je povoljniji u smislu čistijeg, mirnijeg okruženja kao i sa nižim troškovima života nego u gradovima.

Ali i ove oblasti se suočavaju sa izazovima kao što su: niska primanja, visoka nezaposlenost, nedostatak javnog prevoza, kvalitetne medicinske usluge i druge stručne usluge. Poslovi koji se otvaraju u ruralnim područjima su uglavnom za nekvalifikovane radnike, plate i priroda posla su neprivlačni. Kvalifikovani radnici migriraju u gradove. Štaviše, žene i veliki broj mlađih često čine najveći broj nezaposlenih.

Prosečna starost nosilaca poljoprivrednih gazdinstava i individualnih preduzeća je 52 godine. Najviše nosilaca čine muškarci, dok među članovima porodice nosilaca, koji rade u Poljoprivrednom domaćinstvu, dominiraju žene. Nivo obrazovanja poljoprivredne radne snage je nizak. Što se tiče obrazovanja/obuke u poljoprivredi, više od 95% menadžera ima samo praktično iskustvo u poljoprivredi.

Iako postoji porast zaposlenih u poljoprivredi prema statistici u 2016. godini iznosio je 4,2%, dok je u 2017. godini povećan na 5%²⁶.

Kao rezultat toga, ruralna područja su iseljena i uglavnom stariji ljudi ostaju u ovim područjima. Drugi problem sa kojim se suočava stanovništvo u ruralnim područjima su nekontrolisane i neregulisane građevinske aktivnosti kao rezultat nepostojanja propisa za planiranje ili njihovo jačanje što dovodi do gubitka poljoprivrednog zemljišta.

Kompaktnost ruralnih područja mora biti očuvana i promovisana, proširenje ovih područja će uticati na nepovratan gubitak poljoprivrednog zemljišta.

Da bi se prevazišli ovi problemi u ruralnim područjima, moraju se povećati ulaganja u nove moderne tehnologije kako bi se stvorile nove mogućnosti zapošljavanja, povećali prihodi i povećala produktivnost.

Drugi problem sa kojim se suočava stanovništvo koje živi u ruralnim područjima je nerazvijena infrastruktura i nedostatak javnih usluga. Putevi, vodovod, kanalizacija, elektroenergetska mreža, pružanje kvalitetnih zdravstvenih usluga, obrazovanje, briga o osobama sa potrebama, itd. Rešavanje ovih problema moguće je kroz blisku saradnju aktera koji žive u ruralnim područjima i državnih organa.

Postoje različite metode i pristupi rešavanju problema u ruralnim sredinama. Osnovni princip EU je implementacija pristupa koji će uspeti da obezbede održivi dugoročni razvoj ruralnih zajednica. Jedna od njih je donošenje mera u programu ruralnog razvoja koje će pomoći u smanjenju ekonomskih dispariteta između ruralnih i urbanih područja.

---

²⁶Izvor: ASK, Anketa o radnoj snazi 2017.

Poljoprivredne i šumarske aktivnosti čine ruralna područja najvažnijim dobavljačima hrane. Diversifikacija aktivnosti na farmi bila bi jedna od nekoliko inicijativa koje će podstaći poljoprivrednike da započnu nove aktivnosti pored tradicionalne poljoprivrede – npr. proizvodnja tradicionalnih namirnica, uzgoj i prerada raznih začina, proizvodnja organskih proizvoda, stvaranje male prerađivačke industrije, razvoj različitih zanatskih delatnosti, pružanje usluga seoskog turizma itd.

Štaviše, ruralna područja su sve važnija kao centri za proizvodnju energije, iz biomase i drugih obnovljivih izvora, kao što su izvori vode, sunce i vetar. Jedna od aktivnosti sa potencijalom za ruralni razvoj je razvoj seoskog turizma kao važnog pokretača ekonomskog razvoja. Seoski turizam stimuliše ekonomski rast generisanjem novih prihoda, zapošljavanja i investicija. Takođe promoviše vrednosti ruralnih područja, uključujući očuvanje kulturnog nasleđa, prirodnog nasleđa itd.

Uzimajući u obzir potencijal Kosova za mogućnost ulaganja u ruralna područja i u cilju poboljšanja života u ruralnim oblastima, MPŠRR je u okviru PRR 2014-2020 implementiralo meru Diversifikacija i razvoj biznisa u ruralnim područjima, sa nekoliko pod-mera. U ovom periodu u ruralnim područjima realizovano je ukupno 159 projekata u cilju poboljšanja egzistencije.

Tabela 27: Broj odobrenih/ugovorenih projekata po pod-merama i godinama

Br.	Opis podmera za diversifikaciju (šifra 3, ekvivalentna je šifri 7 IPARD programa)	Broj projekata po godinama					
		2014	2015	2016	2017	2018	2019
302.1	Proizvodnja, prerada i promocija meda	56	52	56	48	63	72
302.2	Sakupljanje, prerada i promocija planinskog drveća/Prerada poljoprivrednih proizvoda na nivou farme.	2	7	7	8	33	30
302.3	Prerada i promocija gajenih poljoprivrednih proizvoda	1	11	11	13	-	-
302.4	Razvoj i unapređenje zanatskih delatnosti	-	3	9	12	18	20
302.5	Razvoj i unapređenje seoskog turizma	-	6	14	10	16	7
302.6	Akvakultura - Proizvodnja ribe	-	-	-	-	-	10
302.7	Uzgajanje živine za jaja i meso	-	-	-	-	-	20

/	Ukupno	59	79	97	91	130	159
---	--------	----	----	----	----	-----	-----

Izvor:ARP obradeno DRRP

Energija iz biomase: Postoje različiti izvori za obezbeđivanje šumske biomase za proizvodnju energije:

- Ostaci od seče u šumi, uključujući vrhove stabljike, lišće, debla i kapice korena ostavljaju se tokom uklanjanja stabljike.
- Razni industrijski otpad od drveta kao što je piljevina. Ovo je veoma važno u sadašnjoj upotrebi bioenergije drveta.
- Veštačke plantaže za proizvodnju energije sa kratkom rotacijom. Ovo uključuje crveni krompir iz plantaže vrbe, topole, eukaliptusa zasađene na površini zemljišta koje se ranije koristilo za poljoprivredu ili na goleti.
- Drvna biomasa od drveća gajenog van šuma, npr. hortikultura i briga o putevima,,

3.5 Priprema i implementacija Lokalnih razvojnih strategija - Lider

3.6 Šta je LEADER

S obzirom da više od polovine stanovništva Evrope živi u ruralnim područjima i da ruralna područja pokrivaju 90% teritorije Evrope. U cilju održivog razvoja ruralnih područja, EU je pokrenula program LEADER tokom 90-ih godina. Svrha ovog programa je bila da se na inicijativu lokalnog stanovništva iskoriste potencijali ruralnih područja u cilju poboljšanja uslova života.

Pristup odozdo prema gore, uključivanje lokalne zajednice u donošenje odluka, viđen je kao dobra prilika za razvoj ruralnih područja, otvaranje radnih mesta, poboljšanje kvaliteta života iskorišćavanjem punog potencijala ruralnih područja u kojima zajednica živi.

Podržavajući lokalnu zajednicu u osmišljavanju i sprovodenju strategija održivog lokalnog razvoja, LEADER pristup je viđen kao prilika da bude dragocen resurs za buduće ruralne politike. Od kada je LEADER pristup primenjen u EU, ruralna zajednica je igrala važnu ulogu u oblikovanju politika ruralnog razvoja kao dela ZPP. LEADER program je sada postao sastavni deo politika ruralnog razvoja. Iskustvo kosovskog LEADER-a: Na inicijativu MPŠRR-a i uz podršku EU fondova kroz Projekat Lokalne razvojne strategije (LRS), koji je sproveden tokom 2007-2009, tokom ovog perioda na Kosovu je osnovano 30 lokalnih akcionih grupa (LAG), koje su predstavljale javno-privatno partnerstvo. Na nacionalnom strateškom nivou, teritorijalni i ruralni razvoj je prvi put uveden kao prioritet politike PPRR 2007-2013. Glavni cilj LAG-ova je da doprinese ekonomskom razvoju ruralnih područja pružanjem podrške zajednicama u vezi sa priprema i implementacijom razvojnih strategija u bliskoj saradnji sa lokalnom zajednicom.

U cilju olakšavanja komunikacije, širenja, promocije i informisanja između LAG-a i drugih zainteresovanih strana, osnovana je Mreža za ruralni razvoj (MRR). Mreža je platforma za diskusiju i razmenu ideja za različite projekte i predloge. Članove MRR je imenovalo MPŠRR. Uloga Mreže je da lobira i promoviše LAG u zemlji i inostranstvu. Aktivnosti MRR-a su ograničene zbog nerazumevanja uloge i značaja MRR-a, kao i nedostatka finansijske podrške.

Da bi se aktivirali LAG-ovi, MPŠRR je 2009. godine počelo da podržava LAG-ove. Mera 8 je osmišljena kao podrška direktnim aktivnostima lokalnih zajednica za koje postoji zajednički interes i potrebe lokalne zajednice. Prema PPRR 2007-2013, dizajn mera je bio u skladu sa LEADER pristupom 4 ose ruralnog razvoja EU (Uredba EU 1698/2006). Zbog nedostatka posvećenosti pristupa odozdo-nagore, LAG-ovi su konkurisali sa projektima za koje su pojedini LAG-ovi dali tendere, implementirali ih, upravljali i fakturisali. U tom pogledu, implementacija lokalnih razvojnih strategija se razlikovala od uobičajenog LEADER pristupa pošto su LAG-ovi na Kosovu sami bili vlasnici projekta. Zahtevano sufinsansiranje je izmenjeno. U početku je učešće opština bilo iznad 50% transfera troškova u 2009/10, dok je 2011. bilo 30%. Nakon poziva za podnošenje aplikacija koje je raspisalo MPŠRR, LAG-ovi su imali pravo da se prijave za grantove. U 2010/11. svaka LAG je bila u mogućnosti da dobije finansijsku podršku za samo dva projekta.

Relevantna radna grupa osnovana u MPŠRR-u, sastavljena od članova različitih LAG-ova, MRR-a kao i predstavnika MPŠRR-a, zajednički su identifikovali specifične oblasti podrške i odgovarajuće kvalifikovane investicije. Iako je osnovano 30 LAG-ova, nisu svi aktivni. Kao što je prikazano u tabeli ispod, samo 21 lokalna akciona grupa prijavila se za LEADER projekte, dok je samo 66 projekata podržano sa 592.300 evra do 2013. godine. Dodeljena sredstva su u potpunosti raspoređena tek 2011. godine, pošto je stopa podrške povećana na 70 %.

Tabela 28: Finansijska podrška LAG-ovima 2009-2013

Godina	Broj aplikacija	Br. prihvaćenih projekata	% prihvaćeni h projekata	Planirani budžet	Intenzitet pomoći u %	Iskorištena sredstva u g. €	Iskorišten budžet u %
2009	21	11	48%	42,300	50%	40,295	95.30%
2010	19	13	68%	100,000	50%	60,287	60.30%
2011	18	15	83%	100,000	70%	100,663	101%
2012	15	13	86%	150,000	70%	89,368	59%
2013	39	14	36%	200,000	70%	185,674	92.80%
Total	112	66	64%	592,300	62%	476,287	81,6%

Izvor: DRRP i ARP(Izveštaj Monitoringa)

U prve četiri godine sprovođenja mere, samo polovina LAG-ova je aktivno učestvovala u aktivnostima PPRR, dok su ostali LAG-ovi bili pasivni. Jedan od glavnih razloga za pasivnost i ograničenu aktivnost LAG-ova bili su: zbog nedostatka znanja lokalnih vlasti o ulozi i značaju LAG-ova, nedostatak znanja o pristupu fondovima, nedovoljna komunikacija sa relevantnim opštinama, neuspeh u promovisanje LAG-ova, nedostatak kapaciteta za pripremu i implementaciju projekata.

U cilju poboljšanja trenutne situacije i jačanja uloge LAG-ova u periodu Programa 2014-2020, MPŠRR je odlučilo da nastavi da podržava LAG-ove i MRR-ove LAG-ova. Pre pripreme mere za kontinuitet podrške urađena je SWOT analiza za LEADER pristup. Prema SWOT analizi, pojavio se opšti cilj Leader pristupa: „Izgradnja lokalnih kapaciteta u cilju poboljšanja života u ruralnim područjima prema pristupu odozdo prema gore“. Leader pristup ima za cilj razvoj civilnog društva i socijalnog dijaloga unutar ruralnog stanovništva, olakšavanje dobrog upravljanja kroz lokalna partnerstva i podsticanje zapošljavanja i razvoja ljudskog kapitala.

Kao rezultat SWOT analize, pojavio se značajan broj slabosti koje su otklonjene aktivnostima koje će se sprovoditi:

- Reorganizacija LAG-ova
- Pregled i implementacija lokalne strategije LAG-ova, na osnovu pristupa odozdo prema gore.
- Jačanje mreže LAG-ova
- Regulisanje pravne infrastrukture za pristup fondovima
- Izgradnja kapaciteta unutar LAG-ova. Prema pristupu Lidera

Uzimajući u obzir sve navedeno, MPŠRR tokom 2014. godine, realizovalo je aktivnost „Tehnička pomoć za izgradnju kapaciteta potencijalnih LAG-ova i MRR“, u vidu poziva za pripremu i prezentaciju Lokalnih razvojnih strategija (LRS). Postojeći ili novi LAG-ovi su imali pravo da se prijave na određena sredstva kako bi obavljali svoje aktivnosti. Njihov zadat�ak je bio da pripreme nove lokalne razvojne strategije ili da ažuriraju postojeće kako bi se kvalifikovali/izabrali za sledeće aktivnosti, predviđene u okviru LEADER poglavlja PPRR. Poziv je objavilo Odeljenje za politiku ruralnog razvoja (ODRR)/Upravljačko telo (UT). Kao rezultat konkursa za aktivnost „Tehnička pomoć za izgradnju kapaciteta potencijalnih LAG-ova i MRR-ova“ prijavilo se ukupno 12 potencijalnih LAG-ova i MRR-LAG-ova. Finansijska sredstva za ovu aktivnost „Tehnička pomoć za izgradnju kapaciteta potencijalnih LAG-ova i MRR-a su 150.000 evra. 12 potencijalnih LAG-ova koji su se prijavili za aktivnost „Tehnička pomoć za izgradnju kapaciteta potencijalnih LAG-ova i MRR-ova“ imali su zadat�ak da dostave svoje LRS-e do kraja 2014. godine. (Lokalne razvojne strategije) pripremljene ili revidirane.

Odlukom ministra MPŠRR formirana je Komisija za ocenu LRS. Ova Komisija je bila sastavljena od ukupno 5 članova, uključujući stručnjake iz PPRR/UT, Agencije za razvoj poljoprivrede (ARP) i nezavisnog stručnjaka koji predstavlja civilno društvo.

Komisija za izbor je prethodno obučena od strane stručnjaka mobilisanih u okviru projekta GIZ-COSiRA. Isti stručnjaci su pružili tehničku pomoć i obuku tokom postupka selekcije. Komisija za izbor izvršila je detaljnu procenu 12 podnetih ciljeva održivog razvoja. Evaluacija se zasniva na unapred identifikovanim kriterijumima podobnosti i odabira.

Komisija za izbor je takođe izradila preporuke za poboljšanje kvaliteta dostavljenih LRS. Procedura izbora je završena krajem decembra 2014. godine; svih 12 LRS-a smatrano je prihvatljivim, pošto su dostigli više poena od očekivanog minimuma (60/100).

Na osnovu kvaliteta dostavljenih dokumenata, Komisija za izbor je zaključila da postoji značajna razlika u kvalitetu LDS-a.

Nakon uspešnog odabira prve grupe od 12 LAG-ova trebalo bi da usledi implementacija prve dve aktivnosti, predviđene Merom 303 „Izrada i implementacija strategija lokalnog razvoja - liderski pristup“ - za izabrane LAG-ove. Treća aktivnost (saradnja) počeće u kasnijoj fazi, kada LAG-ovi budu dobro strukturirani, kada njihovi zaposleni budu obučeni i kada stanovnici njihovih teritorija pokažu sposobnost da imaju koristi od ovih aktivnosti.

Iako je Komisija za izbor završila svoj rad na vreme i izveštaj o proceni LRS-a je na vreme dostavljen na potpis aktuelnom ministru, došlo je do kašnjenja u potpisivanju od strane ministra.

Poziv za prijave za odabrane LAG-ove i MRR-ove LAG-ova raspisan je krajem 2015. godine, za realizaciju prve dve podmere, predviđene Merom 303. Podmera 303.1 „Sticanje veština i podsticanje/animacija stanovnika teritorije LAG-ova za odabrane LAG-ove“ i podmera 303.2 „Sprovođenje strategija lokalnog razvoja - LEADER pristup“.

Podmera „Sprovođenje strategija lokalnog razvoja“ imala je dve aktivnosti:

- a) Prva aktivnost Funkcionalizacija LAG-a za izbor i MRR LAG-a uz podršku operativnih troškova: otvaranje kancelarija, angažovanje menadžera, opremanje kancelarija itd.
- b) Druga aktivnost je implementacija MRR-ova LAG-ova koji će promovisati i realizovati male projekte u skladu sa LRS-ima.

Podmera 303.1 „Sticanje veština i podsticanje/animacija stanovnika teritorije LAG-ova za odabrane LAG-ove.

Zbog kašnjenja raspisan je poziv za aktivnost „Funkcionalizacija odabranih LAG-ova i MRR-ova LAG-ova“, podržavajući ih u otvaranju kancelarija.

U 2016. godini realizovana je samo jedna aktivnost „Funkcionalizacija odabranih LAG-ova i MRR“. Svi odabrani LAG-ovi su otvorili kancelarije i izabrani su menadžeri. Krajem 2016. godine planirano je raspisivanje poziva za konkurisanje, za kontinuitet podrške operativnim troškovima (kancelarija, upravnik i sl.), kao i aktivnost „Sticanje veština i podsticanje/animacija stanovnika teritorija LAG-a za odabrane LAG-ove“ ali zbog izmena budžeta poziv nije obavljen.

U aprilu 2017. godine, u martu 2018. i maju 2019. godine, kontinuirano su raspisivani pozivi za apliciranje za odabrane LAG i za LAG MRR da konkurišu za sredstva za aktivnosti: 1. „Funkcionalizacija LAG-ova/operativni troškovi“, „Sticanje veština i podsticaji za stanovnike na teritorijama LAG-ova“ i „Implementacija LRS-ova LAG-ova“. Tokom ovog

perioda, iako sa velikim poteškoćama, 12 LAG-ova i MRR LAG-ova su sprovedli svoje aktivnosti.

LAG: Planirani / realizovani budžet, po godinama (2014-2019) (popuniti informacijama).

Tabela 29 LAG: Planirani/realizovani budžet, po godinama (2014-2019) (dopuniti informacijama)

Mera 5 Lokalne Akcione Grupe (LAGs)	Izdvojeno	Realizovano
2014	150,000	93,871
2015	300,000	66,816
2016	300,000	59,880
2017	300,000	-
2018	300,000	208,566.21
2019	300,000	192,147.20 up to date *
Total	1,650,000	554,464

Izvor: DRRP i ARP

Kao što se može videti iz gornje tabele tokom perioda 2014-2019 za LAG i MRR je dodeljeno ukupno 1.650.000, realizovano je ukupno 621.283 evra.

Nacionalna mreža LAG-a

Da bi se olakšala komunikacija i širenje informacija između LAG-ova i drugih ruralnih aktera, uspostavljena je nacionalna ruralna mreža LAG-ova. Članarina je određena na 100 evra godišnje za svaki LAG.

Menadžeri LAG-a su sastavni članovi mreže kao i predstavnik MPŠRR-a. Mreža je takođe osnovala Upravni odbor od osam članova. Upravni odbor zatim bira svoje organe upravljanja.

Mreža bi trebalo da funkcioniše kao platforma za diskusiju o raznim projektnim idejama i predlozima, kao i za razmenu iskustava. Članovi mreže su takođe članovi radne grupe MPŠRR i osnovana je sa ciljem da se razgovara o mogućnostima i problemima LAG-ova sa kojima se suočavaju tokom svog rada.

Tokom programskog perioda 2014-2020, i LAG i MRR su dobili sredstva od MPŠRR za sprovođenje svojih aktivnosti. Jedan od glavnih zadataka MRR-ova LAG-ova bio je da identifikuju potrebe LAG-ova:

Neke od potreba LAG-ova bile su:

- Organizovanje raznih obuka za izgradnju kapaciteta članova LAG-a.
- Kako animirati stanovništvo određene teritorije;

- Obuke za pripremu različitih projekata;
- Organizovanje raznih informativnih sesija;
- Podrška u zajedničkom organizovanju različitih sajmova u promociji dobara ruralnih područja.

Mreža LAG-ova za ruralni razvoj, pored koristi i saradnje sa MPŠRR, takođe je imala stalnu saradnju sa donatorima kao što su GIZ/Cosira (Nemački) i HELVETAS/S4RE (Švajcarski). Saradnja je bila na kontinuiranoj izgradnji kapaciteta članova LAG-a.

Saradnja sa Helvetas/S4RE, projekat "Aktivacija i osnaživanje lokalnih akcionih grupa" u opština: Kamenica, Štrpcce, Dragaš, Novo Brdo, Vitina. Ovaj projekat je takođe na zahtev MRR LAG-ova i prema potrebama LAG-ova održao višednevnu obuku.

Dvodnevna obuka koju su organizovali zvaničnici projekta Helvetas Swiss Intercorporation-S4RE. Gosti su bili: predsednici akreditovanih i ne akreditovanih LAG-ova, menadžeri akreditovanih LAG-ova, odbor MRR-a.

Teme obuke bile su „Izrada biznis planova“, „Priprema projektnih aplikacija“ i Računovodstvo i izveštavanje.

Svrha obuka je razmena iskustava, informisanje i podizanje svesti o LEADER pristupu, funkcionisanju, funkciji i viziji LAG-ova, širenju informacija, obavljenom poslu, postignutim rezultatima i narednim koracima koje treba da preduzmu za Budućnost.

Takođe tokom ovog perioda MRR LAG-ova je imao saradnju i podršku projekta GIZ/Cosira (Nemačka).

Svrha obuka je bila razmena iskustava, informisanje i podizanje svesti o LEADER pristupu, funkcionisanju, funkciji i viziji LAG-ova, širenju informacija, obavljenom poslu, postignutim rezultatima i narednim koracima koje treba preuzeti za budućnost.

U periodu 2018-2019 MRR LAG-ova je održao tri sastanka odbora na sledeće teme:

- Prvi sastanak: Operativni plan za realizaciju projekta za meru 303 „Sprovođenje strategija lokalnog razvoja“;
- Drugi sastanak: O pitanjima organizovanja obuke za LAG, pitanje plaćanja komunalnih računa kancelarije mreže;
- Treći sastanak: Organizovanje studijske posete u okviru projekta „Sticanje veština i podsticanje/animacija stanovnika teritorije LAG-ova;
- Obuka sa predstavnicima svih LAG-ova, tema: Priprema biznis planova, priprema aplikacija za projekte.

Članovi odbora MRR-a su takođe boravili u studijskoj poseti državi Crnoj Gori.

Svrha posete je bila razmena iskustava i znanja sa pojedinim predstavnicima države Crne Gore u vezi sa LEADER pristupom kao i mogućnosti dalje saradnje na LEADER pristupu Mreže za ruralni razvoj i uopšte za sektor Agro-ruralnog razvoja.

3.7 Kontekstni indikatori-pokazatelji

Tabela 30. Kontekstni indikatori-pokazatelji

Kontekstni indikatori-pokazatelji				
Naziv indikatora konteksta	Merna jedinica [ako je potrebno]	Vrednost indikatora konteksta [obavezno]	Godina [obavezno]	Komentari [izborne] Reference:
1. Teritorija	km ² broj	Ukupna površina teritorije Kosova: 10.905,25 km ² Broj opština: 38 Broj naselja: 1.469	2020.	ASK: "Statistički godišnjak Republike Kosovo 2021"
2. Stanovništvo	broj	Ukupno rezidentno stanovništvo: 1.798.188	(31. decembar 2020)	ASK: "Statistički godišnjak Republike Kosovo 2021"
2.1 Stanovništvo u ruralnim i urbanim sredinama	%	- U ruralnim sredinama živi: 61,7% stanovništva. - U urbanim sredinama živi: 38,3% stanovništva.	2011.	ASK: "Statistički godišnjak Republike Kosovo 2021"
3. Gustina naseljenosti	broj/km ² .	164.90 stanovnika po km ² .	(31. decembar 2020)	ASK: "Statistički godišnjak Republike Kosovo 2021"
4. Domaćinstva	broj	Ukupan broj domaćinstava: 360.718	2019.	ASK: "Statistički godišnjak Republike Kosovo 2021"
5. Broj preduzeća	broj	169.036 aktivnih preduzeća	2020.	ASK: "Statistički godišnjak Republike Kosovo 2021"
6. Glavni indikatori tržišta rada	%	Stopa zaposlenosti / nezaposlenosti u % 2014: 26,90 / 35,30 2015: 25,20 / 32,90	2014-2020.	ASK: "Statistički godišnjak Republike Kosovo 2021"

		2016: 28,00 / 27,50 2017: 29,80 / 30,50 2018: 28,80 / 29,60 2019: 30,10 / 25,70 2020: 28,40 / 25,90		
7. Opšti izvoz-uvoz	u milionima , milijarda ma €	- Izvoz roba: 474,8 miliona € - Uvozroba: 3,2 milijarde €	2020.	ASK: "Statistički godišnjak Republike Kosovo 2021"
8. Bruto domaći proizvod	u milijarda ma €	6.356.456.000 €	2020.	ASK: "Statistički godišnjak Republike Kosovo 2021"
9. Broj registrovanih preduzeća po privrednim delatnostima	godine/br .	Ukupno registrovanih preduzeća/Preduzeća registrovanih u poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu 2014: 9,404/674 2015: 9,833/945 2016: 10,424/1,090 2017: 9,223/822 2018: 9,805/626 2019: 10,004/121 2020: 9,805/397	2014-2020.	MPŠRR: "Zeleni izveštaj 2021"

Sektorski indikatori:

Naziv indikatora konteksta	Merna jedinica [ako je potrebno]	Vrednost indikatora konteksta [obavezno]	Godina [obavezno]	Komentari [izborne] Reference:
1. Agroekonomija		105,289 agroekonomije	2020.	MPŠRR: "Zeleni izveštaj 2021"
2. Stočni fondovi:	broj, (grla, košnica)	- Goveda: 261.389 grla; - Ovce: 212.131 grla; - Koze: 29.557 grla; - Svinje: 45.394 grla; - Kopitari (konji, mazge, magarci): 1.804 grla; -	2020.	MPŠRR: "Zeleni izveštaj 2021"

		<p>- Živina (kokoške, čurke, guske i patke): 2.781.913 grla;</p> <p>- - Pčelinje košnice: 262.541 c.</p>		
3. Poljoprivredna površina:	ha, %	<p>Obradiva zemlja/oranica: 188.372 (povrće na otvorenom polju: 8.435 u plastenicima: 547).</p> <ul style="list-style-type: none"> - Bašte: 1.133 - Zasadi voća: 10.029 - Zasadi vinograda: 3.437 - Rasadnici: 137 - Livade i pašnjaci: 217.102 <p>Korišćenje poljoprivrednog zemljišta u 2020. godini prema kategorijama ima sledec u distribuciju: livade i pašnjaci (uključujući i zajedničko zemljište) sa učešćem od 52%, oranice 43%, povrće (na otvorenom polju i plastenicima kao prvi usev), bašte i rasadnici 2%, zasadi voća 2% i zasadi vinograda 1%.</p>	2020.	MPŠRR: "Zeleni izveštaj 2021"
4. Veličina farme		Na Kosovu, gazdinstvo veličine od 5 do manje od 10 ha predstavlja 35% ukupne obradive površine, zatim gazdinstvo veličine od 2 do manje od 5 ha (21%), veličine 1 do manje od 2 ha (16%) i druge veličine sa manjim učešćem gde je	2020.	MPŠRR: "Zeleni izveštaj 2021"

		veličina sa najmanjom površinom od 0 do manje od 0,5 ha.		
5. Ukupan broj lica koja se bave poljoprivredom:	Broj jedinica godišnjeg rada / JGR(gde je 1 JGR jednaka 1 800 radnih sati godišnje / 225 radnih dana / od po osam sati dnevno).	<ul style="list-style-type: none"> - Ukupan broj lica koja se bave poljoprivredom: 270.181 lice. Njihov ukupan doprinos poljoprivrednom radu: 82.656,98 godišnjih radnih jedinica (GRJ). - U strukturi starosne grupe nosilaca primećuje se da je starosna grupa od 35 do 45 godina najveća grupa i čini 33% ove strukture, dok je sledeća grupa uzrasta od 45 do 55 godina koja čini 25% 	2019.	ASK: Anketa o poljoprivredim domaćinstvima (AEB), 2019.
6. Navodnjavanje poljoprivrednog zemljišta	ha	Prema izveštaju opštinskih direkcija za poljoprivredu pokazuju da je tokom 2020. godine formalno i neformalno navodnjavano ukupno 20.984 ha. Prema podacima, formalnim navodnjavanjem obuhvaćeno je 13.982 ha, dok neformalnim navodnjavanjem 7.002 ha. Ovim oblicima	2020.	MPŠRR: "Zeleni izveštaj 2021"

		navodnjavanja se uglavnom navodnjavaju žitarice, voće i povrće.		
7. Registrovana agrobiznis preduzeća.	godine/br oj	Broj registrovanih agrobiznis preduzeća 2014: 2,055 2015: 2,130 2016: 2,314 2017: 2,398 2018: 2,942 2019: 2,405 2020: 2,780	2014-2020.	MPŠRR: "Zeleni izveštaj 2021"
8. Broj zaposlenih u agrobiznisu	godine/br oj	Broj zaposlenih: 2014: 8,004 2015: 8,790 2016: 10,024 2017: 10,449 2018: 13,156 2019: 12,467 2020: 14,996	2014-2020.	MPŠRR: "Zeleni izveštaj 2021"
9. Standardni rezultati FADN-a.	€, jedinica	Ako analiziramo prihod gazdinstva za 2018. godinu, uočavamo da je ukupna vrednost proizvodnje (proizvodnje) u proseku po gazdinstvu 7.773 evra, neto prihod gazdinstva 1.778 evra i neto dodata vrednost gazdinstva po godišnjoj jedinici rada 1.552 evra. U pogledu troškova, inputi su u 2018. godini iznosili 6.342 €, međupotrošnja 4.772 €, a amortizacija 1.142 €. Odnos između outputa i inputa bio je 1,23.	2018.	MPŠRR: "Zeleni izveštaj 2021"
10. Trgovinski bilans u sektoru poljoprivrede	u milionima €.	Izvoz: 78.075 mil. € Uvoz: 765.356 mil. € Trgovinski bilans: - 687.281 mil. €	2020.	MPŠRR: "Zeleni izveštaj 2021"

10.1 Izvoz/uvoz poljoprivrednih proizvoda, po godinama.	u '000 €	<u>Godina / Izvoz / Uvoz / Bilans stanja /%</u> 2014: 39,359 616,118/- 576,759/6.4 2015: 41,683 633,702/-592,019/6.6 2016: 45,205 658,730/- 613,525/6.9 2017: 61,336 694,517/-633,180/8.8 2018: 63,950 712,314/- 648,364/9.0 2019: 65,510 759,359/-693,849/8.6 2020: 78,075/765,356/ - 687,281/10.2	2014-2020.	MPŠRR: "Zeleni izveštaj 2021"
11. Bruto struktura lokalnog proizvoda, po privrednim delatnostima/poljoprivreda	godina / %	Učešće poljoprivrede u bruto domaćem proizvodu 2010-2020. (%) 2014: 8.3 2015: 7.7 2016: 8.2 2017: 7.4 2018: 6.5 2019: 7.2 2020: 7.4	2014-2020.	MPŠRR: "Zeleni izveštaj 2021"
Indikatori životne sredine				
Naziv indikatora konteksta	Merna jedinica [ako je potrebno]	Vrednost indikatora konteksta [obavezno]	Godina	Naziv indikatora konteksta
1.Biodiverzitet flora - fauna	broj	U našoj zemlji se smatra da postoji 2600 - 2800 različitih vrsta visokih biljaka, među kojima pored endemskih ima i stenoendemičnih vrsta. Ove druge su vrste koje rastu samo kod nas i nigde drugde i čine ih ukupno sedamnaest (17) vrsta.	2019.	Ministarstvo ekonomije i životne sredine: Godišnji izveštaj o stanju životne sredine na Kosovu, 2018-2019.

2. Zaštićena područja prirode	broj, ha, %	Ukupan broj zaštićenih područja prirode na Kosovu (2019) je 210 koji obuhvataju površinu od 1251814,1 ha, ili 11,53% površine Kosova. Ova područja obuhvataju: 19 strogih rezervata prirode („Rezervat Arnen“, „Vrh Rops“, „Rusenica“, „Kamilja“ itd), 2 nacionalna parka („Šar planina“ i „Prokletije“), 182 spomenika prirode	2020.	Ministarstvo ekonomije i životne sredine: Godišnji izveštaj o stanju životne sredine na Kosovu, 2018-2019.
3. Ekoturizam	mesta	Najvažnije ekoturističke destinacije na Kosovu su: Šar planina, Prokletije, vodopadi Miruša, Blinaje, pećina Gadimlje, izvor Beli Drim i Radavačke pećine, pećina Velika Grika, Batlavsko jezero itd.	2020.	Ministarstvo ekonomije i životne sredine: Godišnji izveštaj o stanju životne sredine na Kosovu, 2018-2019.
4.Organska proizvodnja	ha / broj	Podaci za 2019. godinu pokazuju da ima ukupno 480 ha uザgajanim lekovitim i aromatičnim biljem, 35 sertifikovanih kompanija, 373.488 ha sertifikovanih površina za sakupljanje lekovitog bilja i divljeg drveća i 45 sabirnih centara širom Kosova. Tu je i 522,47 ha obrađeno bundevom za proizvodnju semena/proizvodnja organskog ulja i 34,07	2019.	Ministarstvo ekonomije i životne sredine: Godišnji izveštaj o stanju životne sredine na Kosovu, 2018-2019.

		ha orašastih plodova.		
5. Šume	%	Na osnovu statistike objavljene od strane Nacionalne inventure šuma / KPI iz 2012, Kosovo je pokriveno sa 45% šuma, što se smatra održivim potencijalom za razvoj zemlje, od čega su oko 62% javne šume i oko 38% se smatraju privatnim šume. Na osnovu popisa šuma, zašticena područja ili šume pokrivaju oko 12% svoje ukupne površine i same po sebi obuhvataju oko 36% ukupne zapremine.	2019.	MPŠRR: "Zeleni izveštaj 2021"
6. Erozija	%	7,35% kopnenih površina na Kosovu ima veoma jak intenzitet erozije, 16,1% jak, 35,4% srednji, 24,55% slab, 10,1% veoma slab i 6,5% bez erozije.	2018	Ministarstvo ekonomije i životne sredine: „Životna sredina Kosovo 2020, Izveštaj o indikatorima životne sredine.

4. SWOT – REZIME GORE NAVEDENIH ANALIZA

4.1 Poljoprivreda, prehrambena industrija, ruralna privreda i kvalitet života i šumarstvo

SWOT analiza – POLJOPRIVREDA

SWOT analiza - proizvodnja kravlje mleka	
Prednosti (jake tačke)	Slabosti

<ul style="list-style-type: none"> - Duge tradicije u stočarskoj proizvodnji uopšte; - Veliki broj farmera koji se bave proizvodnjom mleka ima praktično iskustvo i znanje o osnovnim poslovnim ciframa vođeno je tržišno orijentisanim pristupom. - Aktivnu ulogu ima Udruženje proizvođača mleka, npr. u prikupljanju uzoraka mleka i promociji uvođenja šeme kvaliteta mleka - Povoljni ekološki i ekološki uslovi proizvodnje. - Postoji identifikacija i registracija životinja - Konsolidovani sistem prikupljanja mleka i sistem kontrole kvaliteta 	<ul style="list-style-type: none"> - Većina proizvođača mleka su male farme (1 do 9 krava 65%; 10% više 10 krava) - Niski prosečni godišnji prinosi za krave i visoki troškovi proizvodnje - Niska higijena na farmi, nisko kvalitetno sirovo mleko - Sabirne tačke mleka su i dalje nezadovoljne snabdevanjem mlekom s obzirom na veliki broj dobavljača mleka što otežava kontrolu kvaliteta mleka - Niskokvalitetna hrana za stočnu hranu - Visoka cena koštanja zbog niskih godišnjih prinosa krava i visokih troškova hrane - Nema specijalizacije rase za (mleko ili meso) u proizvodnji.
--	--

	<ul style="list-style-type: none"> - Nizak nivo obrazovanja u upravljanju farmama (posebno malih farmera), što je dovelo do loših praksi upravljanja stadiom i niže količine i kvaliteta sirovog mleka. - Baze podataka za pouzdane informacije o uzgoju se ne koriste pravilno - Pregovaračka moć proizvođača mleka sa prerađivačima je mala i neefikasna - Niska dostupnost tehničke pomoći preko vladine službe za proširenje - Ne postoji koordinaciono telo, na nacionalnom nivou, koje bi artikulisalo zahteve i potrebe za organizacijom tržišta i proizvodnjom - Zdravlje i dobrobit životinja – nedostatak ugovora sa farmerima i veterinarima, nedostatak ekoloških standarda (pravila upravljanja đubrивом zasnovana na Direktivi o nitratima
Mogućnosti	Pretnje

<ul style="list-style-type: none"> - Prinudna modernizacija u budućnosti će poboljšati kvalitet i prihod mleka - Konsolidacija gazdinstava kroz povećanje priplodnog fonda i rasno unapređenje muznih krava - Proizvodnja i prerada mleka se smatraju među glavnim prioritetima politike ruralnog razvoja. - Podrška poboljšanju infrastrukture u proizvodnji kvaliteta stočne hrane - Program subvencija postoji i lako je dostupan - Šema grantova postoji i dostupna je - Svest o mlečnim proizvodima i marketing - Ulaganja u obnovljive izvore energije 	<ul style="list-style-type: none"> - Migracije poljoprivredne radne snage ; male farme će biti zatvorene; manje zaposlenosti - Razne bolesti - Lake prirodne katastrofe - Promena namene poljoprivrednog zemljišta
SWOT analiza -proizvodnja ovčijeg i kozjeg mleka	
Prednosti (jake tačke)	Slabosti

<ul style="list-style-type: none"> - Duga tradicija u ovčarstvu uopšte; - Dovoljni pašnjaci i okruženje za ekološku proizvodnju - Lokalne rase su se prilagodile uslovima proizvodnje - Kvalitet jagnjetine je dobro poznat 	<ul style="list-style-type: none"> - Mala gazdinstva i delimična zemljišta - Infrastruktura farme je loša - Ne postoji integrisano tržište za jagnjetinu i mleko. Nema ugovora između klanica ili prerađivača mleka. - Mala proizvodnja mleka i nizak kvalitet mleka - Visoki troškovi proizvodnje - Loša putna infrastruktura za pristup štalama i pašnjacima - Nedostatak održavanja pašnjaka - Nedostatak evidencije na farmi - Nema zaklanih dozvola za izvoz jagnjadi - Ne postoji koordinaciono telo na nacionalnom nivou koje bi artikulisalo zahteve i potrebe za organizacijom tržišta i proizvodnjom - Sezonska proizvodnja ovčijeg mleka
Mogućnosti	Pretnje

<ul style="list-style-type: none"> - Mogućnost otvaranja tržišta za izvoz jagnjadi - Organska proizvodnja mesa i mleka - Obezbeđivanje plaćanja kvaliteta mleka za ovčije i kozje mleko - Zaštita porekla šarskog sira - Svest o upotrebi marketinga mlečnih i mesnih proizvoda - Ulaganja u obnovljive izvore energije - Sprovodenje agroekološke šeme za produženu ispašu 	<ul style="list-style-type: none"> - Migracije poljoprivredne radne snage; male farme će biti zatvorene; manje zaposlenosti - Razne bolesti ovaca i koza - Promena namene poljoprivrednog zemljišta
--	--

SWOT analiza - prerada mleka

SWOT analiza - prerada mleka	
Prednosti (jake tačke)	Slabe tačke

<ul style="list-style-type: none"> - Velika preduzeća koriste savremenu opremu za prerađu mleka i imaju visoke proizvodne kapacitete - Velike mlečne kompanije imaju higijenski nivo (EU) - Smanjenje veličine neformalnog sektora - Dinamičan sektor: konsolidacija ide relativno dobro - Infrastruktura i tehnička znanja za ispitivanje kvaliteta mleka velikih razmara su operativna i u potpunosti iskorišćena - Instalirani tehnički kapaciteti prerade prevazilaze lokalnu proizvodnju i predstavljaju mogućnosti za dodatnu proizvodnju mleka. 	<ul style="list-style-type: none"> - Nizak prosečan kvalitet sirovog mleka dobijenog u mlekari. - Prerađivačka industrija nije spremna/u mogućnosti da plati više od trenutne cene za kvalitetnije mleko. Podsticaj kvalitetu mleka u kratkom roku je vođen subvencijama - Visoki troškovi, posebno za sakupljanje mleka - Prerađivači mleka su često u slaboj pregovaračkoj poziciji u odnosu na velike supermarket - Nedostatak potrebne količine domaćeg mleka za preradu. - Ograničen asortiman mlečnih proizvoda - Ne postoji relevantan instrument koji bi država obezbedila prerađivačima koji bi regulisao tržišni višak podržavanjem skladištenja mlečnih proizvoda koji se duže skladište. - Neformalni sektor je i dalje veliki i ima visok nivo potrošnje na farmama i visok nivo prodaje sirovog mleka na zelenim pijacama. - Ne postoji sistematski pristup diversifikaciji proizvodnje i razvoju novih proizvoda - Nedovoljne kontrole za uvozne proizvode - Do danas nema značajnijeg izvoza - ograničena ponuda i problemi bezbednosti - Nedostatak rasa muznih krava sa visokim proizvodnim potencijalom - Gubitak kvalifikovanih radnika zbog migracije - Nizak nivo kvalifikovanih radnika - Nizak tretman otpadnih voda
Mogućnosti	Pretnje

<ul style="list-style-type: none"> - Bolji pristup regionalnom tržištu i otvoreno tržište u EU - Povećanje domaće tražnje kroz supstituciju uvoza - Mogu da se razviju proizvodi koji su u niši (ovčije i kozje mleko) 	<ul style="list-style-type: none"> - Direktnija konkurenca mlečnih proizvoda uvezenih iz EU - Domaća konkurenca i pritisak cena - Mali procesori sa malom konkurentskom snagom će biti ugašeni
<ul style="list-style-type: none"> - Podizanje svesti potrošača o potrošnji lokalnih mlečnih proizvoda - Povećati kontrolu kvaliteta za uvozne proizvode - Povećanje vrednosti mlečnih proizvoda preradom, unapređenjem kvaliteta, brendiranjem itd; - Izvozni potencijal, posebno u susedne zemlje - Sve veća potražnja za kvalitetnim proizvodima 	<ul style="list-style-type: none"> - Veći troškovi za kontrolu bezbednosti hrane - Nedostaju odgovarajuća tržišna regulativa; Visok je uvoz jeftinijih mlečnih proizvoda iz EU i drugih trećih zemalja.

SWOT analiza - proizvodnja mesa

Prednosti (jake tačke)	Slabe tačke
<ul style="list-style-type: none"> - Duga tradicija u stočarstvu - Dostupnost značajnih površina za ispašu i proizvodnju stočne hrane. - Povoljni ekološki i ekološki uslovi proizvodnje 	<ul style="list-style-type: none"> - Mala stepenasta farma i stare štale - Dvonamenska rasa goveđeg mesa - Ne postoji udruženje za ovaj sektor - Visoki troškovi inputa, posebno hrane zbog nedovoljnih količina pšenice proizvedene na farmama (izvori proteina iz uvoza) - Sveukupno niska efikasnost proizvodnje i niske cene govedine na farmama - Usitnjeno zemljišta ometa razvoj poljoprivrede i proizvodnju stočne hrane

	<ul style="list-style-type: none"> - Male klanice rade u starim prostorijama i sa lošom higijenom - Nedostatak poverenja i međusobne saradnje između proizvođača i prerađivača/trgovaca mesa; - Registracija i identifikacija životinja funkcioniše prilično dobro za "unutrašnje" podatke (tj. dodatna identifikacija životinja), ali još uvek nije dovoljno dobro za "spoljašnju" registraciju cirkulacije i podataka (klanice)
Mogućnosti	Pretnje
<ul style="list-style-type: none"> - Razvoj distributivnih lanaca će promovisati konsolidaciju komercijalnih farmi - Konsolidacija industrije prerade mesa stvorice vec u potražnju za lokalnim mesom - Očekuje se da će ukupna potražnja za teletinom rasti paralelno sa rastom prihoda 	<ul style="list-style-type: none"> - Uvezeno smrznuto meso niskog kvaliteta - Infektivne bolesti životinja kao što su FMD ili brucelzoza predstavljaju stalnu pretnju - -

SWOT analiza - proizvodnja brojlerskog mesa

Përparësitë (pikat e forta)	Pikat e dobëta
<ul style="list-style-type: none"> - Povećana potražnja domaćeg tržišta za svežom piletinom. - Kratak period promene tonova i uzgoja ptica sa najbržim ciklusom prihoda za posao. - Za upravljanje farmom srednje veličine obično je dovoljna porodica članova srednje veličine 	<ul style="list-style-type: none"> - Proizvodnja brojlera se odvija uglavnom na malim farmama, čime se povećavaju troškovi proizvodnje i smanjuje konkurentnost. - Nema posebnih politika za proizvodnju mesa uopšte i proizvodnju brojlera posebno - Nema uzgajališta ili inkubacionog okruženja - Male klanice živine često rade u starijim prostorijama - Zavisnost od uvezenih pilica i visoke

	<p>cene uvezenih ptica preko noći</p> <ul style="list-style-type: none"> - Infrastruktura za upravljanje đubrivom nije u potpunosti razvijena što povećava rizik po zdravlje životinja - Zamrznuta živila jeftinija od drugih zemalja - niskog kvaliteta
Mogućnosti	Pretnje
<ul style="list-style-type: none"> - Živila ima najbolji odnos konverzije hrane i stoga je najisplativiji oblik unosa životinjskih proteina za ljudsku ishranu u poređenju sa drugim vrstama mesa. - Izgradnja farme za uzgoj i valjenje jaja - Stvaranje male klanice za brojlerе - Sve veća potražnja za pristupačnjim izvorima proteina, pored crvenog mesa, povećava mogućnosti za nove farme na tržištu i povećava obim posla za stare. - Kampanja za povećanje potrošnje svežeg pilećeg mesa 	<ul style="list-style-type: none"> - Uz nedostatak relevantne regulative na tržištu, veliki je uvoz jeftinijeg i slabijeg kvaliteta smrznutog živinskog mesa iz drugih zemalja. - Razne bolesti i kontrakcija tržišta - Pitanja životne sredine: upravljanje stajnjakom - Sektor brojlera zavisi od stranih inputa kao što su priplodne stoke i vakcine - Proizvodnja živila na Kosovu u velikoj meri zavisi od uvoza prehrambenih materijala za pripremu hrane, čime je sektor izložen fluktuacijama tržišnih cena.

SWOT analiza - proizvodnja jaja

Prednosti (jake tačke)	Slabe tačke
<ul style="list-style-type: none"> - Jedna porodica i nekoliko radnika obično su dovoljni za upravljanje farmom srednje veličine - Najveće komercijalne farme živila za proizvodnju jaja su dobro vođene i konkurentne. - Odnos konverzije hrane je dobar kao i mortalitet, što ukazuje na dobro opšte upravljanje. - Najefikasniji biznisi proizvode koncentrate za svoje potrebe i za tržište - Neki proizvođači jaja takođe uzbogaju 	<ul style="list-style-type: none"> - Cena jaja je podložna jakim fluktuacijama - Većina proizvođača jaja srednje veličine nije integrisana u gornji sistem (npr. nemaju kontrolu nad ulazima i distribucijom) - Infrastruktura za upravljanje đubrivom i kvalitet vode nisu u potpunosti razvijeni što povećava rizik po zdravlje životinja - Klasifikacija jaja nije urađena; većina farmi nema linije za sakupljanje i

ptice dok ne postanu kokoške i delimično ih prodaju.	<ul style="list-style-type: none"> - sortiranje jaja - Loše pakovanje i označavanje - Nema centara za sakupljanje jaja - Nedostatak kapaciteta za preradu jaja - Nesprovođenje programa vakcinacije preko licenciranih veterinara - Upotreba hrane koja sadrži antibiotike bez kontrole - Deo kapaciteta proizvodne farme se ne koristi; Manji proizvođači su povućeni sa tržišta zbog kolebanja cena
Mogućnosti	Pretnje
<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje potrošnje jaja će zahtevati povećanu proizvodnju - Snabdevanje đubrивима/proizvodnja biogasa će povećati prihode farme - Razvoj organske poljoprivrede stvorice proizvode sa dodatom vrednošću - Ulaganja u obnovljive izvore energije - Izvozni marketing sa fokusom na kvalitetne proizvode 	<ul style="list-style-type: none"> - Proizvodnja jaja na Kosovu se u velikoj meri oslanja na uvoz prehrambenih materijala za pripremu hranljivih materija, izlažući ovaj sektor fluktuacijama tržišnih cena. - Sektor živinarstva zavisi od stranih inputa kao što su (dnevne zalihe ptica i vakcine) - Norme dobrobiti životinja nisu usklađene; usaglašavanje bi dovelo do potrebe velikih ulaganja ili zamene svih kaveza za koke nosilje.

SWOT analiza – prerada mesa

Prednosti	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> - Velike kompanije koriste savremenu opremu za preradu mesa i imaju visoke prerađivačke kapacitete - Velike kompanije koriste savremenu opremu za preradu mesa i imaju visoke prerađivačke kapacitete - Prerađivački kapaciteti su iznad nivoa domaće proizvodnje mesa 	<ul style="list-style-type: none"> - Neregistrovano klanje, visoko klanje van licencirane klanice - Nedostatak poverenja i međusobne saradnje između proizvođača i prerađivača - Visoki troškovi, posebno za domaću proizvodnju mesa

	<ul style="list-style-type: none"> - Opšti loši uslovi prilikom klanja - Nedovoljne kontrole za uvozne proizvode
Mogućnosti	Pretnje
<ul style="list-style-type: none"> - Bolji pristup regionalnom tržištu i otvoreno tržište u EU - Povećanje domaće tražnje kroz supstituciju uvoza - Podizanje svesti potrošača o potrošnji domaćih mesnih proizvoda - Povećati kontrolu pariteta za uvozno meso koje ide na preradu 	<ul style="list-style-type: none"> - Direktnija konkurenca uvoznih mesnih proizvoda - Domaća konkurenca i pritisak cena - Veći troškovi za kontrolu bezbednosti hrane

SWOT analiza za žitarice, krmno bilje i krompir – farmeri

Mogućnosti	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> - Visoka mehanizacija je moguća ako su parcele odgovarajuće veličine (30 ha i više / potrebno za parcelu) - Potražnja od prerađivača (mlinovi i fabrike krompira), ali po niskoj ceni - Velika potražnja na farmama za hlebom i stočnom hranom 	<ul style="list-style-type: none"> - Prinosi su relativno niski zbog nedostatka tehničkih i menadžerskih veština, ali i zbog konzervativnih ulaganja u smislu rizika; u isto vreme prinos od 4.000 kg/ha donosi samo 108 evra bruto marže i mnogi farmeri ne dostižu ovaj nivo - Stare farmske tehnologije; stari traktori, stari kombajni itd. - Tržište žitarica je relativno slabo jer mlinovi koriste uvozne žitarice zbog nižih cena i standardizovanih kvaliteta. - Često se uzgaja za potrošnju na farmi, a ne za tržište - Ograničena potreba za radnom snagom, tako da to nema mnogo uticaja na zapošljavanje - Poljoprivrednici ne vode evidenciju o rashodima
Mogućnosti	Pretnje
<p>Povećana potražnja za zelenim kukuruzom (silažom), iako uglavnom za potrebe farme</p> <p>Poboljšanje dostupnosti usluga sa mašinama; indirektno, pristup novim tehnologijama (koje farmeri ne moraju da kupuju)</p> <p>Ugovorni poslovi za žitarice između farmera i mlinova; na Kosovu ima više od 99 vodenica</p> <p>Poboljšanje dostupnosti javne poljoprivredne infrastrukture (npr. silosa) koju poljoprivrednici mogu iznajmiti</p> <p>Ima dovoljno oranica (čak i za iznajmljivanje) koje nisu pogodne za</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Generalno, male razmere farmi čini proizvodnju žitarica nekonkurentnom - Loš kvalitet semena jer se proizvodi obično prodaju na veliko i stoga se ne primenjuje striktno obeležavanje; takođe, nedostaje kvalitet - Ograničena proizvodnja semena u zemlji - Vremenske i klimatske promene; češće će biti suvih vina sa ograničenim padavinama - Organske farme nisu adekvatno podržane i privlače "zlostavljače" - Pogrešno tumačenje pšenice kao strateške robe

<p>druge useve</p> <p>Ukupan plan za 270.000 ha sa navodnjavanjem za narednih 30 godina; služio bi krmnim kulturama poput luterke</p> <p>Povećanje razmera farmi poboljšanjem tržišta zemljišta</p>	<p>- Nedostatak saradnje sa industrijskim prerađivačima žetve</p>
---	---

SWOT analiza za povrće

Prednosti (jake tačke)	Slabosti
<p>Dosta porodičnog posla</p> <p>Na raspolaganju ima dovoljno zemljišta za plastenike i proizvodnju povrća na otvorenom</p> <p>Farmer ima mogućnost da prodaje povrće na pijaci voća i povrća</p> <p>Farmeri imaju priliku da prodaju prerađivačima, ako planiraju unapred (proizvodnja na osnovu ugovora)</p>	<p>Veoma male parcele; veoma male farme</p> <p>Proizvodne smetnje; upravljanje zemljištem može se poboljšati</p> <p>Ograničena i stara mehanizacija, traktori, plugovi, prskalice, prikolice</p> <p>Šeme navodnjavanja su veoma ograničene</p> <p>Ograničen pristup finansijama (takođe zbog nedostatka vlasničkog lista); stvaranje voćnjaka karakteriše nekoliko godina bez proizvodnje</p> <p>Postoje ograničenja za profesionalne skladišne objekte, jer su skupi</p> <p>Marketing nije dobro razvijen – posebno za male vlasnike; prodaja na pijacama voća ili povrća ili na veleprodajnim pijacama oduzima dosta vremena</p> <p>Nedostatak savremenih rasadnika za proizvodnju rasada povrća u plastenicima</p>
Mogućnosti	Pretnje
Nacionalno tržište može da apsorbuje više; samodovoljnost još nije postignuta.	Skupi i nepouzdani poljoprivredni inputi; sumnjiv kvalitet prodatih inputa, zbog

<p>Postoji potencijal da se uvoz svežih i prerađenih proizvoda zameni domaćom proizvodnjom</p> <p>Postoji velika potražnja od strane procesora, ali po niskoj ceni</p> <p>Formiranje grupe farmera, počev od organizacije i marketinga; zajednički marketing na tržištima svežih proizvoda; može se proširiti na usluge mašina; na primer prskalice u zajedničkom vlasništvu</p> <p>Spremnost da se preispitaju šeme podrške MPŠRR</p> <p>Velika potražnja dijaspore za domaćim paprikama: "somborka", "kurtovska kapija"; kornišoni "kirbia" i kasni kupus</p> <p>Podrška MPŠRR za subvencije poljoprivrednog osiguranja – sa jakim partnerom iz privatnog sektora</p> <p>Inovativne nove tehnologije za uzgoj povrća; Organska i integrisana proizvodnja koju su predstavili donatori kao što su USAID, Helvetas, Care, IADK itd.</p>	<p>nedostatka inspekcija MPŠRR i opštinski savetodavni sistemi su slabi; "sertifikovani" savetnici su podbacili; čak i "tenderisani" kurs obuke je propao</p> <p>Nedostatak (sezonske) radne snage u budućnosti</p> <p>Subvencije za povrće su manje nego za voće</p> <p>Uvoz povrća nije dovoljno kontrolisan u odnosu na otpad</p> <p>Uvoz se često deklarira po nižim cenama da bi se smanjile carine</p>
---	--

SWOT analiza za povrće - prerađivači

Jake tačke	Slabe tačke
Dovoljan kapacitet prerade - barem za "tradicionalne" proizvode	Veliki kapaciteti, ali uglavnom nisu iskorišćeni zbog nedostatka sirovina
Interni znanje dostupno poljoprivrednicima Glavni prerađivači su dobro organizovani u PePeKo (pokrivaju 60% tržišta sa oko 25 članova F&P)	Ponuđene sirovine često ne ispunjavaju zahteve prerađivača Problemi sa finansijskom likvidnošću povezani su sa ograničenim pristupom finansijama
Ponuđene sirovine su u skladu sa zahtevima prerađivača, kao što su seme bibera; neki prerađivači kao što su Ananas Impex i Etlinger imaju seme	Konkurenčija sa sabirnim centrima Generalno, prerađivači nemaju sabirne

sorti bibera	centre i, shodno tome, imaju ograničen direktan kontakt sa farmerima.
Mogućnosti	Pretnje
Nacionalno tržište može da apsorbuje više povrća; samodovoljnost još nije postignuta	Povrće iz uvoza - ali i domaća proizvodnja - Nije dovoljno kontrolisano za otpad
Formiranje grupa farmera počev od organizacije i marketinga; zajednički marketing na tržištima svežih proizvoda; kasnije i procesorima	Visok uvoz prerađevina od strane regionalnih i evropskih prerađivača kako bi se zadovoljila domaća potražnja - sa dobim brendovima
Nove prerađivačke objekte (prostori, zgrade) treba stvarati samo ako u blizini nema drugih; zapadnom delu Kosova možda treba još jedna sredina	Nedostatak baze podataka - od strane ARP-a - za registraciju svih površina i povrtarske proizvodnje
Pregled šema podrške MPŠRR	
Pristup kreditima i spremnost da se oni koriste; mogućnost kupovine novih tehnologija, linija za obradu itd. - čak i bez podrške	
Izvozni marketing sa fokusom na kvalitet proizvoda	
Instalacije obnovljive energije na krovovima preduzeća, odvojeno od ostalih investicija	
Uspostavljanje ekonomskog kataloga poljoprivrednih proizvoda (troškovi proizvodnje/bruto marže)	
Nedostaje baza podataka za registraciju svih površina i proizvoda od povrća	

SWOT analiza za proizvodnju voća

Jake tačke	Slabe tačke
Dosta porodičnog posla	Veoma male parcele; veoma male farme
Dovoljno zemlje dostupno za meko drvo	Proizvodne smetnje; upravljanje zemljištem

<p>Farmer ima priliku da prodaje drveće na zelenim pijacama.</p> <p>Farmeri imaju priliku da prodaju prerađivačima, ako planiraju unapred (ugovori)</p>	<p>može se poboljšati Voćnjaci su često stari, pa daju manji prinos Sorte ne ispunjavaju zahteve tržišta za sveže proizvode ili prerađivače Ograničena i stara mehanizacija, traktori, plugovi, prskalice, prikolice Šeme navodnjavanja su veoma ograničene Ograničen pristup finansijama (takođe zbog nedostatka vlasničkog lista); stvaranje voćnjaka karakteriše nekoliko godina bez proizvodnje Postoje ograničenja za profesionalne skladišne objekte, jer su skupi Marketing nije dobro razvijen – posebno za male vlasnike; prodaja na pijacama voća ili povrća ili na vеleprodajnim pijacama oduzima dosta vremena Nedostatak (sezonske) radne snage u budućnosti</p>
<p>Mogućnosti</p> <p>Nacionalno tržište može da apsorbuje više; samodovoljnost još nije postignuta</p> <p>Proizvodnja za prerađivačku industriju umesto da se koncentriše samo na tržište svežih proizvoda; veći obim za niže ali stabilne cene; operativni troškovi bi se smanjili</p> <p>Formiranje grupa poljoprivrednika, počev od organizacije i marketinga; zajednički marketing na tržištima svežih proizvoda; može se proširiti na usluge mašina; na primer prskalice u zajedničkom vlasništvu</p> <p>Pregled šema podrške MPŠRR</p> <p>Sistem javnog savetovanja treba poboljšati; „sertifikovani“ savetnici su podbacili; čak i „tenderisani“ kurs obuke je propao</p>	<p>Pretnje</p> <p>Nedostatak (sezonske) radne snage u budućnosti</p> <p>Sistem javnog savetovanja treba poboljšati; „sertifikovani“ savetnici su podbacili; čak i „tenderisani“ kurs obuke je propao</p> <p>Skupi i nepouzdani poljoprivredni inputi; sumnjiv kvalitet prodatih inputa, zbog nedostatka inspekcija</p> <p>Služba javnog savetovanja je loša; tenderi za javne savetodavne usluge nisu funkcionalni</p> <p>Uvoz se često deklarira po nižim cenama da bi se smanjile carine</p> <p>Uvezeno drveće nije dovoljno kontrolisano u odnosu na otpad</p> <p>Savetodavna služba MPŠRR-a nije dovoljno</p>

propao	efikasna
--------	----------

SWOT analiza za prerađivače voća

Jake tačke	Slabe tačke
Dovoljan kapacitet prerade - barem za "tradicionalne" proizvode Postojeća znanja u okviru farmi Glavni prerađivači su dobro organizovani u PePeKo (pokrivaju 60% tržišta sa oko 25 članova F&P)	Veliki kapaciteti, ali uglavnom neiskorišćeni zbog nedostatka sirovina; loše planiranje investicija, delom zato što je vođeno donatorima; nedostatak tržišnih veza Ponuđene sirovine često ne ispunjavaju zahteve prerađivača (osim Pineapple Impek i Etlinger sa nekim hibridnim varijantama vrste) Prerađivači (generalno) nemaju sabirne centre i, samim tim, nemaju tako dobre kontakte sa poljoprivrednicima Konkurenčija sa sabirnim centrima Nedostatak informacija o tržišnim prilikama, posebno međunarodnim, i pristup perspektivnim međunarodnim tržištima Problemi sa finansijskom likvidnošću povezani su sa ograničenim pristupom finansijama Loši higijenski uslovi i nedostatak sertifikata o standardima bezbednosti hrane
Mogućnosti	Pretnje
Nacionalno tržište može da posiće više stabala, samoodrživost još nije postignuta	- Uvezeno drvec ē nije dovoljno kontrolisano u odnosu na otpad - Visok uvoz prerađevina od strane

<p>Formiranje grupa farmera počev od organizacije i marketinga; zajednički marketing na tržištima svežih proizvoda; kasnije i procesorima</p> <p>Nova okruženja za obradu treba kreirati samo ako nema drugih u blizini; zapadnom delu Kosova možda treba još jedna sredina</p> <p>Revizija šema podrške MPŠRR-a konačnom evaluacijom obaveznih poslovnih planova</p> <p>Izvozni marketing sa fokusom na kvalitetne proizvode</p> <p>Instalacije obnovljive energije na krovovima preduzeća, odvojeno od ostalih investicija</p>	<p>regionalnih i evropskih prerađivača kako bi se zadovoljila domaća potražnja - sa dobrim brendovima</p> <p>Nedostatak baze podataka za registraciju svih površina i proizvodnje drveća.</p>
--	---

SWOT analiza za farmere grožđa

Jake tačke	Slabe tačke
<p>Dosta porodičnog posla</p> <p>Dobre mogućnosti za prodaju stonog grožđa na pijacama voća i povrća</p> <p>Postoji potražnja od strane procesora, ali po niskoj ceni</p> <p>Potencijal da sami napravite vino i stavite ga u flaše</p> <p>Novi sistemi podizanja "T" i "I" u vinogradima sa stonim grožđem</p>	<p>Premale parcele i premale farme dovode do visokih troškova proizvodnje</p> <p>Vinogradi se često sastoje od starih biljaka (loza), pa imaju niže prinose; takođe neki vinogradi uopšte ne proizvode i pogoršavaju statistiku</p> <p>Ograničeni proizvodni kapaciteti vezani za rezidbu, đubrenje, prskanje, upravljanje zemljištem</p> <p>Ograničena i stara mehanizacija, traktori, plugovi, prskalice, prikolice. Nedostaju pružaoci usluga mašina</p> <p>Postoje veoma ograničene šeme navodnjavanja; jedan od glavnih razloga niskog prinosa (osim starih biljaka)</p>

	<p>Nema hladnjače za stono grožđe, jer je skupo</p> <p>Marketing nije dobro razvijen – posebno za male vlasnike; prodaja grožđa za proizvodnju vina vinarijama nije privlačna jer postoji oligopol</p> <p>Ograničen pristup finansijama; osnivanje savremenih vinograda karakteriše nekoliko godina bez profita</p> <p>Nedostatak skladišnog kapaciteta stonog grožđa i produženje perioda trgovanja (potrebe zemlje nisu zadovoljene sa grožđem za konzumaciju).</p>
Mogućnosti	Pretnje
<p>Lokalno tržište zahteva kvalitetno seosko vino</p> <p>Postoji samo nekoliko desetina vinarija; ima mesta za mnogo više jer većina uzgajivača grožđa još uvek ne pravi vino (uglavnom zbog nedostatka podrške)</p> <p>Formiranje grupe uzgajivača grožđa, počev od organizacije i marketinga; zajednički marketing na tržištima svežih proizvoda; može se proširiti na usluge mašina; na primer prskalice u zajedničkom vlasništvu</p> <p>Pregled šema podrške MPŠRR-a</p> <p>Sistem javnog savetovanja treba poboljšati; "sertifikovani" savetnici su podbacili; čak i "tenderisani" kurs obuke je propao</p>	<p>Služba javnog savetovanja je loša; tenderi za javne savetodavne usluge nisu funkcionalni</p> <p>Postoji velika podrška za postojeće vinograde; 1.000 evra/ha plus nekoliko penija po litru</p> <p>U zemlji nedostaje proizvodnja rasada i sertifikovanog sadnog materijala; nisu zadovoljene potrebe za kvantitetom, kvalitetom i raznovrsnošću</p> <p>Nedostatak autohtonih sorti</p> <p>Zastarela starost postojećih vinograda i loši uslovi</p> <p>Nedostatak stručnih škola za vinogradarstvo i vinogradarstvo</p> <p>Nedostatak identiteta kosovskog vina na stranom tržištu</p> <p>Savetodavne usluge niskog nivoa (prema MPŠRR-u)</p>

SWOT analiza za grožđe - proizvođači vina

Jake tačke	Slabe tačke
Dovoljne veštine obrade, barem u velikim vinarijama Unutrašnje znanje o vinarijama dostupno za bolje savetovanje farmera	Veliki kapaciteti, ali uglavnom nisu iskorišćeni zbog nedostatka sirovina Grožđe koje se nudi često ne ispunjava zahteve vinarija
Mogućnosti	Pretnje
Veoma mala potrošnja lokalnog vina Investicije za mehanizaciju, protivgradne mreže, osiguranje itd. Dijaspora može da apsorbuje kvalitetnije vino Izvozni marketing sa fokusom na kvalitetne proizvode Instalacije obnovljive energije na krovovima preduzeća, odvojeno od ostalih investicija Uspostavljanje baze podataka za deklaraciju površine i proizvodnju grožđa za trpezu i vino	Veliki naglasak na izvoz vina iz bureta po nižim cenama; tj. nema dodatne vrednosti Promenljive kvote za izvoz vina, odobrene SSP-om -

SWOT analiza za sektor šumarstva

Prednosti	Slabosti
<p>Oko 45% teritorije Kosova je pokriveno šumama; koji potencijal za višenamensku upotrebu,</p> <p>Postojanje šuma prirodnog porekla sa bogatom raznovrsnošću.</p> <p>Postojanje upravljačkih struktura uspostavljenih u skladu sa zakonskim osnovama;</p> <p>Postojanje izvršne jedinice upravljanja šumama i šumskim zemljištem;</p> <p>Funkcionalna šumarska inspekcija;</p> <p>Postojanje međunarodne saradnje za obrazovanje u šumarstvu</p> <p>Postojanje kapaciteta (gole površine) za pošumljavanje i ponovno pošumljavanje (Nacionalni plan pošumljavanja i ponovnog pošumljavanja 2018-2027)</p> <p>Za ovaj sektor postoji pravni osnov</p> <p>Postoji program obuke za izgradnju kapaciteta u šumarstvu</p> <p>Tu je Šumarski fakultet</p> <p>Šume bogate nedrvnim šumskim proizvodima (NŠP)</p>	<p>Visok nivo nepravilne seče šuma</p> <p>Nedostatak državnih ulaganja u šumarstvo;</p> <p>Neuključivanje u planiranje višenamenskog korišćenja šuma</p> <p>Loša šumska infrastruktura</p> <p>Nedostatak stranih investicija</p> <p>Nedostatak šumskouzgojnih mera, u gajenju i nezi šuma, kao i u zdravlju šuma;</p> <p>Nekoordinirana struktura upravljanja i nedovoljna efikasnost;</p> <p>Nizak nivo naplate prihoda;</p> <p>Nedostatak stručnih tehničkih kapaciteta</p> <p>Neusklađeno korišćenje potencijala za proizvodnju šuma</p> <p>Neuspeh da se podrži sektor šumarstva direktnim plaćanjima i grantovima</p> <p>Nedostatak sistema za upravljanje informacijama u šumarstvu, odnosno informacionog sistema šumarstva na Kosovu, kao i drugih informacionih tehnologija;</p> <p>Nedostatak šumarskog instituta i nefunkcionisanje šumarske laboratorije;</p> <p>Nedostatak registra šuma;</p> <p>Nedostatak savetodavnih usluga za vlasnike privatnih šuma u šumarstvu;</p> <p>Nedostatak koordinacije sa MŽSPP-om za upravljanje šumama u nacionalnim parkovima;</p>

Mogućnosti	Pretnje
<p>Povoljni klimatski i zemljišni uslovi za rast drveća i NŠP-a;</p> <p>Povećanje ekonomске, društvene i ekološke vrednosti u slučaju visokofunkcionalnog gazdovanja šumama</p> <p>Otvaranje novih radnih mesta u ruralnim područjima kroz održivu, visoko funkcionalnu upotrebu</p> <p>Poboljšanje stanja u degradiranim šumama kroz pošumljavanje</p> <p>Unapređenje gazdovanja privatnim i javnim šumama</p> <p>Međuinsticucionalna koordinacija za aktivnosti u šumama i šumskim zemljištima</p> <p>Očuvanje vrednosti prirodnog, kulturnog i istorijskog nasleđa šuma.</p> <p>Stvaranje veze između planiranja šuma i drvoprerađivačke industrije;</p> <p>Institucionalna podrška sektoru šumarstva kroz programe/projekte, u skladu sa praksom zemalja u regionu i EU;</p> <p>Razvoj/jačanje javno-privatnog partnerstva;</p> <p>Organizovanje legalnih tržišta za drvo i njegove proizvode;</p> <p>Diverzifikacija ruralne privrede, razvoj eko-turizma i otvaranje novih radnih mesta;</p> <p>Korišćenje drvne biomase kao izvora obnovljive energije;</p>	<p>Ilegalna seča šuma;</p> <p>Nebriga sudskog i tužilačkog sistema u osudama za nezakonite radnje i niske kazne;</p> <p>Nedostatak šumarskih stručnjaka (šumarskih inženjera i tehničara);</p> <p>Štete od požara, biotičkih i abiotičkih faktora u zdravlju šuma;</p> <p>Problemi u gazdovanju šumama u opština Leposavić , Zubin Potok i Zvečan;</p> <p>Zauzimanje šumskog zemljišta i bespravna gradnja;</p> <p>Neefikasan sistem praćenja;</p> <p>Uvođenje invazivnih vrsta i gubitak genetske osnove;</p> <p>Zagađenje šumskih ekosistema raznim otpadom;</p> <p>Klimatske promene;</p> <p>Ugroženost staništa.</p>

Analiza SWOT za pravljanje životnom sredinom i zemljištem

Prednosti:	Slabosti
Nizak nivo emisija (zbog smanjenog stočnog fonda); Duga tradicija u ekstenzivnom upravljanju pašnjacima; Dobro prilagođene lokalne rase; Nizak nivo nitrata u površinskim vodama; Identifikovana su potencijalna područja za mrežu Natura 2000; Veoma bogat biodiverzitet i prelepi planinski predeli; Visok procenat tradicionalne poljoprivrede sa niskim inputom, posebno zbog male poljoprivrede; Ograničeni naporci za prelazak na organsku poljoprivodu; Nacrt planinskih područja.	Više od polovine zemljišta je izloženo eroziji zemljišta (sa najmanje umerenim intenzitetom); Postoji metodologija za klasifikaciju zemljišta i korišćenje različitih podataka, kao što je iz inventara Corine Land Cover, ali ne postoje pouzdane karte podataka/uključujući GIS, pošto su ispitivanja tla zastarela i nedovoljna; Ne postoje međunarodne konvencije i protokoli koji se primenjuju na Kosovo; Mala područja pokrivena zaštićenim područjima gde nedostaju planovi upravljanja; Napuštanje zemljišta u planinskim područjima smanjuje bio diverzitet pašnjaka; Loše upravljanje đubrивом i hemikalijama; Spaljivanjem panjeva smanjuje se organska materija u zemljištu; Neidentifikovano (iako jasno postojiće) poljoprivredno zemljište visoke prirodne vrednosti;
Zemljište Pravni osnov zaštite poljoprivrednog zemljišta Pravni osnov za uređenje poljoprivrednog zemljišta? Pravni osnov za navodnjavanje poljoprivrednog zemljišta Osnove zakona o uređenju prostora. Visok kvalitet plodnog zemljišta, od čega je 83% obradivog poljoprivrednog zemljišta u kategoriji zemljišta 1-4. Deo poljoprivrednog zemljišta pod sistemima za navodnjavanje i komasacijom? Master plan za navodnjavanje	Zagađenje vode uzrokovano poljoprivredno-prehrambenom industrijom; Loša implementacija i sprovođenje politike zaštite životne sredine; Nedostatak različitih osnovnih indikatora; Nizak nivo svesti o zaštiti životne sredine i merama za ublažavanje i prilagođavanje klimatskim promenama; Loše upravljanje otpadom.
Zemljište Bespravna gradnja na poljoprivrednom zemljištu	

<p>Prirodni resursi i dobri klimatski uslovi za poljoprivrednu</p> <p>Postoje opštinski razvojni planovi.</p> <p>Pravni okvir za zemljište, životnu sredinu i vodu u skladu sa zakonodavstvom EU.</p>	<p>Nedostatak jasne politike zaštite zemljišta Fragmentirane parcele?</p> <p>Problem sa imovinom - ne prenos nasledstva (stvara probleme u dugoročnom zakupu i zakupu kao i bankarskim hipotekama)</p> <p>Zagađenje poljoprivrednog zemljišta (nepravilna upotreba SZB, hemijskih đubriva, otpadnih voda i otpada).</p> <p>Korišćenje agregata iz korita reka i na poljoprivrednim zemljištim</p> <p>Loše upravljanje rekama i uništavanje rečnih korita,</p> <p>Erozija tla.</p> <p>Ispuštanje zagađene vode u vodna tela bez prethodnog tretmana</p> <p>Nedovoljna implementacija politika i zakona</p> <p>Nedostatak dovoljnog znanja farmera o dobrim praksama navodnjavanja i ekološkim pitanjima.</p> <p>Nezainteresovanost za pitanja životne sredine.</p> <p>Nedostatak obuke i specijalizovane savetodavne službe o pitanjima životne sredine</p> <p>Napuštanje poljoprivrednih delatnosti</p> <p>Loša melioracija pašnjaka i nezaštićeni bio diverzitet</p> <p>Nekontrolisano sakupljanje divljeg drveća i lekovitog bilja</p> <p>Građevinske aktivnosti na poljoprivrednom zemljištu (uključujući bespravnu gradnju)</p> <p>Nedostatak GIS podataka</p>
Mogućnosti	Pretnje
<p>Potpisivanje međunarodnih konvencija i protokola dovešće do zaštićenje prirode;</p> <p>Visoka izvozna potražnja za organskim proizvodima;</p>	<p>Klimatske promene mogu uticati na bio diverzitet i povećati eroziju zemljišta;</p> <p>Intenziviranje ravninske poljoprivrede bez usvajanja dobrih praksi može dovesti do gubitka</p>

<p>Iskoristite oportunitetne troškove da biste nadoknadili ekstenzivne poljoprivredne prakse kako je definisano smernicama EU.</p> <p>Zemljište</p> <hr/> <p>Poboljšanje i ispitivanje Agro ekoloških voda i organskih đubriva</p> <p>Utvrđivanje vrednosti visokih prirodnih vrednosti</p> <p>Povećanje broja sertifikovanih organskih sertifikata</p> <p>Zaštita lokalnih rasa</p> <p>Zaštita podzemnih i površinskih voda od osetljivog skladišnog đubriva</p> <p>Razvoj eko i seoskog turizma i zelene ekonomije.</p> <p>Poznavanje sveta i osetljivosti za zaštitu životne sredine kod seoskog stanovanja</p> <p>Izvoz sertifikovanih organskih proizvoda i lekovitog bilja</p> <p>Realizacija plana ruralnog područja</p>	<p>bio diverziteta i zagadenja voda usled nepravilne upotrebe pesticida i đubriva;</p> <p>Mere očuvanja zaštićenih područja mogu nametnuti poljoprivredna ograničenja bez uspostavljanja odgovarajućih šema plaćanja naknade.</p> <p>Zemljište</p> <hr/> <p>Loša primena zakona</p> <p>Nedovoljna obuka za poljoprivrednike,</p> <p>Gubitak zemljišta od nekontrolisane izgradnje</p> <p>Gubitak kvaliteta zemljišta od intenzivne proizvodnje</p> <p>Zagađenje vode</p> <p>Dalja erozija tla</p> <p>Klimatske promene, suša, poplave</p> <p>Dovoljno neiskorišćenih pašnjaka</p> <p>Neadekvatna implementacija sertifikacije i kontrole organskog sistema</p> <p>Loš sistem registracije lokalnih rasa</p> <p>Pretvaranje livada u obradivo ili nepoljoprivredno zemljište</p> <p>Nedostatak upravljanja deponijom</p>
--	--

Anliza SWOT Ruralna ekonomija i kvalitet života

SWOT analiza za nedrvne šumske proizvode (NDŠP) i aromatične lekovite biljke (ALB)

Prednosti	Slabosti
<p>Dostupnost čistog i nezagadenog zemljišta predstavlja dobru osnovu za proširenje kultivisanih površina organskim proizvodima</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Mehanizacija, traktori, plugovi i mašine za žetvu zbog budžetskih definicija.

<p>(ALB).</p> <p>Niži troškovi uzgoja u pogledu hemikalija (pesticidi i đubriva) olakšavaju uključivanje u primarnu proizvodnju, posebno žena i mlađih u ruralnim sredinama, koji su generalno ekonomski slabiji.</p> <p>Postojanje dovoljnih sirovina (NDŠP), pošto je prikupljeno samo 10% proizvodnih kapaciteta.</p> <p>Visokokvalitetni proizvodi (NDŠP i ALB).</p> <p>Nivo iskustva stvoren od strane vodećih proizvođača, sakupljača/prerađivača i prerađivača/izvoznika može dozvoliti proširenje oblasti sa smanjenim NDŠP i ALB.</p> <p>Dobre trgovinske veze koje su razvili prerađivači/izvoznici, sakupljači/ prerađivači i proizvođači/žeteoci</p> <p>Značajan sektorski doprinos nacionalnom zapošljavanju (približno 20.000 žetelaca, 100 sakupljača/preradivača i 41 preradivač/izvoznik) i privredi (8,15 miliona evra u 2020).</p>	<p>Instalirani sistem za navodnjavanje je ograničen.</p> <p>Ograničeni kapaciteti za skladištenje (sušare i zamrzivači), smanjuju kvalitet proizvoda, povećavaju opterećenje i troškove proizvodnje</p> <p>Informacije i ograničeno znanje žetelaca o tome šta predstavlja dosledan nivo žetve NDŠP i ALB.</p> <p>Ograničeni nivo dostignutih nacionalnih i EU standarda kvaliteta i bezbednosti</p>
Mogućnosti	Rizici

Pozitivan trend tražnje za NDŠP i ALB (domaći i međunarodni nivo).	Skupi i nesigurni agroinputi; sumnjiv kvalitet prodatih inputa zbog nedostatka inspekcija.
Lak pristup tržištu sa povećanjem od 28% u 2019. u odnosu na 2018. i 10% u 2018. u odnosu na 2017. godinu.	Savetodavni sistem MPŠRR i opština u lošem stanju; neuspeh „sertifikovanih“ savetnika; kao i neuspeh „tenderisanog“ kursa obuke“.
Formiranje grupa poljoprivrednika, počevši od organizacije i marketinga; usluge zajedničkih mašina; na primer sušara ili zamrzivač u zajedničkom vlasništvu	Visoke kamate ograničavaju dobijanje kredita za neophodna ulaganja
Prerađivači/izvoznici zainteresovani za pregled šeme podrške MPŠRR-a za NDŠP i ALB	Unutrašnje i spoljne migracije iz planinskih krajeva mogu da smanje broj kombajna i time izazovu nestašicu sirovina za prerađivače NDŠP i ALB.
Sprovodenje zakona će ograničiti prekomernu eksploataciju retkih NDŠP i ALB	Vremenski uslovi, šumski požari ugrožavaju proces uzgoja i žetve NDŠP i ALB.
Inovativne nove proizvodne tehnologije npr. visokoprinosne sorte, tehnologije primarne prerade, tehnike gajenja rasadnika, pravilna upotreba skladišta ALB u različitim industrijskim itd.	Uvoz često navodi nerealne cene da bi se minimizirale uvozne dažbine.
Jačanje marketinške strategije i podizanje svesti lokalnih potrošača.	

SWOT analiza – proizvodnja meda

Jake tačke	Slabe tačke
<p>Prirodne sredine pogodne za bašte, šumske površine, voćnjake, livade i druge površine sa biljkama sa nektarom i polenom (preko 164 vrste).</p> <p>Razumna ulaganja u tehnologiju koja omogućavaju postizanje većeg prinosa uz bolji kvalitet i niže troškove.</p> <p>Dobra i direktna mreža sa kupcima,</p> <p>Visoke cene.</p>	<p>Nizak prinos.</p> <p>Visoka cena/visoki troškovi proizvodnje</p> <p>Zaraza pčela parazitima (varoom) i drugim bolestima kao posledica izuzetno blagih zima.</p> <p>Ograničene informacije i znanja o lokalnoj cirkulaciji nektara, što omogućava pčelarima da maksimiziraju snagu zajednica, koristeći prednosti cirkulacije nektara.</p> <p>Ograničen nivo dostizanja nacionalnih i</p>

	evropskih standarda kvaliteta i bezbednosti Pčelari male strukture Visoka cena meda u odnosu na uvozni Domaća proizvodnja meda je doživela značajnu kontrakciju Generalno loše zdravstveno stanje pčelinjih društava.
Mogućnosti	Pretnje
Povećana potrošnja meda kao rezultat povećanja svesti potrošača o nutritivnim vrednostima proizvoda. Sposobnost diverzifikacije proizvoda npr. pčelinji polen, rasne matice, propolis Formalizacija domaćeg tržišta meda. Šeme podrške koje nude domaći i međunarodni programi nude velike mogućnosti ulaganja.	Skupi i nepouzdani inputi; sumnjiv kvalitet inputa na tržištu zbog nedostatka inspekcija. Savetodavni sistem MPŠRR i opština je u lošem stanju; neuspeh „sertifikovanih“ savetnika; kao i neuspeh „tenderisanog“ kursa obuke. Klimatske promene sa negativnim uticajem na proizvodnju meda Pojačano iseljavanje može da smanji interesovanje mlađe generacije da se bavi pčelarstvom

SWOT-analiza akvakulture

Prednosti	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> - Povoljni uslovi životne sredine i kvalitetna voda. - Aktivni studenti koji su studirali nove tehnologije i tehničke objekte u uzgoju ribe. - Svi proizvodi i prehrambeni proizvodi visoke nutritivne vrednosti. - Mogućnost prelaska konstantne količine i kvaliteta proizvoda pruža se stalnim snabdevanjem robom. - Tržišnemogućnosti sa dobrom tržišnom cenom za ribu sa ribnjaka. 	<ul style="list-style-type: none"> - Visoke tarife vode i dozvole za veoma kratak period - Loša regulacija poljoprivrede, prerade i trgovine - Ograničavanje ulaganja u moderne kade za uzgoj. - Stara tehnologija poljoprivrede i prerade - Nedovoljna saradnja sa naukom i nedostatak neophodnih naučno-istraživačkih projekata - Mala potrošnja i nedovoljna

<ul style="list-style-type: none"> - Kontinuirana proizvodnja i potrošnja ribe (stopa rasta procesne godine sa 8,5% od 2010. godine). - Prodaja u restoranima u vlasništvu. - Doprinos zapošljavanju uz dobre plate. - Povezanost sa seoskim turizmom 	<ul style="list-style-type: none"> - informisanost potrošača. - Ograničenja u preradi i marketingu. - Nedovoljna kontrola zdravlja - Ograničena obuka za farmere/radnike o ribi - Poteškoće u apliciranju za grantove
Mogućnosti	Pretnja
<ul style="list-style-type: none"> - Finansijska podrška: grantovi i subvencije (EU fondovi, zajednički fondovi vlade EU) - Povećanje potražnje i potrošnje ribe - Uspostavljanje sistema recikliranja akvakulture (RSA) - Potražnja za novim proizvodima i razvoj novih tehnologija. - Razvoj ruralnih područja kroz diversifikaciju delatnosti na farmama (seoski turizam, ribolov, itd.) - Povećana potražnja na tržištu 	<ul style="list-style-type: none"> - Povećani troškovi zbog obaveza prema cenama vode, struje, zaštite prirode i životne sredine, higijene i bezbednosti hrane. - Povećanje troškova proizvodnje zbog rasta cena hrane. - Nedostatak regulative o mogućnosti izvoza. - Povećanje uvoza prerađenih ribljih proizvoda. - Prenošenje bolesti riba. - Nestabilnost tržišta zbog pandemije.

SWOT analiza- Seoski turizam

Jake tačke	Slabe tačke
<ul style="list-style-type: none"> - Neverovatna priroda i pejzaž u najvažnijim turističkim destinacijama na Kosovu. - Generalno gostoljubivo i ljubazno stanovništvo otvoreno za razvoj turizma. - Veoma razumne i konkurentne cene 	<ul style="list-style-type: none"> - Loše upravljanje otpadom. - Meniji sadrže više mesa nego što je potrebno. - Ograničen smeštaj u udaljenim planinskim predelima za turiste koji pešače/planinare.

<ul style="list-style-type: none"> - usluga (ne jeftine, ali razumne). - Sve veći broj atrakcija za aktivni turizam, planinarenje, via ferrata, staza Gornji Skard, staza Katun. - Sve veći broj renoviranih i restauriranih kulturnih objekata i mesta koji se koriste u turističke svrhe. - Neki dobro razvijeni specijaliteti i dobra tradicionalna kuhinja. 	<ul style="list-style-type: none"> - Kratki boravak posetilaca (prosečno 1,6 noći). - Ograničena saradnja sa tur-operatorima. - Loša digitalizacija usluga, informacija i marketinga - Loše upravljanje centrima za posetioce u glavnim žarištima turizma. - Loš kvalitet smeštaja turističkih preduzeća na farmama.
Mogućnosti	Pretnja
<ul style="list-style-type: none"> - Dijaspora - važna ciljna grupa i promoter turizma na Kosovu. - Kratka udaljenost od srednje Evrope. - Sve veća potražnja za aktivnim odmorom u planinskim predelima. - Politička stabilnost u regionu i stabilizacija međunarodnih odnosa. - Sve veća potražnja za vikend odmorama iz urbanih centara. - Povećana potražnja za eko i kulturnim turizmom. - Internet marketing postaje važniji u pandemiji Covid-a 19. 	<ul style="list-style-type: none"> - Velika konkurenca iz drugih zemalja u regionu. - Imidž komunikacija i dalje „negativna“ na međunarodnom planu. - Ograničena institucionalna saradnja za razvoj sektora. - Loša primena zakona i propisa. - Nepovoljna klima za poslovanje u zemlji.

SWOT analiza - prerada i trgovanje proizvodu u malomobimu (na farmi)

Prednosti	Nedostaci
<ul style="list-style-type: none"> - Poljoprivredno zemljište u vlasništvu porodice sa raspoloživom porodičnom radnom snagom. - Iskustvo u preradi tradicionalnih i lokalnih proizvoda. 	<ul style="list-style-type: none"> - Mechanizacija, traktori, plugovi i mašine za žetvu su retki i zastareli zbog budžetskih ograničenja. - Ograničen prostor, oprema za obradu i skladištenje. - Izbegavaju se zvanični kanali

<ul style="list-style-type: none"> - Visokokvalitetni proizvodi. - Više tržišne cene korišćenjem kanala direktnog marketinga. - Dobra povezanost sa lokalnim privatnim kupcima. - Značajan doprinos zapošljavanju članova domaćinstva na farmama. - Povećanje poslovne produktivnosti, svake godine 15-20%. - Dovoljna potražnja za direktnom prodajom putem neformalnih tržišnih kanala. 	<ul style="list-style-type: none"> - marketinga; ograničen pristup veletrgovcima/supermarketima. - Ograničeni nivo nacionalnih i EU standarda kvaliteta i bezbednosti. - Ograničen finansijski kapital i nedostatak iskustva u pronalaženju drugih izvora finansiranja, kao npr. kroz razvojne projekte. - Bez ugovora ili samo kratkoročni ugovori.
Mogućnosti	Rizici
<ul style="list-style-type: none"> - Uočene zdravstvene prednosti prerade hrane na farmi u odnosu na konvencionalnu hranu će povećati mogućnost za diversifikaciju i iznošenje novih proizvoda na tržište. - Proširivanje dostupnosti lokalnih poljoprivrednih proizvoda. - Promena dostupnosti proizvoda na osnovu sezone proizvoda, vremena itd. - Destinacija proizvoda za turiste i ljubitelje hrane. - Povećanje potražnje potrošača za domaćim i zanatskim proizvodima. 	<ul style="list-style-type: none"> - Savetodavni sistem MPŠRR i opština u lošem je stanju; „sertifikovani“ savetnici su neuspešni; neuspešan je i „tenderisani“ kurs obuke. - Visoke kamate ograničavaju zaduživanje za neophodna ulaganja. - Udaljena područja se suočavaju sa većim poteškoćama u pristupu tržištu. - Smanjenje cene zbog pojačane konkurenциje.

SWOT analiza pod sektor farmi živine u malom obimu

Prednosti	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> - Niski troškovi rada. - Investicije sa niskim cenama. - Razumna količina pašnjaka i drugih 	<ul style="list-style-type: none"> - Nedostatak kvalifikovanih i obučenih farmera za profesionalan rad. - Svest o proizvodnim metodama poljoprivrednika je slaba.

<p>resursa.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kvalitetni proizvodi. 	<ul style="list-style-type: none"> - Nepoštovanje „standarda“ i „propisa“ je uobičajeno. - Nedostaju tehnologije za efikasne metode proizvodnje pogodne za životinje.
Mogućnosti	Rizici
<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje potražnje i svesti potrošača o metodama proizvodnje koje su pogodne za životinje i koje su „prirodne“. - Imidž „Seoskih“ proizvoda je veoma pozitivan, bez predrasuda. - Dostupne su nove tehnologije koje se lako mogu proizvesti na Kosovu. 	<ul style="list-style-type: none"> - Nelojalna konkurenca zbog nepostojanja propisa o oglašavanju i standarda kvaliteta za živinu na Kosovu. - Nelojalna konkurenca iz uvoza. - Skandali oko nekvalitetnih proizvoda, koji tvrde da su „Seoski“, a nisu.

SWOT analiza za preduzeća Pod sektor zanatskih proizvoda i artizanata

Jake tačke	Slabe tačke
<ul style="list-style-type: none"> - Spektar zanatske delatnosti je i dalje širok - Niski troškovi rada dovode do razumnih cena. - Mala porodična preduzeća su izuzetno fleksibilna. 	<ul style="list-style-type: none"> - Zastarele tehnologije. - Nedostatak sopstvenih investicionih resursa. - Loša reputacija zanatske delatnosti. - Nedostatak novih ideja za korišćenje zanatskih delatnosti u savremenom društvu. - Nema dostupnih formalnih programa praktične obuke. - Slabe veze sa sektorom turizma kao posrednicima za prodaju zanatskih delatnosti.

Mogućnosti	Pretnja
<ul style="list-style-type: none"> - Povećana potražnja zbog povećanja broja turista. - Dizajn i novi načini predstavljanja zanatske delatnosti. - Internet marketing omogućava prodaju bez posredovanja. 	<ul style="list-style-type: none"> - Jeftin uvoz suvenira lošeg kvaliteta. - Nedostatak podrške javnosti.

SWOT analiza Priprema i implementacija Lokalnih razvojnih strategija – Lider

Prednosti	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> - Postoje LAG-ovi - Postoji institucionalno iskustvo u upravljanju LEADER-om - Ima iskustva u pripremi SLR-a - Postoji LAG mreža 	<ul style="list-style-type: none"> - Nedostatak finansijskih sredstava za pravilno funkcionisanje LAG-a; - Nedostatak stručnosti u upravljanju LAG-ovima; - Nedostatak svesti o značaju delovanja lokalne samouprave i LEADER pristupa; - Trenutne mere podrške nisu u skladu sa LEADER idejom EU za implementaciju projekta; - Nedostatak definisanja pravnog statusa postojećih LAG-a; - Nedostatak definicije operativnih/administrativnih troškova; - Slab ljudski kapacitet da primeni LEADER pristup u ARP - Nedostatak procedura za implementaciju LEADER pristupa; - Nedostatak rokova (otvoreni rok) za traženje isplate operativnih troškova;
Mogućnosti	Rizici
<ul style="list-style-type: none"> - EU - nastavlja da podržava LEADER pristup; - Snažan interes lokalnih vlasti da pripreme i implementiraju SLR; - Lakše mogućnosti korišćenja stranih sredstava; - Interesovanje za osnivanje novih LAG-a; - Interesovanje za aktiviranje postojeće LAG-e 	<ul style="list-style-type: none"> - Nestabilan budžet; - Kašnjenja u izdvajanju budžeta za LAG; - kašnjenja u plaćanju za pripremu SLR-a i za operativne troškove; - Rizik ne obezbeđivanja sredstava za sufinansiranje javnih projekata; - Kašnjenja u plaćanju;

5. GLAVNI REZULTATI PRETHODNIH INTERVENCIJA

5.1 Glavni rezultati prethodnih nacionalnih intervencija isplaćeni iznosi, sažetak evaluacija, naučene lekcije-pouke

Mera 101 „Ulaganja u fizička sredstva u poljoprivrednim privredama“								
Godine	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020/21	2022
Budžet EUR	7,768,193	12,527,536	15,234,339	12,650,139	16,897,515	12,677,492	7,138,627.38	20,182,394.46

Izvor: ARP obrađeni od DRRP

Përshkrimi investimit: Investimet në asetet fizike në ekonomitë bujqësore kanë pas për qëllim:

- Përmirësimin e strukturës së fermave, nëpërmjet investimeve në ngritjen e kapaciteteve prodhuase dhe përmirësimin e kushteve higjienike në ferma blegtore;
- Modernizimin e makinerisë dhe pajisjeve teknologjike, si dhe në modernizimin e ndërtesave/objekteve, si dhe depove për ruajtje dhe paketim, me qëllim që të rrisin efektshmërinë dhe arritjen e standardeve nacionale;
- Rritjen e sipërfaqeve me pemë dhe perime, si në plantacione të hapura, e po ashtu edhe në serra;
- Përmirësimin e furnizimit të tregut me mish të freskët të viçave dhe zogjve;
- Prodhimi i energjisë në fermë nga burimet e ripërtërishme për nevoja te fermës.

Mera 103 „Ulaganja u fizička sredstva u preradi i plasmanu poljoprivrednih proizvoda“								
Godine	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020/21	2022
Budžet EUR	4,155,220	5,041,659	4,661,782	961,023	4,844,043.00	1,362,336.19	3,689,237	798,418

Izvor: ARP obrađeni od DRRP

Opis investicija: Ovom merom podržana su ulaganja u prehrambenu industriju u četiri podsektora: prerada mleka, prerada mesa, prerada voća i povrća i proizvodnja vina.

- Poboljšanje standarda i kvaliteta hrane, kao i povećanje bezbednosti javnog zdravlja;
- Povećanje ukupnog učinka u preradi i marketing primarnih poljoprivrednih proizvoda;
- Diverzifikacija i raznovrsnost sirovih poljoprivrednih proizvoda;
- Korišćenje novih tehnologija i povećanje prerađivačkih kapaciteta agro-prehrambene industrije kao što su meso, mleko, voće, povrće i grožđe.
- Unapređenje upravljanja otpadom i ulaganja u korišćenje obnovljive energije za potrebe poljoprivredno-prehrambene industrije

Mera 302 „Diverzifikacija gazdinstava i razvoj biznisa								
Godine	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020/21	2022
Budžet EUR	409,886	922,238	1,581,320	1,632,995	2,259,156	2,299,524	1,639,935.07	798,418

Izvor: ARP obrađeni od DPRR

Mera 302. Diverzifikacija gazdinstava i razvoj biznisa, ima za cilj investicije koje stvaraju mogućnosti za otvaranje novih radnih mesta, podržavajući diversifikaciju poljoprivrednih delatnosti, kao što su: prerada domaćih prehrambenih proizvoda koji su tradicionalni, „niche“ proizvodi, kao i podsticanje inicijativa u okviru malih preduzeća, u cilju povećanja nivoa privredne aktivnosti u ruralnim i planinskim područjima. Takođe, ova mera ima za cilj unapređenje uslužnih delatnosti u ruralnim privredama, uključujući turističke i zanatske delatnosti, kao što su male radionice, gde se mogu podsticati mladi preduzetnici, žene i muškarci.

Mera 303 - „Priprema i implementacija/implementacija lokalnih razvojnih strategija – „LEADER pristup“								
Godine	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020/21	2022
Budžet EUR	28,161	83,520	74,850	-	293,087	240,184	-	59,695.00

Izvor: ARP obrađeni od DPRR

Opis: Tokom ovog perioda odobreno je 12 strategija LAG-a koje su nastavljene da se podržavaju sprovođenjem u okviru mera 303.1 „Sticanje veština i podsticanje/animacija stanovnika teritorije LAG-a za odabране LAG-ove“ i u okviru mera 303.2 „Sprovođenje lokalnih strategije razvoja – LEADER pristup“.

Podmera „Sprovođenje strategija lokalnog razvoja“ imala je dve aktivnosti

- a) Prva aktivnost „Funkcionalizacija odabranih GLV-a i MRR-a i razvoj GLV-a“ podržavajući operativne troškove: otvaranje kancelarija, angažovanje menadžera, opremanje kancelarija itd.
- b) Druga aktivnost je „Sprovođenje SLR LAG-ova“ koja će promovisati i realizovati male projekte u skladu sa SLR-ovima.

Mera „Šema za navodnjavanje poljoprivrednog zemljišta“							
Godine	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Budžet EUR	-	644,648	965,614	64,871	475,412	320,000	160,000

Izvor: ARP obrađeni od DPRR

Opis: Ulaganja u ovu mjeru su više usmerena na savremene sisteme za navodnjavanje koji upravljaju gubicima vode i pokrivaju (navodnjavaju) veće površine. Uglavnom se ovom merom finansirala sanacija i proširenje kanala i cevi za navodnjavanje, izgradnja rezervoara za vodu, brana za navodnjavanje, izgradnja drenaže/odvoda, pumpi za navodnjavanje i druge prateće opreme. Uglavnom se podržavaju projekti na nivou farme ili grupe farmera

5.2. Glavni rezultati prethodnih nacionalnih intervencija; isplaćeni iznosi, sažetak procena, pouke.

IPA 2014

Projekat "Šema grantova za podršku poljoprivredi i ruralnom razvoju 2014" (grant šema)
Dodeljen budžet EU: 7,000,000 EVRA

Opis: Šema grantova u dva lota: lot 1 za poljoprivrednike i poljoprivredno-prehrambenu industriju i lot 2 za diversifikaciju i ruralni razvoj (18 ugovora potpisano u 2017)

Projekat "Podrška u razvoju i implementaciji Bezbednosti hrane i sanitarnih i fitosanitarnih kontrola" (Tehnička pomoć)

Dodeljen budžet EU: 2,400,000 EVRA

Opis: Cilj projekta je bio da se pozabavi implementacijom sistema kontrole bezbednosti i zdravlja hrane uskladenog sa EU u svim fazama, uključujući uvoz, izvoz, proizvodnju hrane, prevoz, preradu i maloprodaju. Projekat je takođe imao za cilj regulisanje sektora uzgoja stoke, oživljavanje stočarske galerije, kao i proširenje sistema evidentiranja mleka na Kosovu.

Svrhe ovog ugovora su bile sledeće:

- Specifična svrha komponente za bezbednost hrane projekta: jačanje zakonodavnih, institucionalnih i administrativnih kapaciteta u vezi sa bezbednošću hrane i hrane za životinje, sprovođenje praćenja hrane i hrane za životinje i doprinos unapređenju objekata koji prerađuju hranu životinjskog porekla na Kosovu.
- Specifična svrha komponente projekta za uzgoj životinja: uspostavljanje i/ili unapređenje politike i kapaciteta stočarstva radi poboljšanja produktivnosti i zaštite lokalnih rasa.
- Za komponentu projekta za evidentiranje mleka: podržati Udruženje proizvođača mleka u implementaciji sistema evidentiranja mleka sa uključenom komponentom zdravlja životinja i postati finansijski samo održivo.

Projekat "Podrška Kosovskoj laboratoriji za hranu i veterinu" (projekat bratimljenja; partner država članica EU - Nemačka)

Dodeljen budžet EU: 700,000 EVRA

Opis: Projekat je imao za cilj da podrži Kosovsku laboratoriju za hranu i veterinu u povećanju opsega, kvaliteta i pouzdanosti pruženih usluga uključujući razvoj i validaciju postojećih usluga i uvođenje novih metoda ispitivanja, sa posebnim fokusom na program testiranja lekova i ostataka.

IPA 2015

Projekat "Šema grantova za podršku poljoprivredi i ruralnom razvoju 2015" (grant šema):

Dodeljen budžet EU: 8.8 milion Evra (36 potpisani ugovori 2019)

Opis: Projekat je šema grantova koja se bavi važnim izazovima sa kojima se agro-ruralni sektor suočava i ima za cilj da pomogne da se potencijal ovog sektora za povećanje konkurentnosti i rasta pretvoriti u stvarnost, uključujući kroz:

- Jačanje ekonomске održivosti farmi i poboljšanje njihovog kapaciteta za snabdevanje tržišta;
- Jačanje kapaciteta poljoprivredno-prehrambenih prerađivača;
- Podrška razvoju drugih operatera u ruralnim područjima.

Projekat "Izgradnja kapaciteta za Kosovo u vezi sa zajedničkom organizacijom tržišta EU i statistikom poljoprivrede"

Dodeljen budžet EU: 1,500,000 EVRA

Opis: Projekat ima za cilj da podrži usklađivanje Kosova sa standardima i praksama Evropske unije u vezi sa zajedničkom organizacijom tržišta poljoprivrednih proizvoda, kao i implementaciju sveobuhvatnog i dobro integrisanog poljoprivrednog informacionog sistema; predviđa postizanje 4 rezultata i to:

Rezultat 1: Nacionalno primarno i sekundarno zakonodavstvo za organizaciju tržišta poljoprivrednih proizvoda pripremljeno i usvojeno od strane relevantnih aktera na Kosovu u skladu sa relevantnim propisima i praksama EU.

Rezultat 2: Izgrađeni dobri institucionalni kapaciteti za implementaciju i sprovođenje zakona o organizaciji tržišta poljoprivrednih proizvoda izdatih po ovom ugovoru.

Rezultat 3: Sveobuhvatan, funkcionalan i dobro vođen Integrisani poljoprivredni informacioni sistem uspostavljen na Kosovu.

Rezultat 4: Dobra informisanost relevantnih zainteresovanih strana i javnosti u vezi sa ishodima ovog ugovora, tako da efikasna primena i primena novog zakona postane moguća.

Projekat "Podrška Kosovskoj agenciji za hranu i veterinu (KAVH) u razvoju njenih kapaciteta za sprovođenje integrisanog pristupa bezbednosti hrane, uključujući kroz nadogradnju i funkcionalizaciju njenog sistema IT "

Dodeljen budžet EU: 1,500,000 EVRA

Opis: Opšti cilj projekta je podrška Kosovu u razvoju kapaciteta i alata za implementaciju integrisanog sistema upravljanja i kontrole bezbednosti i praćenja hrane.

Projekat ima za cilj da postigne ovaj cilj kroz implementaciju dve komponente projekta:

- Komponenta 1: Sistem upravljanja kontrolom hrane i praćenje (FCMS) u okviru službi KAVH uspostavljen i funkcionalan; i
- Komponenta 2: Laboratorijski informacioni sistem (LIMS) za bezbednost hrane i Laboratorijaza zdravlje životinja dizajnirana i implementirana.

Projekat "Podrška jačanju sistema i kapaciteta za proizvodnju i zaštitu bilja na Kosovu "
(bratimljenje KS 15 IPA AG 01 16)

Dodeljen budžet EU: 1,200,000 EVRA

Opis: Opšti cilj ovog projekta je bio jačanje implementacije i operativnih kapaciteta institucija odgovornih za zdravlje biljaka na Kosovu (Fitosanitarni sektor) kako bi se obezedio efikasan sistem kontrole štetnih organizama za biljke i biljne proizvode u skladu sa fitosanitarnim standardima EU. Svrha projekta je unapređenje i jačanje kapaciteta (administrativnih i tehničkih) fitosanitarnog sektora za uspešnu primenu nacionalnog i EU zakonodavstva u fitosanitarnoj oblasti – zdravlje bilja, sredstva za zaštitu bilja, bezbednost hrane, semenski i sadni materijal, prava na sorte biljaka i inspekcije.

IPA 2017

Projekat "Podrška uspostavljanju programa nadzora i kontrole bolesti i usklađivanju sa poglavljem 12 acquis-a"

Dodeljen budžet EU: 1,600,000 Evra

Opis: Projekat ima za cilj obezbeđivanje bezbedne hrane za potrošače, unapređenje trgovine i postizanje napretka u usklađivanju sa standardima EU u oblasti bezbednosti hrane, veterinarstva i fitosanitarne zaštite, kroz (i) jačanje mehanizama za nadzor, kontrolu i iskorenjivanje bolesti životinja na Kosovu ka standardima EU, kao i kroz (ii) pripremu „mape puta“ za usklađivanje nacionalnog zakonodavstva sa Poglavljem 12 acquis-a EU o bezbednosti hrane, veterinarstvu i fitosanitarnim pitanjima, i dalje jačanje administrativnih kapaciteta u ovim oblastima.

Projekat "Snabdevanje hardverom za Kosovsku agenciju za hranu i veterinu "

Dodeljen budžet EU: 400, 000 Evra

Opis: Projekat obezbeđuje IT hardversku infrastrukturu i resurse za hostovanje i upravljanje dva sistema koja se razvijaju u okviru projekta koji finansira EU, odnosno Kontrola hrane i sistem upravljanja praćenja(FCMS) i Laboratorijski informacioni sistem (LIMS) razvijen u okviru projekta tehničke pomoći IPA 2015 "Podrška Kosovskoj agenciji za hranu i veterinu (KAVH) u razvoju njenih kapaciteta za sprovođenje integrisanog

pristupa bezbednosti hrane, uključujući kroz nadogradnju i funkcionalizaciju njenog IT sistema" prethodno napomenuto.

Projekat "Projektovanje i nadzor izgradnje regionalnih kancelarija Kosovske agencije za hranu i veterinu"

Dodeljen budžet EU: 206,900 Evra

Opis: Projektovanje i nadzor izgradnje pet regionalnih kancelarija Kosovske agencije za hranu i veterinu (KFVA).

Project "Građevinski radovi za pet regionalnih kancelarija Kosovske agencije za hranu i veterinu (KAVH)"

Dodeljen budžet EU: 2,526,056.37 Evra

Opis: Svrha projekta je izgradnja pet regionalnih kancelarija Kosovske agencije za hranu i veterinu.

IPA 2019

EU4 Resilience - Kosovo (IPA 2019 Ekonomski hitni paket za borbu protiv Covid-19): Mjera 11 – Povećanje budžeta za grantove i subvencije za Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja za povećanje poljoprivredne proizvodnje, iznosila je pet miliona (5.000.000,00 €) eura.

Ugovorne odredbe:

1. U vezi sa ovom merom, MPSRR će identifikovati najvažnije oštećene i najurgentnije podsektore poljoprivredne proizvodnje od pandemijske krize, i biće podržano u cilju oživljavanja poljoprivredne privredne aktivnosti.
2. MPŠRR će voditi ovaj proces na transparentan način i na osnovu gore navedenih kriterijuma biće dodeljena čak i finansijska sredstva.(**Budžet EU** namenjen sektoru poljoprivrede: **5,000,000 Euro**)

IPA 2020

Projekat „Podrška jačanju održivog i više namenskog upravljanja šumama za poboljšanje života na selu i rešavanje klimatskih promena na Kosovu“

Dodeljen budžet EU: 1,500,000 Evra

Opis: Projekat doprinosi Programu pod nazivom "Podrška jačanju održivog i više namenskog gazdovanja šumama radi poboljšanja života na selu i rešavanja klimatskih promena na Kosovu". Ishod programa je da se kosovskim šumama u ciljnim regionima upravlja efikasnije kroz više namenski, anticipativni pristup, ojačan u skladu sa relevantnim pravilima o šumama i podržan rodno odgovornim lancima vrednosti za smanjenje siromaštva. Program je

strukturiran oko tri komponente, od kojih je svaka dalje operacionalizovana u specifične rezultate i aktivnosti. Projekat će doprineti tri komponente na sledeći način:

- U okviru prve komponente koja je posvećena unapređenju zakonitosti drvene građe, trgovine i sprovođenja zakona u sektoru šumarstva, projekat će doprineti poboljšanju kapaciteta javnih službi za podršku sprovođenju zakona sa novom opremom za otkrivanje i suzbijanje nelegalne seče, transporta i trgovine, i podizanje javnosti svest o prednostima legalnog šumarstva i trgovine drvom.
- U okviru druge komponente, sa ciljem povećanja transparentnosti i jačanja institucionalnih kapaciteta u dobrom upravljanju i implementaciji šumarskih politika, strategija i programa, projekat će doprineti obuci krajnjih korisnika o Kosovskom šumarskog informacionog sistema kada dostigne punu operativnu fazu, organizovaće treći Think Tank događaj za sektor šumarstva Kosova da pruži povratne informacije o novo formulisanom dokumentu o politici i strategiji o razvoju sektora šumarstva (2020 – 2030) i podrži Kosovo u sprovođenju njegovih ključnih programa u sektoru šuma, kao što su Nacionalni program pošumljavanja i ponovnog pošumljavanja i Nacionalni program šumskog zdravlja.
- U okviru treće komponente koja uvodi i sprovodi više namensko gazdovanje šumama, projekat će doprineti obezbeđivanju obuke na radnom mestu za sprovođenje više namenskog gazdovanja šumama i pred komercijalnih šumskouzgojnih radova, jača inkluzivne lance vrednosti šuma za smanjenje siromaštva žene i muškarci na selu, a ima za cilj da razvije nove veštine i kapacitete u upravljanju šumskim požarima.

Projekat „Podrška unapređenju i rehabilitaciji sistema za navodnjavanje“

Dodeljen budžet EU: 10,000,000 Evra; sprovodi pod indirektnim upravljanjem Svetske banke)

- Aktivnost 1: Investicije u infrastrukturu za navodnjavanje
- Aktivnost 2: Tehnička pomoć ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja, vodovodnim preduzećima i udruženjima poljoprivrednika za povećanje ulaganja u infrastrukturu za navodnjavanje
- Aktivnost 3: Tehnička pomoć za investicije koje poboljšavaju upravljanje vodom za navodnjavanje i/ili operativne sisteme

Projekat “Tehnička pomoć za razvoj institucionalnih i operativnih kapaciteta vezanih za vinograde i vinarije”

Dodeljen budžet EU: 1,000,000 Euro

- Aktivnost 1: Tehnička pomoć Odeljenju za vinograde i vino u cilju uspostavljanja zaštićene označke porekla i zaštićenih geografskih označaka za vina Kosova.
- Aktivnost 2: Tehnička podrška vinogradima i vinarijama u poboljšanju kvaliteta proizvedenog grožđa i vina.

OSTALO

- Projekat „Stručna podrška Ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja u pripremi Strategije i Višegodišnjeg programa za poljoprivredu i ruralni razvoj za finansijski okvir 2021-2027“ (iz budžeta EU izdvojeno 20.000 evra)
- Podrška tehničke pomoći Ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja (MPŠRR) u razvoju njegove poljoprivredne politike u okviru finansijskog okvira 2021-2027 (izdvojen budžet EU: 300.000 evra)
- Podrška tehničke pomoći Ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja (MPŠRR) u sprovođenju ex-ante evaluacije PPRR 2021-2027 (izdvojen budžet EU: 130.000 evra)

5.3. Glavni rezultati multilateralne pomoći; isplaćeni iznosi, sažetak procena, naučne lekcije.

Svetska banka 2014 -2020 „Projekat poljoprivrede i ruralnog razvoja“

Projekat poljoprivrede i ruralnog razvoja (PPRR) na Kosovu ima za cilj da poboljša produktivnost i pristup tržištu od strane korisnika projekta u podsektorima hortikulture i stočarstva, kao i izgradnju institucionalnih kapaciteta u Ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja (MPŠRR).

Projekat je podeljen na 4 komponente koje su:

Komponenta 1: Transfer znanja u ruralni sektor

Komponenta ima za cilj da ojača znanje farmera i preduzeća za preradu poljoprivrednih proizvoda da efikasno planiraju investicije i koriste finansijsku podršku dostupnu iz komponente 2 projekta, kao i da izgradi kapacitete lokalnog savetodavnog osoblja i opštinskih savetnika da daju uputstva i savete za poljoprivrednike.

- Podkomponenta 1 (a): Ugovori o Ruralnoj savetodavnoj službi (RAS); Podkomponenta 1 (b): Regionalna razmena znanja; U okviru komponente 1 (c): Institucionalno jačanje ruralnih savetodavnih usluga

Komponenta 2: Povećanje investicija za promovisanje održivog ruralnog razvoja

Aktivnosti u okviru ove komponente imaju za cilj da podstaknu privatna ulaganja u sektor i podstaknu poljoprivrednike i mala i srednja Agropreduzeća da usvoje savremene poljoprivredne tehnologije u cilju poboljšanja produktivnosti/proizvodnje i standarda bezbednosti i kvaliteta hrane.

- Podkomponenta 2 (a): Program grantova za ruralni razvoj 8,80 miliona € -U okviru komponente 2 (b) (Nova aktivnost): Promovisanje razvoja podsektora hortikulture (3,0 miliona dolara); U okviru komponente 2 (c): Izgradnja institucionalnih kapaciteta (0,78 miliona evra).

Komponenta 3: Podrška za navodnjavanje (nova komponenta)

S obzirom na značaj navodnjavanja za povećanje i dodatnu vrednost poljoprivredne produktivnosti, projekat će pružiti podršku za revitalizaciju šema navodnjavanja koji su trenutno u funkciji, kao i podršku strateškom planiranju kako bi se sektori navodnjavanja proširili kako bi bili održivi ekonomski, finansijski i u skladu sa ekološkim zahtevima.

Projekat posebno podržava:

- Rehabilitacija i modernizacija šeme za navodnjavanje Radoniqi-Dukagjin koja ima manje ograničenja u resursima; I
- Razviti široku strategiju i investicioni okvir za sektor navodnjavanja koji će voditi buduće investicije i mere upravljanja na Kosovu.

U okviru komponente 3 (a): Rehabilitacija Radoniqi šeme; Podkomponenta 3 (b): Strategija i okvir ulaganja u sektor navodnjavanja;

Komponenta 4: Upravljanje, koordinacija, praćenje i evaluacija projekta

Projekat se realizuje preko Jedinice za implementaciju projekta (PIU), koja je osnovana u okviru MPŠRR za svakodnevno upravljanje, administraciju, koordinaciju i informisanje javnosti o projektnim aktivnostima, u skladu sa zahtevima Svetske banke, uključujući nabavku, finansijsko upravljanje i praćenje i evaluacija.

Za period 2014-2020. u projekat je uloženo ukupno 14,5 miliona evra, od čega 10,1 milion u dva grant programa.

USAID-2011-2021

Nova Mogućnosti u poljoprivredi (NOA)

NOA program je počeo od februara 2011. do februara 2015. Njegova svrha je bila da pruži podršku kroz šemu grantova, tehničku pomoć i obuku za puni lanac vrednosti uključujući proizvođače voća, povrća, prerađivače, trgovce i sabirne centre. Glavna ciljna grupa su bili komercijalni farmeri (> 2 ha) kao i prerađivači; program uvodi inovativne tehnologije i nove sorte za povećanje ponude lokalnog voća i povrća. Štaviše, takođe je podržao uspostavljanje centara za sakupljanje, sortiranje i pakovanje kako bi se tržište snabdevalo kvalitetnim proizvodima. Ukupan raspoloživi budžet iznosio je 15,9 miliona američkih dolara (2011-2015), od čega je 2,8 miliona dolara izdvojeno za šeme grantova za poljoprivrednike, prerađivače i objekte za trgovinu voćem i povrćem.

Program USAID-a za poljoprivredni i ruralni razvoj (AGRO) 2015-2021.

AGRO program se fokusirao na povećanje poljoprivredne produktivnosti, tržišne mogućnosti i tržišnog odgovora, i povećanje otpornosti i konkurentnosti kosovskih ciljnih agrobiznisa na domaćem i izvoznom tržištu.

USAID je pružio dodatnu podršku u vidu grantova i pod ugovora za proširenje agrobiznis aktivnosti koje se odnose na tržišne zahteve strateških partnera. USAID AGRO završio 28. februara 2021.

Vrednost projekta \$12,208,063 ili 11,302,468 mil €+ MPSRR - 3 mil €

Podrška sektoru prehrambene industrije je novi projekat USAID-a. Projekat je u početnoj fazi.

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit GIZ 2010 – 2018

Projekat ruralnog ekonomskog razvoja - (2010 – 2018)

Glavni cilj projekta „Ruralni ekonomski razvoj“ bio je jačanje institucionalnog okvira i promovisanje konkurentnosti na Kosovu. Projekat je promovisao obuku i izgradnju kapaciteta u institucijama i organizacijama javnog i privatnog sektora u vezi sa decentralizovanim razvojem ruralnih kapaciteta. Na lokalnom i regionalnom nivou podržava inicijative za ekonomski razvoj. Partneri u regionima su podržani u razvoju i planiranju mera promocije poslovanja i pilotiranju njihove implementacije. Projekat je imao za cilj da promoviše obuku i izgradnju kapaciteta u institucijama i organizacijama javnog i privatnog sektora u vezi sa decentralizovanim razvojem ruralnih kapaciteta.

Na nacionalnom nivou, podrška je bila u političkom dijalogu i umrežavanju aktera za ruralna područja, čime se pomaže postizanju već e političke koherentnosti u ruralnom razvoju. Projekat je raširen širom Kosova. Posao se nalazio u dva regiona, Šarskom regionu na jugu i jugoistoku, koji obuhvata opštine Gnjilane, Vitina i Kamenica.

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ)

Creating Employment through Export Promotion (CETEP) in Kosovo 2018 – 2021

(Stvaranje zapošljavanja kroz promociju izvoza (SZKPI) na Kosovu 2018 – 2021.)

Projektom je podržan sektor poljoprivrede „Stvaranje zapošljavanja kroz promociju izvoza (CETEP) na Kosovu“, koji je kao sastavni deo imao i Poljoprivrednu. Vrednost projekta 10.680.600 miliona € Cilj projekta je pružanje relevantnih informacija provajderima i kompanijama za razvoj poslovanja, kroz istraživanje tržišta o zahtevima tržišta EU. CETEP pruža obuku za izgradnju kapaciteta za svoje partnere i uspostavlja veze između kosovskih i nemačkih kompanija, kroz aktivnosti promocije izvoza kao što su: B2B, sajmovi, prodajne misije, studijske posete. Štaviše, CETEP uspostavlja međusektorske poslovne veze sa lokalnim i međunarodnim preduzećima.

CETEP podržava lanac vrednosti, jagodičasto voće, voće i povrće i kroz distribuciju grantova u naturi malim poljoprivrednicima. U sufinansiranju sa MEI, CETEP se bavi povećanjem proizvodnih kapaciteta namenjenih izvozu i inovacijama kroz „Fond za inovacije“.

Štaviše, CETEP je podržao MPŠRR i ADA da apsorbuju sredstva IPA III.

CNVP & SIDA – Održivi razvoj privatnih i decentralizovanih šuma na Kosovu (SSPDF)

Ovo je četvorogodišnji projekat koji je započeo 2014. godine na Kosovu i sprovodi ga CNVP uz finansijsku podršku Švedske razvojne saradnje preko Side. Glavni cilj projekata je uključivanje opština KPA i korisnika lokalne zajednice u zajednički proces upravljanja šumama (ili decentralizovano upravljanje šumama). Unapređenje usluga koje se pružaju udruženjima privatnih šumo vlasnika i nacionalnim udruženjima vlasnika privatnih šuma u povećanju članstva i održivom upravljanju privatnim šumama i Povećanje primene dobrih praksi i inovativnih pristupa proizvodnji drvne biomase

Implementira se podsticajni paket za ove proizvodne grupe u sektorima uzgoja ALB, sakupljanja, prerade ne drvnih šumske proizvoda i sektora pčelarstva.

FAO

Podrška u jačanju održivog upravljanja šumama poboljšanjem života u ruralnim oblastima i rešavanjem klimatskih promena na Kosovu "2019-2023

Ovaj Program je podržao razvojnu agendu Kosova kako je opisano u Nacionalnoj razvojnoj strategiji 2016-2021, a posebno napore Kosova da poboljša održivo upravljanje šumama, kao važnom resursu za teritoriju. Rezultati i aktivnosti Programa su u skladu sa postojećim i predloženim novim pravilima Kosova koja regulišu šumarstvo, Strategijom šumarstva Evropske unije, Pre pristupnim instrumentom EU, Strategijom i Dokumentom o politici za 2010-2020 (DSP) za razvoj sektora šumarstva, kao i šumske politike Kosova u razvoju. Ukupan budžet je 5.300.000 američkih dolara.

Program će se baviti ovim problemima kroz tri različite, ali komplementarne komponente.

Komponenta 1: Stvaranje uslova koji omogućavaju unapređenje zakonitosti, trgovine i sprovođenja zakona u sektoru šumarstva;

Komponenta 2: Povećanje transparentnosti i ojačati institucionalne kapacitete za dobro upravljanje i implementaciju šumarskih politika, strategija i programa; i

Komponenta 3: Uvođenje više namenskog upravljanja šumama i sveobuhvatnih lanaca vrednosti šuma za smanjenje siromaštva za muškarce i žene iz ruralnih područja

Izvucene pouke

Ova sekcija je pripremljena od izvestaja u kojima nema podataka od Izvucene pouke.

6. OPIS STRATEGIJE

6.1 Opis postojeće nacionalne strategije ruralnog razvoja

Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja je prvi strateški dokument ove vrste koji je pripremilo Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja. Priprema ovog dokumenta je u skladu sa strateškim politikama Evropske unije za Zajedničku poljoprivrednu politiku (ZPP).

Nacionalna strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja za period 2022-28 (NSPRR) odražava prioritete zemlje za razvoj poljoprivrede i ruralnih područja, kao i pruža podršku poljoprivrednom sektoru da postigne dovoljan nivo konkurentnosti za suočavanje sa izazovima otvorenog tržišta i za podsticanje razvoja ruralnih područja.

Vizija LSPRR 2022-2028 je razvoj konkurentnog i inovativnog agro-ruralnog sektora zasnovanog na znanju, tehnologiji i savremenim standardima, nudeći visokokvalitetne proizvode lokalnom, regionalnom i EU tržištu, kao i održivi razvoj prirodnih resursa i životne sredine, obezbeđivanje ekonomske aktivnosti i mogućnosti zapošljavanja, socijalne uključenosti i kvaliteta života za stanovnike u ruralnim područjima.

Nacionalna strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja za period 2022-2028. godine odražava potrebu razvoja poljoprivrednog sektora i ruralnih područja, da se kroz mere za povećanje efikasnosti poljoprivredne proizvodnje, prerade i marketinga konkurišu na tržištima Evropske unije i regionala kroz mere za povećanje efikasnosti poljoprivredne proizvodnje, prerade i marketinga, kao i za izgradnju odgovarajućih, efikasnih javnih i privatnih institucija, za poboljšanje prihoda poljoprivrednih gazdinstava; da osiguraju da potrošači imaju pristup bezbednoj i zdravoj hrani, da optimizuju korišćenje oskudnih zemljišnih, šumskih i vodnih resursa na ekološki održiv način i da izgrade održive ruralne zajednice kroz održivi ruralni razvoj.

Strateški i specifični ciljevi Strategije razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja utvrđuju se analizom problema i njihovih uzroka.

Strateški cilj 1: Povećanje konkurentnosti poljoprivredno-prehrabrenog sektora i poboljšanje efikasnosti i održivosti farmske proizvodnje.

Specifični cilj 1.1: Podrška održivim prihodima farme i otpornosti na povećanu sigurnost hrane.

Specifični cilj 1.2: Povećanje konkurentnosti i poboljšati tržišnu orijentaciju, uključujući veći fokus na istraživanje, inovacije, tehnologiju i digitalizaciju

Specifični cilj 1.3: Unapređenje položaja poljoprivrednika u lancu vrednosti

Strateški cilj 2: Održivo upravljanje prirodnim resursima (zemljište, šume i vode)

Specifični ciljevi 2.1 Doprinos ublažavanju klimatskih promena i prilagođavanju, kao i obnovljiva energija

Specifični ciljevi 2.2 Promovisanje održivog i efikasnog upravljanja zemljištem, vodom i vazduhom

Specifični ciljevi 2.3 Zaštita biodiverziteta-raznolikosti, poboljšane usluge ekosistema i očuvanje staništa-habitata i pejzaža

Strateški cilj 3: Podrška preduzećima u ruralnim područjima i povećanje zaposlenosti i socijalne infrastructure

Specifični cilj 3.1: Promovisanje zapošljavanja, rasta, socijalne uključenosti i lokalnog razvoja u ruralnim područjima, uključujući bioekonomiju i održivi razvoj šuma

Specifični cilj 3.2: Poboljšanje zahteva društva za hranom i zdravljem, uključujući bezbednu, hranljivu i održivu hranu, smanjenje otpada od hrane i dobrobit životinja

Specifični cilj 3.3: Promovisanje rodne ravnopravnosti, uključujući učešće žena u poljoprivredi i socijalno uključivanje zajednica i kršenje grupa

Strateški cilj 4: Sveobuhvatne institucionalne i sektorske reforme za stvaranje efikasnih javnih usluga

Specifični cilj 4.1 Reorganizacija i puna funkcionalizacija ARP-a kao agencija IPARD

Specifični cilj 4.2 postizanje poverenja za upravljanje budžetom i sprovođenje programskih mera IPARD III

Specifični cilj 4.3: Digitalizacija sektora i transfer znanja

Strategija se fokusira na specifična nacionalna pitanja kojima se treba baviti ZPP-ovim vrstama intervencija, dopunjajući je drugim merama politike zemljišta i navodnjavanja. Strategija je pripremljena da uzme u obzir ekološke i klimatske akcije uključene u Zeleni zporazum, odnosno u obaveze Zelene agende Zapadnog Balkana. Strategija pokriva realističnu, iako ambicioznu, kombinaciju šema podrške za poljoprivrednike i druge ruralne aktere i institucionalne reforme. Intervencije su tipa Stub I (subvencije), Stub II (Grantovi za ruralni razvoj) ZPP, kapitalni ili infrastrukturni projekti i institucionalne reforme u cilju dalje funkcionalizacije Ministarstva ka efikasnijoj javnoj upravi. Sve javne intervencije za 2021. - 2028. moraju biti sprovedene ako su uključene u ovaj dokument. Vlada će ovu strategiju sprovoditi uglavnom kroz Nacionalni program poljoprivrede i ruralnog razvoja, kapitalne projekte, IPA III i doprinose drugih donatora. Istovremeno, MPŠRR će biti odgovorno za konsolidaciju javne uprave kroz odgovarajuće reforme. Do kraja 2028. godine poljoprivredno-prehrambeni sektor, privreda i infrastruktura ruralnih područja i administrativna struktura Ministarstva treba da pokažu održiv napredak, koji ostaje da se prati i ocenjuje kroz niz indikatora učinka.

Intervencije PPRR će podržati konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora, usklađivanje sa standardima EU-a za veterinarstvo, fitosanitarnu, bezbednost hrane i životnu sredinu i njihovo restrukturiranje i modernizaciju, u skladu sa opštim ciljevima Strategije ruralnog i poljoprivrednog razvoja, zasnovane na Opštim SWOT i identifikovanih potreba, kao i u skladu sa prioritetima IPA III. PPRR će takođe doprineti

razvoju prakse održivog upravljanja zemljištem, podržavajući organsku poljoprivredu i druge agro-ekološke prakse, održivo upravljanje šumama i pošumljavanje. PPRR će doprineti održivom ruralnom razvoju, podržavajući diversifikaciju ekonomskih aktivnosti i jačanju LEADER pristupa, kao i transferu znanja podržavanjem profesionalnih veština i pružanjem savetodavnih usluga poljoprivrednicima, upraviteljima šuma i ruralnom stanovništvu.

Izbor mera za uključivanje u PPRR zasniva se na proceni sektorskih potreba u prioritetskim sektorima poljoprivrede i prehrambene industrije, proceni potencijala i potreba za diversifikacijom ruralne privrede, proceni potreba za obukom, strategiji razvoja savetodavnih usluga, kao i analizu stanja životne sredine i sektora šumarstva.

Većina resursa PPRR-a će doprineti postizanju Strateškog cilja 1 usmerenog na poboljšanje konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenog sektora. Fokus budžeta PPRR-a na Strateški cilj 1 je veoma važan za snage, slabosti, mogućnosti i pretnje poljoprivredno-prehrambenog sektora predstavljene u SWOT analizi i identifikovane potrebe.

Poljoprivreda i prehrambena industrija se suočavaju sa velikim izazovima. Proces usklađivanja nacionalnog zakonodavstva sa *acquis- om* Evrope i postepeno usklađivanje sa standardima Zajednice u oblasti bezbednosti hrane, higijene, životne sredine i dobrobiti životinja zahteva značajna ulaganja u modernizaciju objekata i unapređenje znanja i veština radne snage.

Da bi bio u skladu sa standardima EU, poljoprivredno-prehrambeni sektor mora unaprediti tehnologiju, prilagoditi proizvodne prakse, povećati proizvodnju i produktivnost i razviti sisteme bezbednosti hrane. Pored toga, treba povećati svest o novim standardima, razviti kompetencije za njihovu pravilnu primenu i povećati kapacitete ljudskih resursa.

Poboljšani ekološki učinak poljoprivredno-prehrambenog sektora je takođe važan za očuvanje životne sredine i biodiverziteta. Stoga će podrška poljoprivredno-prehrambenom sektoru doprineti i razvoju ruralne ekonomije, poboljšanju životne sredine i pejzaža, što je jedan od strateških ciljeva IPA III.

Intervencije u okviru PPRR će podržati poljoprivredu i prehrambenu industriju u prioritetskim sektorima kao što su: mleko, meso, jaja, voćke (uključujući stono grožđe) i povrće. Određivanje prioriteta sektora odabranih za podršku zasniva se na njihovom značaju za ekonomski razvoj poljoprivredno-prehrambenog sektora, kao i na održavanju kontinuiteta intervencija koje su već započete u okviru PPRR 2014-2020.

Sektor mlekarstva je najvažniji sektor u smislu prihoda ostvarenih od stočarske proizvodnje. Ulagano je u ovaj sektor za promovisanje proizvodnje kvalitetnog mleka za snabdevanje prerađivačkog sektora, na osnovu ugovora o snabdevanju između proizvođača i prerađivača. Unapređenje sektora još nije završeno i mnogi farmeri još ne

proizvode za tržište i daju se visoke uvozne vrednosti prerađevina od mleka. Sektor nosi potencijal za ekonomski razvoj u planinskim područjima u kombinaciji sa gazdovanjem livadama i pašnjacima, poštujući agro-životnu zaštitu. Takođe postoji potencijal za proizvodnju mleka od sitnih životinja za preradu tradicionalnog lokalnog sira (npr. ovčji sir sa Šar planine).

Meso teletine-govedine je najvažniji segment primarne proizvodnje mesa, sa dobrim izgledima za dalji rast. Trenutno, glavni izvor životinja za klanje su muzne krave, zbog nedostatka dobro razvijenog segmenta stoke za meso. Povećana domaća proizvodnja govedeg/junećeg mesa može zameniti uvoz svežeg mesa za industriju prerade mesa i snabdevati tržište svežim mesom. Potrošnja živine pokazuje trend rasta zbog promene ishrane i navika potrošača. Uz unapređenje postojećih živinarskih objekata, živinarska proizvodnja može zameniti uvoz. Proizvodnju mesa sitnih životinja treba pažljivije planirati, jer perspektiva lokalnog tržišta nije povoljna, izvozni potencijal postoji, ali postoji potreba za modernizacijom i kvalitetnom proizvodnjom mesa.

U pogledu biljne proizvodnje, podsektor hortikulture je najperspektivniji u otvaranju radnih mesta i povećanju proizvodnje sa visokom dodatom vrednošću. Investicije treba da imaju za cilj da pokriju trenutni jaz između razvojnih mogućnosti sektora i korišćenja povoljnih prirodnih uslova za voće i povrće.

Za sektor žitarica, potrebne su investicije kako bi ovaj sektor postao konkurentniji, uz mere kao što je komasacija-konsolidacija zemljišta, povećanjem površina zasađenih žitaricama.

U sektoru vina poseban prioritet je dat sadnji novih vinograda, koji koriste kvalitetne sorte i promovišu uzgoj stonog grožđa, kako bi se zadovoljila rastuća potražnja tržišta.

Pored nacionalnog budžeta i IPA/IPARD-a, očekuje se da će potrebe za podrškom finansirati i drugi donatori koji podržavaju sektor poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Raspodela budžeta za mere takođe odražava potrebe identifikovane u Strategiji, jer grantovi za modernizaciju farmi (M1) imaju najveći budžet. Opis kako mere odabrane u programu odražavaju Strategiju i specifičnu nacionalnu situaciju je predstavljen u nastavku:

- Za M1 uvedeni su kriterijumi odabira kako bi se otklonili sektorski nedostaci - identifikovani u sektorskim studijama i pomenuti u Strategiji, dajući prioritet širenju sektora sa visokom dodatom vrednošću (npr. stočarstvo, voćnjaci, površine za gajenje povrća). Organizacije proizvođača i usklađivanje sa standardima EU-a, uključujući očuvanje đubriva, kao i kriterijume za povećanje površina/presađivanje voćnjaka, vinograda i plasternika za proizvodnju povrća, čime se na tržište dovodi veći broj poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Prioritet se daje i razvoju obnovljivih izvora energije. Da bi se odgovorilo na potrebu za privlačenjem i zadržavanjem mladih ljudi u

poljoprivredi, ova mera daje prioritet ulaganjima u poljoprivredna imanja kojima upravljaju mladi poljoprivrednici.

- M2 će ponuditi podršku grupama proizvođača u sektoru voća i povrća koji zajedno prodaju, čime će se podstići ispunjavanje standarda Organizacije zajedničkog tržišta EU-a i promocija domaćih proizvoda;

- Za M3, prioritet je dat približavanju standardima EU-a, posebno za bezbednost hrane i upravljanje otpadom (tretman vode i ponovna upotreba otpada) i za integraciju proizvodnje lokalnih proizvođača, podstičući kratke lance snabdevanja. Grantovi ciljaju na slabosti identifikovane u kontrolnim dokumentima AHV-a („zapisnik“). Dalje, ulaganja u povećanje proizvodnih kapaciteta za prerađivačke pogone su moguća, ali ne ako nisu jednostavna zamena već postojeće proizvodne opreme/linija, već samo ako će dovesti do dalje integracije lokalne proizvodnje ili diversifikacije proizvodnje; Prema toj meri, prioritet je dat ulaganjima u uspostavljanje standardnih sistema bezbednosti hrane, koji su od ključnog značaja za snabdevanje domaćeg tržišta bezbednim prehrambenim proizvodima i konkurenčiju stranim proizvodima. U cilju podsticanja prilagođavanja industrije ekološkim standardima, prema toj meri, prioritet se daje investicijama usmerenim na tretman otpada, prečišćavanje voda i korišćenje otpadnih proizvoda, kao i ulaganja u obnovljive izvore energije i energetsku efikasnost. Investicije podržane u okviru mere 3 doprineće poboljšanju stanja predmetne osnovne poljoprivredne proizvodnje, dajući visok prioritet korisnicima koji imaju visok procenat sirovina dobijenih putem ugovora direktno povezanih sa poljoprivrednicima.

- M4 se bavi ekološkim resursima (zemljište, voda i biodiverzitet) i ima za cilj promovisanje organske poljoprivrede. Implementacija efikasnog agro-ekološkog programa ima potencijal da smanji, pa čak i u nekim slučajevima zaustavi, degradaciju biodiverziteta i prirodnih resursa uzrokovanih intenziviranim praksama. Vlada Kosova planira da sprovede mere za održivo upravljanje zemljištem, šumama i razvoj organske poljoprivrede.

- M5 će podsticati lokalni razvoj na osnovu Lokalnih razvojnih strategija. Priprema i implementacija lokalnih razvojnih strategija i uspostavljanje održivih kapaciteta na lokalnom nivou za kreiranje politika ruralnog razvoja i implementaciju strategija lokalnog razvoja. Da bi se postigao ovaj cilj, Program će podržati akcije koje se odnose na: Aktiviranje uključivanja različitih grupa ruralnih aktera i stvaranje, jačanje održivih partnerstava, kroz Lokalne akcione grupe (LAG). Informisanje i obuka lokalnog stanovništva u pripremi i implementaciji lokalnih razvojnih strategija, uključujući i upravljanje njihovim LAG-ovima. Promovisanje saradnje između LAG-ova na Kosovu i međunarodne saradnje.

- M6 se bavi potrebama izgradnje, modernizacije i rehabilitacije ruralne i poljoprivredne infrastrukture. Problemi rezultiraju smanjenjem atraktivnosti ruralnih područja kao mesta rada i stanovanja i povećanjem kontrasta između ruralnih i urbanih područja. Sa padom

kvaliteta života i mogućnosti zapošljavanja, ruralna područja su pretrpela ekonomski pad i pogoršanje zaposlenosti seoskog stanovništva. Deo identifikovanih potreba seoskog stanovništva (unapređenje seoskih puteva, obrazovne i zdravstvene infrastrukture). Fokus je, na primer, na stvaranju adekvatne ekonomske infrastrukture (putevi, struja, vodosnabdevanje, IKT) neophodne za ekonomski razvoj, sistem obrazovanja i zdravstvene zaštite.

- Za M7, pokriva sektore lekovitog i aromatičnog bilja, pčelarstva i akvakulture, fokusirajući se na diversifikaciju lokalne privrede kroz mala preduzeća u poljoprivredi i preradi na nivou farme. Istovremeno, biće obezbeđeni mali investicioni grantovi za start-up i druga ruralna nepoljoprivredna preduzeća, kao i za seoski turizam. Podrška novim privrednim aktivnostima trebalo bi da dovede do smanjenja siromaštva u ruralnim područjima i poboljšanja uslova života. Prednost će imati projekti koji se sprovode u planinskim predelima, mladi preuzetnici i žene.

- M8 ima za cilj da unapredi veštine farmera i ruralnih preduzetnika kroz obuke Mera 8 ima za cilj unapređenje veština kroz širenje znanja i izgradnju ljudskih kapaciteta, profesionalnu obuku i savetodavne usluge za poljoprivrednike, vlasnike šuma i one koji su spremni da investiraju u aktivnosti diversifikacije. Pored unapređenja poslovnih veština i menadžerske prakse, razvoj znanja i transfer znanja biće usmeren na: nove tehnologije, obnovljivi izvori energije, organski proizvodi i obuku poljoprivrednika za primenu minimalnih nacionalnih standarda, standarda EU-a. i ekološki prihvatljive poljoprivredne prakse.

- M9 je dizajniran da ojača administrativne kapacitete za upravljanje i sprovođenju IPARD III;

- M10 će konsolidovati nacionalni savetodavni sistem;

- M11 će podsticati pošumljavanje, rešavajući na taj način probleme erozije zemljišta i promovisati sekvestraciju ugljenika;

- M12 će podržati investicije u poljoprivredi povećanjem broja i obima ruralnih kredita i garancija za kredite;

- M13 će stimulisati transfer znanja i inovacija u poljoprivredi, jačajući saradnju konsultantskih univerziteta i istraživačkih centara.

- Trenutno, Kosovo nije korisnik IPARD programa, sve mere se finansiraju iz nacionalnog budžeta do dobijanja akreditacije za sprovođenje IPARD mera.

Mere 1, 3, 5 i 7 počeće da se primenjuju od 2022. godine, dok će se nove mere (kao što su M2, M4, M6, M9, M10, M11, M12 i M13) pripremati i sprovoditi postepeno u narednim godinama.

Kada nacionalni zakonodavni okvir bude konsolidovan, biće pripremljene procedure za implementaciju i moraju se podići ljudski i institucionalni kapaciteti. Iz republičkog budžeta biće finansirane i druge intervencije ("I stub"), subvencije proizvodnim jedinicama, za korišćene poljoprivredne površine, šema kvaliteta mleka i infrastrukturni projekti za sanaciju, modernizaciju i proširenje sistema za navodnjavanje. Mere upravljanja rizicima u poljoprivredi i obnavljanje potencijala poljoprivredne proizvodnje identifikovane su kao potreba u ovoj Strategiji.

6.2. Identifikacija potreba i rezime strategije

SWOT analiza je identifikovala nekoliko potreba kako bi adresirali Programu za poljoprivrednu i ruralni razvoj.

Poljoprivreda i prehrambena industrija - Povećanje konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenog sektora

1.1 Nivo upotrebe tehnologije i poljoprivredne mehanizacije na farmama je nedovoljan za dalje povećanje produktivnosti u poljoprivredi. Većina farmera ima zastarelu mehanizaciju i tehničku opremu koja im ne dozvoljava da primenjuju savremene sisteme upravljanja farmama za uzgoj ili uzgoj stoke. Pored toga, poljoprivredni objekti kao što su: (štale, skloništa) nisu adekvatno opremljeni za uvođenje automatizovanih radnih procesa koji će poljoprivrednu proizvodnju učiniti efikasnijom.

1.2 Mala struktura parcela poljoprivrednih gazdinstava ometa efikasno upravljanje i kvalitetnu proizvodnju farme da bi se dostigao željeni nivo zahteva lančanog tržišta. Pored toga, neophodno je uspostavljanje adekvatne infrastrukture; kao sistem za navodnjavanje u skladu sa standardima zaštite životne sredine intenzivirati na primer: proizvodnju useva sa dodatnom vrednošću.

1.3 Sektor prehrambene industrije još uvek treba da modernizuje linije za preradu prema savremenoj tehnologiji. Da bi se uvoz zamjenio proizvodima sa dodatom vrednošću, assortiman proizvoda bi trebalo da bude diversifikovan kako bi se zadovoljile zahteve tržišta za visokokvalitetnim proizvodima.

1.4 Poljoprivredno-prehrambena industrija se suočava sa velikim izazovom da bude uspešno restrukturirana , da ispuni standarde EU-a i da poveća produktivnost i proizvodnju, što bi trebalo da poboljša konkurentske prednosti zemlje.

1.5 Proces usklađivanja nacionalnog zakonodavstva sa evropskim pravnim tekovinama i postepeno približavanje standardima EU-a u oblasti bezbednosti hrane, higijene, životne sredine i dobrobiti životinja zahteva značajna ulaganja u modernizaciju objekata i unapređenje znanja i veština radne snage.

1.6 Saradnja između poljoprivrednika je neophodna za jaču poziciju na tržištu za kupovinu inputa i trgovinu poljoprivrednim proizvodima. Neophodno je stvoriti grupe proizvođača koji bi isprobali kratki lanac snabdevanja i prodaje.

1.7 Vertikalna integracija dobavljača inputa, farmera, prerađivača i trgovaca je neophodna da bi se podržala komercijalizacija poljoprivrednih proizvoda. Ugovori o snabdevanju između proizvođača i prerađivača sa definisanim standardima kvaliteta, ugovori o plaćanju i distribuciji su neophodni da bi se poboljšala vertikalna integracija.

1.8 Dalja obuka i znanje su potrebni da bi se pratio napredak moderne poljoprivrede i inovacija. Nedovoljno znanje i neupotreba novih poljoprivrednih tehnologija dovode do sklonosti korišćenju tradicionalnih inputa (semena, sadnica ili rasa životinja), kao i nekorišćenja veterinarskih usluga, đubriva i pesticida, što dovodi do niske proizvodnje i nije efikasan. Potrebna je jaka veza između obrazovanja, istraživanja, efikasnog transfera znanja i integracije savetodavnih usluga;

1.9 Da bi se povećala konkurentnost i inovativnost u poljoprivrednom sektoru, postoji jasna potreba za unapređenjem znanja i veština upravljanja poljoprivrednicima u poljoprivredi. Predstavljanje standarda i zahteva EU-a (veterinarski i fitosanitarni zahtevi, zahtevi za dobrobit životinja, zaštita životne sredine, kvalitet i higijena proizvodnje) biće izazov za poljoprivrednike. Više je nego neophodno povećati broj ivrstu savetodavnih usluga koje se pružaju poljoprivrednicima kako bi se te potrebe zadovoljile.

Životna sredina i šumarstvo - Održivo upravljanje prirodnim resursima (zemljište, šume i vode)

2.1 Promovisanje najboljih agro-ekoloških praksi i organske poljoprivrede za stimulisanje održavanja visoke prirodne vrednosti pašnjaka kao resursa za stočarsku proizvodnju.

2.2 Promovisanje korišćenja obnovljive energije na nivou farme i na nivou agroindustrije smanjenjem goriva – efekat „gasa staklene baštne“.

2.3 Postoji velika potreba za prenošenjem znanja i povećanjem svesti ruralnog stanovništva o zaštiti životne sredine i prikupljanju i odlaganju otpada.

2.4 Upravljanje šumama u skladu sa ekološkim standardima radi očuvanja biodiverziteta i podrške šumskoj proizvodnji uz ekološki prihvatljiv pristup.

2.5 Pošumljavanje, repošumljavanje i zaštita od požara su potrebni kao pristupi direktnom sekvestraciji ugljenika za ublažavanje klimatskih promena.

2.6 Obučene savetodavne usluge su potrebne za podršku poljoprivrednicima i vlasnicima/upravljačima šuma u primeni agro-ekoloških praksi, ublažavanju klimatskih promena i praksi prilagođavanja

Ruralna ekonomija – Podrška preduzećima u ruralnim područjima i povećanje zaposlenosti i socijalne infrastrukture

1.1 Da bi se smanjila migracija stanovništva ili siromaštvo u ruralnim područjima, trebalo bi stvoriti mogućnosti za zapošljavanje podržavanjem diversifikacije poljoprivrednih aktivnosti kao što su tradicionalni proizvodi za preradu hrane i lokalni proizvodi, kao i podsticanjem poslovnih inicijativa da postanu aktivne u pružanju ruralnih usluga.

1.2 Da bi se podstakao ekonomski razvoj u ruralnim područjima, mora se stvoriti i održavati adekvatna infrastruktura (energija, putevi, vodosnabdevanje, odlaganje otpada, pristup internetu).

1.3 Potrebna je promocija i integracija razvoja ruralnog turizma i tradicionalne hrane.

1.4 Konsolidacija sabirnih centara BMA-ALB i PPJD-NŠP. Potrebe se odnose na opremu za preradu i skladištenje (uključujući opremu za hlađenje, etiketiranje ambalaže) i marketing.

1.5 Saradnja i poverenje između različitih sektora su se povećali kao rezultat aktivnosti i podrške inicijativama tipa LEADER. Ovo stvara dobru osnovu za dalju promociju lokalnih inicijativa i partnerstava.

Sveobuhvatne institucionalne i sektorske reforme za stvaranje efikasnih javnih usluga

21 Podizanje institucionalnih kapaciteta za usklađivanje sa *acquis*-om EU-a;

22 Digitalizacija usluga i integracija baza podataka za sprovođenje politike i unapređenje međuinstитucionalne saradnje

Tabela 31. Identifikovane potrebe i mere

Identifikovana potreba	MPŠRR	IPA	Drugi donator – multilateralna pomoć	Druga nacionalna podrška
N1.1: Stepen upotrebe tehnologije i poljoprivredne mehanizacije na farmama je nedovoljan za daljepovećanje produktivnosti u poljoprivredi. Većina farmera ima zastarelu mehanizaciju i tehničku opremu koja im ne dozvoljava da primenjuju savremene sisteme upravljanja farmama za uzgoj ili uzgoj	Mera 1		N/I	

stoke. Pored toga, poljoprivredni objekti kao što su: (štale, skloništa) nisu adekvatno opremljeni za uvođenje automatizovanih radnih procesa koji će poljoprivrednu proizvodnju učiniti efikasnijom.				
N1.2: Mala struktura parcela poljoprivrednih gazdinstava ometa efikasno upravljanje i kvalitetnu proizvodnju gazdinstva da bi se dostigao željeni nivo zahteva lančanog tržišta. Pored toga, neophodno je uspostavljanje adekvatne infrastrukture; kao sistem za navodnjavanje u skladu sa standardima zaštite životne sredine intenzivirati na primer: proizvodnju useva sa dodatnom vrednošću.	Mera 1	IPA Infrast ruktur ni projek ti za navod njavan je	N/I	Infrastrukturni projekti za navodnjavanje
N1.3: Prehrambeno-prerađivačkom sektoru tek treba da modernizuje preradne linije prema savremenoj tehnologiji. Da bi se uvoz zamenio proizvodima sa dodatom vrednošću, assortiman proizvoda bi trebalo da bude diversifikovan kako bi se zadovoljile zahteve tržišta za visokokvalitetnim proizvodima.	Mera 3		N/I	
N1.4: Poljoprivredno-prehrambena industrija se suočava sa velikim izazovom da se uspešno restrukturira, da ispuni standarde EU-a i da poveća produktivnost i	Mera 3		X – još nije identifikovan finansijski izvor i donator za projekat tehničke pomoći	

proizvodnju, što bi trebalo da unapredi konkurentske prednosti zemlje.				
N1.5: Proces usklađivanja nacionalnog zakonodavstva sa evropskim pravnim tekovinama i postepeno približavanje standardima EU-a u oblasti bezbednosti hrane, higijene, životne sredine i dobrobiti životinja zahteva značajna ulaganja u modernizaciju objekata i unapređenje znanja i veština radne snage.	Mera 1 i Mera 3		N/I	
N1.6: Saradnja poljoprivrednika je neophodna za čvršću poziciju na tržištu kupovine inputa i trgovine poljoprivrednim proizvodima. Neophodno je stvoriti grupe proizvođača koji bi isprobali kratki lanac snabdevanja i prodaje	Mera 1 i Mera 3		N/I	
N1.7: Vertikalna integracija dobavljača inputa, farmera, prerađivača i trgovaca je neophodna da bi se podržala komercijalizacija poljoprivrednih proizvoda. Ugovori o snabdevanju između proizvođača i prerađivača sa definisanim standardima kvaliteta, ugovori o plaćanju i distribuciji su neophodni da bi se poboljšala vertikalna integracija.	Mera 1 i Mera 2		N/I	
N1.8: Dalja obuka i znanje su potrebni da bi se pratio napredak savremene	Mera 1, Mera 13		N/I	Nacionalni grantovi

<p>poljoprivrede i inovacija. Nedovoljno znanje i neupotreba novih poljoprivrednih tehnologija dovode do preferencije za korišćenje tradicionalnih inputa (semena, sadnica ili rasa životinja), kao i nekorišćenja veterinarskih usluga, đubriva i pesticida, što dovodi do niske proizvodnje i nije efikasan. Potrebna je jaka veza između obrazovanja, istraživanja, efikasnog transfera znanja i integracije savetodavnih usluga;</p>				
<p>N1.9: Da bi se povećala konkurentnost i inovativnost u poljoprivrednom sektoru, postoji jasna potreba za unapređenjem znanja i upravljačkih veština poljoprivrednika u poljoprivredi. Predstavljanje standarda i zahteva EU (veterinarski i fitosanitarni zahtevi, zahtevi za dobrobit životinja, zaštita životne sredine, kvalitet i higijena proizvodnje) biće izazov za poljoprivrednike. Više je nego neophodno povećati broj i vrstu savetodavnih usluga koje se pružaju poljoprivrednicima kako bi se te potrebe zadovoljile.</p>	M1, M3,		N/I	Nacionalni fondovi za šeme osiguranja i za podršku prihoda za oporavak od katastrofe
Životna sredina i šumarstvo - Održivo upravljanje prirodnih resursa (zemljište, šume i vode)				
N.2.1 Promovisanje najboljih agro-ekoloških i organskih	Mera 2		N/I	

poljoprivrednih praksi za stimulisanje održavanja visoke prirodne vrednosti pašnjaka kao resursa za stočarsku proizvodnju				
N 2.2: Promovisanje korišćenja obnovljive energije na nivou farme i na nivou agroindustrije smanjenjem goriva – efekat „gasa staklenika“.	Mera 1 i Mera 3		N/I	
N2.3 Postoji velika potreba za prenošenjem znanja i povećanjem svesti ruralnog stanovništva o zaštiti životne sredine i prikupljanju i odlaganju otpada.	Mera 4 i Mera 11		N/I	
N2.4 Upravljanje šumama u skladu sa ekološkim standardima radi očuvanja biodiverziteta i podrške šumskoj proizvodnji uz ekološki prihvatljiv pristup.	Mera 11,		N/I	
N2.5 P Otrebno pošumljavanje, i ponovno pošumljavanje i zaštita od požara su potrebni kao pristupi direktnom sekvestraciji ugljenika za ublažavanje klimatskih promena	Mera 11		N/I	
N2.6 Obučene savetodavne usluge su potrebne za podršku poljoprivrednicima i vlasnicima/upravljačima šuma u primeni agro-ekoloških praksi, ublažavanju klimatskih promena i praksi prilagođavanja	Mera 1 i Mera 11		N/I	

Ruralna ekonomija – Podrška preduzećima u ruralnim područjima i povećanje zaposlenosti i socijalne infrastrukture

N3.1 Da bi se smanjila migracija stanovništva ili siromaštvo u ruralnim područjima, trebalo bi stvoriti prilike za zapošljavanje podržavanjem diversifikacije poljoprivrednih aktivnosti kao što su tradicionalni proizvodi za preradu hrane i lokalni proizvodi, kao i podsticanjem poslovnih inicijativa da postanu aktivne u pružanju ruralnih usluga.	Mera 7		N/I	
N3.2 Da bi se podstakao ekonomski razvoj u ruralnim područjima, mora se stvoriti i održavati adekvatna infrastruktura (energija, putevi, vodosnabdevanje, odlaganje otpada, pristup internetu).	Mera 6		N/I	Usvajanje GAEC-a,
N3.3 Neophodno je promovisati i integrisati razvoj seoskog turizma i tradicionalne hrane.	Mera 7, Mera 1 i Mera 3		N/I	
N.3.4 Konsolidacija sabirnih centara BMA-ALB i PPJD-NSP. Potrebe se odnose na opremu za preradu i skladištenje (uključujući opremu za hlađenje, etiketiranje ambalaže) i marketing.	Mera 7		N/I	Zapošljavanje dodatnog osoblja
N.3.5 Saradnja i poverenje između različitih sektora su se povećali kao rezultat	Mera 5		N/I	OUsvajanje GAEC, Grantovi za

aktivnosti i podrške inicijativama tipa LEADER. Ovo stvara dobru osnovu za dalju promociju lokalnih inicijativa i partnerstava.				navodnjavanje
Sveobuhvatne institucionalne i sektorske reforme za stvaranje efikasnih javnih usluga				
N.4.1 Podizanje institucionalnih kapaciteta za usklađivanje sa ackuis-em EU;	Mera 9		X - jošnije identifikovan izvor finansiranja i donator za projekat tehničke pomoći	
N.4.2 Digitalizacija usluga i integracija baza podataka za sprovođenje politike i unapređenje međuinstитucionalne saradnje	Mera 9		X - jošnije identifikovan izvor finansiranja i donator za projekat tehničke pomoći	

6.3 Ciljevi programa

Prema sumiranim analizama; SVOT analiza, sektorska analiza definisale su ciljeve PPRR 2023-27, koji su:

1. Povećati konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora unapređenjem efikasnosti i održivosti proizvodnje na farmama, privlačenjem mladih farmera, orientisanjem proizvodnje na zahteve tržišta, unapređenjem lanca vrednosti i fokusiranjem na istraživanje, inovacije, novu tehnologiju i digitalizaciju.
2. Obezbediti bolji odgovor na zahteve društva za bezbednom, hranljivom i održivom hranom doprinoseći većim udelom lokalne proizvodnje
3. Zaštita prirodnih i ekoloških resursa, koji se suočavaju sa izazovima klimatskih promena postizanjem održivog korišćenja prirodnih resursa.

4. Poboljšanje kvaliteta života, razvoj zajednice i socijalno uključivanje u ruralnim područjima i izgradnja moderne javne uprave, poštujući principe dobrog upravljanja.

Tabela 32: Odnos između ciljeva i mera je prikazan u nastavku:

Ciljevi	Mera
1. Povećati konkurentnost poljoprivredno-prehrabrenog sektora poboljšanjem efikasnosti i održivosti proizvodnje na farmama, privlačenjem mladih farmera, orijentisanjem proizvodnje na zahteve tržišta, unapređenjem lanca vrednosti i fokusiranjem na istraživanje, inovacije, novu tehnologiju i digitalizaciju.	Mera 1: Ulaganja u fizičku imovinu poljoprivrednih gazdinstava Mera 2: Podrška za formiranje grupa proizvođača Mera 3: Ulaganja u fizička sredstva koja se odnose na preradu i plasman poljoprivrednih i ribljih proizvoda Mera 8: Unapređenje obuke Mera 9: Tehnička pomoć Mera 10: Savetodavne usluge Mera 12 Finansijski instrumenti Mera 13: Inovacije i transfer znanja
2. Obezbediti bolji odgovor na zahteve društva za bezbednom, hranljivom i održivom hranom doprinoseći većim udelom lokalne proizvodnje	Mera 1: Ulaganja u fizičku imovinu poljoprivrednih gazdinstava Mera 2: Podrška za formiranje grupa proizvođača Mera 3: Ulaganja u fizička sredstva koja se odnose na preradu i plasman poljoprivrednih i ribljih proizvoda Mera 7: Diversifikacija farmi i razvoj poslovanja Mera 8: Unapređenje obuke Mera 9: Tehnička pomoć Mera 10: Savetodavne usluge Mera 12 Finansijski instrumenti

	Mera 13: Inovacije i transfer znanja
3. Zaštita prirodnih i ekoloških resursa, koji se bave izazovima klimatskih promena postizanjem održivog korišćenja prirodnih resursa.	<p>Mera 4: Agro-životna sredina- klima i mera organske poljoprivrede</p> <p>Mera 8: Unapređenje obuke</p> <p>Mera 9: Tehnička pomoć</p> <p>Mera 10: Savetodavne usluge</p> <p>Mera 11: Uspostavljanje i zaštita šuma</p> <p>Mera 13: Inovacije i transfer znanja</p>
4. Poboljšanje kvaliteta života, razvoj zajednice i socijalno uključivanje u ruralnim područjima i izgradnja moderne javne uprave, poštujući principe dobrog upravljanja.	<p>Mera 5: Sprovođenje lokalnih razvojnih strategija - LEADER pristup</p> <p>Mera 6: Investicije u ruralnu javnu infrastrukturu</p> <p>Mera 7: Diversifikacija farmi i razvoj poslovanja</p> <p>Mera 8: Unapređenje obuke</p> <p>Mera 9: Tehnička pomoć</p> <p>Mera 10: Savetodavne usluge</p> <p>Mera 12 Finansijski instrumenti</p> <p>Mera 13: Inovacije i transfer znanja</p>

6.4 Konzistentnost između predloženih intervencija PPRR 2023-27, programskog okvira IPA III i strateški odgovor

U skladu sa ciljevima i dokumentima: Okvir programa IPA III i Strateški odgovor Prozor 5 „Teritorijalna i prekogranična saradnja“; Prozor 3 „Održivo povezivanje i zelena agenda“ kao i Prozor 4 „Konkurentnost i inkluzivni rast“, PPRR predloženi će obezbediti:

- Jačanje poljoprivrednog sektora i povećanje njegove konkurentnosti kako bi se zadovoljili društveni zahtevi za bezbednom, zdravom, hranljivom hranom i dobrobit životinja i poboljšao položaj farmera u lancu ishrane;

- Povećanje konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenog sektora, usklađivanje sa standardima EU-a;
- Unapređenje efikasnosti i održivosti farmske proizvodnje i pružanje boljeg odgovora na zahteve društva za bezbednom, hranljivom i održivom hranom;
- Stvaranje mogućnosti za razvoj poslovanja, rast i zapošljavanje u ruralnim područjima, unapređenje položaja farmera u lancu vrednosti i privlačenje novih farmera;
- Doprineti ublažavanju klimatskih promena i prilagođavanju promovišući održivo upravljanje prirodnim resursima;

PPRR će pružiti podršku fizičkim investicijama koje imaju za cilj usklađivanje sektora sa standardima EU-a (životna sredina i dobrobit životinja), poboljšanje ekonomskih i ekoloških performansi poljoprivrednih ekonomija i povećanje položaja farmera u punom lancu vrednosti.

Ulaganja u fizička sredstva su neophodna za poboljšanje ukupne produktivnosti, ekonomске održivosti, poboljšanje i usklađivanje standarda na nacionalnom nivou sa standardima EU-a. Nedostatak likvidnosti na nivou farme zahteva infuziju javne podrške da bi se podstakle privatne investicije.

6.5 Usklađivanje odabranih mera i kriterijuma odabira sa glavnim elementima Zelenog sporazuma EU i Zelene agende za Zapadni Balkan

U skladu sa Zelenim sporazumom EU i Zelenom agendom za zapadni Balkan, IPARD program je uveo mehanizme u pravcu postizanja postavljenih ciljeva, kako sledi:

- Mera 1 daje prednost investicijama koje imaju za cilj proizvodnju obnovljive energije, bolje upravljanje stajnjakom (čime se smanjuju gubici azota u vazduhu i vodi), standarde dobrobiti životinja (poznatih po smanjenju upotrebe antimikrobnih sredstava) i modernu opremu za upotrebu pesticida (koja smanjuje rizika pri upotrebi pesticida),
- Mera 2 stimuliše kratke lance snabdevanja, čime se smanjuje ugljenični otisak poljoprivredno-prehrambenih proizvoda,
- Mera 3 daje prednost investicijama u prečišćavanje otpadnih voda, pri čemu se smanjuje zagađenje vode,
- Mera 4 obraća biodiverzitet travnjaka i takođe promoviše zabranu hemijskih đubriva i pesticida, kao i povećanje površina sa sertifikovanom organskom poljoprivrednom proizvodnjom,
- Mera 6 obuhvata investicije u kanalizacione sisteme i prečišćavanju voda za ruralna područja, pri čemu se smanjuje nivo nitrata iz površinskih i podzemnih voda,

- Mera 7 stimuliše lokalnu proizvodnje hrane, koja je uopšteno pod sistemom niskog unosa;
- Mere 8, 10 i 13 obuhvataju sesije obuke i savetodavne usluge kao i o zaštiti životne sredine,
- Mera 11 se usredsređuje na sekvestraciju ugljenika kroz pošumljavanje.

6.6 Sažetak logike intervencija, koji pokazuje mere odabrane za PPRR 2023-27, kvantitativni ciljevi

Br.	Mere odabrane za PRR	Ciljevi mera	Ciljevi programa
1	Ulaganja u fizička sredstva u poljoprivrednim gazdinstvima M1	<ul style="list-style-type: none"> - Broj poljoprivrednika podržanih od strane PRR 1498 - Ukupna investicija u sektoru primarne proizvodnje 89.880.000 evra - Broj gazdinstava koja dobijaju podršku za ulaganja u PPRR, u higijenu i dobrobit životinja 749 - Broj stvorenih mesta 2.568 - Broj mladih poljoprivrednika koji dobijaju podršku od PPRR 800 - Broj proizvodnih grupa 0 	<p>Broj projekata koji su dobili IPA podršku u poljoprivredno-prehrambenom sektoru i ruralnom razvoju: 2538</p> <p>Ukupna investicija ostvarena putem IPA-e u poljoprivredno-prehrambeni sektor i ruralni razvoj;176,502,980.00 (javno privatno finansiranje)</p> <p>Broj privrednih subjekata koji realizuju projekte modernizacije u poljoprivredno-prehrambenom sektoru;145</p> <p>Broj privrednih subjekata</p>

		<ul style="list-style-type: none"> - Broj farmera koji učestvuju u podršci grupama proizvođača, organizacijama proizvođača, lokalnim tržištima, kratkom lancu snabdevanja i cirkulaciji šema kvaliteta 0 - Broj kolektivnih ulaganja 0 - Broj korisnika PRR u investicijama u upravljanju organskim đubrivom 700 - Broj korisnika PRR-au investicijama u tretmaniliupravljanjaotpad a 700 - Broj korisnika PRR u investicije - u proizvodnju obnovljive energije 1.000 - Broj investicionih projekata cirkularne ekonomije 0 	<p>koji se progresivno unapređuju prema standardima EU-a;120</p> <p>Broj otvorenih radnih mesta (EPR)4333</p> <p>Broj poljoprivrednih gazdinstava/preduzeća koja razvijaju dodatne ili raznovrsne izvore prihoda u ruralnim područjima 865</p>
2	Podrška za kreiranje grupa proizvođača (M2)	<ul style="list-style-type: none"> - Broj podržanih novih grupa proizvođača 10 - Broj gazdinstava koja učestvuju u grupama podržanih proizvođača 50 	
3	Ulaganja u fizička sredstva za preradu i plasman poljoprivrednih proizvoda i ribolova (M3)	<ul style="list-style-type: none"> - Broj modernizovanih agro-prerađivačkih preduzeca a podržanih od strane PRP 145 Ukupna ulaganja u modernizovana agroprerađivačka preduzeća 43.500.000; - Broj poljoprivredno- 	

		<p>prerađivačkih preduzeća koja dobijaju podršku od PRR za investicije koje progresivno ispunjavaju standarde EU-a za higijenu i dobrobit životinja 120;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Broj otvorenih radnih mesta 870; - Broj mladih poljoprivrednika koji dobijaju podršku PRR-a za investicije 0; - Broj podržanih grupa/organizacija proizvođača 0; - Broj farmera koji učestvuju u podržanim grupama proizvođača, lokalnom tržištu, krugu kratkog lanca snabdevanja i šemama kvaliteta 0; - Broj kolektivnih ulaganja 0; - Broj korisnika PRR u investicijama u upravljanju organskim đubrivom 0; - Broj korisnika PRR u investicijama u tretman ili upravljanje otpadom 145; - Broj korisnika PRR-a u investicijama u proizvodnju obnovljive energije 120; - Broj investicionih projekata tipa cirkularne ekonomije 20; - Broj modernizovanih agro-prerađivačkih preduzeća
--	--	---

		podržanih od strane PRR 100	
4	4. Poljoprivredno-ekološko-klimatska mera i organska poljoprivreda (M4)	<ul style="list-style-type: none"> - Broj ugovora; - Ukupno poljoprivredno zemljište (ha) prema ekološkim ugovorima; - Broj podržanih tipova operacija - Ukupna površina u ha za vrstu operacije. - Organska poljoprivreda - Broj podržanih svojstava - Podrška ugroženim rasama i očuvanje lokalnih rasa 	
5	Implementacija lokalnih razvojnih strategija - LIDER pristup (M5)	<ul style="list-style-type: none"> - Broj LAG-ova koji rade u ruralnim područjima; 20 - Ukupna investicija u LAG 2,670,000 - Stanovništvo pokriveno GLV; 10.000-150.000 - Broj otvorenih radnih mesta (bruto); 30 - Broj plaćenih malih projekata. 80 	

6	Ulaganja u ruralnu javnu infrastrukturu (M6)	<ul style="list-style-type: none"> - Broj projekata n/a - Ukupna investicija za ruralnu infrastrukturu 600.000 - Broj korisnika n/a - Broj otvorenih radnih mesta (bruto); n/a - Ukupna investicija u fizički kapital (EUR). n/a 	
7	Diverzifikacija farmi i razvoj biznisa-poslovanja (M7)	<ul style="list-style-type: none"> - Broj farmera podržanih od strane PRR 865 - Ukupna investicija u iznosu od 7 34.607.250 - Broj otvorenih radnih mesta 1.153 - Broj mladih poljoprivrednika koji dobijaju investicionu podršku PRR 500 - Broj podržanih grupa/organizacija proizvođača 0 - Broj farmera koji učestvuju u podržanim grupama proizvođača, organizacijama proizvođača, lokalnom tržištu, krugovima kratkog lanca snabdevanja i šemama kvaliteta 0 - Broj kolektivnih ulaganja 0 - Broj korisnika PRR u investicijama u vezi sa upravljanjem organskim 	

		<p>đubrivotom 50</p> <ul style="list-style-type: none"> - Broj korisnika PRR u investicijama u tretman ili upravljanje otpadom 200 - Broj korisnika PRR-a u investicijama u proizvodnju obnovljive energije 500 - Broj projekata u investicijama tipa cirkularne ekonomije 0 	
8	Poboljšanje obuke (M8)	<ul style="list-style-type: none"> - Broj učesnika koji su prisustvovali aktivnostima obuke. n/a - Ukupna investicija u iznosu od 8.600.000 - Broj predviđenih dana obuke. n/a - Broj demonstracionih projekata. n/a - Broj učesnika u demonstracionim projektima. n/a - Broj kratkoročnih razmena/poseta za gazdinstvo i gazdinstvo šuma. n/a - Broj učesnika u razmenama/posetama gazdinstava i gazdinstava šuma. n/a 	
9	Tehnička pomoć (M9)	<ul style="list-style-type: none"> - Broj podržanih nacionalnih mreža za ruralni razvoj n/a - Ukupna ulaganja u Meru 9.800.000 	

		<ul style="list-style-type: none"> - Broj promotivnih materijala za opšte informisanje svih zainteresovanih (leci, brošure i sl.); n/a - Broj reklamnih kampanja; n/a - Broj zadataka podržanih stručnjaka; n/a - Broj obuka, radionica, konferencija, seminara; n/a - Broj sastanaka odbora za praćenje; 10 - Broj studija za obradu i realizaciju programskih mera; 4 - Broj izveštaja o evaluaciji programa; 3 - Broj podržanih akcija ruralnih mreža; n/a - Broj podržanih potencijalnih LAG-ova. 0 - Broj promotivnih materijala za opšte informisanje svih zainteresovanih (leci, brošure i sl.); n/a
10	Savetodavne usluge (M10)	<ul style="list-style-type: none"> - Broj korisnika usluga savetovanja (individualno savetovanje/grupno savetovanje); n/a - Ukupna ulaganja u

		Meru 10.800.000 - Broj uređaja obezbeđenih po temama (IPARD, životna sredina, itd.) n/a	
11	11 Uspostavljanje i zaštita šuma (M11)	- Poljoprivredno zemljište i poljoprivredno pošumljavano (ha); n/a - Ukupna ulaganja u Meru 11 600.000 - Površina uspostavljenih agrošumarskih sistema (ha); n/a - Šumsko područje koje je imalo koristi od podrške za poboljšanje otpornosti i ekološke vrednosti šumskih ekosistema (ha). n/a - Šumsko područje koje je imalo koristi od podrške za prevenciju i obnavljanje šumskih šteta uzrokovanih šumskim požarima (ha). - n/a	
12	Finansijski instrumenti –	1.000 garancija za ruralne kredite za farme i poljoprivredno-prehrambene prerađivače	

13	Inovacije i transfer znanja	Uspostavljanje i funkcionisanje nacionalnog sistema znanja i Poljoprivredne inovacije	
----	-----------------------------	---	--

7. OPŠTE FINANSIJSKE TABELE

7.1 Indikativni budžet za implementaciju PPRR 2023-27

Tabela 33.

Indikativni budžet za sprovođenje PPRR 2023-27						
Godina	2023	2024	2025	2026	2027	2023-2027
Ukupno	24,627,022	24,627,022	24,627,022	25,858,373	27,151,291	126,735,000

7.2. Finansijski plan prema merama 2023-2027

Tabela 34. Alokacija budžetskih indikatora za mere između godina

Finansijski plan prema merama 2023-2027	2023	2024	2025	2026	2027	Totali	javni doprinos%
1. Ulaganja u fizička sredstva porodičnih poljoprivrednih gazdinstava	13,000,000.00	12,800,000.00	12,400,000.00	13,000,000.00	13,000,000.00	64,200,000.00	60%
2. Podržavanje stvaranja grupa proizvođača	-	200,000.00	200,000.00	200,000.00	200,000.00	800,000.00	100%
3. Ulaganja u fizička sredstva za preradu i trgovanje prerađenih proizvoda i ribljih	6,000,000.00	5,700,000.00	5,300,000.00	6,000,000.00	6,000,000.00	29,000,000.00	50%
4. Poljoprivredno-ekološko-klimatske mere i organska poljoprivreda	-	-	-	200,000.00	200,000.00	400,000.00	100%
5. Sprovođenje lokalnih razvojnih strategija - pristup LEADER	500,000.00	400,000.00	400,000.00	500,000.00	500,000.00	2,300,000.00	80%

6. Ulaganja u ruralnu javnu infrastrukturu	-	-	200,000.00	200,000.00	200,000.00	600,000.00	100%
7. Diverzifikacija farmi i razvoj biznisa-poslovanja	5,127,000.00	5,127,000.00	5,127,000.00	5,127,000.00	5,127,000.00	25,635,000.00	65%
8. Poboljšanje obuka-treninga	-	-	200,000.00	200,000.00	200,000.00	600,000.00	100%
9. Tehnička pomoć	-	200,000.00	200,000.00	200,000.00	200,000.00	800,000.00	100%
10. Proširene usluge /savetodavne	-	200,000.00	200,000.00	200,000.00	200,000.00	800,000.00	100%
11. Podizanje i zaštita šuma	-	-	200,000.00	200,000.00	200,000.00	600,000.00	100%
12. Finansijski instrument	-	-	-	200,000.00	200,000.00	400,000.00	100%
13. Inovacije i transfer znanja	-	-	200,000.00	200,000.00	200,000.00	600,000.00	100%
Total-ukupno	24,627,000.00	24,627,000.00	24,627,000.00	26,427,000.00	26,427,000.00	126,735,000.00	

Tabela 35.Indikativna alokacija budžeta prema meri u evrima, 2023-2027

7.3 Indikativna alokacija budžeta prema meri u evrima, 2023-2027			
Indikativna raspodela budžeta prema meri u evrima, 2023-2027	Potpuna javna podrška	Privatni doprinos	Ukupni troškovi
1. Ulaganja u fizička sredstva porodičnih poljoprivrednih gazdinstava	73,885,000	49,256,667	123,141,667
2. Podržavanje stvaranja grupa proizvođača	1,400,000	0.00	1,400,000
3. Ulaganja u fizička sredstva za preradu i trgovanje prerađenih proizvoda i ribljih	18,500,000	18,500,000	37,000,000

4. Poljoprivredno-ekološko-klimatske mere i organska poljoprivreda	900,000	0.00	900,000
5. Sprovođenje lokalnih razvojnih strategija – pristup LEADER	1,500,000	375,000	1,875,000
6. Ulaganja u ruralnu javnu infrastrukturu	750,000	0.00	750,000
7. Diverzifikacija farmi i razvoj biznisa-poslovanja	26,000,000	14,000,000	40,000,000
8. Poboljšanje obuka-treninga	600,000	0	600,000
9. Tehnička pomoć	800,000	0	800,000
10. Proširene usluge / savetodavne	800,000	0	800,000
11. Podizanje i zaštita šuma	600,000	0	600,000
12. Finansijski instrument	400,000	0	400,000
13. Inovacije i transfer znanja	600,000	0	600,000
Total-ukupno	126,735,000	82,131,667	208,866,667

7.4. Indikativni budžet u okviru mera Programa 2023-27 za praćenje

7.4. Indikativni budžet u okviru mera Programa 2023-27 za praćenje	2023	2024	2025	2026	2027	2023-2027	EUR / %
Tehnička pomoć		200,000	200,000	300,000	300,000	800,000	100
Total-ukupno		200,000	200,000	300,000	300,000	800,000	100

8. OPIS ODABRANIH MERA

Ciljevi Programa za poljoprivredu i ruralni razvoj imaju za cilj da se ostvare kroz sprovođenje 13 mera identifikovanih prema SVOT analizi. Implementacija RRP-a će početi finansiranjem državnog budžeta koji je usmjeren na IPARD III program i doprinose drugih donatora.

Tabela 36: Vremenski plan početka sprovođenja mera PPRR-a

Mere	Period programiranja	Indikativni plan početka sprovođenja mera
1. Ulaganja u fizička sredstva porodičnih poljoprivrednih gazdinstava	2023-27	2023-27
2. Podržavanje stvaranja grupa proizvođača	2023-27	2024 -27
3. Ulaganja u fizička sredstva za preradu i trgovanje prerađenih proizvoda i ribljih	2023-27	2023-27
4. Poljoprivredno-ekološko-klimatske mere i organska poljoprivreda	2023-27	2026-27
5. Sprovođenje lokalnih razvojnih strategija – pristup LEADER	2023-27	2023-27
6. Ulaganja u ruralnu javnu infrastrukturu	2023-27	2025-27
7. Diverzifikacija farmi i razvoj biznisa-poslovanja	2023-27	2023-27
8. Poboljšanje obuka-treninga	2023-27	2025-27
9. Tehnička pomoć	2023-27	2024-27
10. Savetodavne usluge	2023-27	2024-27
11. Podizanje i zaštita šuma	2023-27	2025-27
12. Finansijski instrument	2023-27	2026-27
13. Inovacije i transfer znanja	2023-27	2026-27

Od 13 pripremljenih mera, četiri mere (M1, M3, M5 i M7) počeće da se realizuju već 2022. godine, ostale mere će početi da se realizuju postepeno po indikativnom kalendaru u zavisnosti od povećanja budžeta, priprema zakonske regulative i podizanje kapaciteta za sprovođenje ovih mera.

Mera 12 Finansijski instrumenti i mera 13 Inovacije i transfer znanja su nove mere koje, iako su uključene, treba da budu pripremljene pre nego što budu spremne za primenu. Očekuje se da će poziv za ove dve mere (12 i 13) biti raspisan najkasnije 2026. godine.

Opšti zahtevi koji se primenjuju na sve mere osim ako nije drugačije napisano u konkretnoj mjeri

8.1.1 Opšti zahtevi koji se primenjuju na sve mere osim ako nije drugačije navedeno u konkretnoj mjeri

- Nivo podrške, minimum i maksimum svih prihvatljivih troškova;
- Pravila prihvatljivosti: prihvatljivi aplikanti, prihvatljive investicije/aktivnosti, prihvatljivi troškovi;
- Kriterijumi odabira;
- Procedure za primenu, uključujući odredbe za administrativnu kontrolu i kontrolu podobnosti, verifikaciju isplativosti ulaganja;
- Dokumenti potrebni za dokazivanje podobnosti kandidata i ulaganja, kao i prioriteta u sistemu selekcije;
- Procedure ugovaranja i odredbe za kompletiranje i izmenu ugovora.
- Obaveza da se investicija ne menja u periodu od najmanje 5 godina nakon završetka projekta;
- Objavljivanje imena korisnika, obaveza javnosti i vidljivosti; kao i
- Kaznene mere u slučaju nepoštovanja uslova predviđenih pre i posle realizacije projekta.

Agencija za razvoj poljoprivrede (ARP) će u saradnji sa UT-MP izraditi šablone za prijavne formulare i poslovne planove i dati smernice za njihovu pripremu; standardni ugovori, takođe će biti obezbeđenesmernice za farmere za svaku mjeru.

8.1.2 Prihvatljivi aplikanti za podršku

- Poljoprivredne gazdinstva/ fizička i pravna lica upisana u registar poljoprivrednih gazdinstava u skladu sa Zakonom br.08/L-072 za poljoprivredi i ruralnom razvoju i Zakonom br.06/L-016 o privrednim društvima;
- Operateri prehrambene industrije koji prerađuju i prometuju poljoprivrednim proizvodima registrovani po Zakonu br.04/L-2020 o stranim ulaganjima, Zakonu br.08/L-120 o hrani i Zakonu br.06/L-016 o privrednim društvima;
- Lokalne akcione grupe registrovane u MUP-u na osnovu Zakona o poljoprivredi i ruralnom ra

- Organizacije proizvođača priznate od strane nadležnog organa Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja u skladu sa Zakonom br. 08/L-072 o poljoprivredi i ruralnom razvoju zvuoju i Zakonom Br.06/L-043 o slobodi udruživanja u nevladine organizacije.

8.1.3 Zahtevi za apliciranje za podršku

Opšti zahtevi u nastavku se sprovode, osim ako se drugačije ne zahteva u opisu mere. Svi aplikanti koji apliciraju za podršku iz PRR 2023-27 moraju podneti prijavne formulare izdate od Agencije za razvoj poljoprivrede za posebne mere i popuniti potrebnu dokumentaciju. Prijava mora da sadrži prihvatljive aktivnosti i troškove vezane za projekat za koji se aplicira. Podnositelj prijave se može prijaviti na različite mere Programa. Međutim, podnositelj se može prijaviti samo jednom u okviru mere/podmere u roku/pozivu za prijavu. Ako je prijava odobrena, podnositelj mora da završi ovaj projekat pre nego što se prijavi za sledeći projekat.

8.1.4 Uslovi u nastavku će se tražiti za sprovođenje mera programa:

- (a) U slučaju aktivnosti izgradnje/rekonstrukcije/proširenja/podnosioci zahteva moraju dostaviti kopije projektnih crteža i procenjene cene radova i predviđenog materijala;
- (b) Aktivnosti izgradnje/rekonstrukcije/proširenja moraju biti u skladu sa utvrđenim standardima opštine u skladu sa urbanističkim i prostornim planovima i/ili drugim važećim standardima opštine;
- (c) Podnositelj zahteva mora dokazati da poseduje zemljište/zgradu u kojoj će se investirati ili da ga je iznajmio najmanje 10 godina od dana podnošenja zahteva. U slučaju investicija koje podrazumevaju izgradnju/rekonstrukciju/proširenje, unapređenje navodnjavanja ili sadnju višegodišnjih zasada, podnositelj zahteva mora da dokaže vlasništvo nad zemljištem/zgradom u vezi sa predmetnom investicijom ili pravo korišćenja u trajanju od najmanje 10 godina počev od godine podnošenja zahteva (osim ako je drugačije navedeno u konkretnoj meri).

U slučaju zemljišta koje je zakupila Kosovska agencija za šumarstvo, ugovori mogu biti na kraći period u skladu sa ugovorom koji podnositelj zahteva ima sa Kosovskom agencijom za šumarstvo. Šumsko zemljište (prema vlasničkom listu) se ne prihvata kao poljoprivredno zemljište. Zemljište koje je privatizovala KAP, a koje se u imovinskom listu pojavljuje kao „zemljište dato u zakup na 99 godina“ tretira se kao zemljište u vlasništvu privatizatora;

- (d) podnositelj zahteva ne sme da ima neizmirene dugove prema državi; fiskalne obaveze, porez na imovinu ili prihod ili bilo koju drugu obavezu prema državi.

8.1.5 Plaćanje rata i avansa za podršku investicija

Realizacija projekta i početak investicija može se obaviti tek nakon potpisivanja ugovora sa ARP-om. Isplata javne pomoći će se vršiti na osnovu zahteva za isplatu i uslova predviđenih ugovorom.

Plaćanje se može izvršiti u dve rate, prvi deo javne podrške u iznosu od 50% ili više (kako će biti odlučeno administrativnim uputstvom ministarstva) vrši se u vidu avansa nakon potpisivanja ugovora sa korisnik na njegov zahtev, uz obezbeđenje bankarske garancije, dok će preostali deo uplate biti uplaćen nakon provere završetka opštег ulaganja. Ako korisnik nije tražio avans, onda se puna uplata vrši nakon verifikacije završetka opšte investicije.

Bankarska garancija se mora obezbediti samo za akontaciju od 50% javne podrške, odnosno do konačne odluke o prihvatanju plaćanja ili odbijanju plaćanja.

8.1.6 Finansijski uslovi

Investicija za koju je korisnik dobio podršku ne sme se suštinski promeniti u roku od pet godina od datuma prijema konačne uplate. Značajne promene u investiciji su one koje rezultiraju:

- Prekid ili premeštanje proizvodne delatnosti u oblast koja nije pokrivena programom.
- Promene vlasničke strukture, koje subjektu ili javnom organu daju nezasluženu prednost, ili
- Sadržajna promena koja utiče na prirodu, ciljeve ili uslove implementacije koja rezultira promenom početnih ciljeva.
- U slučaju vanrednih situacija koje mogu uticati na investiciju usled elementarnih nepogoda, korisnik mora da obavesti ARP u rokovima, prema ugovoru koji su potpisale obe strane.
- Korisnici su dužni da čuvaju sve podatke i dokumente najmanje pet godina nakon implementacije projekta, kao i da sarađuju sa službenicima MPŠRR/ARP kako bi pružili sve informacije koje zahteva MPŠRR/ARP ili od Evropske komisije u slučaju korišćenja IPARD sredstava. Službenici MPŠRR/ARP i/ili Evropske komisije su ovlašćeni da kontrolišu i revidiraju implementaciju projekata. Uslovi i obaveze finansiranja biće detaljnije definisani ugovorom između korisnika i ARP.

U slučaju kršenja navedenih odredbi, ARP mora odmah obavestiti stranu o kršenju ugovora, a pravna kancelarija ARP-a mora pokrenuti pravne postupke u skladu sa važećim zakonodavstvom.

8.1.7 Investicije prihvatljive za podršku

(a) izgradnja/proširenje/obnova nepokretne imovine;

- (b) kupovina novih mašina i opreme, uključujući kompjuterski softver po tržišnim cenama;
- (c) kupovina sadnica višegodišnjih biljaka;
- (d) Opšti troškovi koji se odnose na troškove iz tačaka (a), (b) i (c) koji uključuju troškove za usluge arhitekata i inženjera i konsultantske usluge, studije izvodljivosti, troškove za dobijanje dozvola i licenci. Opšti troškovi ne mogu prelaziti 10% ukupnih troškova prihvatljivih investicija. Prihvatljivim za sufinansiranje smatraju se samo troškovi nastali nakon potpisivanja ugovora između korisnika i ARP-a, sa izuzetkom opštih troškova koji su takođe prihvatljivi pre potpisivanja ugovora, ali samo za odabrane podnosioce zahteva;

Rashodi za aktivnosti informisanja i publiciteta na nivou projekta smatraju se prihvatljivim za sufinansiranje ako su u skladu sa pravilima javnosti i vidljivosti koji se primenjuju na program;

Nijedna vrsta investicije nije prihvaćena da se finansira pre nego što prođe puni period amortizacije te investicije (oprema, mašine, zgrade, itd.). AZHB mora da vodi spisak investicija za svakog farmera i tokom evaluacije aplikacije u tekucoj godini mora biti podvrgnut unakrsnoj proveri u prethodnih 10 godina za istu investiciju za istog korisnika.

Korisnik mora da obezbedi detaljnu dokumentaciju koja opravdava verodostojnost i valjanost troškova sa zahtevom za isplatu predstavljenom u ARP. ARP je odgovoran za proveru autentičnosti i validnosti troškova. U vodiču za poljoprivrednike, ARP objavljuje kriterijume za izbor i potrebnu dokumentaciju za opravdanost troškova od strane podnosioca zahteva/korisnika. Navedena lista prihvatljivih troškova biće dostavljena farmama kao aneks smernice za podnosioce zahteva.

8.1.8 Neprihvatljivi troškovi u okviru Programa:

- (a) porezi-takse, uključujući PDV; sa izuzetkom PDV-a nepovratnog za fizička lica i preduzeća koja ne prijavljuju PDV;
- (b) carinske takse i akcize;
- (c) kupovinu i zakup zemljišta i postojećih zgrada;
- (d) kazne, novčane kazne i troškovi sudskog postupka;
- (e) operativni troškovi;
- (f) mašine i oprema korišćene;
- (g) bankarske obaveze, kamate, troškovi žiranta i slične obaveze;
- (h) kursne troškove, obaveze i gubitke od kursa, kao i druge finansijske troškove;
- (i) doprinosi u naturi;
- (j) kupovinu poljoprivrednih inputa, životinja, jednogodišnjih biljaka i njihovu sadnju;

(k) troškovi održavanja i amortizacije;

(l) troškovi za plate osoblja zaposlenog za aktivnosti upravljanja, implementacije, praćenja i kontrole;

Izdaci iz tačaka (c) i (e) sem kupovine zemljista su prihvatljivi u okviru mere „Sprovođenje lokalnih razvojnih strategija - pristup LEADER“, „unapređenje obuke“ i „Podrška stvaranju grupa proizvođača“.

8.2 Upravni postupak

Implementacija mera u okviru ovog Programa počinje pozivima za podnošenje prijava koje objavljuje ARP.

Prijava se vrši preko onlajn veb-modula na sajtu AZHB vvv.azhb-ks.net u kome se nalazi link „prijavi se onlajn“ koji šalje na modul za onlajn prijavu.

U veb-modulu projekat se registruje i postavlja (upload-otpremiti neophodnu dokumentaciju za prijavu).

Potrebna dokumenta za prijavu (uključujući formulare za prijavu, listu potrebnih dokumenata, kao i predloge projekta i modele biznis plana, uključujući uputstva za popunjavanje obrazaca i druga uputstva za korisnike) objavljuju se u elektronskom obliku na sajt Agencije za razvoj poljoprivrede MPŠRR-a i može se štampati kao priručnik, kao fizička kopija.

Agencija za razvoj poljoprivrede obrađuje prijave primljene na odobrenje u skladu sa internim procedurama Agencije za razvoj poljoprivrede, poštujući pravila zaštite podataka o ličnosti u skladu sa važećim odredbama.

8.2.1 Administrativne kontrole

Nakon otvaranja aplikacije, prvo se sprovodi administrativna kontrola, u kom slučaju se proverava ispunjenost osnovnih uslova prihvatljivosti (kao što su tip korisnika i vrsta prihvatljivih ulaganja) ako aplikacija sadrži sve neophodne obavezne propratne dokumente. Pored administrativne kontrole, proverava se i ispunjenost kriterijuma prihvatljivosti.

8.2.2 Verifikacija prihvatljivih troškova i procena ekonomске i finansijske održivosti

Popunjene prijave podležu daljoj proceni prihvatljivih troškova i proceni ekonomске i finansijske održivosti. Prihvatljivost troškova proverava se upoređivanjem sa referentnim cenama koje odobrava ARP ili sa ponudama sa tržišta. Vrednost prihvatljivih troškova se dalje proverava ukoliko odgovara tržišnoj vrednosti relevantnih artikala dokazanih kroz tri različite ponude dobavljača (za robu vrednu više od 10.000€), u poređenju sa referentnim vrednostima koje je utvrdila Agencija za razvoj poljoprivrede.

Ukupan iznos prihvatljivih troškova projekta se procenjuje i upoređuje sa primenjivim minimalnim i maksimalnim pragovima projekta definisanim za meru. Ukoliko je ukupan

iznos prihvatljivih troškova ispod minimalnog, projekat se odbija. Ako je vrednost projekta iznad praga, projekat ostaje prihvatljiv, dok svaka vrednost koja prelazi prag mora biti u potpunosti podržana od strane korisnika.

Procene ekonomsko-finansijske održivosti vrše se za projekte koji ispunjavaju uslove prihvatljivosti i koje imaju kompletну dokumentaciju. Procena se vrši po metodologiji Agencije za razvoj poljoprivrede za kriterijume ekonomске i finansijske održivosti.

8.2.3 Provere na terenu (na licu mesta)

Projekti odabrani za finansiranje podležu terenskoj proveri (na licu mesta) radi provere stvarnog stanja investicionih predloga, ukoliko podaci u dostavljenoj dokumentaciji odgovaraju stvarnom stanju i drugim merama. Najmanje 2 inspekcije na licu mesta su obavezne: jedna pre odobrenja projekta i jedna pre odobrenja plaćanja.

8.2.4 Kriterijumi za odabir i rangiranje projekata/bodovanje

Upravljačko telo je odgovorno za utvrđivanje kriterijuma podobnosti i kriterijuma odabira.

Kriterijumi za odabir su uslovi koje UT mora da utvrdi kako bi se osigurali prioriteti finansiranja najboljih projekata koji se odnose na potrebe identifikovane u sektorskoj analizi, SWOT analizi i ciljevima definisanim u PRR 2022-27. Kriterijumi za odabir moraju biti u skladu sa ciljevima, i primenjivati se na transparentan način tokom programskog perioda i imati za cilj da obezbede jednak tretman kandidata, bolje korišćenje finansijskih sredstava i orijentaciju mera u skladu sa prioritetima ruralnog razvoja zemlje. Kriterijumi za odabir moraju biti jasno definisani pre nego što proces prijave počne da bi se obezbedio jednak tretman svih potencijalnih kandidata.

Projekat/aplikacija se može izabrati za podršku samo ako dostigne minimalni prag iznad 50 poena. Minimalni prag je postavljen kako bi se osiguralo da podržani projekti donose dovoljnu dodatnu vrednost sektoru.

Upravljački organi mogu da biraju između dva pristupa:

- 1) Pristup 1 – puna lista kriterijuma za izbor sa predloženom dodelom bodova je uključena u PPGR ispod opisa svake mere. Sve izmene se mogu izvršiti izmenom programa.
- 2) Pristup 2 – Upravljačka tela treba da daju samo opšti pregled ili principe kriterijuma za izbor, ostavljajući detaljnu listu kriterijuma za izbor Odboru za monitoring , na osnovu predloga koji je pripremilo Upravno telo, u saradnji sa APR, mora biti pripremljen pre odobrenja PPGR 2023-27 od strane Odboru za monitoring.

8.2.5 Odobrenje projekta i ugovaranje

Postupak odobravanja ne bi trebalo da bude duži od 3 meseca od datuma zatvaranja prijave. Ako su projekat ili zahtev ocenjivali specijalne službe(relevantni eksper za sektor), ispitivanje projekta ili zahteva se odlaže dok posebne službe ne donešu zaključke.

Podnositelj prijave se obaveštava o njegovom/njenom odobrenom predlogu kroz odluku o odobravanju zahteva/prijave koju je izdao (ARP). Uz odluku, podnositelj prijave se poziva da potpiše ugovor o sufinansiranju projekta u roku od 5 dana od dana prijema odluke, odnosno poziva. Uz poziv za potpisivanje ugovora prilaže se najmanje 4 primerka ugovora.

Ocena-evaluacija prijava mora početi ne kasnije od 7 dana nakon zatvaranja roka za prijavu.

8.2.6 Odbijanje projekata

Aplikanti će biti odbijeni u slučaju:

- Dokumentaciju nema kompletirano;
- Ne uspevaju da ispune kriterijume prihvatljivosti;
- Troškovi se ne mogu potvrditi kao prihvatljivi;
- Projekat nije ekonomski održiv prema ARP-u;
- U slučaju prevare u bilo kojoj fazi postupka;
- Ako projekat finansiran javnom podrškom nije funkcionalan prema projektu/biznis planu i ugovoru;
- U slučaju nepoštovanja uslova ugovora za finansiranje ugovora;
- Podnosioci prijava za javnu investiciju će takođe biti odbijeni ako ne završe proces nabavke u skladu sa važećim pravilima nabavke.
- Podnositelj prijave se obaveštava o odbijanju njegovog/njenog projekta odlukom o odbijanju koju donosi Agencija za razvoj poljoprivrede. Odluka o odbijanju sadrži razloge za odbijanje.

Podnositelj zahteva ima pravo žalbe na rešenje o odbijanju koje je donela Agencija za razvoj poljoprivrede. Procedura žalbe će biti objašnjena u Smernicama za podnosioce prijava.

8.2.7 Implementacija projekta

Projekat počinje da se realizuje nakon potpisivanja ugovora o sufinansiranju i može trajati do 2 godine, u zavisnosti od specifičnosti investicije . AZhb može delegirati određena ovlašćenja za sprovođenje programa na delegirajuće organe putem pisanog ugovora. Ni pod kojim okolnostima se proces ugoveravanja korisnika i izvršenja placanja ne može delegirati. AZHB ostaje odgovoran za pravne implementacije programa od strane delegiranih organa. AZHB treba da zatraži izveštaje od delegirajućeg tela o napretku implementacije programa. Ako ima konstrukcija, moram da predočim izveštaj tehničkog nadzora.

8.2.8 Odobrenje plaćanja

Isplata krajnjem korisniku će se izvršiti na osnovu zahteva za plaćanje, na osnovu izjava o izdacima koje je sačinio korisnik i dokazanih originalnim fakturama.

Zahtev za plaćanje i prateća dokumenta podležu konačnoj proveri prihvatljivosti . Prihvatljivost nastalih troškova proveravac će se u skladu sa dokumentima, odredbama ugovora i proverama na terenu pre nego što se isplata odobri.

Nakon odobrenja, uplata će biti izvršena u lokalnoj valuti računa krajnjeg korisnika ili njegovih potpisnika. Neće se vršiti isplata korisnicima za koje se utvrdi da su stvorili veštačke uslove za dobijanje projekta.

8.2.9 Ek-post kontrole

Svi projekti podržani Programom ruralnog razvoja podležu naknadnoj kontroli u periodu od 5 godina od poslednje uplate. Tokom ovog perioda, ARP mora da izvrši provere kako bi potvrdio usklađenost sa kriterijumima podobnosti i kriterijumima za izbor. Tokom perioda naknadnog praćenja/kontrole, korisnik je dužan da održava investiciju i omogući pristup službenim licima u slučaju kontrole.

U slučaju nepoštovanja realizacije projekta prema ugovoru od strane korisnika, ARP je u obavezi da zatraži povraćaj dela sufinsansiranja iz programa (javni novac).

U slučaju manjih neslaganja koje korisnici mogu lako ispraviti, može se dati vremenski period za poboljšanja. (detalje dati u operativnom postupku naknadnih inspekcija ex-post ARP-a).

8.3 OPIS PREMA MERAMA

8.3.1 MERA 1 ULAGANJA U FIZIČKA IMOVINA POLJOPRIVREDNIH PEKONOMIJA

1. Pravni osnov

- Zakon br.08/l-072 za Poljoprivredu i Ruralni Razvoj (Sluzbeni list Republike Kosova/ Br. 8/ 29 mart 2023,
- Strategija za Poljoprivredu i Ruralni Razvoj 2022-2028, odluka Vlade Republike KosovaBr.12/50, datuma: 23.12.2021 za usvajanje
- Zakon Br. 03/L-048 za Rukovodjenje Javnih Financija i Odgovornosti(Sluzbeni list Republike Kosova/ Br. 27/03 juli 2008).

2. Obrazloženje

Poljoprivredni sektor na Kosovu igra veoma važnu ulogu u obezbeđivanju mogućnosti za zapošljavanje i stvaranju prihoda.

Uprkos svim ulaganjima u sektor poljoprivrede tokom proteklog perioda 2014-2020, nepovoljna struktura gazdinstava, mala gazdinstva, nekonkurentni proizvođači, slaba povezanost sa tržištem su neki od faktora koji koče razvoj sektora i sprečiti sektor da ispunji svoj puni proizvodni potencijal.

Analiza konkurentnosti kosovske poljoprivrede pokazuje da trenutno samo mali deo farmi može da se takmiči na regionalnom, EU-a i međunarodnom tržištu. Glavni uzroci ove niske konkurentnosti su mala veličina većine poljoprivrednih preduzeća, usitnjenošnijost njihovog zemljišta, stare zgrade i oprema, nedostatak finansijskih sredstava za investicije i nizak nivo znanja o savremenoj tehnologiji proizvodnje. Pored toga, većina farmi ne ispunjava standarde EU za bezbednost i higijenu hrane, dobrobit životinja i zaštitu životne sredine.

S obzirom na činjenicu da je većina gazdinstava veoma mala, čini se razumnim podsticati horizontalnu saradnju između farmera u vidu saradnje proizvođača, koja može da izgradi osnovu za naknadne organizacije proizvođača, odnosno udruženja proizvođača, ali i za vertikalnu integraciju poljoprivrednika, za primer u tržišnim vezama putem ugovora o snabdevanju.

U cilju unapređenja metoda rada i implementacije kvalitetnih inputa, podsticaće se mladi poljoprivrednici od 18 do 40 godina, koji predstavljaju osnovu za savremeni i inovativni poljoprivredni sektor.

Na osnovu ovog razmatranja, ali i komparativne prednosti koje Kosovo ima u nekoliko sektora kao što su: voće, povrće (uključujući krompir), mleko, meso, grožđe i jaja. Mere će

se fokusirati na podršku investicijama u povećanje konkurentnosti, u nove tehnologije i dostizanje standarda EU-a.

2.1 Sektor voća

Kao rezultat dobrih uslova gajenja u mnogim regionima Kosova se uzgaja voće, proizvodnja voća ima dugu tradiciju. Voće čini značajan deo obradive površine i zauzima oko 2.4 % njene površine.

Iako je lokalna proizvodnja u većini proizvoda poslednjih godina povećana, i dalje postoji potreba za samoodrživanjem za svežu potrošnju, ali i za zadovoljavanje potreba agro-prerađivačke industrije, što ostavlja prostor za proširenje površina sa intenzivnom proizvodnjom voća.

Voće se često proizvodi na prilično malim površinama i zahteva puno rada; ovo odgovara trenutnoj situaciji visoke nezaposlenosti.

Mehanizacija je na niskom nivou zbog malih površina parcela, ali i zbog nedostatka finansijskih sredstava. Traktori, plugovi, prikolice su stari i samo veliki farmeri mogu da priuštite mašine poput dobrih prskalica ili mehanizacija za berbu. Situacija je bolja u slučaju većih poljoprivrednika sa savremenim voćnjacima od 5 ha i više.

Trenutno se proizvođači voća suočavaju sa nekoliko problema, kao što su stari voćnjaci i sorte lošeg kvaliteta, nedostatak mogućnosti za navodnjavanje, nedostatak sistema/mreža za zaštitu od grada, nedostatak skladišta za skladištenje voća, loša oprema za sortiranje i pakovanje za promet voća. Tržište zahteva stalne i konstantne količine voća visokog kvaliteta. Dakle, ova podmerna uglavnom ima za cilj intenziviranje proizvodnje voća na širem prostoru i postizanje visokih standarda kvaliteta proizvoda. Predviđeni korisnici ove podmere su ekonomski isplativa gazdinstva sa tržišno orijentisanom proizvodnjom.

Podmere će se fokusirati na poboljšanje efikasnosti proizvodnje, podršku uspostavljanju/rehabilitaciji novih površina za voćnjake, modernizaciju opreme za uzgoj, sistema za navodnjavanje koji štede vodu, sistema protivgradne zaštite i mašinerije koje se koriste na farmi za poboljšanje efikasnosti na farmi kao i opšte poboljšanje standarda.

Skladišni prostori za voće na licu mesta su ograničeni i ako postoje poljoprivrednici koji imaju takve kapacitete, onda samo veliki farmeri. Mali farmeri nemaju hladnjače i frižidere, jer su preskupi za male vlasnike.

Tako kao i objekti skladišta, i kapaciteti za pakovanje i sortiranje nedostaju.

Biće podržana izgradnja i unapređenje objekata za aktivnosti posle berbe. Takođe će biti podržana dalja ulaganja u korišćenje obnovljive energije.

2.2 Sektor povrća i plastenika (uključujući krompir)

Povrće je veoma značajna i perspektivna kultura na Kosovu. Tradicija gajenja povrća i dobri klimatski uslovi donose prihod i najmanjim poljoprivrednicima. Iako su perspektivne kulture, proizvodnja povrća nije na zadovoljavajućem nivou zbog niskog stepena korišćenja mehanizma i kvalitetnih inputa.

Sektor povrća, sa površinom od 19,399 ha, pokriva skoro duplo veću površinu od sektora voća. Glavno povrće koje se proizvodi su: krompir, paprika, pasulj, bundeva, luk, lubenica, kupus, paradajz, krastavac, dinja itd.

Sektor povrća ima mali broj komercijalnih uzgajivača kojima uglavnom dominiraju polukomercijalni i egzistencijalni uzgajivači.

Ukupno, površina uzgoja svih vrsta povrća je slična tokom godina. Uprkos dobrim klimatskim uslovima, prinos povrća, posebno na otvorenim poljima, ostaje nizak, a to nije samo rezultat strukture gazdinstava – malih gazdinstava sa velikom fragmentacijom zemljišta – već i zastarele proizvodne tehnologije.

Sektor dominiran od malih privatnih gazdinstva, sa niskom produktivnošću i prinosom, kao i neefikasnim lancima snabdevanja, sa visokim troškovima sakupljanja i logistike. Trgovina svežim povrćem se često obavlja bez odgovarajuće ambalaže i bez klasifikacije proizvoda.

Proizvodnja u plastenicima: Površine pod zasadima u plastenicima su povećane za 15 ha od 2020. do 2021. godine. Kulture koje dominiraju u gajenju u plastenicima tokom 2021. godine su: paprika sa 168,13 ha, paradajz sa 171,85 ha i krastavac sa 102,03 ha. Paprika, paradajz i krastavac su dominantne kulture u gajenju u staklenicima.

Trenutno je ukupna površina plastenika 562ha, a važan faktor ovog brzog širenja plastenika je značajna intervencija vlade. Nažalost, raspodela državnih sredstava za izgradnju plastenika nije uzela u obzir nijedan geografski kriterijum.

Problem proizvodnje u plastenicima na Kosovu je uključivanje ograničenog broja poljoprivrednih kultura koje se gaje u plastenicima; glavno povrće su paradajz i krastavci, dok je drugo zelena salata. Druge dobre opcije su: uzgoj paprike, patlidžana, bundeve, dinje. Dobar potencijal za uzgoj u plastenicima je i jagoda.

U okviru ove podmere biće obezbeđena podrška izgradnji trajnih plastenika za proizvodnju bobičaastih-vlastelinskih voća i povrća, kao i izgradnja skladišta za posle berbe obrade za skladištenje voća i povrća. Potrebe za svežim voćem i povrćem tokom cele godine su sve veće. Ovaj nedostatak na tržištu se najbolje može popuniti proizvodnjom u zatvorenim/zaštićenim prostorijama. Proizvodnja u staklenicima je intenzivna na malim površinama koje zahtevaju relativno veliku radnu snagu.

Kosovsko tržište se snabdeva svežim voćem i povrćem tokom cele godine, uglavnom uvezenim iz različitih zemalja. Povećanje površina staklenika takođe doprinosi zameni

uvoznih proizvoda domaćim proizvodima, čime se takođe poboljšava negativni trgovinski bilans zemlje.

2.3 Sektor mesa

Pod sector mesa smatra se da ima dobar potencijal, jer je potražnja za mesnim proizvodima velika. Mali broj farmi je usmeren na intenzivan tov sa malim brojem grla. Većina mesa koje se koristi za preradu je iz uvoza, a u mesarima se prodaje samo sveže domaće meso. Govedina je najtraženija vrsta mesa na Kosovu, zatim je živina i jagnjetina.

Govedina se tradicionalno smatra nusproizvodom mlečnog sektora. Sva telad dolaze sa farmi proizvodnog mleka, tj. ne postoji kompletan i specijalizovan lanac snabdevanja mesom. Štale za tov su uglavnom objekti preuređeni iz objekata za proizvodnju mleka ili objekti koje su sami mali farmeri izgradili. Sektorom proizvodnje mesa na Kosovu dominiraju postojeće farme sa stadiма manjim od 9 grla. U 2019. godini, lokalne farme goveda su snabdevale 54% potreba kosovskog tržišta za govedinom, dok je ostatak od oko 46% bio iz uvoza. U 2021. godini, lokalne farme goveda su snabdevale 44% potreba kosovskog tržišta za govedinom, dok je ostatak od oko 56% bio uvezen.

Proizvodnja živinskog mesa je trenutno veoma niska i proizvodnja je opala poslednjih godina. Lanac marketinga živinskog mesa na Kosovu nije organizovan. Jedan od najvećih proizvođača pilećeg mesa prodaje preko prodajnih mesta koje organizuje sam proizvođač.

Sa ekonomskim rastom, očekuje se povećanje potražnje za potrošnjom svežeg mesa i mesnih proizvoda na Kosovu. Uvoz mesa i iznutrica je u stalnom porastu. Povećanje uvoza u 2021. godini iznosilo je 28,7% u odnosu na 2020. godinu. Domaća proizvodnja svih kategorija mesa je relativno mala u odnosu na potrebe domaćeg tržišta.

Uzgajivačima goveda za meso takođe su potrebna ulaganja u štale i prateće objekte. Ulaganja u poljoprivredne mašine za proizvodnju stočne hrane i ulaganja u upravljanje otpadom i stajnjakom su takođe prioritet. Postoji potreba za izgradnjom novih modernih štala i farmskih objekata za uzgoj mesnih životinja u skladu sa postojećim standardima zaštite životinja i životne sredine. Poljoprivredna oprema kao što su: sistem vodosnabdevanja, sistem za ishranu, stajsko uklanjanje stajnjaka, poljoprivredna mehanizacija je neophodna, posebno za proizvodnju, skladištenje, pripremu, upotrebu i distribuciju stočne hrane.

Značaj sektora svinja na Kosovu i dalje ostaje nizak u poređenju sa drugim sektorima stočarstva, gde kategorija svinja čini samo 8% ukupnog broja životinja.

Prema Popisu poljoprivrede (2014), na Kosovu postoji 6.302 poljoprivredna gazdinstva koja drže 34.188 svinja ili u proseku 5 grla po poljoprivrednom gazdinstvu. U 2021. godini

broj svinja dostiže 47.384 grla. Većini ovih privreda potrebna su ulaganja u moderne štale i prateće objekte kako bi se povećao broj i poboljšali uslovi za zdravlje i dobrobit životinja.

2.4 Sektor mleka

Kravljie mleko je najvažniji stočarski proizvod. Poslednjih godina uloženi su naporci da se proizvodnja mleka premesti sa proizvodnje za potrebe porodice u proizvodnju za tržište.

Poboljšanjem uslova za uzgoj, primenom dobre poljoprivredne prakse u farmama mleka, povećaće se proizvodni kapacitet farmi i biće visok kvalitet.

Nezadovoljavajući kvalitet svežeg mleka podstakao je MPŠRR da primeni šemu direktnih plaćanja za kvalitet mleka. Još uvek ima dosta prostora za unapređenje fizičke imovine kao što su bolji objekti, modernija oprema štala, bolji i moderniji sistemi za mužu.

Stvaranjem novih sabirnih centara za farmere sa opremom za hlađenje mleka povećaće se efikasnost sakupljanja mleka i poboljšati kvalitet mleka.

Iako neka sabirna mesta ispunjavaju standarde bezbednosti hrane, i dalje su im potrebna ulaganja da bi se dostigli i povećali standardi bezbednosti hrane.

Paralelno sa intenziviranjem proizvodnje, mora se zaštititi i životna sredina od negativnog uticaja proizvodnje. U cilju zaštite podzemnih voda od zagađivanja tečnim stajnjakom, graditelji novih štala dužni su da izgrade skladište stajnjaka.

Proizvodnja mleka od sitnih preživara (ovce, koze) je uglavnom zatvoren ciklus, od proizvodnje mleka, do prerade sira i prodaje (marketinga) na farmi. Samo nekoliko farmi je komercijalno, dok su većina proizvođača malih preživara male farme sa uglavnom tradicionalnim praksama uzgoja životinja. Nedovoljni naporci za razvoj i modernizaciju farmi; sporo prihvatanje tehnologije (npr. upotreba opreme za mužu); Neadekvatan smeštaj za životinje, obično loša dobrobit. Ovaj sektor ima veliku potrebu za ulaganjima u modernizaciju štala, infrastrukturnih objekata, za korišćenje sistema za mužu itd.

2.5 Sektor grožđa

Vinogradske parcele su uglavnom male, dok grožđe proizvodi iz 3,471 ha vinogradara. Prosečna veličina je 0,5 ha sa prosečnim prinosom od 7,6 t/ha. Kosovski vinograđi obuhvataju 938 hektara stonog grožđa, proizvodnju 7,435t samoodrživost 72% i 2.533 hektara sa proizvodnjom 19,091t grode za vino. Troškovi proizvodnje su veliki delom zbog starih vinograda, malih parcela i stare mehanizacije. Stono grožđe proizvedeno lokalno suočava se sa jakom konkurenjom od strane uvoza koji je dobro kategorisan i upakovani. Prioritet će imati proizvodnja stonog grožđa, ali bez zanemarivanja proizvodnje vinskog grožđa. Ulaganja u restrukturiranje i modernizaciju proizvodnje i plasmana grožđa neophodna su za konkurentnost uvoznim proizvodima.

Sektoru grožđa su potrebna specifična rešenja; za stono grožđe pravi način bi bila sadnja nove loze i presađivanje savremenih sorti bez semena, navodnjavanje kap po kap (po

potrebi), postavljanje mreža prrotiv grada i frižidera ili hladnjače za skladištenje grožđa nakon berbe.

Za vinsko grožđe, farmeri će morati da se pozabave sadnjom i presađivanjem novih vinovihvinograda, a zatim da proizvode vino u flašama sa sopstvenom etiketom.

2.6 Sektor jaja

Sektor proizvodnje jaja je relativno dobro konsolidovan. Proizvodnja jaja na komercijalnim farmama se procenjuje na oko 419.9 miliona jaja (2021), dok se u okviru porodičnih ekonomija proizvede oko 131 milion jaja, što rezultira ukupnom proizvodnjom od 351 milion jaja. Prosečna potrošnja po glavi stanovnika je izračunata na oko 239 jaja/godišnje i možemo reći da Kosovo zadovoljava oko 99% potreba za potrošnjom jaja.

Kvalitet kokoših jaja je dobar; dakle, sektor jaja ima potencijal za ekspanziju na stranom tržištu. Većina proizvođača primenjuje konvencionalni kavezni sistem. U cilju zaštite zdravlja i dobrobiti životinja i ispunjavanja evropskih standarda, ulagaće se samo u poboljšane kavezne (prema standardima EU-a) ili u podne i besplatne sisteme smeštaja na otvorenom. Da bi se poboljšala efikasnost srednjih proizvođača, prioritet će imati srednje farme sa između 5.000 i 25.000 brojlera, koji mogu da izdrže velika kretanja cena tokom godina i da se takmiče na dinamičnom tržištu.

Biće obezbeđena podrška za poboljšanje efikasnosti proizvodnje ulaganjem u bolju opremu štala i higijenu štala (ventilacija, sistem vode, sistem za sakupljanje jaja, itd.). Upravljanje stajskim đubrивom i drugim otpadom treba poboljšati, jer negativan uticaj intenzivnog stočarstva na životnu sredinu može biti veliki ako se ne postupa na odgovarajući način. Savetodavne usluge na Kosovu treba da budu poboljšane kako bi se obezbedila odgovarajuća obuka srednjim i malim proizvođačima u proizvodnji stočne hrane, radu i održavanju poluautomatskih linija za sakupljanje i kategorizaciju jaja.

3. Opšti ciljevi

- Povećanje efikasnosti, konkurentnosti i održivije poljoprivredne proizvodnje u poljoprivredno-prehrambenom sektoru, na primer, uz progresivno usklađivanje sa standardima Unije, jačanje položaja farmera u lancu ishrane i podršku mladim poljoprivrednicima u otvaranju radnih mesta.
- Poboljšanje odgovora poljoprivredno-prehrambenog sektora na javnu potražnju za visokokvalitetnom, bezbednom, hranljivom i održivom hranom, kao i optimalno dobrobit životinja.

- Da doprinese ublažavanju klimatskih promena, kao i proizvodnji održive energije i da promoviše održivo upravljanje prirodnim resursima, kao što su voda, zemljište i vazduh.

3.1 Specifični ciljevi

3.1.1 Sektor voća i povrća (uključujući krompir)

- Povećati proizvodnju voća i povrća (uključujući krompir) u komercijalne svrhe;
- Unapređenje kvaliteta u cilju ispunjavanja relevantnih nacionalnih i EU standarda;
- Modernizacija farmi korišćenjem nove opreme, savremene mehanizacije i savremenih sistema za navodnjavanje;
- Smanjenje gubitaka nakon berbe kroz ulaganja u farmu, tehnologiju skladištenja, infrastrukturu i opremu za fazu nakon žetve, uključujući kapacitete za hlađenje, sortiranje i pakovanje;
- Podrška u stvaranje novih radnih mestu na farmi;
- Očuvanje i efikasno korišćenje poljoprivrednih inputa i opreme na gazdinstvu;
- Unapređenje integracije poljoprivrednika sa kupcima poljoprivrednih proizvoda.

3.1.2 Sektor mleka i sektor mesa

- Povećana proizvodnja u specijalizovanim farmama;
- Povećanje fonda za uzgoj i rasno poboljšanje
- Unapređenje kvaliteta u cilju ispunjavanja nacionalnih i EU standarda;
- Modernizacija farmi korišćenjem nove, savremene opreme i opreme za upravljanje otpadom
- Smanjenje oslobađanja azot-oksida i metana pravilnim tretmanom organskog đubriva i nezagadivanjem površinskih i podzemnih voda;
- Podrška u stvaranje novih radnih mestu na farmi;
- Proizvodnja obnovljive energije;
- Unapređenje integracije poljoprivrednika sa kupcima njihovih proizvoda.

3.1.3 Sektor grožđa

- Povećati proizvodnju stonog i vinskog grožđa;
- Unapređenje kvaliteta u cilju ispunjavanja nacionalnih i EU standarda;
- Modernizacija gazdinstva korišćenjem kvalitetnih sadnica i savremene mehanizacije, uključujući upotrebu đubriva i pesticida;
- Očuvanje i efikasno korišćenje poljoprivrednih inputa i opreme na gazdinstvu;
- Podrška u stvaranje novih radnih mestu na farmi;
- Unapređenje integracije poljoprivrednika sa kupcima njihovih proizvoda.

3.1.4 Sektor jaja

- Unapređenje i proširenje postojećih kapaciteta;
- Unapređenje kvaliteta u cilju ispunjavanja nacionalnih i EU standarda;

- Modernizacija farme korišćenjem nove opreme i savremene mehanizacije;
- Smanjenje oslobođanja azot-oksida i metana pravilnim tretmanom organskog đubriva;
- Podrška u stvaranje novih radnih mestu na farmi;
- Proizvodnja obnovljive energije;
- Unapređenje integracije poljoprivrednika sa kupcima njihovih proizvoda;

4. Povezivanje mere sa drugim nacionalnim mera

Ova mera je u vezi sa drugim mera PBZHR-a, kao:

Mera 1 „Ulaganja u fizička sredstva poljoprivrednih privreda” podržavanjem ove mere, poljoprivrednici koji proizvode sirovine, obezbeđuju sirovine za prerađivače podržane u okviru Mere 3 „Ulaganja u fizička sredstva za preradu i plasman poljoprivrednih proizvoda”, posao prerade sirovina, osigurati tržište za poljoprivrednike.

U toku realizacije Mere 1, ispunjeni su i neki zahtevi koji proizilaze iz Mere 4 „Mera za agroekološke klime i organsku poljoprivredu”. Poljoprivrednici sa malom proizvodnom površinom mogu da prodaju svoje proizvode korisnicima Mere 7 „Diverzifikacija gazdinstava i razvoj poslovanja”, a uz Meru 2 „Podrška stvaranju grupa proizvođača” poljoprivrednicima će biti dostupne mnoge olakšice: kao u prodaji proizvoda , u njihovom očuvanju itd.

5. Korisnici

- Dobitnici ove mera su poljoprivrednici, kako je definisano Zakonom Br.08/L-072 za Poljoprivrdnu I Ruralni Razvoj,
- Dobitnici mogu biti I organizacije proizvodjaca (kao sto su kooperative, udruzenje , itd.) koje su upoznate od kompetentnog organa Ministarstva prema Zakona br.08/l-072 za Poljoprivrednu i Ruralni Razvoj.
- Zakonom - Ako je podnositelj prijave preduzeće, sertifikat NIF-a mora da stoji i na naziv preduzeća.
- Svi korisnici projekata ruralnog razvoja dužni su da održavaju svoje investicije prema odobrenom projektu tokom 5 godina nakon izvršenja poslednje uplate od strane ARP. Ukoliko ne održava ulaganja, korisnik je dužan da vrati finansirani iznos javne podrške.
- Podnositelj prijave može ponovo da konkuriše tek nakon što se završi realizacija trenutnog projekta.

6. Zajednički kriterijumi prihvatljivosti

6.1 Tip prihvatljivih ekonomija

- Podnositac prijave je fizičko lice, mora imati najmanje 18 godina, ali koji još napunilo 65 godina (u trenutku podnošenja prijave). U slučaju preduzeća, ovaj kriterijum se ne primenjuje;
- Fizičko lice mora da ima završenu najmanje obaveznu osnovnu školu (8 ili 9 godina). i dve (2) godine radnog iskustva u oblasti za koju se prijavljuje
- U slučaju preduzeća, pomenuti uslov se odnosi na vlasnika, zaposlenog ili ovlašćeno lice preduzeća.
- Podnosioci zahteva moraju da imaju regulisane poreske obaveze i to, fizička lica, porez na imovinu, dok preduzeća porez na dobit;
- Ako je zemljište ili neka druga imovina u koju će se ulagati u zajedničkoj svojini, podnositac zahteva mora da doneše saglasnost suvlasnika;
- U slučaju da je zemljište u vlasničkom listu planinsko ili šumsko zemljište, a zemljište poljoprivredno zemljište, podnositac zahteva mora prvo da promeni odredište zemljišta u katastru, a zatim da se prijavi.
- Uslovi podobnosti mogu biti detaljno navedeni u uputstvima podnosioca zahteva.

6.2 Ekonomski održivost

- Podnositac zahteva mora da dokaže ekonomsku isplativost gazdinstva kroz biznis plan koji ima za cilj postizanje rezultata do kraja investicionog perioda . Kriterijumi koje će AZHB koristiti za procenu ekonomске održivosti su novčani tok i povratak investicije.
- U slučajevima kada je predložena vrednost projekta preko 50.000 evra, onda podnositac zahteva mora da doneše dokaz o svom materijalnom stanju. U slučajevima kada je podnositac prijave registrovano pravno lice, kao dokaz mora dostaviti finansijske izveštaje iz prethodne godine. U slučajevima kada je podnositac prijave fizičko lice, mora dokazati stanje na svom bankovnom računu za poslednjih 6 meseci.
- Detaljnu formulu treba objasniti u vodiču za podnosioce prijava koji je pripremio AZHB. Sredstva AZHB data korisniku će se uzeti u obzir prilikom izračunavanja ekonomске održivosti korisnika;
- U slučaju ulaganja ispod 20.000 evra, prihvatljiva je pojednostavljena forma poslovnog plana ili predloga projekta, uz zadržavanje prognoza finansijske/ekonomске održivosti;
- Poslovni plan je glavni dokument za procenu ekonomске isplativosti. Poslovni plan priprema podnositac zahteva prema modelu koji je izradio ARP.

6.3 Nacionalni standardi / standardi EU-a

- Nacionalni standardi za zdravlje životinja, dobrobit životinja i zaštitu životne sredine predstavljeni su u smernicu za podnosioce prijava. One moraju biti ispunjene najkasnije pre zahteva za poslednju isplatu i proveravaju se prilikom kontrole službenog lica u mestu ulaganja.
- U slučaju ulaganja u nove voćnjake i vinograde, pre potpisivanja ugovora o sufinansiranju, korisnik granta mora da doneše hemijske i fizičke analize zemljišta sa pozitivnom preporukom o podobnosti za planiranu investiciju. U slučaju da je preporuka negativna, odobravanje granta se odbija.

7. Posebni kriterijumi prihvatljivosti

7.1 Sektor voća (jabuke, kruške, šljive, trešnje, orasi, lešnici, višnje, kajsije, breskve, breskve, dunje)

- Prilikom podnošenja zahteva za ulaganja u sektor voća, podnosioci zahteva moraju dokazati da imaju u vlasništvu, nasleđu ili zakupu poljoprivredno zemljište najmanje 10 godina računajući od godine podnošenja zahteva i najmanje 1 hektar za drvenasto voće (jabuke, kruške, šljive, trešnje, orasi, lešnici, višnje, kajsije, breskve i dunje) i/ili 0,25 hektara za bobičasto voće (jagode, maline, borovnice, kupine i aronija). Minimalna površina parcele za voće vlastelinstva mora biti 0,10 hektara, a za drvno voće 0,35 hektara;
- Korisnici za osnivanje novih voćnjaka, pre zahteva za isplatu, ukoliko kupuju sadnice proizvedene na Kosovu, moraju dostaviti kopiju fitosanitarnog sertifikata o zdravstvenom statusu sadnog materijala koji ispunjava kriterijum CAC (Conformitas Agraria Communitatis) i kopiju dozvole proizvođača, dok oni koji kupuju sadnice uvezene iz zemalja EU-a, moraju dostaviti kopiju fitosanitarnog sertifikata o zdravstvenom stanju sadnog materijala koji ispunjava najmanje CAC kriterijum izdat od proizvođača, potvrdu o poreklo i dozvolu uvoza preduzeća uvoznika.

7.2 Sektor povrća i plastenika (uključujući krompir)

Prilikom podnošenja zahteva za ulaganja u skladišta voća i povrća (uključujući i krompir), podnosioci zahteva moraju dokazati da imaju najmanje 2 hektara poljoprivrednog zemljišta u vlasništvu, nasleđu ili zakupu najmanje 10 godina.

U trenutku podnošenja zahteva za ulaganja u nove trajne plastenike, podnositelj zahteva mora da dokaže da ima najmanje 0,10 hektara obradivog zemljišta upisanog u Matični registar. Minimalna veličina nepodeljenog staklenika je 0,10 ha.

7.3 Sektor mesa

Za investicije u sektoru mesa (tov teletine i svinja), podnosioci zahteva nisu u obavezi da imaju telad/svinje u trenutku prijave, ali pre zahteva za poslednju isplatu moraju imati najmanje 20 teladi, odnosno 40 svinja za tov sa matrikulama-ušnicam Republike Kosovo registrovane u Registar identifikacije životinja ili zemalja EU-a, i to moraju biti dokazane relevantnim dokumentima i njihovim prisustvom u štali. Kandidati koji konkurišu za izgradnju štale za telad i svinje moraju u svoj projekat uključiti i skladište stajnjaka dovoljnog kapaciteta za najmanje 3 meseca.

U slučaju ulaganja u poljoprivrednu mehanizaciju za obradu zemljišta, podnosioci zahteva za tov teladi u trenutku podnošenja zahteva moraju dokazati da poseduju najmanje 0,20 hektara poljoprivrednog zemljišta po grlu teleta, u vlasništvu, nasleđu ili u zakupu najmanje 3 godine.

7. 4 Sektor mleka

U slučajevima ulaganja u povećanje broja grla, poljoprivrednik mora dokazati da u trenutku podnošenja prijave ima najmanje 5 grla (dokazuje potvrdom o registraciji životinja koju izdaje AUV i dokazom o subvencijama primljenim u prethodnoj godini) mlekara krave.

Poljoprivrednici koji konkurišu samo za povećanje priplodnog fonda, moraju imati izgrađene štale po zoohigijenskim i zootehničkim kriterijumima i dovoljne kapacitete za uzgoj dobijenih životinja.

Ukoliko isti podnositelj zahteva u svom poslovnom planu predviđa i izgradnju štale ili druga kapitalna ulaganja, onda mora da dokaže da u trenutku zatvaranja investicije mora da ima najmanje 15 muznih krava.

Podnosioci zahteva za ulaganja u sektor proizvodnje mleka, u trenutku podnošenja zahteva, dužni su da imaju najmanje 15 muznih krava ili 130 ovaca ili 130 koza, upisanih u Registar gazdinstava i Registar za registraciju i identifikaciju životinja (RFRRŽ) u AHV). Ova odredba se važi za sabirne tačke.

Farme za prikupljanje mleka/sabirna mesta moraju imati dugoročne ugovore (najmanje godinu dana) sa najmanje 5 farmera koji zajedno uzgajaju najmanje 30 muznih krava.

Kandidati koji konkurišu za izgradnju štale za muzne krave moraju u svoj projekat uključiti i skladište đubriva dovoljnog kapaciteta za najmanje 3 meseca. Skladištenje stajnjaka nije obavezno za uzgajivače ovaca i koza, ali ulaganja za izbegavanje curenja mokraće iz zimskih štala i opreme za transport i primenu kompostiranog organskog đubriva treba da budu prihvatljiva.

7. 5 Sektor grožđa

U momentu podnošenja prijave, podnosioci zahteva za ulaganja u sektor grožđa moraju dokazati da imaju u vlasništvu, nasleđu ili zakupu poljoprivredno zemljište najmanje 10 godina i najmanje 0,50 hektara. Minimalna površina parcele mora biti 0,1 hektar.

U slučaju ulaganja u mehanizaciju i opremu za uzgoj i berbu, kao i skladišta za tretman posle berbe, podnosioci zahteva moraju dokazati da imaju najmanje 3 hektara vinograda, u vlasništvu, nasleđu ili u zakupu najmanje 10 godina, registrovanih u Vinogradarski registar i Registar gazzinstava.

7.6 Sektor jaja

Podnosioci zahteva za ulaganja u sektor jaja moraju dokazati posedovanje najmanje 5.000 koka nosilja u aktivnoj proizvodnji.

Kandidati koji konkurišu za izgradnju farme koka moraju u svoj projekat uključiti skladište đubriva dovoljnog kapaciteta za najmanje 3 meseca.

Kandidati u sektoru jaja prilikom prijave moraju u biznis planu da naznače kada će promeniti smenu i koliko će trajati pauza bez proizvodnje. Podnositelj zahteva mora dostaviti i potvrdu o poslednjoj nabavci kokoši. U slučaju bolesti koje pogađaju veći broj koka, mora se obezbediti uverenje veterinara područja.

7.7 Ulaganja u proizvodnju obnovljive energije

U okviru ove investicije podrške dozvoljena je nadoknada/prodaja električne energije u mreži sve dok se poštuje ograničenje „sopstvene potrošnje“ (tj. nadoknađena/prodata električna energija u mreži je u proseku jednaka električnoj energiji potrošenoj tokom godine). Ovo se opravdava činjenicom da, pošto se električna energija ne može skladištiti, ako se ne potroši, može se pustiti u mrežu; električna mreža se može zamisliti kao skladište električne energije gde ona ulazi i povlači tokom godine u sličnim količinama i različitom brzinom. Koncept „sopstvene potrošnje“ treba proveriti u fazi u kojoj se projekat predstavlja/ocenjuje. Investicija se smatra prihvatljivom kada (teoretski) energetski kapacitet postrojenja za obnovljivu energiju („investicija“) ne prelazi 120% trogodišnje prosečne potrošnje farme.

U slučaju novih farmi ili u slučaju farmi koje su značajno promenile veličinu svoje delatnosti u poslednje tri godine, očekivanu potrošnju mora proceniti ARP. Ista zabrinutost u vezi sa očekivanom potrošnjom energije se povećava zbog novih investicija koje će biti urađene u okviru iste aplikacije od strane potencijalnog korisnika.

8. Prihvatljiva ulaganja

8.1 Indikativne investicije prihvatljive za sektor

U slučaju koristi od „Kolektivnih ulaganja“, dodatna pomoć, intenzitet, lista prihvatljivih investicija i drugi kriterijumi biće dodatno godišnjem Programu ruralnog razvoja nakon

priznavanja proizvodnih grupa od strane nadležnog organa Ministarstva u skladu sa Zakonom br. 08/1-072 za poljoprivrednu i ruralni razvoj.

Investicije u sektor drveća i magacina

- Ulaganja u podizanje novih drvnih voća-voćnjaka minimalne površine od 1 hektar i 0,25 ha za bobičasto voće;
- Ulaganja u postavljanje sistema za navodnjavanje na farmi, u skladu sa efikasnim praksama navodnjavanja;
- Ulaganja u proizvodnju energije na farmama iz svih vrsta obnovljivih izvora;
- Ulaganja u mrežni sistem protivgradne zaštite;
- Ulaganja u poljoprivrednu mehanizaciju i opremu za voćnjake, za zaštitu bilja, za đubrenje, za berbu i posle berbe;
- Investicije za nabavku traktora za drvenasto -voće , samo za postojeće površine koje su 3 i više hektara u trenutku prijave;
- Samo za površine od 3 i više hektara pod drvenastim -voćkama i bobicastimi vockama dozvoljena je i prijava za izgradnju objekata posle berbe , kao što su hladnjače, mašine za razvrstavanje, čišćenje, pakovanje.
- Investicije za nabavku opreme za posle berbe: klasifikacija, pakovanje i obeležavanje
- Ulaganja u izgradnju i unapređenje objekata za posle berbne aktivnosti,
- Objekti za smeštaj mašina, kao i skladišta za smeštaj poljoprivrednih inputa;

Ulaganja u sektor povrća i plastenika (uključujući krompir) i za skladišta

- Ulaganja u izgradnju trajnih plastenika za povrće, vlastelinstvo ili rasad. Minimalna površina staklenika je 0,10 hektara;
- Ulaganja u proizvodnju energije na farmama iz svih vrsta obnovljivih izvora;
- Nabavka i ugradnja opreme za postizanje kontrolisanih klimatskih uslova, uključujući opremu za grejanje u plastenicima;
- Ulaganja u uspostavljanje ili unapređenje sistema za navodnjavanje staklenika u skladu sa efikasnim praksama navodnjavanja;
- Izgradnja objekata za tretman posle berbe (klasifikacija, pakovanje, etiketiranje) i skladištenje proizvodnje, kao i skladišta za sredstava za zaštitu bilja i veštačkih đubriva.Oni koji imaju više od 3 hektara povrća/krompira mogu se prijaviti i za izgradnju objekata za aktivnosti posle žetve: kao što su hladnjače , mašine za razvrstavanje, čišćenje, pakovanje;
- Nabavka odgovarajućeg mehanizma za uzgoj povrća na otvorenom ili u plastenicima (mašina za sadnju rasada, mašina za razvlačenje folije).

Ulaganja u sektor mesa

- Izgradnja/renoviranje/proširenje štala, dopratnih objekata (deponije stajnjaka, hangari za kabastu stočnu hrane, depoi za silažu) i infrastrukturu farme (npr. vodosnabdevanje na nivou farme);
- Ulaganja u proizvodnju energije na farmama iz svih vrsta obnovljivih izvora;
- Ulaganja u modernizaciju sistema snabdevanja hranom i vodom;
- Ulaganja u poljoprivrednu mehanizaciju i opremu za uzgoj krmnog bilja i žitarica, zaštitu bilja, đubrenje i žetvu;
- Ulaganja u čišćenje/uklanjanje organskog đubriva (tečnog i čvrstog) i njegovo skladištenje, kao i distribuciju stajnjaka;
- Investicije za proizvodnju koncentrovane stočne hrane, od kojih će se najmanje 50% od ukupnog kapaciteta koristiti za potrebe farme.

Investicije u sektor mleka

- Kupovina mlečnih rasni krava. Broj krava za koji se primenjuje ne sme biti manji od 5 grla, ali ne veći od 20 grla
- Izgradnja/renoviranje/proširenje štala, pratećih objekata kao i objekata centara za prikupljanje mleka (deponije, stajnjaka, hangari za stočnu hranu, depoi za silažu, mjesto za muzu krava) i infrastrukture farme (npr. vodovod, struja);
- Ulaganja u modernizaciju opreme za mužu i hlađenje, kao što su oprema za mužu, skladište mleka, uključujući i skladište mleka, laktofrizi;
- Ulaganja u proizvodnju energije na farmama iz svih vrsta obnovljivih izvora;
- Opremu i mašine za uklanjanje organskog đubriva, čišćenje poda, za izbegavanje oticanja mokraće (tečnog stajnjaka), za olakšavanje transporta čvrstog i tečnog organskog đubriva do skladišta,
- Oprema i mehanizacija za uklanjanje stajnjaka i raspodelu stajnjaka na polju;
- Ulaganja u modernizaciju sistema snabdevanja hranom i vodom;
- Ulaganja u poljoprivrednu mehanizaciju i opremu za uzgoj krmnog bilja i žitarica, zaštitu bilja, đubrenje i žetvu;
- Ulaganja u poljoprivrednu mehanizaciju i opremu za uzgoj krmnog bilja i žitarica, zaštitu bilja, đubrenje i žetvu;
- Ulaganja u čišćenje/uklanjanje organskog đubriva (tečnog i čvrstog) i njegovo odlaganje;
- Investicije za proizvodnju koncentrovane stočne hrane, od kojih će se najmanje 50% od ukupnog kapaciteta koristiti za potrebe farme.

Ulaganja u sektor grožđa

- Ulaganja u podizanje/modernizaciju vinogradarskih zasada (konverzija, zamena) za stono i vinsko grožđe minimalne veličine od 0,5 ha;
- Ulaganja u postavljanje sistema za navodnjavanje, u skladu sa efikasnim praksama navodnjavanja;

- Ulaganja u postavljanje platične folije za stono grožđe;
- Ulaganja u proizvodnju energije na farmama iz svih vrsta obnovljivih izvora;
- Ulaganja u mrežni sistem protivgradne zaštite;
- Investicije u sisteme za potporu vinove loze i ograde;
- Ulaganja u poljoprivrednu mehanizaciju i opremu za vinograde, mehanizaciju za zaštitu bilja, đubrenje, berbu i tretman posle berbe;
- Oni koji imaju više od 3 hektara zemljišta sa vinogradima mogu se prijaviti i za izgradnju objekata za posle berbe, kao što su hladnjače, mašine za razvrstavanje, čišćenje, pakovanje;

Investicije u sektor jaja

- Izgradnja/renoviranje/proširenje štale i prostorija za skladištenje jaja;
- Ulaganja u internu infrastrukturu (sistem za ishranu, opremu za regulaciju vode za piće i mikroklimu, opremu za uklanjanje stajnjaka, klasifikaciju jaja)
- Ulaganje u kaveze, samo po standardima EU-a;
- Izgradnja i renoviranje skladišta za skladištenje hrane, uključujući opremu za pripremu hrane, tretman, pakovanje i skladištenje jaja;
- Ulaganja u energetsku opremu ili proizvodnju energije na farmama iz svih vrsta obnovljivih izvora;
- Ulaganja za čišćenje/uklanjanje organskog đubriva i njegovo skladištenje i opremu za distribuciju stajnjaka na terenu;
- Investicije za proizvodnju koncentrovane hrane, od kojih će se najmanje 50% od ukupnog kapaciteta koristiti za potrebe farme;

Ostale investicije

- Kupovina novih automobila i opreme, uključujući opremu za digitalizaciju i kompjuterski softver;
- Investicije za kupovinu traktora će biti prihvacene samo u onim slučajevima kada su u bliskoj korelaciji sa veličinom /snagom traktora i opterećenjem/veličinom farme/proizvodnim kapacitetom (predstavljeno i dobro opravdano u poslovnom planu)
- Detaljna lista prihvatljivih troškova za ovu meru biće deo vodiča za podnosioce prijava.
- Prihvatljivi troškovi su ograničeni na one koji su uključeni u Listu za Prihvatljiva ulaganja za meru 1

9. Kriterijumi odabira²⁷

---

²⁷Kriterijumi za izbor mogu se pregledati u jednogodišnjim programima

9.1 Kriterijumi odabira za biljnu proizvodnju

Br	Vrsta kriterijuma	Kriterijum / Kategorija			Bod
1.	Ulaganja u povećanje konkurentnosti i produktivnosti				
		Drvnašte voćeke	Bobočasto voće/rgrožđe	Staklenik	
2	Novi aplikant	Aplikant ispod 40 god.			
3	Pol aplikanta	Aplikant zensko			
4	Investicije u planinskim područjama	Ova kriterija ne vazi za plasteniku			
5	Ulaganja usmerena na ublažavanje efekata klimatskih promena	Ovaj kriterijum se ne primjenjuje kada se ulaganje vrši na površinama pokrivenim sistemom za navodnjavanje i podnositelj zahteva dobija bodove			
6	Investicija podrazumeva otvaranje novih radnih mesta na osnovu biznis plana				
UKUPNO					

9.2 Kriterijumi odabira za stočarsku proizvodnju

Br	Vrsta kriterijuma	Kriterijum / Kategorija				Bod
1	Ulaganja u povećanje konkurentnosti i proizvodnosti	Krave ili telad	Svinje	Ovce / koze	Kokoške	
2	Vrsta ulaganja	Izgradnja/prosirenje/renoviranje				
		Kupovina masinerie/poboljsanje infrastrukture				

		Kupovina muznih krava	
3	Investicije usmerene na ublažavanje efekata klimatskih promena	Ulaganja u tehnologije proizvodnje obnovljive energije	
4	Investicije u planinskim područjima	Prema definiciji programa	
5	Investicija podrazumeva otvaranje novih radnih mesta na osnovu biznis plana		
6	Aplikant mladi fermer	Aplikant ispod 40 god,	
7	Pol aplikanta	Aplikant zensko	
UKUPNO			

Korisnik koji je planirao ulaganja u korišćenje obnovljive energije i ostvaruje bodove za ovu namenu, dužan je da ovu investiciju iskoristi i održava aktivnom za namene koje je predviđao poslovnim planom. Ako se prilikom svake kontrole od strane službenika ARP (pre potpisivanja ugovora, ad hoc ili ex-post) utvrdi da se investicije u obnovljive izvore energije ne koriste kako je predviđeno poslovnim planom, onda će se primeniti član 54. Zakon br. 08/l-072 o poljoprivredi i ruralnom razvoju.

10. Intenzitet i stepen javne podrške

Javna podrška za ovu meru iznosi 60% prihvatljivih troškova ulaganja.

Javna podrška se povećava u:

- 65% za investicije u planinskim predelima,
- 70% za ulaganja u fizičku imovinu poljoprivrednih gazdinstava u vlasništvo mladih poljoprivrednika;
- Minimalna vrednost prihvatljivih troškova po projektu u okviru ove mere je 15.000 €, osim za projekte u sektoru grožđa i bobicastit voća, gde je minimalna vrednost projekta 5.000 €;
- Maksimalna vrednost prihvatljivih troškova po projektu u okviru ove mere je 100.000 €.

- Maksimalna javna podrška za programski period od sedam (7) godina (2021-27) za Meru 1 ne može biti veća od tri projekta i ne može preći iznos od 240.000 evra po korisniku.
- Podnositelj prijave može konkurisati sa više projekata tokom perioda realizacije ovog programa u različitim godinama, pod uslovom da su prethodni projekti uspešno završeni i da javna podrška ne prelazi gore navedeni iznos.
- Svaki korisnik projekata u vrednosti većoj od 30.000 evra, ima obavezu da angažuje studenta poljoprivrednog fakulteta i prehrambene tehnologije, na 1 (jednu) kalendarsku godinu. Minimalna vrednost uplate za jednogodišnju obavezu studenta je 2.400 evra. Istoj osobi nije dozvoljeno da učestvuje u više od jednog projekta i mora pripadati odgovarajućem sektoru.

11. Indikativni budžet

Mera 1

Godina	Javni doprinos		Privatni doprinos		Troškovi opšte investicije
	EUR	60%	EUR	40%	EUR
2021		60%		40%	
2022		60%		40%	
2023	16,827,000	60%	11,218,000	40%	28,045,000
2024	14,227,000	60%	9,484,667	40%	23,711,667
2025	13,127,000	60%	8,751,333	40%	21,878,333
2026	14,977,000	60%	9,984,667	40%	24,961,667
2027	14,727,000	60%	9,818,000	40%	24,545,000
Ukupno	73,885,000	60%	49,256,667	40%	123,141,667

12. Indikatori i ciljevi Programa

Indikator	Ciljevi 2023 - 2027
Broj podržanih farmera iz PRR	1498
Ukupna ulaganja u primarni proizvodni sektor	123,141,667 euro

Broj gazdinstava koja dobijaju podršku za ulaganja u PPRR, u higijenu i dobrobit životinja	749
Broj stvorenih mesta	2,568
Broj mladih poljoprivrednika koji dobijaju podršku od PPRR	800
Broj proizvodnih grupa	2
Broj farmera koji učestvuju u podršci grupama proizvođača, organizacijama proizvođača, lokalnim tržištima, kratkom lancu snabdevanja i cirkulaciji šema kvaliteta	0
Broj kolektivnih ulaganja	0
Broj korisnika PRR-a u investicijama koje se odnose na upravljanje organskim đubrivom	700
Broj korisnika PRR-a u investicijama u tretman ili upravljanje otpadom	700
Broj korisnika PRR-a u investicijama u proizvodnju obnovljive energije	1,000
Broj investicionih projekata cirkularne ekonomije	0

13. Upravni postupak

Ovu mera sprovodiće Agencija za razvoj poljoprivrede (ARP). Detaljne administrativne procedure će biti predstavljene u Administrativnom uputstvu koje usvaja Ministar Poljoprivrede, Sumarstva i Ruralnog Razvoja.

Evaluacija uključuje verifikaciju dostavljene dokumentacije (da bude potpuna), proveru prihvatljivosti (uključujući predlog projekta/biznis plan) i bodovanje projekata. Izveštaji o proceni će biti objavljeni. Svi podnosioci prijava imaju mogućnost da podnesu žalbu. Procedura ocenjivanja će biti deo Administrativnog uputstva, usvojenog od MPSRR-a.

16. Geografski opseg mere

Ova mera se primenjuje na celoj teritoriji Republike Kosovo.

8.3.1 MERA 2 GRUPE PROIZVOĐAČA

1. Pravni osnov

- Zakon br.08/l-072 za Poljoprivredu i Ruralni Razvoj (Sluzbeni list Republike Kosova/ Br. 8/ 29 mart 2023,
- Strategija za Poljoprivredu i Ruralni Razvoj 2022-2028, odluka Vlade Republike Kosova Br.12/50, datuma: 23.12.2021 za usvajanje
- Zakon Br. 03/L-048 za Rukovodjenje Javnih Financija i Odgovornosti(Sluzbeni list Republike Kosova/ Br. 27/03 juli 2008).

2. Obrazloženje

Proizvodne grupe je nova mera – Mera 2, koja je predviđena Strategijom poljoprivrede i ruralnog razvoja 2022-28 i planira da se za sprovodi u okviru PRR 2022-27.

Grupacije proizvođača pomažu poljoprivrednicima da se suoče sa tržišnim izazovima, da ojačaju svoju pregovaračku poziciju pred tržišnim mrežama i trgovcima poljoprivrednim proizvodima. Ova mera podržava osnivanje grupa proizvođača i njihovo delovanje u prvim godinama rada ²⁸podržavanjem operativnih troškova.

Kosovsku poljoprivredu karakterišu mala gazdinstva koja zbog male proizvodnje nisu u mogućnosti da uspostave ugovorne odnose sa tržišnim mrežama ili sa trgovcima poljoprivrednih proizvoda. Mali poljoprivrednici su u nezavidnom položaju kada se snabdevaju sirovinama, veštačkim đubrivima ili pesticidima zbog malih količina koje naručuju. Grupacije proizvođača će im pomoći u obezbeđivanju najpovoljnijih cena za nabavku sirovina i povoljnije pozicije u zaključivanju ugovora o snabdevanju tržišnih lanaca ili trgovaca poljoprivrednim proizvodima.

Prema DG AGRI, organizacija proizvođača je „zakonito osnovana grupa farmera i uzbudjivača“. Organizacije proizvođača-OP pomažu u distribuciji i plasiranju proizvoda. Oni takođe podržavaju proizvode većeg kvaliteta i podstiču svoje članove da primenjuju dobre ekološke prakse.

Grupe proizvođača smanjuju troškove transakcija i pomažu im da sarađuju u preradi i marketingu svojih proizvoda. Organizacije proizvođača jačaju pregovaračku moć farmera uglavnom čineći:

- Koncentracija snabdevanja;
- Poboljšanje marketinga;
- Pružanje tehničke i logističke pomoći za svoje članove;
- Pomoći u upravljanju kvalitetom i
- Transfer znanja.

Najčešći oblik OP-ova je zadruga. Poljoprivrednici mogu imati različite razloge za stvaranje zadruga, ali zajednički imenitelj je potreba za pristupom tržištu. Kao pojedinci, mali farmeri imaju malu težinu na tržištu, skupo košta prikupljanje tržišnih informacija i ranjivi su na oportunističko ponašanje trgovinskih partnera.

Ograničene studije o organizacijama proizvođača fokusiraju se uglavnom na zajedničku prodaju poljoprivrednih proizvoda. Sa stanovišta lanca vrednosti, proizvođačke organizacije treba da budu pozicionirane blizu poljoprivrednika, fokusirajući se na sakupljanje i otkup, dok su zadruge često vertikalno integrisane u preradi hrane. Ono što je važno jeste da poljoprivrednici stvore legalan privredni subjekat sa dovoljnim kapitalom s toga, poljoprivrednici čak mogu koristiti svoju zemlju kao zalog.

---

²⁸Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja 2022-2028

Važno je da postoji nekoliko različitih oblika saradnje, a Kosovo treba da se fokusira na pristup odozdo prema gore. Skoro bi bilo dovoljno da MPŠRR obezbedi odgovarajuće okruženje da poljoprivrednici pokažu interesovanje za stvaranje sopstvenih komercijalnih struktura kao što su: proizvodne organizacije, poljoprivredne zadruge, trgovačka društva i td.

Ova mera će zahtevati da poljoprivrednici rade zajedno, što je težak proces, s obzirom na prošlost i visok stepen neformalnosti poljoprivrednog sektora. Stoga će pripremne radnje za pokretanje ove mere uključiti kampanju podizanja svesti / bliske razgovore sa poljoprivrednicima i predstavnicima farmera.

3. Opšti ciljevi

Opšti ciljevi ove mere je povećanje ekonomske stabilnosti i konkurentnosti proizvođača i prerađivača poljoprivrednih proizvoda, kao i njihov napredak ka usklađivanju sa lokalnim standardima i usklađivanju sa standardima EU-a.

3.1. Posebni ciljevi

- Podsticati formiranje grupa proizvođača i unapređenje njihove saradnje;
- Povećanje znanja članova grupa proizvođača o zahtevima tržišta;
- Stavljanje proizvoda na tržište, uključujući pripremu za prodaju i centralizaciju prodaje;
- Ispunjavanje lokalnih standarda i usklađivanje sa standardima EU-a;
- Uspostavljanje zajedničkih pravila informisanja među članovima, posebno u pogledu prikupljanja i prodaje;
- Obezbeđivanje proizvodnje po određenim standardima u svim čvorovima lanca vrednosti;
- Razvoj poslovnih veština, marketing, organizacija i olakšavanje inovacionih procesa.

Na zahtev grupe proizvođača-GP, Ministarstvo će prepoznati grupe proizvođača na osnovu biznis plana koji mora da sadrži detalje planiranih aktivnosti Grupacije u vezi sa najmanje tri od sledećeg: (treća tačka je obavezna):

- Prilagođavanje proizvodnje članova GP zahtevima tržišta;
- Zajednička prodaja poljoprivrednih proizvoda na tržištu, pripreme za prodaju, centralizovana prodaja i veleprodaja;
- Prilagođavanje proizvoda kako bi se približili domaćim i standardima EU-a;
- Standardizacija svih koraka u distribuciji proizvoda u lancu ishrane;
- Razvoj poslovnih i marketinških veština organizacije kao i olakšavanje inovacionih procesa.

4. Povezanost sa drugim nacionalnim mera

Ova mera je usko povezana sa merom 1 „Ulaganja u fizička sredstva u poljoprivrednim privredama” i merom 3 „Ulaganja u fizička sredstva u preradi i plasmanu poljoprivrednih proizvoda” merom 13 „Tehnička pomoć” ovu novu meru, koja takođe i Proizvodne grupe, ovo je takođe uključeno u Strategiju za poljoprivredu i ruralni razvoj 2022-28.

Ove mere međusobno utiču na modernizaciju farmi, čineći poljoprivredni sektor konkurentnijim i ispunjavajući lokalne standarde i usklađivanje sa standardima EU-a. Podrška grupama proizvođača može doprineti sprovođenju mere 7 „Diverzifikacija farmi i razvoj poslovanja“.

5. Korisnici

Podršku ovom merom mogu dobiti samo one grupe proizvođača koje su zvanično prihvaćene od strane nadležnog organa MPŠRR-a na osnovu poslovnog plana.

Grupe proizvođača moraju biti stvorene za jedan od sledećih sektora: voće, sitno voće, povrće, meso, riba, brojleri, jaja i mleko.

Profesionalne i/ili međuprofesionalne organizacije koje predstavljaju jedan ili više sektora se ne kvalifikuju kao grupe proizvođača.

Pravni i organizacioni oblik za grupe proizvođača može biti jedna kompanija, zadruga ili NVO, ali uz poštovanje uslova malog ili srednjeg preduzeća. Bez obzira na pravnu formu, biznis plan mora da važi za sve članove. Takođe, svi članovi moraju imati prava i obaveze. Pravila i postupak za priznavanje statusa proizvodne grupe biće predstavljeni u posebnom dokumentu koji sastavlja Nadležni organ. Samo proizvodne grupe koje priznaje Nadležni organ MPŠRR mogu da apliciraju za sredstva.

6. Zajednički kriterijumi podobnosti

Aplikanti moraju ispuniti sledeće kriterijume:

- Grupa proizvođača mora da bude osnovana po prvi put i da je kao takva prihvaćena od strane Nadležni organ MPŠRR-a;
- Kandidat mora da ispuni ove minimalne uslove:
- Članovi grupe proizvođača mogu biti samo oni poljoprivrednici koji su sa proizvođačkom grupom potpisali ugovor o proizvodnji i prodaji svojih proizvoda.
- Ulazak u grupu proizvođača mora u potpunosti prihvati poslovni plan, sa svojim obavezama i pravima;
- Proizvodna grupa se mora formirati radi koordinacije proizvodnje i zajedničkog plasmana proizvodnje svojih članova na tržište, uključujući pripremu proizvodnje za prodaju, centralizaciju prodaje i uspostavljanje zajedničkih pravila informisanja, posebno u pogledu berbe i prodaje;
- Minimalni broj članova proizvodne grupe je 5 (pet);
- Minimalna vrednost prodate proizvodnje u prvoj godini mora biti 50.000 €, procenjena prema poslovnom planu;

- Proizvođači ovih proizvoda imaju pravo da prijave: voće, povrće, goveđe, svinjsko, pileće i riblje meso, jaja, kravlje, ovčije ili kozje mleko;
- Grupa proizvođača mora da vodi register članova i privrednih delatnosti i da poštuju pravila fer konkurencije.

7. Specifični kriterijumi prihvatljivosti po sektoru

Određuje ga zemlja korisnica, ako postoji.

Specifični kriterijumi podobnosti moraju biti ispunjeni u vreme podnošenja prijave projekta. Izuzetno, kada specifični kriterijumi podobnosti moraju biti eksplicitno ispunjeni na kraju investicije, oni će se smatrati obavezama.

8. Prihvatljivi troškovi

Sve aktivnosti u skladu sa poslovnim planom mogu biti obuhvaćene pod uslovom da je proizvođačka grupa priznata od strane nadležnog nacionalnog organa . Spajanje već postojećih grupa proizvođača nije prihvatljivo

9. Kriterijumi odabira

U trenutku objavljivanja poziva za podnošenje prijava, po potrebi, mogu se odrediti prioriteti sredstava za pojedine sektore (u slučaju da se prijavi više projekata od raspoloživog budžeta za poziv), uz saglasnost Odbora za praćenje. Prioritetni sektori će biti uključeni, kako budu odobreni, u Smernici aplikanata.

9.1 Intenzitet podrške

Javna podrška je 100%

9.2 Iznos pomoći

Pomoć će se dodeljivati kao fiksna pomoć u godišnjim ratama za prvih pet godina od datuma priznavanja grupe proizvođača. Obračunavaće se na osnovu godišnje tržišne proizvodnje grupe. U prvoj godini možemo se odnositi na prosečnu godišnju vrednost tržišne proizvodnje članova grupe tokom prethodne tri godine (poljoprivreda) ili pet godina (šumarstvo), isključujući najveću i najnižu vrednost u slučaju šumarstva. Podrška je ograničena na 10% tržišne proizvodnje tokom prvih pet godina nakon priznavanja i ne može preći 100.000 evra godišnje. Poslednja rata uslovljena je proverom države o pravilnosti sprovođenja poslovnog – biznis plana.

10. Indikativni budžet

MERA 2

Godina	Javni doprinos	Privatni doprinos	Troškovi opšte investicije

	EUR	100%	EUR		EUR
2021			.		
2022					
2023					
2024	200,000	100%			200,000
2025	300,000	100%			300,000
2026	400,000	100%			400,000
2027	500,000	100%			500,000
Total	1,400,000	100%			1,400,000

11. Indikatori i ciljevi koji će se postavljati u program

Indikatori Mere 2 „GRUPE PROIZVOĐAČA“	
INDIKATORI	CILJEVI
Broj podržanih novih grupa proizvođača	2
Broj farmi koje učestvuju u podržanim grupama proizvođača	50

12. Upravni postupak

U prvoj fazi biće uvedene odredbe za stvaranje i priznavanje grupa proizvođača u okviru nacionalnog zakonodavstva. Dalje, MPŠRR pre objavljivanja poziva za podnošenje prijava, će pripremiti i objaviti poziv za dostavljanje dokumentacije (uključujući i biznis plan) za prepoznavanje grupa proizvođača. Nakon što se priznaju najmanje 2 grupe proizvođača, može se otvoriti poziv za podnošenje prijava, radi finansiranja grupa proizvođača, pod uslovima ove mere.

Nakon odabira grupe proizvođača, na osnovu faktura i knjigovodstvenih referenci, grupe proizvođača mogu podneti zahteve za godišnje isplate.

Detalji će biti utvrđeni nakon usvajanja zakonskog osnova za formiranje i priznavanje Grupacije proizvođača.

13. Prepoznavanje grupa proizvođača

Grupe proizvođača će biti priznate pravnim aktom donetim Zakonom o poljoprivredi i ruralnom razvoju.

Ova mera će se sprovesti od Agencije za razvoj poljoprivrede (ARP). Detaljne administrativne procedure će biti predstavljene u Administrativnom uputstvu koje usvaja ministar poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja.

14. Geografski opseg mere

Ova mera se sprovodi na celoj teritoriji Republike Kosovo

8.3.3 MERA 3 INVESTICIJE U FIZIČKA AKTIVNA ULAGANJA ZA PRERADU I PROMET POLJOPRIVREDNIH I RIBARSKIH PROIZVODA

1. Pravni osnov

- Zakon br.08/l-072 za Poljoprivrednu i Ruralni Razvoj (Sluzbeni list Republike Kosova/ Br. 8/ 29 mart 2023,
- Strategija za Poljoprivrednu i Ruralni Razvoj 2022-2028, odluka Vlade Republike Kosova Br.12/50, datuma: 23.12.2021 za usvajanje
- Zakon Br. 03/L-048 za Rukovodjenje Javnih Financija i Odgovornosti(Sluzbeni list Republike Kosova/ Br. 27/03 juli 2008).

2. Obrazloženje

Prehrambena industrija se definiše kao transformacija stočarskih i poljoprivrednih proizvoda u proizvode za međusobnu ili finalnu potrošnju. Ulaganje u razvoj agroindustrije ne samo da povećava prihode poljoprivrednika, već i stvara nove mogućnosti zapošljavanja u ruralnim područjima.

Za tržišnu konkurenčiju neophodno je poboljšati kvalitet hrane primenom standarda kvaliteta i bezbednosti hrane. Ova mera će povećati konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora, poboljšati efikasnost i održivost proizvodnje, uključujući sigurnu, hranljivu i održivu proizvodnju hrane, ulaganjem u fizičku infrastrukturu u skladu sa relevantnim standardima EU-a.

Industrija prerade hrane i ambalaže na Kosovu je podeljena na sledeće podsektore: prerada mleka i mlečnih proizvoda, prerada mesa i mesnih proizvoda, prerada voća i povrća, žitarica i proizvodnja vina. Uprkos svim ulaganjima koja su uložena u sektor prehrambene industrije, oni još uvek ne ispunjavaju lokalne zahteve za kvalitetnim proizvodima.

Uvezeni proizvodi dominiraju na Kosovskom tržištu, 70% tržišta dominiraju uvozni proizvodi. Da bi se uspešno takmičila na sve otvorenijem tržištu, prehrambena industrija još uvek treba da modernizuje tehnologije i poboljša sisteme upravljanja bezbednošću. Prehrambena industrija je dužna da stvorи bezbedno sakupljanje, transport i skladištenje sirovina, smanji otpad i obezbedi bezbednost hrane.

U ovoj meri, prioritet je dat investicijama za primenu standarda bezbednosti hrane koji su od posebnog značaja za snabdevanje lokalnog tržišta bezbednim prehrambenim proizvodima i za uspešnu konkurenčiju sa uvoznim dobavljačima. U cilju podsticanja prilagođavanja prehrambene industrije ekološkim standardima, prioritet su date ulaganjima u tretman otpada, prečišćavanje vode i efikasno korišćenje proizvodnog otpada. Investicije podržane u Meri 3 doprineće poboljšanju stanja primarne poljoprivredne proizvodnje.

Potencijal je veoma veliki za razvoj prehrambeno-prerađivačke industrije, ali postoje i najveći izazovi sa kojima se ovaj sektor suočava: kao što su nedovoljne i nestabilne sirovine, slaba struktura primarne poljoprivredne proizvodnje, usitnjeno vlasništvo nad zemljištem ograničava mogućnosti prerađivača i trgovcima da obezbede poslovne mogućnosti dovoljne količine primarnih poljoprivrednih proizvoda sa jedinstvenim standardima kvaliteta, nedostatak primene novih tehnologija, nedostatak tehnologa za preradu hrane, loša infrastruktura, nepovezanost između proizvođača sirovina i prerađivača, ugovorni odnosi između prerađivača i poljoprivrednika su nerazvijena, nelojalna konkurenčija iz uvoza, neke su od prepreka i izazova sa kojima se suočavaju i sa kojima će se suočavati prerađivači hrane u svojim svakodnevnim aktivnostima.

Povećanje potrošnje po glavi stanovnika za ove proizvode predstavlja potencijalne i kontinuirane mogućnosti za razvoj ovih poslova smanjenjem povećanja uvoza ovih proizvoda.

2.1 Sektor prerade mleka

Industrija prerade mleka je bila glavni prioritet u nacionalnim šemama podrške i grantovima EU-a u poslednjih nekoliko godina. Međutim, pružena podrška još uvek nije zadovoljila investicione potrebe preduzeća za preradu mleka u smislu usklađivanja sa standardima EU-a u oblastima bezbednosti hrane, zaštite životne sredine i razvoja ulaganja u obnovljive izvore energije.

Prerađivačima mleka je potrebna redovna i veća ponuda visokokvalitetnih inputa (mleka) kako bi poboljšali kvalitet svojih proizvoda i obezbedili održivu proizvodnju.

Proizvodnja mleka na Kosovu suočava se sa mnogim izazovima, kao što je veliki broj malih farmi mleka i smanjenje broja stoke, odnosno muznih krava. Da bi se nadoknadio ovaj bilans, značajna količina prerađenih mlečnih proizvoda uvozi se iz zemalja regiona, kao i iz drugih evropskih zemalja.

Potražnja za mlekom i mlečnim proizvodima je velika. Stanovništvo Kosova troši oko 276,730 t/litar mleka od ukupne potrošnje, 64% mleka proizvedenog na Kosovu se troši na farmama ili odlazi na neregulisana lokalna tržišta (zelene pijace). 36% ide komercijalnim kanalima do prerađivača i domaćeg tržišta. Uvoz čini 29% mlečnih proizvoda.

Prema Agenciji za hranu i veterinu (AHV), na Kosovu postoji 44 prerađivačkih kompanija koje prikupljaju mleko od farmera i prerađuju ga u proizvode sa dodatom vrednošću kao što su sir, kiselo mleko, jogurt, ajran, sterilizovano mleko itd. Neke prerađivače snabdevaju direktno farmeri koji proizvode velike količine mleka, dok ga drugi sakupljaju u sabirnim centrima gde farmeri malih kapaciteta šalju mleko na sabirno mesto.

Prerađivači mleka nemaju dovoljnu količinu i kvalitet sirovog mleka, tako da rade ispod kapaciteta.

Glavne slabosti prerađivača mleka su: nedostatak redovnog snabdevanja količinom i kvalitetom mleka, proizvodi nezadovoljavajućeg kvaliteta, ograničen broj mlečnih proizvoda sa dodatom vrednošću, zastarela tehnologija prerade mleka, nelojalna konkurenčija iz uvoza mleka i mlečnih proizvoda itd.

Kapaciteti prerade trenutno iznose 774,29 t/dan, dok prerađuju samo oko 220.000 litara dnevno ili koriste oko 49% ukupnih kapaciteta. Međutim, i dalje postoji potreba za daljom alokacijom javnih sredstava prerađivačima mleka, uključujući povećanje proizvodnih kapaciteta, jer postoji potreba za daljom integracijom lokalnih proizvodnih i uslužnih oblasti koje nisu pokrivene postojećim prerađivačima, za diversifikaciju proizvodnje i uvođenje novi proizvodi na tržištu.

Operateri u poslovanju sa hranom stavljuju u promet proizvode životinjskog porekla proizvedene na Kosovu, samo ako su pripremljeni i rukovani isključivo u preduzećima koja ispunjavaju relevantne zahteve Uredbe br. 11/2011 o higijeni prehrambenih proizvoda i drugim relevantnim kriterijumima Zakon o hrani; a koje je nadležni organ registrovao ili odobrio prema zahtevu.

Na osnovu stepena rizika po bezbednost hrane, preduzeća za preradu i pakovanje mleka su kategorisana u 4 kategorije.

Preduzeća su kategorisana na sledeći način:

- Kategorija „A” = nizak nivo rizika
- Kategorija „B” = srednji nivo rizika
- Kategorija „C” = visok stepen rizika
- Kategorija „D” = veoma visok nivo rizika

Prerađivači moraju raditi na poboljšanju i standardizaciji svojih postupaka obrade kako bi poboljšali kvalitet i konzistentnost gotovih proizvoda, povećali efikasnost proizvodnje i dosledno ispunili međunarodne standarde kvaliteta

Prerađivači moraju raditi na poboljšanju i standardizaciji svoje prakse obrade kako bi poboljšali kvalitet i konzistentnost gotovih proizvoda, povećali efikasnost proizvodnje i dosledno ispunili međunarodne standarde kvaliteta.

Ovčje mleko je sezonski proizvod i u većini slučajeva farmeri drže ovce na pašnjacima u planinama u periodu laktacije. Ovo onemogućava prerađivačima da sakupljaju mleko i stoga farmeri prerađuju mleko na farmi. Iako u neprikladnim uslovima gde nedostaje infrastruktura objekta i opreme, zahvaljujući tradiciji i iskustvu u preradi mleka, poljoprivrednici uspevaju da proizvode uglavnom sir (Djathë Sharri-Šarski sir) koji plasiraju direktno na tržište za potrošače.

Mala količina mleka i sezonska proizvodnja ovčijeg i kozjeg mleka usmerili su prerađivače mleka da ne iskazuju interesovanje za preradu ovčijeg i kozjeg mleka.

2.2 Sektor prerade mesa

Sektor mesa mora biti konsolidovan kao stabilna ekomska delatnost, konkurentna na tržištu sa neophodnim garancijama za bezbednost i kvalitet svojih proizvoda. Prerađivačka industrija mora unaprediti prerađivačke kapacitete, održivost mreže snabdevanja sirovinama, implementirati sisteme bezbednosti hrane i promovisati nove proizvode. Podrška razvoju lanca snabdevanja treba da bude upućena uglavnom postojećim prerađivačkim preduzećima kako bi se povećala njihova usklađenost sa zahtevima za bezbednost hrane i kontrolu kvaliteta, kako bi proširili asortiman svojih proizvoda u skladu sa ekološkim normama.

Meso govedine i živina su glavni izvori potrošnje mesa u zemlji. Živinsko meso je glavna kategorija koja se konzumira na Kosovu sa oko 47%, zatim teletina sa oko 46%, dok ostatak mesa koje se konzumira u zemlji potiče od koza, ovaca i svinjetine. Kosovo ima 61 licenciranu klanicu govedine, od kojih 16 prerađuje govedinu i 7 klanica za piletinu. Trenutno prerađivači mesa uglavnom proizvode proizvode kao što su: mleveni proizvodi kao što su čevapi, juneće čufte i pilec i junec i dajner kao i termički obrađeni mesne prerađevine kao što su suvo meso, kobasice i druge kobasice od goveđeg, pilećeg i svinjskog mesa, kao i viršle – kobasice od piletine. Kao rezultat nedovoljne ponude primarnih proizvoda od kosovskih stočara, lokalni prerađivači mesa uvoze oko 80% sirovina da bi zadovoljili svoje proizvodne potrebe. U poslednjih pet godina procenat uvoza mesa je kontinuirano rastao, Kosovo nastavlja da uvozi živu vagu goveda i takođe meso trupova/smрznuto meso da bi zadovoljilo potrebe tržišta. Podrška prvenstveno treba da ima za cilj poboljšanje usklađenosti sa zahtevima za bezbednost hrane i kontrolu kvaliteta i proširenje assortimenta proizvoda koji se nude na tržištu.

Meso govedine je jedan od najvažnijih segmenta u lancu snabdevanja. Industrija prerađe mesa na Kosovu stalno raste, koristeći lokalno meso kao sirovину²⁹. Bilans ponude ovčijeg i kozjeg mesa je pozitivan, ali odnosu na goveđe, ovčije i kozje meso se konzumira znatno manje, uglavnom na određene praznike.

Proizvodnja ovčijeg mesa odnosi se uglavnom na jagnjetinu, dok je proizvodnja mesa kod ostalih kategorija ovaca relativno niska. Proizvodnja jagnjećeg mesa na Kosovu ima mnogo problema koji se reflektuju na opšte poslovanje ovčara zbog problema u izvozu jagnjećeg mesa.

Klanice na Kosovu su takođe neorganizovane i daleko od ispunjavanja standarda EU-a. Veliki izazov za nadležne je regulisanje ovog sistema u svim njegovim vezama koji počinje od farme i obuhvata identifikaciju životinja, zdravstveni status životinje i stočnog imanja u celini, veterinarsku službu i upotrebu supstanci za tretman životinja, priprema i bezbednost stočne hrane, kretanje životinja sa farmi na pijace i sa pijaca u klanice, kao i ljudski kapaciteti kao što su mali broj veterinarskih inspektora i nacionalni laboratorijski kapaciteti za testiranje i verifikaciju ovog sistema. Oprema za klanje je stara i većina procesa klanja je ručna. Nedostaju i sanitарне procedure tokom procesa klanja, što direktno negativno utiče na kvalitet mesa koje se prerađuje. Životinjski otpad od klanja se ne tretira na odgovarajući način, što ima negativan uticaj na životnu sredinu.

Ukupno, na Kosovu postoji 7 (sedam) objekata odobrenih za klanje živine, od kojih je 6 (šest) aktivno i samo 1 (jedan) nije aktivno. Ukupan kapacitet klanja je 15.000 komada/dan. Najveći kapacitet klanja je 6.000 komada/dan, prosečan kapacitet 1.500 komada/dan.

---

²⁹Zeleni izveštaj 2020

Industrija prerade mesa na Kosovu u velikoj meri zavisi od uvoza sirovog mesa. Lokalna proizvodnja pilećeg mesa trenutno uspeva da pokrije oko 6% potreba potrošnje.

Na Kosovu je takođe registrovano/odobreno 45 (četrdeset pet) hladnjaka, sve su aktivne. Koji se uglavnom koriste za skladištenje proizvoda, u nekim se proizvodi i prepakuju. Ovi hladnjaci su kategorisani u kategorije A, B, C i D.

Objekti za preradu ribe; 2 odobrena, 2 aktivna.

Visok kapacitet prerade: 1.500 kg/dan, Srednji kapacitet prerade: nema, Niski kapacitet prerada: nema, Ukupan kapacitet : 3.000 kg / dan.

Postrojenja za preradu jaja; 2 odobrena, 2 aktivna.

2.3 Sektor prerade voća i povrća

Industrija prerade voća i povrća ima mnogo toga zajedničkog, analizaje izvršena zajedno, ova industrija iskljucivo se bavi preradom voća i povrća

Teškoće ovog sektora dolaze kao rezultat uticaja različitih faktora kao što su organizacija lanca snabdevanja , nabavka sirovina itd . Poljoprivrednici proizvode voće i povrće uglavnom za sveže tržište , gde domaći proizvodi nalaze dovoljno kupaca, često proizvodi drugog i trećeg razreda ne ostaju za prerađivačku industriju jer se prodaju kao sveže za konzum. Iz tog razloga, industrija prerade voća suočava se sa ograničenom zalihami sirovina za preradu.

Prerađivačke kompanije, u zavisnosti od vrste poljoprivrednih kultura koje sakupljaju za preradu, koriste dva glavna kanala snabdevanja: direktno od farmera i indirektno iz otkupnih centara za voća i povrća.

U opste30% lokalno proizvoda voća i povrća se prerađuje od strane industrije na Kosovu. U nedostatku voća i povrća, sirovina se uvozi iz Severne Makedonije, Srbije i Turske.

Pored problema obezbeđivanja sirovina za industriju, interesantno je pogledati i troškove obrade voća: sirovina 12%, struja 23%, voda 5%, gorivo 7%, plate 0,4% i ostalo 14% . Ne obično je da su troškovi energije 2-3 puta skuplji od troškova za sirovine. Vredi da se investira u instalaciju obnovljivih izvora energije – uz podršku MPŠRR -a. s obzirom na nedavno povećanje troškova električne energije i potrebu za električnom energijom za hlađenje skladišta i proizvodnih linija za preradu.

Lancu vrednosti proizvodnje i prerade voća i povrća nedostaju standardi kvaliteta i kao posledica toga nedostaje homogenost proizvoda jer se proizvodi uglavnom ne klasifikuju prema klasama kvaliteta. Ovo takođe utiče na veletrgovce da kupuju uvozne proizvode.

Kosovo ima dugu tradiciju u preradi povrća, kao sastavni deo lanca ishrane svake porodice. Procenjuje se da se značajna količina prerađenog povrća proizvodi kod kuće i za ličnu potrošnju. Kapacitet prerade na Kosovu, u smislu prerađivačkog kapaciteta, u velikoj meri prevazilazi proizvodni kapacitet. Iako je sektor generalno fragmentisan, neki od glavnih učesnika pokrivaju značajan deo tržišta.

Poslednjih godina prerađivači voća i povrća počeli su da proizvode proizvode kao što su voćni džem, razne salate, kiseli krastavci, sokovi, povrće u konzervi, marmelada, ajvar itd. Kapacitet sušenja je ograničen, a ovaj sistem se koristi uglavnom za lekovito i aromatično bilje. Osnovni cilj ove mere je da se sva preduzeća za preradu voća i povrća fokusiraju na poboljšanje kvaliteta i bezbednosti hrane i smanjenje gubitaka u procesu prerade.

Sistemi bezbednosti hrane se primenjuju u ograničenom broju preduzeća. Uključivanje sistema bezbednosti hrane zahteva ulaganja u unapređenje tehnologije i poboljšanje uslova u proizvodnim pogonima, kao i ulaganja u opremu za kontrolu kvaliteta i IT sisteme. Evidentna je potreba za klasifikacijom, kategorizacijom i linijama za pakovanje, kako bi se povećao kvalitet finalnog proizvoda i poboljšala konkurentnost sektora u odnosu na uvoz. Odgovarajući objekti nakon berbe i hladni lanac su od najveće važnosti za kvalitet u lancu vrednosti povrća. Zahtevi i potrebe za skladišnim objektima sa rashladnim sistemima su sve veći, ali i dalje veoma ograničene i koncentrisane u pojedinim oblastima i nivo postizanja standarda kvaliteta treba poboljšati.

Prema registru AHV, postoji 162 operatera za preradu voća i povrća, industrija prerade voća i povrća na Kosovu raste i njena tehnologija prerade se poboljšava. Na osnovu kapaciteta obrade, postoje tri kategorije preradivaca

- Industrijski preradivaci
- Srednji ipreradivaci
- Mali preradivaci (udruzenje zena i individualca sa manjim kapacetetom koji preraduju kod kuće).

Prema procenama, prerađivači voća i povrća pokrivaju oko 30 odsto potreba lokalnog tržišta.

2.4 Sektor proizvodnje vina

U opste, postojeći proizvođači vina i novim proizvođačima potrebna je podrška za proizvodnju kvalitetnih, tržišnih vina u flašama. Izvoz rinfuznog vina lošeg kvaliteta ne obezbeđuje napredak / samo kvalitetno flaširano vino može dodati vrednost sektoru. Podrška u pravcu poboljšanja kvaliteta vina neizmerno bi pomogla vinskom sektoru. MPŠRR je licenciralo 29 preduzeća za proizvodnju vina i drugih proizvoda od grožđa. Tri najveće vinarije predstavljaju oko 90% ukupnog proizvodnog kapaciteta u ovom sektoru, dok ostale vinarije pripadaju malim proizvođačima, od kojih su neke sa dobrom potencijalom za izvoz. Takođe, tu su i domaći proizvođači vina i jakih alkoholnih pića, koji

zbog nedostatka materijalnih mogućnosti za opremu, rezervoare, infrastrukturu i higijensko-sanitarne uslove nisu licencirani od strane MPŠRR.

Podsektoru vina je potrebna podrška kako bi se poboljšala primena najboljeprakse.

Trenutna orijentacija kompanija je tržište Evropske unije, koje je izazovno i zahteva podizanje kvaliteta proizvedenog vina. U sadašnjem izvozu preovladava trgovina „rimfuznom“ vinom, što nije stvorilo visoku profitabilnost vinarskih preduzeća.

3. Opšti ciljevi

- Povećanje sposobnosti konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenog sektora, obezbeđivanje boljeg odgovora prehrambenog sektora na društvene zahteve za zdravom hranom, uključujući bezbednu, hranljivu i održivu hranu, ulaganjem u fizičku infrastrukturu u skladu sa nacionalnim standardima i relevantne EU-a.
- Rešavanje izazova klimatskih promena, promovisanje obnovljive energije i cirkularne ekonomije.
- -Rešavanje jačanja položaja farmera u lancu ishrane, podsticanje na saradnju u kratkim lancima snabdevanja i proizvodnju proizvoda sa dodatom vrednošću.

3.1 Specifični ciljevi

3.1.1 Prerada mleka

- Poboljšanje efikasnosti i produktivnosti uvođenjem novih tehnologija za povećanje konkurentnosti i raznovrsnosti proizvoda na tržištu;
- Integracija farmera/proizvođača sirovina sa agro-prerađivačkom industrijom;
- Unapređenje kontrole kvaliteta proizvoda primenom sistema upravljanja kvalitetom i standarda bezbednosti hrane, u cilju obezbeđivanja visokog kvaliteta proizvoda i higijenskih zahteva;
- Unapređenje zaštite životne sredine ulaganjem u postrojenja za prečišćavanje, odlaganje i upravljanje otpadom, uključujući tretman voda prema ekološkim standardima;
- Unapređenje ambalaže, marketing i promotivne aktivnosti;
- Unapređenje postojećih kapaciteta i proširenje postojećih novih proizvodnih kapaciteta, u cilju snažnije integracije domaće proizvodnje, diversifikacije proizvoda/uvođenja novih proizvoda na tržište;

- Postepeno usklađivanje sa standardima EU-a, u pogledu zaštite životne sredine, javnog zdravlja, dobrobiti životinja i bezbednosti na radu;
- Doprinos smanjenju klimatskih promena kroz podršku proizvodnji obnovljive energije.

3.1.2 Prerada mesa

- Poboljšanje efikasnosti i produktivnosti uvođenjem novih tehnologija za povećanje konkurentnosti i raznovrsnosti proizvoda na tržištu;
- Integracija farmera/ proizvođača sirovina sa agro-prerađivačkom industrijom;
- Unapređenje kontrole kvaliteta proizvoda primenom sistema upravljanja kvalitetom i standarda bezbednosti hrane, u cilju obezbeđivanja visokog kvaliteta proizvoda i higijenskih zahteva;
- Unapređenje zaštite životne sredine u postrojenjima za prečišćavanje, u pogledu odlaganja i upravljanja otpadom, uključujući tretman voda prema ekološkim standardima;
- Unapređenje ambalaže, marketing i promotivne aktivnosti;
- Unapređenje postojećih i izgradnja novih kapaciteta.
- Postepeno usklađivanje sa standardima EU-a, u pogledu zaštite životne sredine, javnog zdravlja, dobrobiti životinja i bezbednosti na radu;
- Doprinos smanjenju klimatskih promena kroz podršku proizvodnji obnovljive energije.

3.1.3 Prerada voća, povrća i proizvodnja vina

- Poboljšanje efikasnosti i produktivnosti uvođenjem novih tehnologija za povećanje konkurentnosti i raznovrsnosti proizvoda na tržištu;
- Integracija farmera/ proizvođača sirovina sa agro-prerađivačkom industrijom;
- Unapređenje kontrole kvaliteta proizvoda primenom sistema upravljanja kvalitetom i standarda bezbednosti hrane, u cilju obezbeđivanja visokog kvaliteta proizvoda i higijenskih zahteva;
- Unapređenje zaštite životne sredine u postrojenjima za tretman, u pogledu odlaganja i upravljanja otpadom, uključujući tretman voda;
- Unapređenje ambalaže, marketing i promotivne aktivnosti;
- Unapređenje postojećih i izgradnja novih kapaciteta.
- Postepeno usklađivanje sa standardima EU-a, u pogledu zaštite životne sredine, javnog zdravlja i bezbednosti na radu;
- Doprinos smanjenju klimatskih promena kroz podršku proizvodnji obnovljive energije.

4. Povezanost sa drugim merama nacionalnog programa

Mera se odnosi na meru (1) - „Ulaganja u fizička sredstva u poljoprivrednoj privredi“ obezbeđivanjem neophodnih sirovina. Takođe sa merom (7) - „Diverzifikacija na farmi i razvoj poslovanja“. Ova mera može biti olakšana transferom znanja iz mera „Poboljšanje obuke“ i „Inovacije i prenos/transfer znanja“.

5. Korisnici

Korisnici mogu biti preduzeća za preradu poljoprivrednih proizvoda registrovana u Kosovskoj agenciji za registraciju poslovanja u relevantnom podsektoru i odobrena/registrovana od strane AUV pre datuma prijave. Preduzeće se može sastojati od jedne ili više radnih jedinica.

Korisnici mogu biti i organizacije proizvođača (kao što su zadruge, udruženja, itd.) koje su priznate od strane nadležnog organa Ministarstva u skladu sa Zakonom br .08/l-072 o poljoprivredi i ruralnom razvoju . Kriterijumi podobnosti i odabira za OP biće navedeni u godišnjem programu za ruralni razvoj

6. Zajednički kriterijumi podobnosti

6.1 Tipovi podržanih preduzeća za obradu

Svi podnosioci ove mere moraju biti registrovani u Registar poljoprivrednih gazdinstava i ARBK. Ova mera podržava mala i srednja preduzeća, definisana na osnovu Zakona br. 04/L-220 Za strana ulaganja, (Službeni list br. 1/09 januar 2014).

6.2 Ekomska održivost

Ekomska održivost aplikacije mora se pokazati kroz poslovni plan. Svi podnosioci zahteva moraju dostaviti biznis plan, u skladu sa modelom koji zahteva Agencija za razvoj poljoprivrede. Podnositelj prijave mora u poslovnom planu pokazati ekomsku održivost preduzeća na kraju implementacije projekta. Preduzeće mora da pokaže da može redovno da izmiruje svoje obaveze i dugove, bez ugrožavanja normalnog funkcionisanja preduzeća. Poslovni plan će sadržati detaljan opis planiranih investicija i aktivnosti, u skladu sa zahtevima AHV za poboljšanje standarda.Takođe, poslovni plan će pokazati kako će implementacija projekta dovesti do poboljšanja ukupnog učinka poljoprivredno-prehrambenog preduzeća kroz predstavljanje perspektive finansijske/ekomske održivosti. Procenu finansijske/ekomske održivosti i perspektive kontinuiteta investicija ocenjuje ARP, kako bi se obezbedio odabir projekata sa najvišim kvalitetom u pogledu finansijske/ekomske održivosti. U slučaju izgradnje/renoviranja/dogradnje, podnosioci zahteva moraju dostaviti i tehnički projekat plana. Model poslovног planа priprema Agencija za razvoj poljoprivrede-ARP i biće objavljen na veb stranicama Agencije i MPŠRR-a

6.3 Nacionalni standardi / standardi EU-a

Preduzeće mora jasno da demonstrira plan ulaganja u poslovnim planovima, što će uticati na primenu standarda bezbednosti hrane i smanjenje rizika po kategorizacijama.

Kandidati moraju imati Izveštaj/zapisnik (ne stariji od šest meseci) izdat od AHV o postojećem stanju operatera i koje standarde moraju da ispune.

Prema zahtevima AHV za unapređenje standarda, biznis plan mora da sadrži detaljan opis planiranih investicija i aktivnosti.

Pre podnošenja zahteva za plaćanje u ARP, AHV mora proceniti svaki projekat da li su ispunjeni glavni nacionalni standardi u skladu sa zakonima na snazi.

Korisnici, zajedno sa zahtevom za isplatu i drugom dokumentacijom, moraju dostaviti Izveštaj u prilogu Kontrolnih lista AHV-a kojim se potvrđuje da je investicija u skladu sa nacionalnim standardima.

Sva preduzeća korisnici na kraju implementacije projekta moraju ispuniti nacionalne standarde u skladu sa zakonima na snazi.

Podržana investicija mora ispuniti relevantne nacionalne standarde koji su na snazi koji se odnose na zaštitu životne sredine, javno zdravlje, dobrobit životinja i bezbednost na radu.

6.4 Drugi kriterijumi podobnosti

Uslov da „investicije“ moraju doprineti poboljšanju stanja osnovnog proizvodnog sektora može se pretočiti u kriterijume izbora davanjem većeg prioriteta projektima koji imaju visok procenat sirovina dobijenih direktno povezanim ugovorima sa poljoprivrednicima.

Odabir prihvatljivih sektora koji će biti podržani prema ovoj mjeri zasniva se na sektorskoj analizi koju je uradio eksterni ekspert. Identifikacija vrste korisnika i specifičnih potrebnih/prihvatljivih investicija za svaki sektor su prema istom pristupu i prioritet treba dati razvoju najslabijih karika identifikovanih u lancu poljoprivredne proizvodnje iz analize dotičnog sektora.

Prerada duvana nije prihvatljiva.

7. Posebni kriterijumi podobnosti

7.1 Sektor prerade mleka i mesa

Svi aplikanti moraju biti registrovani u Kosovskoj agenciji za registraciju preduzeća (ARBK) sa relevantnom delatnošću pre datuma prijave, i odobreni od AHV pre datuma prijave. Preduzeća moraju biti kategorisana na sledeći način:

- Kategorija „A“ = nizak nivo rizika
- Kategorija „B“ = srednji nivo rizika
- Kategorija „C“ = visok stepen rizika
- Kategorija „D“= veoma visok nivo rizika

Aplikanti kategorije „A”, „B” i „C” nisu prihvatljivi u slučaju izgradnje novog objekta, dok su prihvatljivi u slučaju renoviranja/proširenja/modernizacije postojećeg objekta i ulaganja u opremu.

Kandidati kategorije „D” ispunjavaju uslove samo u slučaju izgradnje novog i zatvaranja postojećeg objekta. Ulaganja u opremu/procesne linije za ovu kategoriju su prihvatljiva ako je u poslovnom planu prioritet nova izgradnja objekta.

AHV treba da pripremi nacionalni plan za dostizanje standarda EU-a. Da sva preduzeća mesnog i mlečnog sektora budu u skladu sa relevantnim standardima EU-a. Nakon izrade ovog plana, podrška će biti data samo preduzorcima koja su navedena u pomenutom nacionalnom planu i za vrstu investicija koja je njime predviđena.

7.2 Podsektori prerade voća i povrća

Svi aplikanti moraju biti registrovani u Kosovskoj agenciji za registraciju preduzeca (ARBK) sa relevantnom delatnošću pre datuma prijave, i odobreni od AHV pre datuma prijave.

U slučaju ulaganja u nove centre za sakupljanje i pakovanje, minimalni kapacitet skladištenja mora biti najmanje 1000 m³. U slučaju proširenja postojećeg objekta, ovaj objekat mora imati minimalni kapacitet od 500 m³, dok prošireni objekat mora dostići minimalni kapacitet od 1000 m³.

7.3 Podsektor proizvodnje vina

Preduzeća registrovana u registru proizvođača vina i Kosovskoj agenciji za registraciju biznisa pre datuma podnošenja zahteva imaju pravo da se prijave, proizvođači vina moraju da obezbede najmanje 50% sirovina (grožđa) od drugih proizvođača (ne sopstvena proizvodnja). Ovaj kriterijum se ne odnosi na proizvođače vina koji poseduju više od 50 ha vinograda. Podnosioci zahteva moraju dokazati da su prijavili godišnju proizvodnju vina i preostale zalihe.

7.4 Ulaganja u proizvodnju obnovljive energije

U okviru ove investicije podržava se proizvodnja električne energije iz obnovljivih izvora za „sopstvenu potrošnju” (odnosno, kapacitet proizvodnje pozajmljene/deponovane energije u mrežu je u proseku jednak utrošenoj električnoj energiji tokom godine). Ovo se opravdava činjenicom da, pošto se električna energija ne može skladištiti, ako se ne potroši može se pustiti u mrežu: električna mreža se može zamisliti kao skladište električne energije kada se unosi i povlači tokom godine u sličnom količine kao i drugačijim tempom. Ulaganja u obnovljive izvore energije, pre svega, moraju biti opravdana za sopstvenu potrošnju prerađivačkog objekta, jer je prodaja električne energije preko nacionalne mreže skup i sofisticiran vid ulaganja.

Koncept „sopstvene potrošnje“ treba proveriti u fazi u kojoj se projekat podnosi/ocenjuje. Investicija se smatra prihvatljivom kada (teoretski) energetski kapacitet postrojenja za

obnovljivu energiju („investicija“) ne prelazi 120% prosečne trogodišnje potrošnje (sopstvene potrošnje) podnosioca zahteva.

8.PRIHVATLJIVE INDIKATIVNE INVESTICIJE PO SEKTORU

U slučaju dobiti od „Kolektivnih ulaganja“, povećana pomoć, intenzitet, lista prihvatljivih investicija i drugi kriterijumi biće dodati godišnjem Programu ruralnog razvoja nakon priznavanja proizvodnih grupa od strane nadležnog organa Ministarstva u skladu sa Zakonom br. 08/ l-072 za poljoprivredu i ruralni razvoj.

8.1. Prihvatljive investicije za podmeru prerade mleka

- Ulaganja u renoviranje/proširenje/modernizaciju mlekara;
- Ulaganja u izgradnju novih mlekara, koje su u trenutku prijave u kategoriji „D“;
- Ulaganja u opremu za poboljšanje higijene, kao i kvaliteta i bezbednosti proizvoda odobrenih od strane AHV (posebno za postizanje standard HACCP i/ili ISO 22000);
- Ulaganja u opremu za poboljšanje zaštite životne sredine, posebno za upravljanje otpadom i tretman ispuštenih voda;
- Ulaganja u specijalizovana sredstva za transport mleka od farmera do objekta i mlečnih proizvoda od objekta do tržišta (uključujući specijalizovana vozila hladnog transporta);
- Ulaganja u opremu za nove proizvode i savremeno pakovanje i etiketiranje;
- IT oprema, digitalizacija, hardver i softver za praćenje, kontrolu i upravljanje;
- Laboratorijske opreme za kontrolu kvaliteta;
- Ulaganja u tehnologiju za proizvodnju obnovljive energije;
- Ulaganja u rashladnu opremu;
- Marketinške investicije.

8.2 Prihvatljive investicije za pod meru prerada mesa i klanice

- Ulaganja u renoviranje/proširenje/modernizaciju postojećih objekata, uključujući hladnjače sa opremom;
- Ulaganja u izgradnju novih objekata za preradu za preduzeća koja su u trenutku prijave u kategoriji „D“;
- Ulaganja u opremu za preradu mesa i klanice;
- Ulaganja u opremu za preradu mesa u cilju poboljšanja higijene, kao i kvaliteta i bezbednosti proizvoda – odobreno od strane AHV (posebno za ispunjavanje standarda HACCP i/ili ISO 22000);
- Ulaganja u opremu za unapređenje zaštite životne sredine, posebno za upravljanje otpadom i tretman ispuštenih voda;
- Ulaganja u opremu za kontrolu kvaliteta, uključujući relevantne laboratorijske opreme.

- Ulaganja u opremu za hlađenje i zamrzavanje za skladištenje gotovih proizvoda;
- IT oprema, digitalizacija, hardver i softver za praćenje, kontrolu i upravljanje;
- Specijalizovana vozila za transport sirovina i gotovih proizvoda;
- Ulaganja u tehnologiju za proizvodnju obnovljive energije;
- Marketinške investicije.

8.3 Prihvatljiva ulaganja za pod meru prerade voća i povrća

- Ulaganja u renoviranje/proširenje/modernizaciju objekata za preradu;
- Ulaganja u linije za konzerviranje/pasterizaciju voća i povrća;
- Ulaganja u opremu za poboljšanje higijene, kao i kvaliteta i bezbednosti proizvoda
- Ulaganja u objekte i opremu za tretman nakon berbe, sušenje, klasifikaciju i skladištenje;
- Ulaganja u opremu za pakovanje, etiketiranje, uključujući linije za punjenje, omote i drugu specijalizovanu opremu;
- Ulaganja u opremu za hladni lanac, uključujući skladišta za hlađenje i zamrzavanje, tunele za zamrzavanje, rashladna transportna vozila i drugu opremu neophodnu za obezbeđivanje kontinuiteta u hladnom lancu;
- Ulaganja u opremu za unapređenje zaštite životne sredine, posebno za upravljanje otpadom i tretman ispuštenih voda;
- Ulaganja u opremu za kontrolu kvaliteta, uključujući relevantne laboratorije;
- Specijalizovana vozila za transport sirovina i gotovih proizvoda, sa i bez hlađenja;
- IT oprema, hardver i softver za praćenje, kontrolu i upravljanje;
- Ulaganja u tehnologiju za proizvodnju obnovljive energije;
- Ulaganja u marketing

8.4 Prihvatljive investicije za pod meru proizvodnje vina

- Ulaganja u renoviranje/proširenje/modernizaciju objekata za proizvodnju i preradu vina;
- Ulaganja u opremu za preradu vina;
- Ulaganja u opremu za poboljšanje higijene, kao i kvaliteta i bezbednosti proizvoda;
- Ulaganja u opremu za pakovanje, za etiketiranje, uključujući linije za punjenje, pakovanje i drugu specijalizovanu opremu;
- Ulaganja u tehnologiju za proizvodnju obnovljive energije;
- Ulaganja u opremu i aparate za kontrolu kvaliteta vina, uključujući relevantne laboratorije;
- IT oprema, digitalizacija, hardver i softver za praćenje, kontrolu i upravljanje proizvodnjom vina;
- Ulaganja u marketing.

8.5 Neprihvatljivi troškovi

- Takse-porezi, uključujući poreze na dodatu vrednost;
- Kupovina, iznajmljivanje ili zakup postojećeg zemljišta i objekata, bez obzira da li zakup rezultira prenosom svojine na zakupca,
- Kazne, novčane kazne i troškovi sudskih procesa;
- Operativni troškovi, osim u slučajevima opravdanim prirodom mere u ili u slučaju više sile ili izuzetnih okolnosti;
- Polovnih mašina i opreme;
- Bankarski troškovi, troškovi garancije i slični troškovi;
- Troškovi konverzije, naknade i kursni gubici u evrima, kao i drugi čisto finansijski troškovi;
- Doprinosi u naturi;
- Otkup prava na poljoprivrednu proizvodnju, životinje, jednogodišnje bilje i njihovu sadnju;
- Sve troškove održavanja, amortizacije i zakupnine, osim ako su propisno opravdani prirodom mere ili u slučaju više sile ili izuzetnih okolnosti;
- Sve nastale troškove i sve uplate koje je izvršila javna uprava u upravljanju i implementaciji pomoći, uključujući one za upravljačku i operativnu strukturu i, posebno, opšte troškove, zakupnine i plate osoblja zaposlenog u upravljanju, aktivnostima implementacije, praćenju i kontrolu, osim slučajeva kada je opravданo kako treba od prirode mere.

9. Kriteriumi odabira za sve podsektore

Br	Kriteriumi odabira	Br
1.	Ulaganja u postizanje nacionalnih standarda bezbednosti hrane (u sektoru vina, poboljšanje kvaliteta)	
2.	Ulaganja u efikasniju tehnologiju i opremu dovode do diversifikacije proizvodnje Uvođenje najmanje dva nova proizvoda (ili dve različite vrste vina)	
3.	Ulaganja u projekte za poboljšanje položaja poljoprivrednika u lancu vrednosti	
4.	Ulaganja u tehnologije proizvodnje obnovljive energije	.

5.	Ulaganja koje se odnose na tretman otpada, prečišćavanje vode i/ili korišćenje otpadnih proizvoda – cirkularna ekonomija	
6.	Stvaranje radnih mesta	
	Ukupno	100

Korisnik koji je planirao ulaganja u korišćenje obnovljive energije i ostvaruje bodove za ovu namenu, dužan je da ovu investiciju iskoristi i održava aktivnom za namene koje je predviđao poslovnim planom. Ako se prilikom svake kontrole od strane službenika AZHB (pre potpisivanja ugovora, ad hoc ili ek-post) utvrdi da se investicije u obnovljive izvore energije ne koriste kako je predviđeno poslovnim planom, onda će se primeniti član 54. Zakon br. 08/l-072 o poljoprivredi i ruralnom razvoju.

10. Intenzitet javne podrške

- Minimalna vrednost prihvatljivih troškova po projektu u okviru ove mre je 50.000 €
- Maksimalna vrednost prihvatljivih troškova po projektu u okviru ove mre je 400.000 €.
- Maksimalna javna podrška za programski period od sedam (7) godina (2021-27) za Meru 3 ne može preći iznos od 600.000 evra po korisniku
- Podnositelj prijave može konkursati sa više projekata tokom perioda realizacije ovog programa u različitim godinama, pod uslovom da su prethodni projekti uspešno završeni i da javna podrška ne prelazi navedeni iznos.

11. Indikativni budžet

Godina	Javni doprinos		Privatni doprinos		Troškovi opšte investicije
	EUR	50%	EUR	50%	
2021					
2022					
2023	3,500,000	50%	3,500,000	50%	7,000,000
2024	3,500,000	50%	3,500,000	50%	7,000,000
2025	3,500,000	50%	3,500,000	50%	7,000,000

2026	4,000,000	50%	4,000,000	50%	8,000,000
2027	4,000,000	50%	4,000,000	50%	8,000,000
Total	18,500,000	50%	18,500,000	50%	37,000,000

12. Indikatori

3: Ulaganja u fizička sredstva u preradi i marketingu poljoprivrednih proizvoda	Cilj-target ciljani do 2027. godine
Broj agro-prerađivačkih preduzeća podržanih od PRR-a modernizovan	145
Ukupna ulaganja u agroprerađivačka preduzeća modernizovana	37,000,000
Broj poljoprivredno-prerađivačkih preduzeća koja dobijaju podršku od PRR-a za investicije koje progresivno ispunjavaju standarde EU-a za higijenu i dobrobit životinja	120
Broj stvorenih radnih mesta	870
Broj mladih farmera koji primaju investicionu podršku PRR-a	0
Broj podržanih grupa/organizacija proizvođača	0
Broj farmera koji učestvuju u podržanim grupama proizvođača, organizacijama proizvođača, lokalnom tržištu, kratkom krugu lanca snabdevanja i šeme kvaliteta	0
Broj kolektivnih ulaganja	0
Broj korisnika PRR-a u investicijama koje se odnose na upravljanje organskim đubrивом	0
Broj korisnika PRR-a u investicijama u tretman ili upravljanje otpadom	145
Broj korisnika PRR-a u investicijama u proizvodnju obnovljive energije	120
Broj projekata u investicijama tipa cirkularne ekonomije	20
Broj agro-prerađivačkih preduzeća podržanih od PRR-a modernizovana	100

13. Upravni postupak

Ova meraće se sprovesti od strane Agencije za razvoj poljoprivrede (ARP-AZHB). Detaljne administrativne procedure će biti predstavljene u Administrativnom uputstvu koje usvaja ministar poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja.

Evaluacija uključuje verifikaciju dostavljene dokumentacije (da bude kompletna), proveru podobnosti (uključujući predlog projekta/biznis plan) i bodovanje projekata. Izveštaji o proceni će biti objavljeni. Svi podnosioci prijava imaće mogućnost da podnesu žalbu. Procedura procene biće deo Administrativnog uputstva, usvojenog od MPŠRR.

14. Geografski opseg mere

Ova mera se primenjuje na celoj teritoriji Republike Kosovo.

8.3.4 MERA 4 - AGRO - EKOLOŠKA, KLIMA I ORGANSKA POLJOPRIVREDA

1. Pravna osnova

- Zakon br.08/1-072 za Poljoprivrednu i Ruralni Razvoj (Sluzbeni list Republike Kosova/ Br. 8/ 29 mart 2023,
- Strategija za Poljoprivrednu i Ruralni Razvoj 2022-2028, odluka Vlade Republike Kosova Br.12/50, datuma: 23.12.2021 za usvajanje
- Zakon Br. 03/L-048 za Rukovodjenje Javnih Financija i Odgovornosti(Sluzbeni list Republike Kosova/ Br. 27/03 juli 2008).

2. Obrazloženje

Podrška za životnu sredinu je ključni element evropske ZPP (Zajedničke poljoprivredne politike). Agroekološka sredina je jedan od glavnih stvari za integraciju pitanja zaštite životne sredine u poljoprivrednu politiku. Agro-ekološka plaćanja doprinose održivom ruralnom razvoju kroz promociju i podršku ekoloških poljoprivrednih praksi i sistema.

Poljoprivreda i životna sredina na Kosovu su usko povezani sa prirodnim resursima, tradicionalnim pejzažima i biodiverzitetom ruralnih područja.

Poljoprivredni i šumski resursi se i dalje upravljaju na tradicionalan način u nekim delovima Kosova, dok u drugim regionima intenziviranje poljoprivrede prevazilazi tradicionalne sisteme upravljanja. Efikasna primena programa zaštite životne sredine može smanjiti i zaustaviti degradaciju kosovskog biodiverziteta i prirodnih dobara izazvanu intenziviranjem ili napuštanjem dobre poljoprivredne prakse.

MPŠRR planira sprovođenje mera za održivo upravljanje zemljištem, šumama i razvoj organske poljoprivrede kao:

- (a) dizajniranje sveobuhvatnog paketa planova koji će se baviti ključnim ekološkim problemima; i
- (b) probni pilot za sprovođenje mehanizama za praćenje i kontrolu u vezi sa zahtevima EU-a za zaštitu životne sredine.

3. Opšti ciljevi

- Mera ima za cilj da doprinese održivom upravljanju prirodnim resursima, prilagođavanju i ublažavanju klimatskih promena uz primenu odgovarajućih metoda proizvodnje, zaštitu i unapređenje životne sredine, prirodnih resursa, vode, vazduha, zemljišta, biodiverziteta, pejzaža i njegove karakteristike, kao i genetski diverzitet, koji prevazilazi relevantne obavezne standarde.
- Razvoj organske poljoprivrede kroz širenje površine.

3.1 Specifični ciljevi

- Podrška poljoprivrednim praksama koje imaju pozitivan uticaj na životnu sredinu i ublažavaju negativne uticaje poljoprivrede, a posebno očuvanje biodiverziteta, ekosistema i vrednih staništa;
- Očuvanje biodiverziteta, kvaliteta zemljišta i vode kroz podršku uvođenju i održavanju metoda organske poljoprivredne proizvodnje;
- Podrška tradicionalnim i održivim sistemima ispaše kao i metodama koje doprinose očuvanju biodiverziteta i genetskog diverziteta lokalnih rasa;
- Podizanje kapaciteta za sticanje praktičnih iskustava za sprovođenje, praćenje i kontrolu agroekoloških plaćanja u državnoj upravi, poljoprivrednim savetnicima kao i poljoprivrednicima i udruženjima poljoprivrednika.

4. Povezanost sa drugim programskim merama i nacionalne mere

Ova mera se povezuje sa Merom (1) - Ulaganja u fizičku imovinu poljoprivrednih gazdinstava, Mera (3) Ulaganja u fizičku imovinu koja se odnosi na preradu i plasman poljoprivrednih proizvoda i ribarstvo i Merom (7) - Diverzifikacija u gazdinstvima i razvoj poslovanja, za postizanje viših standarda u proizvodnji, uglavnom imajući u obzir životnu sredinu. Mera će podržati poljoprivredna gazdinstva koja idu korak dalje u metodama i praksi upravljanja poljoprivredom i spremno preuzimaju dodatne obaveze kada je u pitanju standardna proizvodnja i očuvanje životne sredine i biodiverziteta.

5. Korisnici

Prihvatljivi korisnici su poljoprivrednici, fizička i pravna lica koja moraju biti registrovani u registar poljoprivrednih gazdinstava;

6. Zajednički kriterijumi podobnosti

Minimalna veličina poljoprivrednih operacija

Uslovi prihvatljivosti su povezani sa korisnicima i minimalnom veličinom farmi (upravljanje zemljištem ili brojem životinja).

Minimalna veličina poljoprivrednih parcela

Minimalna veličina parcele: 0,1 ha za višegodišnje useve i 0,3 ha za jednogodišnje useve;
Minimalna veličina farme: 1 ha;

Specifični zahtevi za svaku od šema zaštite životne sredine predstavljeni su u posebnim kriterijumima prihvatljivosti za podmeru.

Osnovni uslovi za sve ekološke korisnike

Korisnici moraju da ispunе svaki od sledećih uslova:

Vremensko trajanje ekološke obaveze

Korisnik putem ugovora (vezan za skup obaveza uključenih u zahtev za plaćanje za direktna plaćanja) obavezuje da sprovodi aktivnosti životne sredine u periodu od najmanje pet godina.

Korisnik putem ugovora obavezuje da će ekološke aktivnosti sprovoditi u periodu od najmanje pet godina.

Priprema ekološkog plana za farmu

Korisnik mora izraditi ekološki plan za njegoju/njenu farmu. Plan zaštite životne sredine će identifikovati sve obaveze koje je korisnik primenio, kao i detaljno opisati sve aktivnosti koje treba preduzeti u svakoj godini obaveze.

Vođenje dnevnik farme

Korisnik mora da vodi farmski dnevnik koji opisuje svaku aktivnost koja se obavlja na farmi koja je relevantna za preduzeće, uključujući npr. košenje, oranje, đubrenje itd.

Poštovanje obaveznih minimalnih standarda

Korisnik će se pridržavati obaveznih minimalnih standarda utvrđenih nacionalnim zakonodavstvom koje se odnosi na specifičnu ekološku šemu. (Ovo će biti razvijeno u saradnji sa MŽSPPI)

7. Specifični kriterijumi prihvatljivosti za podmeru (obaveze)

Šema 1: Šema organske poljoprivrede (OP)

Obrazloženje	Organska poljoprivreda poboljšava prirodnu ravnotežu biljnih hranljivih materija kroz promet biljaka i integraciju ratarske i stočarske proizvodnje. Zbog ograničene upotrebe đubriva i pesticida, organska poljoprivreda poboljšava kvalitet zemljišta i vode, igra pozitivnu ulogu u očuvanju biodiverziteta i doprinosi održivom upravljanju zemljištem, vegetacijom i stokarstvom. Pilot sprovođenja šeme za OP će doprineti razvoju organske poljoprivrede na Kosovu, koja je trenutno veoma nerazvijena.
Ekološki ciljevi	Smanjiti upotrebu đubriva i pesticida na poljoprivrednom zemljištu; Doprineti održivom upravljanju zemljištem; Povećati površinu poljoprivrednog zemljišta i broj gazdinstava kojima

	se upravlja po standardima organske poljoprivrede;
Pilot oblasti	Podrška će biti obezbeđena za hortikulturu, voćarstvo i vinogradarstvo i lekovito bilje koje je sertifikovano kao organsko ili je u konverziji.
Specifični uslovi prihvatljivosti	Minimalna veličina sertifikovane površine da bude 0,1 ha;
Obavezni minimalni standardi	Vlasnici i korisnici poljoprivrednog zemljišta dužni su da upravljaju poljoprivredom na način koji sprečava ili minimizira eroziju; Zabranjeno spaljivanje smeća; Drveće, žbunje, šume, živi zidovi i zaštitni pojasevi na poljoprivrednom zemljištu (van Zakona o šumama) biće očuvani kao važni elementi pejzaža koji smanjuju eroziju veta i vode (uklanjanje se vrši uz pismenu dozvolu nadležnog opštinskog organa) Uklanjanje humusa i površinskog sloja zemljišta sa poljoprivrednog zemljišta je zabranjeno bez pismene dozvole.(Mora da reguliše MZŽSPPI)
Zahtevi za upravljanje	Razvoj desetodnevne obuke o pitanjima organske poljoprivrede; Upravljanje zemljištem u skladu sa Zakonom o organskoj poljoprivredi; Ugovor o kontroli i sertifikaciji organske proizvodnje sa nadležnim organom za kontrolu u skladu sa Zakonom o organskoj poljoprivredi za oblast za koju se prijavljuju.
Stope plaćanja	Predračunate stope plaćanja: Organsko povrće – 400 evra/ha Organsko voće i vinogradi – 500 evra/ha Organsko lekovito bilje – 380 evra/ha
Indikatori	Stanje 1.050 ha u organskoj sertifikaciji prema zelenom izveštaju 2020 20 subjekata sa sertifikovanim organskim zemljištem 27 farmi sa organskim sertifikatom ili u konverziji Rezultat: (Biće finalizovano kada bude poznat budžet mere za AM) n/a ha u organskoj sertifikaciji ili konverziji

	n/a farme sa organskom proizvodnjom ili sertifikacija
--	---

Šema 2: Planovi upravljanja zemljištem i hranljivim materijama

Obrazloženje	Poslednji podaci govore da je preko 56 odsto obradivog zemljišta na Kosovu zahvaćeno erozijom. Prezentacija plana upravljanja zemljištem i nutrijentima stimulisaće poljoprivredne prakse koje će sprečiti ekološku degradaciju zemljišta i vode i povećati biološku raznovrsnost poljoprivrednog zemljišta.
Ekološki ciljevi	

Pilot oblasti	Mera će podržati obradivo zemljište u regionu n/a (opštine n/a).
Specifični zahtevi prihvatljivosti	Individualni poljoprivrednici moraju imati najmanje 0,25 ha obradive površine; Mala preduzeća moraju imati najmanje 0,5 ha obradivog zemljišta
Obavezni minimalni standardi	Vlasnici i korisnici poljoprivrednog zemljišta dužni su da upravljaju poljoprivredom na način koji sprečava ili minimizira eroziju; Zabranjeno spaljivanje smeća; Drveće, žbunje, šume, živi zidovi i zaštitni pojasevi na poljoprivrednom zemljištu (van Zakona o šumama) biće očuvani kao važni elementi pejzaža koji smanjuju eroziju od veta i vode (uklanjanje se vrši uz pismenu dozvolu nadležnog opštinskog organa); Zabranjeno je uklanjanje humusa i površinskog sloja zemljišta sa poljoprivrednog zemljišta bez pismene dozvole; Pesticide i đubriva koje (ako se koriste) moraju prodavati licencirani proizvođači/trgovci i biti u originalnoj ambalaži u skladu sa Zakonom za pesticide.
Zahtevi za upravljanje	Razvoj 5-dnevne obuke; Uzimanje uzoraka zemljišta za analizu N, P, K (uz podršku savetnika); Priprema i implementacija 5-godišnjeg Plana upravljanja nutrijentima (PMLU) uz podršku kvalifikovanog konsultanta ili agronoma) na osnovu rezultata uzorka zemljišta i upotrebe hranljivih materija useva za postizanje ciljne proizvodnje; Održavanje najmanje 50% ukupne površine sa cirkulacijom biljaka pokrivenе ozimim usevima, na područjima primene ove mere; Količina utrošenog organskog azota ne prelazi 170 kg/ha godišnje;
Stope plaćanja	Stepen predračunaplaćanja : n/a Euro/ha
Indikatori:	Početno stanje Rezultat: 150 ha sa planovima upravljanja zemljištem za hranljive materije 90 farmi podržano razvijenim planovima

Skema 3: Letnja ispaša na planinskim pašnjacima

Obrazloženje	<p>Tradicionalne prakse ekstenzivne ispaše stvorile su mnoga važna poluprirodna staništa, iako su mnoga od njih sada ugrožena narušanjem intenzivnijih poljoprivrednih praksi. Nastavak ovih tradicionalnih poljoprivrednih metoda niskog intenziteta je od suštinskog značaja za održavanje biodiverziteta na velikim područjima zemlje, u brdima i ravnicama, što će takođe zadržati karakter pejzaža.</p> <p>Nacionalna mreža zaštićenih prirodnih područja sastoji se od 99 zaštićenih područja prirode sa površinom od 124.799 ha teritorije Kosova. Kosovo još nije identifikovalo svoje lokacije za Natura 2000, dok su pripremni radovi počeli u okviru projekta „Projekat održivog gazušivanja šumama“ (PSFM) gde je sastavljen izveštaj za identifikaciju potencijalnih područja koja ispunjavaju kriterijume za ulazak u „NATURA“ 2000 ekološka mreža.</p> <p>Pilot agroekološka mera ima za cilj da podrži travnjake sa visokim biodiverzitetom u oblastima sa dokazanim vrednostima.</p>
Ekološki ciljevi	<p>Da spreči dalji gubitak pašnjaka sa visokim prirodnim vrednostima i srodnih životinjskih vrsta usled narušanja ili prekomerne ispaše, pretvaranja u oranice i druge useve, ili prekomerne ispaše;</p> <p>Očuvati i održavati travnjake visoke prirodne vrednosti i srođne životinjske vrste kroz održavanje ili obnavljanje tradicionalnih praksi upravljanja na poluprirodnim travnjacima;</p> <p>Zaštita biodiverziteta i obezbeđenje zaštite, održavanja i/ili vraćanja ptičjih staništa i populacija u povoljne uslove;</p>

Pilot oblasti	Šema će se sprovoditi samo u ovim zaštićenim oblastima: Nacionalni park Šar kako je definisano kosovskim zakonodavstvom.
Specifični zahtevi prihvatljivosti	<p>Poljoprivrednici, fizička lica ili mala preduzeća moraju imati pašnjačka stada od najmanje 30 ovaca ili 5 krava, ili kombinaciju krava i ovaca za najmanje 5 jedinica stoke (JS)</p> <p>Poljoprivrednici moraju imati ugovor (dozvolu) Direkcije Nacionalnog parka „Šari“ kojim se utvrđuje maksimalan broj stada na pašnjaku, prema upravi Parka, ne veći od 1 LU/Ha.</p> <p>Poljoprivrednici moraju imati sertifikat veterinara izdat u skladu sa Zakonom o veterinarstvu i administrativnim uputstvima.</p>
Obavezni minimalni standardi	<p>Zabranjeno je bilo kakvo oranje ili obrada bez pismene dozvole;</p> <p>Zabranjeno paljenje trave na pašnjacima;</p> <p>Sve životinje koje će pasti moraju imati maturu;</p> <p>Ako poljoprivrednik prevozi životinje više od 50 km, mora imati pismenu dozvolu veterinarske službe</p> <p>Moraju se primeniti minimalni standardi za upotrebu đubriva i hemikalija;</p> <p>Minimalna površina ispaše treba da bude 0,3 ha JS</p>
Zahtevi za upravljanje	<p>Razvoj 5-dnevne obuke;</p> <p>Poštovanje maksimalnog stada na pašnjaku; (i ne više od 1JS/Ha);</p> <p>Nastavak tradicionalnog (sezonskog) perioda ispaše na pašnjacima od oko 5 meseci, od 1. maja do 31. oktobra;</p> <p>Obezbeđivanje rotacione ispaše na pašnjacima kako bi se izbegla prekomerna ispaša;</p> <p>Zabranjena je upotreba veštačkih đubriva i sredstava za zaštitu bilja (uključujući herbicide) na pašnjacima;</p> <p>Od organskih đubriva treba ograničiti na 50 kg/ha (ekvivalent N koji se dobija godišnje od 1 JS/ha).</p>
Stope plaćanja	Unapred izračunate stope plaćanja: n/a Euro/ha, maksimalna površina koju poljoprivrednik može da koristi je 7 ha
Indikatori:	<p>Početno stanje</p> <p>- 2020 – 10.000 ovaca na pašnjacima Nacionalnog parka Šar</p> <p>Rezultat:</p>

	<ul style="list-style-type: none"> - Najmanje 200 hektara pašnjaka sa visokim biodiverzitetom u zaštićenim, podržanim područjima - 20 - 30 farmi sa obavezama za ekstenzivno upravljanje pašnjacima
--	---

8. Prihvatljivi troškovi

Krajnjim korisnicima biće nadoknađene dodatne troškove i izgubljeni prihod (nastalog po osnovu obaveza preuzetih u okviru odabranih podmera kao fiksna godišnja isplata).

Detaljan opis obračuna plaćanja za svaku šemu biće predstavljen kasnije. Ovo bi trebalo da bude poseban dokument koji podržava odobrenje mere.

Metodologija proračuna će biti napravljena za svaku šemu na osnovu realnih elemenata kojić biti predstavljeni kasnije.

1.	Dodatni troškovi	EUR
1	Takse - porez na ispašu	
1.1	Ovce i koze (po grlu)	0.50
1.2	Goveda	2.00
2	Troškovi za reprodukciju-uzgoj	
4	Troškovi prevoza životinja sa farme na pašnjak i obrnuto	100
5	Održavanje pašnjačke infrastrukture (jezera, reke, staze)	10
6	Troškovi transporta (ako ima)	
7	Veterinarska služba i takse za kontrolu	15
8	Gubici zbog visokog smrtnosti-mortaliteta - 2%	3,000
II	Troškovi uštede	
III	Izgubljeni prihod	

9. Kriterijumi odabira

N/A

10. Stopa podrške

Javni doprinos će iznositi 100% obračunate isplate naknade. Isplate se daju korisnicima po hektaru na godišnjem nivou.

11. Indikativni budžet

MERA 4

Godina	Javni doprinos		Privatni doprinos		Troškovi opšte investicije
	EU R	100%	EUR		EUR
2021					
2022					
2023					
2024					
2025	200,000	100%			200,000
2026	300,000	100%			300,000
2027	400,000	100%			400,000
Ukupno	900,000	100%			900,000

12. Indikatori

Indikatori-M 4	Cilj-target ciljani do 2027. godine
Broj ugovora;	
Ukupno poljoprivredno zemljište (ha) prema ekološkim ugovorima;	
Broj podržanih vrsta operacija	
Ukupna površina u ha za vrstu operacije.	
Organska poljoprivreda	
Broj podržanih svojstava	
Podrška ugroženim rasama i očuvanje lokalnih rasa	

13. Upravni postupci

Ovu mjeru sprovodiće Agencija za razvoj poljoprivrede (ARP). Detaljne administrativne procedure će biti predstavljene u Administrativnom uputstvu koje usvaja ministar poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja.

14. Geografski opseg mere

Mera se primenjuje na celoj teritoriji Kosova, osim ako se unapred ne odluci da se počne kao pilot radi testiranja njene primene.

8.3.5 MERA 5 SPROVOĐENJE STRATEGIJA RURALNOG RAZVOJA - PRISTUP LEADER

1. Pravna osnova

- Zakon br.08/l-072 za Poljoprivrednu i Ruralni Razvoj (Sluzbeni list Republike Kosova/ Br. 8/ 29 mart 2023,
- Strategija za Poljoprivrednu i Ruralni Razvoj 2022-2028, odluka Vlade Republike Kosova Br.12/50, datuma: 23.12.2021 za usvajanje
- Zakon Br. 03/L-048 za Rukovodjenje Javnih Financija i Odgovornosti(Sluzbeni list Republike Kosova/ Br. 27/03 juli 2008).

2. Obrazloženje

Stavljanje u praksi meru 5 - Sprovođenje lokalnih strategija razvoja - LEADER će biti od presudnog značaja za pružanje dalje podrške postojanju GLV-a, za poboljšanje njihove kapacitete kako bi igrali ulogu agenta / promotora za razvoj ruralnih područja prema dobro Poznatim principima pristupa LEADER.

LEADER je deo politike ruralnog razvoja EU-a koja pomaže povećanju kapaciteta i iskustva u sprovođenju politika ruralnog razvoja EU-a, a to takođe pomaže zemljama kandidatima u pripremi članstva u EU.

Pristup LEADER ima za cilj da razvije zajednicu, doprinoseći ekonomskom, socijalnom, kulturnom i ekološkom poboljšanju lokalnih područja, angažujući veliki broj privatnih i višeektorskih javnih partnera koji uvek uzimaju u obzir resurse u zajednici na lokalnom nivou.

Glavna svrha LAG-a je da doprinese ekonomskom razvoju ruralnih područja, pružajući podršku ruralnoj zajednici za pripremu i sprovođenje razvojnih strategija u uskoj saradnji sa lokalnom zajednicom.

U periodu 2007-2009, sa inicijativom MPŠRR-a osnovano je 30 lokalnih akcionih grupa (LAG) - koje su pokrile celokupno ruralno područje zemlje - na Kosovu. LAG-ovi na Kosovu organizovani su na osnovu opština na ovaj način svaka opština odgovara LAG-u. LAG su registrovani kao nevladine organizacije (NVO) u skladu sa zakonodavstvom Kosova. Tokom godina (2010-2013) LAG su implementirali / sproveli različite projekte u korist svojih zajednica sa finansijskom podrškom MPŠRR-a, opština i drugih donatorskih organizacija. Da bi se olakšala promocija, komunikacija i širenje informacija između LAG-a

i drugih ruralnih aktera, takođe je uspostavljena i mreža ruralnog razvoja (MRR). MRR funkcioniše kao platforma diskusije.

Tokom druge polovine 2014. godine sprovedeno je „tehnička pomoć za moguće LAG-ove“ u obliku pozivanja za prezentacije lokalnih strategija razvoja (SLR). Prezentovano je 12 LAG-a i MRR-a koji su pripremili strategije ruralnog razvoja.

Komisija odabira je dala jasnu procenu podnesenih 12 SLR-a. Evaluacija se vrši na osnovu kriterijuma prihvatljivosti i odabira, unapred identifikovana.

12 LAG-ova i MRR LAG-a su odobrene Strategije ruralnog razvoja. Ipak, Kosovo ima potencijal da se poveća za mali broj LAG-ova, jer sve opštine nisu pokrivenе. Pored toga, kako je Kosovo uglavnom ruralno područje, sela koja su deo velikih opština je dobro biti uključena na teritoriju LAG-a.

Tokom perioda 2015. -2020 odobrene LAG-ovi odobreni su podržani od MPŠRR sa finansijskim sredstvima da sprovedu svoje aktivnosti, ali često sa poteškoćama zbog nedostatka razumevanja pristuu LEADER. Trenutni administrativni kapaciteti LAG-a nisu dovoljno razvijeni, tako da u ovoj fazi nije moguće da bi mera bila u potpunosti u skladu sa pristupom LEADER. Štaviše, unapred plaćanja za administrativne troškove moraju biti dosledna / kontinuirana i to će pružiti isplate za aktivnost LAG-a, inače postoji rizik za demobilisanje administrativnog tima LAG-ova.

3. Opšti ciljevi

Mera 5 Sprovođenje Strategija Lokalnog Razvoj - pristup LEADER kao glavni cilj ima podršku o izgradnji kapaciteta odabranih LAG-ova, članova LAG-ova i ruralnog stanovništa, ku cilju povećanjanjihove veštine u oblasti demokratije i lokalnog razvoja.

3.1 Specifični ciljevi

- Funkcionalizacija odabranih LAG-a prema pristupu LEADER;
- Izgradnja kapaciteta odabranih LAG-ova;
- Svest o ruralnom stanovništvu u aktivnostima odabranih LAG-ova;
- Razmena iskustava između odabranih LAG-ova;
- Sprovođenje SLR-a (projekata);
  - Umrežavanje sa drugim LAG-ovima i razmenom dobrih praksi;
  - Teritorijalna animacija i izgradnja kapaciteta lokalne populacije i lokalnih akcionih grupa;
  - Doprinos razvoju ruralne ekonomije, poboljšanje kvaliteta socijalnog i kulturnog života zajednice, poboljšanje javnih prostora u selima, poboljšanje standarde zaštite

životne sredine u oblastima u kojima funkcionišu LAG-ovi, kao i ključni prioriteti koji proizilaze od Lokalne strategije razvoja;

4. Povezivanje sa drugim meraama u programu i nacionalnim meraama

Bez akreditacije, ova mera će se finansirati preko nacionalnog programa. U kontekstu IPARD-a, ova mera je povezana sa merom 9 „Tehnička pomoć”, „sticanje veština i animacije teritorijalnih stanovnika u cilju povećanja kapaciteta lokalnog stanovništva”, tehnička pomoć” podržava moguće LAG-ove da budu spremni da apliciraju za Meru „pristupa LEADER-č. U nedostatku dodijeljenog budžeta EU-a za meru tehničke asistencije, strategije lokalnog razvoja pripremljene su iz budžeta ove mere. Poziv je obavljen u 2022. godini.

Takođe umrežavanje LAG-ova može se podržavati od mere tehničke pomoći IPARD.

5. Korisnici

Lokalne akcione grupe odabrane i ugovorene od strane Agencije za razvoj poljoprivrede. Ova mera pokriće sledeće aktivnosti vezane za teme koje su označene kao prioriteti u Strategiji lokalnog razvoja (SLR);

6. Prihvatljive aktivnosti

- a) Priprema SLR-a (lokalne strategije razvoja);
- b) Sticanje veština, animiranjem / podsticanjem stanovnika LAG-ova teritorija „dabira”;
- c) „Operativni troškovi” za funkcionisanje odabranih LAG-ova;
- d) „Sprovođenje malih projekata”; i
- e) „Projekti saradnje”, među teritorijalne projekte (unutar Kosova) ili transnacionalne (između zemalja); Ova aktivnost treba da se sproveđe u poslednjoj fazi sprovođenja od najsavremenih LAG-ova koji su stekli iskustvo.

Relevantni postupak za prijavu za ovu mjeru biće razvijeni kasnije u okviru Administrativnih upustava za sprovođenje mera.

a) priprema SLR-a (poziv je urađen tokom 2022. godine);

b) Sticanje veština, animiranje / podsticanje stanovnike teritorija LAG-ova

- Animacija / podsticanje, organizacija informisanja i javnosti događaja, uključujući pripremu promotivnih materijala (seminari, radionica, sastanci itd.);
- Obuka i edukacija-obrazovanje (priprema poslovnih planova, priprema aplikacija za projekte, računovodstvo itd.);
- Priprema relevantnih studija u oblasti za dalji razvoj (socio-ekonomsko, regionalno, marketing itd.);
- Umrežavanje, učešće na nacionalnim i međunarodnim seminarima, radionicama, sastancima, studijskim posetama, uključujući nacionalne i evropske mrežne događaje za ruralni razvoj.

- Najmanje 30% budžeta za sprovođenje Strategije lokalnog razvoja (SLR) su dodeljene za ove aktivnosti.

c) Operativni troškovi za lokalnu akcione grupu-LAG

Operativni troškovi su povezani sa radom lokalne akcione grupe (LAG), kao što je kancelarijska oprema, uključujući IT, troškove osoblja, poslovni troškovi, spoljne usluge (takvih kao što su računovodstvo, IT usluge itd.). Plate zaposlenih LAG-ova su obično glavni deo troškova protoka.

d) Mali projekti

- Mali projekti se smatraju onima sa javnim podrškom do 5.000 EUR. Oni su od kolektivne prirode u korist lokalne zajednice, na primer razna udruženja, npr. Kulturne, sportske organizacije, proizvođačke organizacije ili opština. Budžet može preći 5.000 EUR ako partner ili drugi donatori doprinose malom projektu.

- Mali projekti treba da budu povezani sa prioritetnom temom kako je određeno u lokalnoj strategiji razvoja.

- Bilo koji glumac sa teritorije LAG-a trebalo bi da ima priliku da pošalje predlog projekat, na osnovu javne najave koji je javno prihvatljiv za LAG (npr. Na veb lokaciji relevantne opštine). Odabir malih projekata treba da uradi Upravni odbor LAG-a na osnovu predloga menadžera LAG-ova ili relevantnih zainteresovanih strana (opštine, društvene organizacije itd.). Sukob intrasa treba da se uklone od odgovornih osoba odabira. Rezime planiranih projekata za određenu godinu treba da se stavi u godišnji plan sprovođenja.

- LAG-ovi bi trebali biti promoteri malih projekata; Čak i ako su druge organizacije uključene u sprovođenje malog projekta, konačna faktura je uvek za LAG.

Primeri malih projekata:

a). Događaji (takve kao što su seoski festivali, sastanci, učešće u sajmovima i sličnim aktivnostima);

b). Kupovina materijala i opreme (kao što su računari, raznolike opreme za pakovanje i marketing, razni publicitetski materijali, razni turistički podaci, znakovi / obeležavanje, solarni paneli, kompostiranje, materijali za kulturne i omladine grupe, nameštaj i uređaji za zajednice i slične stvari);

c). Renoviranje u malu štalu zgrada zajednica, popravke javnih prostora i turističkim stazama i infrastruktura u malom stepenu (tj. Tereni igrališta) i slične akcije;

d). Izrada planova za obnavljanje istorijskih zgrada.

7. Postupak za odabir lokalnih akcionalih grupa - LAG

a) Poziv (ivi) za odabir LAG-ova moraju biti otvoreni za sve ruralne oblasti i pružiti konkurenčiju između lokalnih akcionih grupa da predstavljaju strategije lokalnog razvoja.

Maksimalno LAG-ova kojić biti odabrani za teritoriju Kosova (20 LAG)

8. Postupak odabira se sastoje od dve faze:

- a). Kontrola prihvatanja LAG-ova od strane Agencije za razvoj poljoprivrede;
- b) Procena SLR LAG-ova prihvatljivih prema kriterijumima odabira od strane Komisije za ocenjivanje.
- c). Komisija ocenjivanja sastoji se od predstavnika upravnog organa i drugih relevantnih ruralnih aktera i nevladinih organizacija koje se bave ruralnim razvojem. Članove Odbora ocenjivanja imenuje ministar ili viši zvaničnik nakon predloga od Upravnog organa

9. Kriterijumi prihvatljivosti

- a) Kriterijumi prihvatljivosti su povezane sa teritorijom koja pokriva Strategija lokalnog razvoja, sastav LAG-ova, njen pravni oblik i predstavljanje Lokalnu strategiju razvoja.

Teritorija:

- b) Teritorije iz ruralnih područja sa dovoljnom koherentnošću/kompaktnošću i sa određenim brojem stanovnika od 10.000 - 150.000 stanovnika, uključujući naselja sa manje od 25.000 stanovnika i ruralna područja 7 (sedam) opština (Priština, Prizren, Đakovica, Uroševac, Mitrovica, Peć i Gnjilane).

- c) Opština/naselje pripada samo jednom LAG-u. Preklapanje nije dozvoljeno – što znači „jedno partnerstvo, jedna strategija, jedna teritorija“.

Pravni oblik:

- d) LAG-ovi moraju biti zvanično registrovani kao pravno lice (tj. udruženje, fondacija, NVO) na osnovu relevantnih pravnih akata; U skladu sa nacionalnim zakonodavstvom, ona (LAG) može biti registrovana kao organizacija čiji statut garantuje zadovoljavajuće funkcionisanje partnerstva i sposobnost upravljanja/administriranja javnim sredstvima.

Partnerstvo:

- e) Na nivou odlučivanja, ekonomski i socijalni partneri, kao i drugi predstavnici civilnog društva, kao što su poljoprivrednici, žene na selu, mlađi i njihova udruženja, treba da čine više od 50% partnerstva. Pored toga, najmanje 20 odsto biće predstavnici lokalnih vlasti. Međutim, javne vlasti, kako su utvrđene u skladu sa nacionalnim pravilima, predstavljajuće manje od 50% glasačkih prava;

- f) Najmanje 20% žena i 20% mlađih kako bi se osigurala starosna raznolikost i rodna ravnopravnost.

g) Članovi organa za donošenje odluka LAG-a moraju biti stanovnici ili raditi na području obuhvaćenom Strategijom lokalnog razvoja;

h) LAG mora predložiti integriranu strategiju lokalnog razvoja koja uključuje najmanje minimalne elemente i prioritetne teme kako je navedeno u Programu za poljoprivredu i ruralni razvoj.

Strategija lokalnog razvoja:

a) LAG mora predložiti/pripremiti integriranu strategiju lokalnog razvoja koja uključuje najmanje minimalne elemente i prioritetne teme kako je navedeno u PPRR.

b) Ovo su:

Kriterijumi odabira

Mogu se koristiti sledeći kriterijumi odabira:

- Kvalitet partnerstva, uključujući učešće mladih ljudi i žena;
- Koherentnost teritorije LAG-ova i dovoljan iznos u pogledu ljudskih, finansijskih i ekonomskih resursa;
- Kvalitet logike intervencije Strategije (uključujući SWOT analizu, itd.);
- Usklađenost predloženih akcija sa SWOT analizom i prioritetnim temama PPRR-a;
- Uključivanje zainteresovanih strana u izradu Strategije lokalnog razvoja;
- Sposobnost LAG-a da upravlja implementacijom SLR-a;
- Projekte podržane iz drugih izvora (ne iz Programa PRR) treba smatrati dodatnom vrijednošću, ali treba izbegavati dvostruko finansiranje.
- Sistem bodovanja će biti detaljno opisan u vodiču za kandidate

10. Intenzitet nivo doprinosa

Aktivnost 1 „Sticanje veština i podsticanje stanovnika teritorije LAG-ova za izabrane LAG-ove“ i izabrani LAG-ovi, nakon potpisivanja ugovora sa ARP, 70% svih prihvatljivih troškova uzimaju kao avans.

Dok nakon završetka projekta, LAG korisnik mora da doneše potrebne dokaze, kao što su: računi, obrazac radnih dana rukovodioca i stručnjaka, kao i biografija-CV menadžera, biografija stručnjaka-CV i postupak izbora stručnjaka ili rukovodioca ili stručnjaka, kako za unapred dobijena sredstva tako i za 30% sredstava koja se uplaćuju po završetku projekta. U slučaju neispunjerenja ovog uslova, LAG-a korisnik je dužan da vrati primljena sredstva.

Javna pomoć MPŠRR-a se daje u dve rate: 70% kao avans i 30% nakon završetka projekta.

Aktivnost 2 „Sprovođenje lokalnih razvojnih strategija – pristup LEADER“

2a) „Funkcionalizacija odabralih LAG-ova“ uz podršku njihovih operativnih troškova.

Odabrani LAG-ovi, nakon potpisivanja ugovora sa ARP-om, 70% svih prihvatljivih troškova uzimaju kao avans.

Dok nakon završetka projekta, LAG korisnik mora da doneše potrebne dokaze, kao što su: računi, obrazac radnih dana rukovodioca i stručnjaka, kao i biografija-CV menadžera, biografija stručnjaka-CV i postupak izbora stručnjaka ili rukovodioca ili stručnjaka, kako za unapred dobijena sredstva tako i za 30% sredstava koja se uplaćuju po završetku projekta. U slučaju neispunjerenja ovog uslova, LAG-a korisnik je dužan da vrati primljena sredstva.

Stopa javne podrške bće 100%.

Javna pomoć MPŠRR-a se daje u dve rate: 70% kao avans i 30% nakon završetka projekta.

2b) „Sprovodenje SLR odabralih LAG-ova“ gde promovišu i realizuju male projekte u skladu sa SLR.

Nivo javne podrške biće 70% od MPŠRR i 30% od drugih donatora ili od članova odabralih LAG-ova. Odabir projekta vrši se od LAG.

LAG-ovi moraju podneti zahtev za plaćanje i avans.

- Intenzitet pomoći, izražen kao procenat javne podrške u prihvatljivim troškovima, dostiže i do 100%.

- Animacija/sticanje veština, operativni troškovi i mali projekti LAG-a biće prihvatljivi u okviru ograničenja koje odredi Upravni organ LAG-a godišnje.

- Iznos avansa ne sme biti veća od 70% godišnje izdvajanja javne podrške u odnosu na operativne troškove, troškove animacije i male projekte.

10. Indikativni budžet

MERA 5

Godina	Javni doprinos		Privredni doprinos		Troškovi opšte investicije
	EUR	80%	EUR	20%	
2022					
2023	300,000	80%	75,000	20%	375,000
2024	300,000	80%	75,000	20%	375,000
2025	300,000	80%	75,000	20%	375,000
2026	300,000	80%	75,000	20%	375,000
2027	300,000	80%	75,000	20%	375,000
Ukupno	1,500,000	80%	375,000	20%	1,875,000

11. Indikatori

Indikatori - M5	Cilj-taret ciljani do 2027 godine
Broj LAG-ova koji operišu u ruralnim područjima;	20
Ukupna investicija u GLV	1,875,000
Stanovništvo pokriveno LAG-ovima;	10,000-150,000
Broj stvorenih radnih mesta (bruto);	30
Broj plaćenih malih projekata.	80

12. Upravni postupak

Ova mera će se sprovesti od Agencije za razvoj poljoprivrede (ARO-AZHB). Detaljne administrativne procedure će biti predstavljene u Administrativnom uputstvu koje usvaja ministar poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja.

Agencija za razvoj poljoprivrede objavljuje pozive i bira Lokalne akcione grupe na osnovu administrativne kontrole prihvatljivosti i procene Komisije za ocenjivanje koju formira Upravno telo. Ugovor je potpisani između Agencije za razvoj poljoprivrede i lokalnih akcionih grupa izabranih za sprovođenje Strategije lokalnog razvoja. Avans se plaća GLV-u. Veoma je važno predvideti tok gotovine za rad GLV-a. (Operativni ratroškovi)

Za svaku godinu, Lokalna akcionala grupa treba da dostavi godišnji plan sprovođenja (sa detaljima Akcionog plana od SLR) kod Agencije za razvoj poljoprivrede i Upravnom organu.

LAG sprovodi animaciju/podstiče izgradnju kapaciteta i izvodi male projekte u skladu sa godišnjim planom. LAG takođe treba da obezbedi da cene izvedenih radova i nabavljene opreme budu razumne i da izbor izvođača bude nepristrasan.

LAG mora redovno da podnosi zahtev za plaćanje za nadoknadu troškova izgradnje kapaciteta, tekućih troškova (operativnih troškova) i troškova malih realizovanih projekata.

Svaki zahtev za plaćanje mora biti jasno vezan za Godišnji akcioni plan (na osnovu Lokalne razvojne strategije). Agencija za razvoj poljoprivrede će proveriti LAG-ove u skladu sa ugovornim obavezama (administrativna i provera na licu mesta, uključujući razumnost cene). Agencija za razvoj poljoprivrede vrši (redovne) uplate za LAG-ove na osnovu odobrenih zahteva za isplatu.

13. Geografski opseg mere

Pristup LEADER treba da se primeni u ruralnim oblastima kako je određeno u programu.

8.1.6 MERA 6. ULAGANJA U RURALNU JAVNU INFRASTRUKTURU

- **Pravni osnov**
- Zakon br.08/l-072 za Poljoprivredu i Ruralni Razvoj (Sluzbeni list Republike Kosova/ Br. 8/ 29 mart 2023,
- Strategija za Poljoprivredu i Ruralni Razvoj 2022-2028, odluka Vlade Republike Kosova Br.12/50, datuma: 23.12.2021 za usvajanje
- Zakon Br. 03/L-048 za Rukovodjenje Javnih Financija i Odgovornosti(Sluzbeni list Republike Kosova/ Br. 27/03 juli 2008).

2. Obrazloženje

Ruralna privreda ima značajan potencijal za otvaranje radnih mesta, doprinoseći održivom razvoju i ekonomskom rastu ruralnih područja i privrede uopšte.

Investicije/podrška u ruralnim područjima mogu ojačati vezu između ruralnih i urbanih ekonomija, mogu promovisati rast i diversifikovati poljoprivredne i nepoljoprivredne sektore, smanjiti nejednakost između ruralnih i urbanih područja.

Osnazene ruralne ekonomije ne samo da deluju kao pokretači bezbednosti hrane, već i unapređuju/promovišu tradicionalne vrednosti različitih ruralnih područja pružanjem različitih kvalitetnih usluga u veoma prirodnom okruženju.

Ruralna područja imaju potencijal da postanu centri inovacija za promovisanje aktivnosti i diversifikaciju sistema ishrane i sredstava za život uopšte.

Otvaranje i promovisanje radnih mesta u ruralnoj ekonomiji je od suštinskog značaja za smanjenje nejednakosti između ruralnih i urbanih područja.

Politike koje podstiču ulaganja u ruralnu infrastrukturu, kao što su: saobraćajne mreže, telekomunikacije, energetika, zdravstvena zaštita, vrtići, briga o starima/osobama sa invaliditetom, dnevne usluge i druge aktivnosti treba da budu prioritetne oblasti u cilju doprinosa unapređenju kvalitet života u ruralnim zonama.

Dobro razvijena ruralna infrastruktura je preduslov za ekonomski rast. Ulaganja u ruralnu javnu infrastrukturu imaće pozitivan uticaj na ekonomski razvoj, doprineće poboljšanju kvaliteta života i spričiti migraciju stanovništva iz ruralnih područja.

Razvoj lokalne ruralne infrastrukture jedan je od glavnih elemenata za dalji održivi razvoj ruralnih područja.

RUralna naselja su takođe pogođena klimatskim promenama. Nedostatak ulaganja u upravljanje poplavama (npr. održavanje rečnih korita) na lokalnom nivou, kao i zaštita ruralnih područja pogodjenih ili sklonih klizištima predstavljaju pretnju za stanovništvo koje tamo živi i radi.

Nedostatak ruralne infrastrukture otežava razvoj poljoprivrede i šumarstva, a zbog nepostojanja puteva otežan je pristup poljoprivrednim i šumskim parcelama.

Osiguravanje pristupa vodi, tretmanu otpadnih voda i električnoj energiji u ruralnim područjima je od suštinskog značaja za sprečavanje migracije stanovništva iz ovih područja.

Ruralne oblasti na Kosovu se suočavaju sa različitim problemima kao što su: nizak nivo razvoja, nezaposlenost, loša ruralna infrastruktura, problemi migracije, mala gustina naseljenosti u udaljenim planinskim oblastima, raštrkana naselja, itd. Podrška razvoju ruralne infrastrukture je od suštinskog značaja za razvoj ovih područja.

Rešavanje ovih problema moguće je kroz blisku saradnju aktera koji žive u ruralnim područjima i državnih organa.

Postoje različite metode i pristupi rešavanju problema u ruralnim sredinama. Osnovni princip EU je sprovođenje pristupa koji će uspeti da obezbede dugoročni održivi razvoj ruralnih zajednica.

Jedna od njih je odobrenje mera u programu ruralnog razvoja koje će pomoći u smanjenju ekonomskih dispariteta između ruralnih i urbanih sredina, mera za investicije u javnu infrastrukturu je jedna od njih.

3. Opšti cilj

Opšti cilj je uravnotežen ekonomski, društveni i teritorijalni razvoj koji podržava održivi i inkluzivni razvoj kroz infrastrukturnu podršku u ruralnim područjima.

Olakšati razvoj poslovanja i zajednice, ekonomski rast i zapošljavanje u ruralnim područjima.

3.1 Specifični ciljevi

- Da doprinese neophodnoj infrastrukturi za razvoj ruralnih područja;
- Da doprinese poboljšanju životnog standarda seoskog stanovništva;
- Podržati javna ulaganja neophodna za postizanje održivog razvoja;
- Povećati atraktivnost i lakši pristup ruralnim područjima za domaće i strane investitore.

4. Povezanost sa drugim merama u programu

Ova mera se povezuje sa Merom (1) „Ulaganja u fizička sredstva poljoprivrednih gazdinstava”, (3) „Ulaganja u fizička sredstva u preradi i plasman poljoprivrednih proizvoda”, (4) „Agro-životna sredina - klima i organska poljoprivreda”. „ , (5) „Sprovodenje strategija lokalnog razvoja - pristup LEADER“ i (7) „Diverzifikacija gazdinstava i razvoj poslovanja“. Ova mera će omogućiti promociju ulaganja u izgradnju i rekonstrukciju privatne infrastrukture, uključujući unutrašnje puteve, električnu energiju, vodosnabdevanje i tretman otpada u vezi sa razvojem privrednih delatnosti poljoprivrednih gazdinstava, prerađivačkih pogona ili seoskih preduzeća, kojać imati za cilj unapređenje uslovi života u ruralnim zonama.

5. Korisnici

Potencijalni korisnici će biti javne uprave u ruralnim područjima (opštine, javna preduzeća, mesne zajednice itd.).

6. Zajednički kriterijumi podobnosti

6.1 Opšti zahtevi za podršku

Projekat mora da opravda potrebu za infrastrukturom u ruralnom području kao što su: (putevi u ruralnim područjima, putevi za pristup šumama, putevi za pristup poljoprivrednim poljima, vodosnabdevanje, prečišćavanje otpadnih voda, sakupljanje otpada, snabdevanje energijom, uređenje korita reke itd.).

Podnositelj zahteva mora da podnese obrazac za prijavu podržan nizom potrebnih dokumenata;

Zajedno s prijavnim obrazcem potrebno je dostaviti studiju izvodljivosti i plan izgradnje (osnovni);

Podnosioci - opštine moraju dostaviti odluku Skupštine opštine o prioritetu projekta za razvoj opštine i u skladu sa lokalnim planovima razvoja u zavisnosti od slučaja;

Podnosioci prijava - javna preduzeća moraju dostaviti odluku Upravnog odbora o usklađenosti projekta sa godišnjim planovima koje odobrava Vlada;

Podnosioci zahteva - opštine koje nameravaju da investiraju u naselja na koja se primenjuje Zakon o kulturi (kulturnom nasleđu i sl.) moraju dostaviti saglasnost dobijenu od MKSR;

Podnosioci zahteva - opštine koje nameravaju da investiraju u stambena naselja na koja se primenjuje Zakon o zaštiti životne sredine (prirodni rezervati i sl.) moraju da dostave saglasnost dobijenu od MZŽSPPI-a;

Održavanje projekta mora da obezbedi krajnji primalac do najmanje pet godina od konačne isplate projekta. Međutim, troškovi održavanja nisu prihvatljivi za sufinansiranje;

Svi projekti moraju biti nabavljeni u skladu sa Zakonom o javnim nabavkama. U tu svrhu, PRAG aplikacija se može prilagoditi specifičnostima zemlje korisnice.

6.2 Nacionalni i EU standardi

Svaki projekt mora da bude usklađen sa minimalnim nacionalnim standardima zaštite životne sredine, izgradnje, energetike i kulturnog nasleđa, pre podnošenja konačne prijave za plaćanje u Agenciju za razvoj poljoprivrede.

6.3 Perspektiva kontinuiteta ulaganja

Podnositelj prijave mora pokazati perspektivu kontinuiteta investicije u smislu sposobnosti podnosioca da održi investiciju najmanje pet godina nakon izvršenja investicije, odnosno nakon prijema konačne uplate. Opština mora imati obavezu skupštine opštine da obezbedi i održi predloženu investiciju.

6.4 Drugi kriterijumi podobnosti

Mora se ulagati u javnu imovinu (državna ili opštinska svojina); U slučaju investicionih projekata, koji se realizuju na privatnoj imovini koja nije u vlasništvu podnosioca zahteva, pre podnošenja zahteva za podršku mora se poštovati Zakon o eksproprijaciji ili koncesiji; Za projekte koji se odnose na poljoprivredno zemljište mora se poštovati Zakon o poljoprivrednom zemljištu; Za projekte koji se odnose na šumsko zemljište mora se poštovati Zakon o šumarstvu.

7. Specifični kriterijumi prihvatljivosti

Investicione projekte za vodosnabdevanje, kanalizaciju i odlaganje otpada moraju koordinirati lokalna javna preduzeća osnovana za upravljanje javnom delatnošću.

Podnosioci zahteva (opštine i/ili naselja) koji su kvalifikovani da imaju potrebu za energijom imaju pravo na ulaganja za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora energije.

U slučaju ulaganja u pristupne puteve šumskom zemljištu, šuma mora biti klasifikovana kao visokorizična od šumskih požara i potvrđena od strane MPŠRR-a.

8.Prihvatljivi troškovi

8.1 Vrsta prihvatljivih investicija

Oblasti podrške su detaljno predstavljene u sledećim pododeljcima izgradnja i rekonstrukcija nepokretne infrastrukture

Opšti troškovi koji se odnose na troškove arhitekte, inženjera i studije izvodljivosti biće prihvatljivi. Maksimalni prihvatljiv iznos za troškove (arhitekata, inženjera i troškova izvodljivosti) ne bi trebalo da pređe 10% opštih troškova.

8.2 Prihvatljive investicije

Prihvatljivi projekti mogu biti:

Ulaganja za poboljšanje energetske efikasnosti u opštinskim i drugim zgradama koje se koriste za pružanje usluga u zajednici (kao i obrazovanje i zdravstvo);

Projekti za upravljanje vode, uključujući:

Izgradnja/rekonstrukcija/rehabilitacija vodovodnog sistema, instalacija i pratećih objekata (npr. čišćenje, filtracija, itd.);

Izgradnja/rekonstrukcija/rehabilitacija kanalizacionog sistema, instalacija i pratećih objekata (npr. tretman ispuštanja otpadnih voda, itd.);

Podrška investicijama u prikupljanje i prečišćavanje otpadnih voda za naselja >10.000.

Projekti u upravljanju otpadom, uključujući:

Izgradnja/rekonstrukcija male infrastrukture za upravljanje otpadom (npr. deponije i/ili sabirne tačke, itd. prema ekološkim standardima);

Kupovina i ugradnja opreme za sakupljanje otpada (npr. kontejneri, transportne prikolice i vozila);

Projekti za regulaciju sela, uključujući:

Izgradnja i rekonstrukcija javnih zelenih površina - parkova i bašta, igrališta za decu i pratećih objekata;

Izgradnja i rekonstrukcija putne mreže, putnih staza, trgova, pešačkih površina, šetališta;

Rekonstrukcija i obnova opštinskih objekata od lokalnog kulturnog, tradicionalnog ili prirodnog značaja i/ili unapređenje prostora od lokalnog kulturnog, tradicionalnog ili prirodnog značaja i spoljnih objekata, uključujući uređenje i neophodnu opremu;

Renoviranje fasada javnih zgrada, spoljnih objekata, uključujući nivелацију i uređenje spoljnih objekata (ako su integrisani u prostorni plan naselja i/ili prema zvaničnim opštinskim standardima za arhitekturu i stil gradnje na nivou opštine ili naselja) ;

Ulaganja u izgradnju rečnih korita za kontrolu i upravljanje poplavama unutar naselja, uključujući infrastrukturu za zaštitu od klizišta tla.

Projekti za puteve, uključujući:

Izgradnja/reabilitacija postojećih opštinskih puteva i mostova (npr. putevi koji povezuju naselja sa glavnim putevima, veze između naselja, javni putevi za pristup preduzećima, farmama, turističkim objektima, objektima lokalnog kulturnog, tradicionalnog ili prirodnog značaja, poljoprivredno zemljište, šume, itd.) uključujući ravnici i okolni pejzaž;

Izgradnja/reabilitacija poljoprivredne i šumske putne mreže (uključujući i protivpožarne prelaze);

Projekti za usluge za zajednicu, uključujući:

Izgradnja i rekonstrukcija lokalne tržišne infrastrukture - pijace, zanatske pijace i dr.;
Stvaranje novih centara ili unapređenje postojećih kulturnih centara (kao što su kulturni centri, pozorišta, bioskopi, biblioteke);
Stvaranje ili unapređenje centara za rekreaciju, raznovrstanu i sport (uključujući sportske centre, omladinske centre itd.)
Stvaranje ili unapređenje centara za socijalne usluge – brigu o deci (jaslice, vrtići), brigu o starim i nemoćnim licima (kao što su dnevni centri) uključujući specijalizovani prevoz.

Izgradnja/rekonstrukcija/modernizacija vrtića i škola;

Izgradnja/rekonstrukcija/modernizacija domova zdravlja i veterinarskih centara, uključujući specijalnu opremu;

Sistem javnog navodnjavanja

Sanacija-rehabilitacija kanala, uključujući izolaciju;

Modernizacija/rehabilitacija pumpi u cilju uštede energije;

Modernizacija/rehabilitacija/proširenje sistema za navodnjavanje uključujući opremu za merenje potrošnje vode.

8.3 Prihvatljive investicije

Nabavka građevinskog materijala i elemenata za izgradnju ili rekonstrukciju objekata i infrastrukture

Nabavka mehanizacije, mašina i opreme.

Kupovina višegodišnjih biljaka-zasada

(b) Nematerijalna ulaganja (u vezi sa troškovima pod tačkom a)

Računarski softver uključujući softversku licencu

Instalacija opreme (sa izuzetkom servisera)

Usluge izgradnje/rekonstrukcije (uključujući tehnički nadzor)

Sadržaj, pejzažne usluge

(c) Opšti troškovi koji se odnose na troškove prema tačkama (a) i (b)

Izrada tehničke dokumentacije, građevinskih planova i pratećih studija

Izrada biznis plana: kalkulacija troškova, analiza, analiza tržišta, marketinška analiza (prema Zakonu o javnim nabavkama);

Izrada procene uticaja na životnu sredinu

Projektni menadžment

(d) Troškovi za specifične aktivnosti informisanja i publiciteta na nivou projekta, koji su odgovornost krajnjih korisnika

Bilbordi

Plakate

- Nalepnice/ stikeri itd.

Prihvatljivi troškovi će biti specificirani i detaljno navedeni u Listi prihvativih troškova prihvaćenih;

8. Kriterijumi odabira

Kriterijumi odabira		Bodovi
1.	Selo granično područje	
2.	Selo planinsko područje (preko 700)	
3.	Opštine sa brojem stanovnika	<p>a) Komuna deri në 10 000 banorë sipas regjistrimit tē fundit zyrtar tē popullsisë</p> <p>b) Komuna deri në 20 000 banorë sipas regjistrimit tē fundit zyrtar tē popullsisë</p> <p>c) Komuna mbi 20 000 banorë sipas regjistrimit tē fundit zyrtar tē popullsisë</p> <p>d) Ndērmarrjet publike</p>
4.	Investicije u upravljanje otpadom	
5.	Investicije u tretman kanalizacije-otpadnih voda	
6.	Investicije za vodosnabdevanje	
7.	Investicije za izgradnju puteva	
Ukupno		100

Kriterijumi odabira-selekcije i bodovi biće detaljno navedeni u Smernici za podnosiocie zahteva uz prethodnu saglasnost Odbora za praćenje.

9. Intenzitet pomoći

- 100% prihvatljivih troškova za investicije koje ne ostvaruju značajan prihod;
- 50% prihvatljivih troškova za investicije koje ostvaruju-generišu prihod;

Za dobijanje podrške u okviru ove mere, ukupni minimalno prihvatljivi troškovi predloženi za investicioni projekat su 10.000 evra.

Maksimalni ukupni prihvatljivi troškovi po investicionom projektu biće 1 milion evra za opštinske projekte i 750.000 evra za projekte javnih preduzeca.

Korisnici mogu prijaviti maksimalno 2 projekta u okviru ove mere tokom perioda implementacije Programa, pod uslovom da su prethodni projekti uspešno završeni, odnosno da se uzima konačna uplata.

10. Indikativni budžet

MERA 6

Godina	Javni doprinos		Privatni doprinos		Troškovi opšte investicije
	EUR	100%	EUR		EUR
2022					
2023					
2024					
2025	200,000	100%			200,000
2026	250,000	100%			250,000
2027	300,000	100%			300,000
Total	750,000	100%			750,000

11. Indikatori

Indikatori -M6	Cilj-target ciljan do 2027 godine
Broj projekata	n/a
Totalna investicija za ruralnu infrastrukturu	750,000
Broj korisnika	n/a
Broj stvorenih radnih mesta (bruto);	n/a
Ukupna investicija u fizički kapital (EUR).	n/a

12.Administrativni-upravni postupci

Ovu mero sprovodiće Agencija za razvoj poljoprivrede (ARP). Detaljne administrativne procedure će biti predstavljene u Administrativnom uputstvu koje usvaja ministar poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja.

Upravni postupak za sprovođenje ove mere obuhvataće sledeće faze:

Administrativna kontrola i podobnost aplikacije;

Prethodni uviđaj prije donošenja odluke o prihvatljivosti;

Dodela sredstava;

Aktivnosti implementacije uključujući procedure prijavljivanja i nabavke;

Računovodstvena i pomoćna plaćanja

Obavezna druga kontrola na licu mesta pre odobrenja plaćanja

13.Geografski opseg mere

Ova mera će se primenjivati na celoj teritoriji Kosova (ruralna područja).

8.1.7 MERA 7 DIVERSIFIKACIJA FARMI I RAZVOJ BIZNISA - POSLOVANJA

1. Pravna osnova

- Zakon br.08/1-072 za Poljoprivredu i Ruralni Razvoj (Sluzbeni list Republike Kosova/ Br. 8/ 29 mart 2023,
- Strategija za Poljoprivredu i Ruralni Razvoj 2022-2028, odluka Vlade Republike Kosova Br.12/50, datuma: 23.12.2021 za usvajanje
- Zakon Br. 03/L-048 za Rukovodjenje Javnih Financija i Odgovornosti(Sluzbeni list Republike Kosova/ Br. 27/03 juli 2008).

2. Obrazloženje

Ruralna područja su od velikog značaja za ukupan razvoj zemlje i predstavljaju potencijal za diversifikaciju privrednih aktivnosti, za otvaranje radnih mesta i dodatnih prihoda. Ova područja su velika i bogata prirodnim, kulturnim i istorijskim resursima.

Uslovi života u ruralnim područjima su teži, pa je evidentna kontinuirana migracija u urbana područja. Nezaposlenost u ovim oblastima je izraženija, posebno među ženama i mladima

Ulaganja u ruralna područja vide se kao mogućnosti za jačanje veze između ruralnih i urbanih ekonomija.

Stanovnici ruralnih područja treba da vide diversifikaciju svojih aktivnosti kao priliku za razvoj svojih područja u kojima žive.

Problemi sa kojima se suočavaju stanovnici ruralnih područja su brojni, ali su glavni:

- Nedostatak radnih mesta;
- Velika zavisnost od poljoprivrede;
- Loš kvalitet života, nedostatak potrebnih usluga i infrastrukture; kao i
- Depopulacija i demografsko starenje

Mera 7 „Diverzifikacija farmi-gazdinstava i razvoj poslovanja“ će podržati niz poljoprivrednih i nepoljoprivrednih aktivnosti koje će pomoći poboljšanju kvaliteta života stanovništva u ruralnim područjima.

U okviru mere prioritet će imati projekti koji se sprovode u planinskim područjima, a koje predlažu preduzetnice, mladi poljoprivrednici i projekti koji će otvoriti nova radna mesta u ruralnim područjima.

U skladu sa zaključcima sektorske analize za diversifikaciju ruralne ekonomije na Kosovu, diverzifikacija ekonomskih aktivnosti u dole navedenim ruralnim oblastima se vidi kao dugoročna perspektiva za razvoj ruralne ekonomije.

Dodatni prioritet će se dati projektima koje preporuče Lokalne akcione grupe (LAG).

2.1 Sakupljanje i prerada nedrvnih šumskih proizvoda, uključujući lekovito i aromatično bilje

Nedrvni šumski proizvodi (NDŠP) i aromatične lekovite biljke (ALB) su važni proizvodi koji rastu kao divlje, i uzgojne. Sakupljeno je više od 300 vrsta NDŠP i ALB i uzgaja se značajan broj vrsta (Organika, 2020). Najmanje 67 vrsta ima komercijalnu vrednost i doprinosi stvaranju prihoda i ekonomskom blagostanju porodica koje žive u ruralnim područjima.

Procenjuje se da u našoj zemlji ima oko 20.000 sakupljača, uglavnom žena, a često i čitavih porodica, čija se primanja kreću od 12-15 evra dnevno. Poljoprivrednici koji gaje NDŠP i ALB su ti koji uglavnom odgovaraju zahtevima kompanija koje izvoze ove proizvode. Procenjuje se da ima oko 100 sakupljača/prerađivača NDŠP i ALB, dok oko 41 prerađivača/izvoznika posluju u zemlji, koji imaju linije za preradu i pakovanje koje zadovoljavaju zahteve međunarodnog tržišta u pogledu kvaliteta i standarda bezbednosti. Približno 95% ukupnog NDŠP i ALB izvozi se na tržište EU-a. U 2019. godini ukupan iznos izvoza NDŠP i LAB iznosio je 8,15 miliona evra, pri čemu je najveći deo (83%) izvoza bio NDŠP, dok je prodaja u 2020. godini iznosila 12,5 miliona evra, od čega je 11,85 miliona evra izvoz i 0,71 miliona evra ili 94%; U izvoznoj prodaji NDŠP zauzima glavno učeće; u 2020. godini, 87% ukupne prodaje bilo je iz NDŠP, 11% LAB i samo 2% prodaje je došlo od semena - ovo pokazuje značaj NDŠP-a i glavni razlozi za to je dostupnost NDŠP-ou na Kosovskim šumama, tradicija sakupljači u ruralnim sredinama, kao i dobre veze izvoznika

sa kupcima u zemljama izvoza. MPŠRR ima sistem za izdavanje dozvola za sakupljače lekovitog i samoniklog - divljeg bilja. Za korisnike ove mere važno je da budu licencirani, da bi se obezbedila stabilnost sektora.

2.2 Razvoj seoskog turizma i agroturizma

Turizam na Kosovu je jedan od sektora sa potencijalom za razvoj. Razvoj turizma ima pozitivne trendove do 2019. godine. Pandemija je negativno uticala na ovaj sektor u 2020. godini i još uvek traje. Na osnovu prednosti i mogućnosti koje ima Republika Kosovo, postoji veliki potencijal za razvoj seoskog turizma i agroturizma. Videći ovaj potencijal, Vlada Republike Kosovo u Programu Vlade 2021-2025, tretira razvoj sektora turizma kao jedan od svojih prioriteta, koji je podvučen kao jedna od prioritetnih oblasti za održivi ekonomski razvoj. Očekuje se da će glavni fokus Vlade Republike Kosovo biti razvoj kulturnog turizma i prirodnog turizma (planinskog i seoskog), kroz proširenje turističke ponude, unapređenje infrastrukture, digitalizaciju i izradu međusektorskih planova. Ruralni turizam je jedan od sektora turizma koji može doprineti na mnogo načina da Kosovo postane privlačnije kao destinacija. Naročito planinski turizam baziran na boravcima na farmama, šetnji prirodom, vožnji bicikla kao i raznovrsnoj ponudi sa tradicionalnom hranom. Kosovo ima mnogo toga da ponudi. Degustacija vina, ajvar, sok od jabuke, rakija, šarski sir i mnoga domaća jela. Nacionalni park „Malet e Sharri“ sa 53.272 hektara i Nacionalni park „Bjeshket e Nemuna“ sa 63.028 hektara su veoma atraktivna turistička područja. Renovirani objekti kulturnog nasleđa predstavljaju potencijal za seoski turizam. U pripremi je nacionalni zakon o seoskom turizmu, radi daljeg podsticanja razvoja sektora.

2.3 Prerada poljoprivrednih proizvoda u porodičnoj privredi

Prerađivači u porodičnoj privredi uglavnom se bave kućnom preradom povrća, voća, mleka, pripremom kolača, testenina itd. Pojedini korisnici prerade u porodičnoj privredi ukazuju da je godišnji porast u preradi i prodaji od oko 20-25% prerađene količine. Prosečna količina prerađena u 2020. bila je 5,5 tona po farmi. Prerada na farmi doprinosi oko 2% u industriji prerade voća i povrća, a oko 10% ukupnoj zaposlenosti u industriji prerade voća i povrća.

Prerađeni proizvodi u porodičnoj privredi nemaju problem na tržištu, njihov problem je kapacitet prerade i količina koja se nudi na tržištu.

Dodatna potražnja za kvalitetnijim proizvodima za domaćinstvo – kako lokalnog gradskog stanovništva, tako i dijaspore – otvara mogućnosti prerađivačima farme da ostvare dodatne prihode za porodične potrebe i da se samozaposle u zemlji u kojoj žive, posebno nezaposlene žene sa nivožim stepenom obrazovanja.

2.4 Proizvodnja meda

Geografski položaj Kosova nudi pogodno okruženje voćnjaka, šuma, livada i drugih područja sa nektarom i polenom (preko 164 vrste) za razvoj pčelarstva. I pored povoljnih uslova, prosečna količina proizvedenog meda po košnici je i dalje mala i iznosi oko 10 kg, što je znatno niže u poređenju sa zemljama u okruženju ili evropskim zemljama (22 kg/košnici). Da bi se povećao prinos, podrška treba da bude usmerena na poboljšanje dobrobiti pčela.

U 2019. godini preko 90% ukupne proizvodnje meda prodato je na domaćem tržištu. Gotovo sve količine domaćeg meda se distribuiraju neformalnim kanalima na tržištu. Uvoz meda u 2019. godini iznosio je 229 tona.

Cena 1 kg/meda na kapiji farme procenjena je na 11,85 EUR, što je veoma visoka cena u odnosu na druge zemlje u regionu i EU-a.

2.5 Nepoljoprivredne aktivnosti u ruralnim područjima

Stvaranje i promocija radnih mesta u ruralnoj ekonomiji je od suštinskog značaja za zaustavljanje migracije stanovništva iz ruralnih područja.

Investicije/podrška u ruralnim područjima mogu ojačati vezu između ruralnih i urbanih ekonomija mogu promovisati rast i diversifikovati poljoprivredne i nepoljoprivredne sektore, smanjiti nejednakost između ruralnih i urbanih područja.

Sa razvojem seoskog turizma, sve više će se pojaviti potreba za diversifikacijom nepoljoprivrednih aktivnosti i mogučnošću pružanja različitih usluga u cilju poboljšanja kvaliteta života u ruralnim područjima.

Treba uzeti u obzir razvoj biznisa u pružanju socijalnih usluga u ruralnim područjima, kao što su briga o starima, briga o deci, vrtići itd. Posebno je težak položaj starijih u ruralnim područjima, jer je mlađa generacija otišla u grad ili emigrirala u inostranstvo.

2.6 Uzgoj seoske živine

Zahtevi - potražnja za takozvnim proizvodim „seoskim“su u porastu, uzimajući u obzir povećanje svesti potrošača o kvalitetnijim i zdravijim proizvodima.

Uočena je povećana potražnja za jajima od „seoskih“ kokošaka i za živinskim mesom sa malih farmi koje drže živinu u slobodnom uzgoju u prirodi. Cena jaja i mesa živine od malih farmi je duplo ili veća od cene živine koja se uzgaja konvencionalno. Domaćinstva u ruralnim područjima koja imaju dovoljno prostora u blizini svojih domova mogu imati koristi od ove potražnje na tržištu i mogu obezbediti dodatni prihod od ovih aktivnosti.

2.7 Uzgoj ribe u slatkim vodama -uzgoj slatkvodne ribe

Uzgoj slatkvodne ribe je podsektor koji nije mnogo razvijen na Kosovu, ali sa potencijalom za razvoj.

Tokom poslednjih godina povećan je broj malih porodičnih gazdinstava koja uzgajaju slatkvodnu ribu. (veći deo njih uzgaja ribu za restorane). 17 od 35 ribarskih farmi

kombinuju proizvodnju ribe sa restoranima ili bilo koju drugu turističku uslugu (npr. hoteljerstvo). Deo proizvodnje se prodaje direktno kupcima u restoranima.

Kao privredna delatnost, uzgoj ribe ima značajan društveno-ekonomski doprinos zapošljavanju. S obzirom da se uzgajališta slatkovodne ribe uglavnom nalaze u ruralnim područjima, to je prilika za zapošljavanje i razvoj ovih područja.

3. Opšti ciljevi

Oni imaju za cilj da doprinesu:

- Ekonomski rast, diversifikacija farmi i razvoj poslovanja;
- Zapošljavanje i održivi razvoj ruralnih područja i
- Balansiran/uravnotežen razvoj u ekonomskom i socijalnom aspektu ruralnih područja

3.1 Posebni ciljevi

- Promovisati sakupljanje i preradu nedrvnih šumskih proizvoda, uključujući lekovito i aromatično bilje;
- Razvijati seoski turizam i agroturizam;
- Podrška preradi poljoprivrednih proizvoda u porodičnoj privredi;
- Povećati proizvodnju meda;
- Jačanje lokalne privrede podsticanjem nepoljoprivrednih aktivnosti u ruralnim područjima;
- Podsticati povećanje živine za jaja i meso (seoska) i
- Promovisati uzgoj ribe u slatkim vodama.

4. Povezanost sa drugim merama PPRR

„Diverzifikacija gazdinstava i razvoj poslovanja“ dopunjuje sprovođenje mera 1 „Ulaganja u fizička sredstva poljoprivrednih gazdinstava“ i 3 „Prerada i plasman poljoprivrednih proizvoda“.

Štaviše, ova mera je pogodna za primenu čak i među merama 5 „Sprovođenje strategija LAG-ova“ pristup LADER. LAG-ovi pripremaju lokalne razvojne strategije tako što identifikuju aktivnosti koje su kvalifikovane u okviru mere 7 „Diverzifikacija farmi i razvoj poslovanja“, kao što su mali projekti za njihove specifične oblasti koje su obuhvaćene pristupom LEADER

5. Potencijalni korisnici

Korisnici ove mere mogu biti:

- poljoprivrednici - /fizička lica/;
- mikro i mala preduzeća (mikro i mala preduzeća mogu biti korisnici bez obzira na to gde su osnovana (ruralna ili urbana područja) ulaze u ruralna područja;
- GLV – korisnici (samo oni akreditovani od MPŠRR) i

- Korisnici mogu biti i organizacije proizvođača (kao što su zadruge, udruženja, itd.) koje su priznate od strane nadležnog organa Ministarstva prema Zakonu br.08/l-072 o poljoprivredi i ruralnom razvoju.

6. Zajednički kriterijumi prihvatljivosti

- Mora biti upisan u registar poljoprivrednih gazdinstava;
- Ako je podnositelj prijave natura/fizičko lice, mora imati više od 18 godina, ali ne starije od 65 godina do dana podnošenja prijave. U slučaju pravnog lica, ovaj kriterijum se ne primenjuje;
- Investicija mora biti sprovedena u ruralnim područjima;
- Fizičko lice mora imati završenu obaveznu osnovnu školu (8 ili 9 godina) (u slučaju pravnog lica to se odnosi na vlasnika/ ovlašćeno lice);
- Svi podnosioci zahteva moraju dostaviti imovinski list/posedovni list i kopiju plana (za mesto ulaganja);
- Svi podnosioci zahteva moraju biti registrovani kao pravna lica pre potpisivanja ugovora sa ARP;
- Podnosioci prijave moraju biti regulisane ili izmirene poreske obaveze, a za fizička lica porez na imovinu, a za preduzeća porez na dohodak i drugi primenjivi porezi;
- Podnosioci zahteva ne smeju imati finansijske obaveze prema MPŠRR;
- Podnositelj prijave može da aplicira samo sa jednim projektom u toku godine i mora prvo da završi projekat pre nego što se prijavi za novi projekat;
- Svi korisnici projekata ruralnog razvoja dužni su da održe svoja ulaganja prema odobrenom projektu tokom 5 godina nakon realizacije projekta sve dok traje period praćenja. Ukoliko se investicije ne održavaju, korisnik je dužan da vrati finansirani iznos javne podrške;
- Svi korisnici koji su u svom biznis planu izjavili da su otvorili radna mesta i za to ostvarili bodove tokom ocenjivanja moraju da ih ostvare i dokažu uplatama penzijskog doprinosa i poreza na zarade počev od poslednjeg meseca pre podnošenja zahteva za placanje;
- Održivost investicije mora biti dokumentovana u biznis planu ili u predlogu projekta, koji je do vrednosti od 20.000 evra. Obrazac biznis plana i predlog projekta biće dostupni u Smernicu za aplikante.

6.1 Nacionalni standardi / standardi EU

Investicije moraju biti u skladu sa relevantnim minimalnim nacionalnim standardima, najkasnije u trenutku konačne isplate sredstava podrške.

7. Posebni kriterijumi prihvatljivosti

7.1 Sakupljanje i prerada nedrvnih šumskih proizvoda, uključujući lekovito i aromatično bilje

- Pravno lice ili individualni biznis registrovan u ARBK;
- Podnositac zahteva mora imati licencu za prikupljanje NDŠP i LAB (od Departamenta šumarstva);

7.2 Razvoj ruralnog-seoskog turizma i agroturizma

- Fizička lica/poljoprivredna gazdinstva (maksimalni broj postojećih i ulaganjem soba/kreveta ne bi trebalo da bude veći od 8 soba/16 ležajeva) svih korisnika moraju biti registrovani kao biznis pre potpisivanja ugovora sa ARP kao pružaocem „hotelskih“ usluga;
- Za pravna lica (maksimalni broj postojećih i ulaganjem soba/ležaja ne bi trebalo da bude veći od 15 soba/30 ležaja);
- Fizička lica/poljoprivredna gazdinstva (koji nude usluge ishrane/restorana na najviše postojećih sedišta i sa investicijama ne većim od 30 mesta) svi korisnici moraju biti registrovani kao biznis pre potpisivanja ugovora sa ARP kao pružaocem „Hotelskih“ usluga
- Za pravna lica (koja nude usluge ishrane/restorana na najviše postojećih mesta i sa ulaganjem do 60 mesta;
- Da dokaže da objekat koji se renovira/proširuje mora postojati i biti upisan kao imovina tog vlasnika u NIF-u;
- U slučaju ulaganja u izgradnju staza za pešake i bicikliste oko objekata seoskog turizma i kada ove staze prolaze kroz privatna imanja, uz prijavu se mora doneti overena saglasnost vlasnika poseda kroz koje ova staza prolazi.

7.3 Prerada poljoprivrednih proizvoda u porodičnoj privredi

- Za lica / fizička;
- Za pravna lica;

Prihvatljivi sektori za preradu u okviru ove podmere su sektori primarnih poljoprivrednih proizvoda:

- sektor prerade stočarskih proizvoda;
- sektor prerade poljoprivrednih kultura i pečuraka;
- sektor za preradu vina i rakije (razne vrste)
- sektor za preradu testa (različite vrste testa, slatkiši, itd.)

Korisnici podrške: u gore navedenim sektorima moraju biti registrovani u centralnom registru objekata registrovanih ili odobrenih u AHV (u zavisnosti od veličine proizvodnje)

u trenutku podnošenja zahteva za konačnu isplatu, kao što su objekti za proizvodnju, preradu i distribucija hrane iz AHV.

7.4 Proizvodnja meda

- Fizička/pravna lica moraju imati minimalno 50 košnica u trenutku prijave

7.5 Nepoljoprivredne aktivnosti u ruralnim područjima

- Fizička lica / koja moraju biti registrovana kao biznis-privreda pre potpisivanja ugovora (nepoljoprivredna delatnost)
- Pravna lica (u poslovnom registru najmanje 2 godine adekvatne nepoljoprivredne delatnosti u ruralnim područjima)

7.6 Uzgoj seoskih životinja

- Fizička/ lica da na krajuda se registrujukao biznis.
- Pravno lice (u registar biznisa najmanje 2 godine delatnosti u proizvodnji jaja i živinskog mesa)

Podnosioci zahteva, u trenutku podnošenja prijave, moraju dokazati da imaju najmanje 5 m² zemlje/glava kokošaka ili pataka ili 15 m² zemlje/glava čurki ili gusaka.

Nakon završetka investicije, kandidati moraju imati najmanje:

- 300 koka, ali ne više od 3000 grla ili
- 300 prepelica, ali ne više od 3000 grla ili
- 300 pataka, ali ne više od 3000 grla ili
- 100 gusaka, ali ne više od 1000 grla ili
- 100 čuraka, ali ne više od 1000 grla odn
- U slučaju kombinovanog držanja, jedna guska ili čurka jednaki su 3 koke ili tri patke i mora se dostići broj koji je ekvivalentan gore navedenim vrednostima.

7.7 Uzgoj ribe u slatkim vodama

- Fizička lica koja su na kraju da se registruju kao biznis (i licenciraju za uzgoj ribe od MPŠRR-a)
- Pravno lice (u poslovnom registru najmanje 2 godine delatnosti u proizvodnji i uzgoju ribe u slatkim vodama (na kraju mora imati licencu za uzgoj ribe od MPŠRR-a)
- Podnositac zahteva koji konkuriše za izgradnju/renoviranje/proširenje/inkubatora za razmnožavanje ribe mogu da konkurišu samo oni koji su u prethodnoj godini prodali više od 30 tona sveže ribe

8. Investimeve të pranueshme për të gjitha nën masa

U slučaju koristi od „Kolektivnih ulaganja“ , povećana pomoc , intenzitet, lista prihvatljivih investicija i drugi kriterijumi biće dodati godišnjem Programu ruralnog razvoja nakon priznavanja proizvodnih grupa od strane nadležnog organa Ministarstva

u skladu sa zakonom. broj 08 / 1-072 za poljoprivrednu i ruralni razvoj.

Prihvatljiva ulaganja u ovu meru su ograničena na:

- Izgradnja, rekonstrukcija, proširenje i renoviranje nepokretne imovine;
- Nabavka novih mašina i opreme, uključujući računarsku opremu;
- Izgradnja, rekonstrukcija, renoviranje i proširenje unutrašnjih puteva za pristup imanju/objektu;
- Opšti troškovi koji se povezuju na troškove kakvi jesu; arhitekata, inženjera i drugih konsultantskih naknada, studija izvodljivosti, biće prihvatljivi do najviše 10% troškova investicije;
- Ako se zemljište uzima u zakup, overen ugovor o zakupu na najmanje 10 godina za parcelu ili objekat na kome će se vršiti izgradnja/proširenje/renoviranje, dok za projekte koji ne predviđaju izgradnju/proširenje/obnovu u stranoj imovini, dovoljan je ugovor o zakupu na 5 godina. (računajući od godine prijave);
- Ulaganja u proizvodnju obnovljive energije;
- U okviru ove investicije podrške dozvoljena je prodaja električne energije u mreži sve dok se poštuje granica „sopstvene potrošnje“ (tj. električna energija koja se prodaje u mreži je u proseku jednaka utrošenoj u toku godine). Ovo se opravdava činjenicom da, pošto se električna energija ne može skladištiti, ako se ne potroši, može se pustiti u mrežu; električna mreža se može zamisliti kao skladište električne energije u koje ona ulazi i povlači tokom godine u sličnim količinama i različitim ritmom.
- Koncept „sopstvene potrošnje“ treba proveriti u fazi u kojoj se projekat predstavlja/ocenjuje. Investicija se smatra prihvatljivom kada (teoretski) energetski kapacitet postrojenja za obnovljivu energiju („investiciju“) ne prelazi 120% trogodišnje prosečne potrošnje farme.
- U slučaju novih farmi ili u slučaju farmi koja su značajno promenila veličinu svoje delatnosti u poslednje tri godine, očekivanu potrošnju mora proceniti ARP. Ista zabrinutost u vezi sa očekivanom potrošnjom energije se povećava zbog novih investicija koje će biti urađene u okviru iste aplikacije od strane potencijalnog korisnika.

8.1 Indikativne investicione liste prema podmerama

8.1.1 Sakupljanje, prerada nedrvenih šumskih proizvoda, uključujući sakupljene i uzgajane lekovite i aromatične biljke;

- Izgradnja/rekonstrukcija/obnova objekta;
- Nabavka opreme za preradu, skladištenje, pakovanje proizvoda predmetnog sektora;
- Nabavka opreme za pranje, čišćenje, skladištenje, klasifikaciju, etiketiranje, preradu;

- Nabavka opreme za sušenje, hlađenje, duboko zamrzavanje i dr.;
- Kupovina rafova za sušenje;
- Nabavka i ugradnja opreme za proizvodnju obnovljive energije; (proizvodnja energije ne bi trebalo da prelazi stopu sopstvene potrošnje);
- Izgradnja/modifikacija/proširenje ili nabavka opreme za tretman otpada i otpadnih voda.

8.2.2 Razvoj ruralnog-seoskog turizma i agroturizma

- Renoviranje/rekonstrukcija/proširenje postojećeg ugostiteljskog objekta za pružanje usluga smeštaja, prostorija za pripremu hrane i pića;
- Nabavka opreme i nameštaja za unutrašnje uređenje objekta;
- Uređenje turističke infrastrukture (tematski ili zabavni parkovi, teniski tereni, bazeni, zabavne ili rekreativne staze ili putevi - staze za fitnes, vidikovci, panoramski putevi, biciklističke i pešačke staze) i pratećih rekreativnih aktivnosti (jahanje, pecanje);
- Nabavka i ugradnja opreme za obnovljive izvore energije;
- Izgradnja/modernizacija/proširenje ili nabavka opreme za tretman otpada i otpadnih voda

8.2.3 Prerada poljoprivrednih proizvoda u porodičnoj privredi

- Izgradnja, rekonstrukcija i proširenje objekata za preradu, skladištenje, pakovanje poljoprivrednih proizvoda na nivou gazdinstva;
- Nabavka neophodne opreme za obavljanje prerađivačke delatnosti;
- Nabavka i ugradnja opreme za obnovljive izvore energije;
- Izgradnja/modernizacija/proširenje ili nabavka i ugradnja opreme za tretman otpada i otpadnih voda;

8.2.4 Proizvodnja meda

- Izgradnja/renoviranje/proširenje objekta;
- Nabavka košnica bez pčela;
- Unapređenje i modernizacija tehničkih uslova za proizvodnju, skladištenje meda i opreme za punjenje i obeležavanje drugih pčelinjih proizvoda;
- Prikolica za košnice pčela;
- Ulaganja u poboljšanje kvaliteta proizvodnje meda
- Ulaganja u unapređenje bezbednosti kvaliteta meda i zdravlja pčela;
- Dizajn i brendiranje meda, kao i podrška i marketing meda.

8.2.5 Nepoljoprivredne aktivnosti u ruralnim područjima

- Izgradnja/renoviranje/proširenje objekata;
- Nabavka alata i opreme za objekte za nepoljoprivrednu delatnost;
- Vrste aktivnosti će biti detaljno opisane u Smernicu za podnosioce prijava;

- Nabavka i ugradnja opreme za obnovljive izvore energije;
- Izgradnja/modernizacija/proširenje ili nabavka i ugradnja opreme za tretman otpada i otpadnih voda.

8.2.6 Uzgoj seoskih živina

- Izgradnja/proširenje/renoviranje štale za troškove držanja i skladišta stajskog đubriva. Prostor i objekti za uzgoj bi podržali (npr. oprema za ogragu pogodna za ishranu na otvorenom);
- Nabavka neophodne opreme za obavljanje delatnosti uzgoja/povećanje troškova za proizvodnju jaja i živinskog mesa;
- Mali inkubatori u skladu sa proizvodnim kapacitetom;
- Nabavka i ugradnja opreme za obnovljive izvore energije;
- Nabavka i montaža opreme za tretman otpada;

8.2.7 Uzgoj slatkovodne ribe

- Izgradnja/proširenje/obnova bazena za uzgoj ribe;
- Izgradnja/proširenje/renoviranje inkubatora za razmnožavanje ribe;
- Nabavka neophodne opreme za obavljanje delatnosti za sektor uzgoja i tretmana slatkovodne ribe;
- Nabavka i ugradnja opreme za obnovljive izvore energije;
- Nabavka i montaža opreme za tretman otpada i otpadnih voda
- Sveobuhvatna lista investicija/troškova biće uključena u Smernicu za podnosioce prijava.

9. Kriterijumi za izbor

9. 1 Kriterijumi za izbor podmere *Sakupljanje i prerada nedrvnih proizvoda planine , uključujući lekovito i aromatično bilje*

	Kategorije	Bodovi
1.	Podnositac prijave (preduzeće) dokazuje da je aktivan najmanje 3 godine (Prikupljanje, obrada nedrvnih šumskih proizvoda NDŠP i ALB)	
2.	Podnositac prijave (preduzeće) dokazuje da je aktivan najmanje 1 godinu (Prikupljanje, obrada NDŠP i ALB)	
3.	Mesto ulaganja	Ulaganje u planinska područja Ulaganje u ruralna područja
4.	Investicija podrazumeva stvaranje novih radnih mesta na osnovu biznis plana	
5.	Ulaganja u obnovljive izvore energije i tretman otpada i tretman-prečišćavanje vode	
6.	Kandidat je 40 godina ili mlađi	
7.	Organska proizvodnja/Sertifikovana za organsku proizvodnju	
	TOTAL-UKUPNO	100

9.2 Kriterijumi odabira za podmeru „Razvoj seoskog turizma/agroturizma“

	Kategorije	Bodovi
1.	Iskustvo kandidata u pružanju turističkih usluga	
2.	Mesto ulaganja	Ulaganje u planinska područja
		Ulaganje u ruralna područja
3.	Investicija podrazumeva stvaranje novih radnih mesta na osnovu biznis plana	
4.	Ulaganja u obnovljive izvore energije i tretman otpada i tretman-prečišćavanje vode	
5.	Kandidat je 40 godina ili mlađi	
6.	Žena aplikant-podnositelj zahteva	
TOTAL-UKUPNO		100

9.3Kriterijumi odabira za podmeru „Prerada poljoprivrednih proizvoda u porodičnoj privredi“

	Kategorije	Bodovi
1.	Iskustvo podnosioca zahteva u aktivnostima obrade	
2.	Aplikant je žensko	
3.	Mesto ulaganja	Ulaganje u planinska područja
		Ulaganje u ruralna područja
4.	Investicija podrazumeva stvaranje novih radnih mesta na osnovu biznis plana	
5.	Ulaganja u obnovljive izvore energije i tretman otpada i tretman-prečišćavanje vode	
6.	Kandidat je 40 godina ili mlađi	
TOTAL-UKUPNO		100

9.4 Kriterijumi za izbor podmere „Proizvodnja meda“.

	Kategorije		Bodovi
1.	Veličina farme u trenutku prijave	Broj košnica	
2.	Podnositelj prijave je registrovan kao biznis-preduzeće (kod-šifra pčelarstva)		
3.	Adresa/prebivalište podnosioca zahteva	Ulaganje je u planinska područja	
		Ulaganje u ruralna područja	
4.	Investicija podrazumeva stvaranje novih radnih mesta na osnovu biznis plana		
5.	Ulaganja u obnovljive izvore energije i tretman otpada i tretman-prečišćavanje vode		
6.	Kandidat je 40 godina ili mlađi		
7.	Organska proizvodnja/ Sertifikovan za organsku proizvodnju		
	TOTAL-UKUPNO		100

9.5 Kriterijumi odabira za podmeru „Nepoljoprivredne delatnosti u ruralnim područjima“

	Kategorije	Bodovi
1.	Kandidat je 40 godina ili mlađi	
2.	Iskustvo podnosioca zahteva u oblasti za koju se prijavljuje ili odgovarajuća škola	
3.	Mesto ulaganja	Ulaganje je u planinska područja
		Ulaganje u ruralna područja
4.	Investicija podrazumeva stvaranje novih radnih mesta na osnovu biznis plana	
5.	Ulaganja u obnovljive izvore energije i tretman otpada i tretman-prečišćavanje vode	
6.	Aplikant je žensko	
	TOTAL-UKUPNO	100

9.6 Kriterijumi odabira za podmeru „Povećanje troškova sela“

	Kategorije	Bodovi
1.	Iskustvo kandidata pre prijave	
2.	Aplikant je žensko	
3.	Kandidat je 40 godina ili mlađi/a	
4.	Mesto ulaganja	Ulaganje je u planinska područja
		Ulaganje u ruralna područja
5.	Investicija podrazumeva stvaranje novih radnih mesta na osnovu biznis plana	
6.	Ulaganja u obnovljive izvore energije i tretman otpada i tretman-prečišćavanje vode	

	TOTAL-UKUPNO	100
--	---------------------	------------

9.7 Kriterijumi odabira za podmeru „Akvakultura / uzgoj ribe i barstva“

<i>Kategorije</i>		<i>Bodovi</i>
1. Kapacitet proizvodnje Za početnike kapacitet posle ulaganja. (u poslovnom planu)		
2. Iskustvo kandidata u akvakulturi	Podnositelj zahteva je licenciran od MPŠRR-a Podnositelj zahteva je primio direktna plaćanja za akvakulturu u prethodnoj godini, ali nije licenciran Podnositelj zahteva je početnik	
3. Kandidat je 40 godina ili mlađi/a		
4. Aplikuesi ёштë femër (biznesi / prona ёштë e regjistruar në emër të femër 3 vjet më parë)		
5. Mesto ulaganja	Ulaganje je u planinska područja Ulaganje u ruralna područja	
6. Investicija podrazumeva stvaranje novih radnih mesta na osnovu biznis plana		
7. Ulaganja u obnovljive izvore energije i tretman otpada i tretman-prečišćavanje vode		
TOTAL-UKUPNO		100

*Korisnik koji je planirao ulaganja u korišćenje obnovljive energije i ostvaruje bodove za ovu namenu, dužan je da ovu investiciju iskoristi i održava aktivnom za namene koje je predviđeno poslovnim planom. Ako se prilikom svake kontrole od strane službenika AZHB-a (pre potpisivanja ugovora, ad-hoc ili ek-post) utvrdi da se investicije u obnovljive izvore energije ne koriste kako je predviđeno poslovnim planom, onda će se primeniti član 54. Zakona br. 08/l-072 o poljoprivredi i ruralnom razvoju

10. Intenzitet i stepen javne podrške

- Javna podrška ovoj meri iznosi 60% prihvatljivih troškova ulaganja. Podrška

javnosti raste u:

- 65% za investicije u planinskim predelima,
- 70% za ulaganja u fizičku imovinu poljoprivrednih gazdinstava mlađih poljoprivrednika;
- Minimalna vrednost prihvatljivih troškova po projektu u okviru ove mreže je 10.000€,
- Maksimalna vrednost prihvatljivih troškova po projektu u okviru ove mreže je 150.000 evra.
- Maksimalna javna podrška za programske period od sedam (7) godina (2021-27) za Mera 7 ne može preći iznos od 450.000 evra po korisniku.
- Podnositelj prijave može konkursati sa više projekata tokom perioda realizacije ovog programa u različitim godinama, pod uslovom da su prethodni projekti uspešno završeni i da javna podrška ne prelazi gore navedeni iznos.
- Podnositelj prijave može konkursati sa više projekata tokom perioda realizacije ovog programa u različitim godinama, pod uslovom da su prethodni projekti uspešno završeni i da javna podrška ne prelazi gore navedeni iznos.

11. Predviđeni budžet

MERA 7

Godina	Javni doprinos		Privatni doprinos		Troškovi opštih investicija
	EUR	65%	EUR	35%	
2021					
2022					
2023	4,000,000	65%	2,153,846	35%	6,153,846
2024	6,000,000	65%	3,230,769	35%	9,230,769
2025	6,000,000	65%	3,230,769	35%	9,230,769
2026	5,000,000	65%	2,692,308	35%	7,692,308
2027	5,000,000	65%	2,692,308	35%	7,692,308

Total	26,000,000	65%	14,000,000	35%	40,000,000
--------------	------------	-----	------------	------------	------------

- Za jedan javni poziv podnosiocu prijave može biti dodeljen samo jedan projekat;
- U okviru ove mere podnositelj može da konkuriše samo za jednu podmeru.
- Ukupan broj projekata podržanih u ovoj mjeri po korisniku, za ovaj programski period, ograničen je na tri projekta.
- Podnositelj prijave može da aplikira za novu podršku samo nakon konačne odluke o isplati, odbijanju ili raskidanju ugovorenog projekta, u okviru ove mere.

12. Indikatori

Indikatori - Mera 7	Cilj-target ciljani do 2027 godine
Broj farmera podržanih od strane PRR-a	865
Ukupna investicija u meru 7	40,000,000
Broj stvorenih radnih mesta	1,153
Broj mladih farmera koji primaju podršku PRR-a za ulaganje	500
Broj podržanih grupa/organizacija proizvođača	0
Broj farmera koji učestvuju u podržanim grupama proizvođača, organizacijama proizvođača, lokalnom tržištu, kratkom krugu lanca snabdevanja i šemama kvaliteta	0
Broj kolektivnih ulaganja	0
Broj korisnika PRR-a u investicijama koje se odnose na upravljanje organskim đubrivom	50
Broj korisnika PRR-a u investicijama u tretman ili upravljanje otpadom	200
Broj korisnika PRR-a u investicijama u proizvodnju obnovljive energije	500
Broj projekata u investicijama tipa cirkularne ekonomije	0

13. Upravni postupci

Ovu mjeru sprovodiće Agencija za razvoj poljoprivrede (ARP). Detaljne administrativne procedure će biti predstavljene u Administrativnom uputstvu koje usvaja ministar poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja.

Smernice za podnosioce zahteva biće objavljene na veb stranici ARP-a, zajedno sa svim potrebnim aneksima za farmere da pripreme aplikaciju.

Evaluacija uključuje verifikaciju dostavljene dokumentacije (da bude potpuna), proveru prihvatljivosti (uključujući predlog projekta/biznis plan) i bodovanje projekata. Izveštaji o proceni će biti objavljeni. Svi podnosioci prijava imaju mogućnost da podnesu žalbu. Procedura ocenjivanja će biti deo Administrativnog uputstva, usvojenog od MPŠRR.

14. Geografski opseg mere

Ova mera se primenjuje u svim ruralnim oblastima Republike Kosovo

8.3.8 MJERA 8 UNAPREĐENJE SPOSOBNOSTI-VEŠTINA, ZNANJA I OBUKE

1. Pravni osnov

- Zakon br.08/l-072 za Poljoprivrednu i Ruralni Razvoj (Sluzbeni list Republike Kosova/ Br. 8/ 29 mart 2023,
- Strategija za Poljoprivrednu i Ruralni Razvoj 2022-2028, odluka Vlade Republike Kosova Br.12/50, datuma: 23.12.2021 za usvajanje
- Zakon Br. 03/L-048 za Rukovodjenje Javnih Financija i Odgovornosti(Sluzbeni list Republike Kosova/ Br. 27/03 juli 2008).

2. Obrazloženje

Ruralna ekonomija na Kosovu dominiraju se od malih preduzēća koja imaju ograničena sredstva za finansiranje svog razvoja i modernizacije. Većinu ovih preduzeća stvaraju ljudi sa malo iskustva i ograničenim kapitalom. Preduzetnici u ruralnim sredinama su u opasnosti zbog nedostatka tržišta i kapitala, kao i zbog nedovoljnog pristupa savetodavnim uslugama i obukama koje bi pomogle razvoju poslovanja.

Iako Kosovo ima prilično razvijen sistem srednjih poljoprivrednih stručnih škola i univerzitetskog obrazovanja, mogućnosti za stručno usavršavanje lica koja se bave poljoprivredom (za menadžere i radnike) i doživotno učenje su ograničene, posebno za ruralno-seosko stanovništvo. Nedostatak inovacija u poljoprivrednoj proizvodnji na Kosovu utiče na produktivnost i nisku profitabilnost farme, što je problem koji će se rešavati kroz ovu mjeru.

Trenutno, obuke za poljoprivrednu i ruralni razvoj na Kosovu se nude kroz:

Javni sektor, tj. MPŠRR/DSTU i Opštinski centri za informisanje i savetovanje (OCIS); i

Privatni sektor, uključujući privatne konsultante, dobavljače inputa, veterinare, udruženja farmera, prerađivače poljoprivredno-prehrabbenih proizvoda, poljoprivredne sabirne centre i zadruge, nevladine organizacije-NVO i međunarodni konsultanti.

Departament za savetodavne i tehničke usluge u okviru MPŠRR/DSUT je kreiralo bazu podataka koja sadrži registar informacija za poljoprivredne savetnike i koji su dostupni u bilo kom trenutku da odgovore na zahteve farmera sa savetima i obukom za poljoprivrednu i ruralni razvoj. Savetnici su kategorisani prema specijalizovanim uslugama koje pružaju.

Institucije koje nude obuku:

Departament za savetodavne i tehničke usluge, MPŠRR

Uloga DSUT-a je da: upravlja i koordinira pružanje savetodavnih usluga i obuke na osnovu programa rada za savetnike OCIS-a.

Opštinski centri za informisanje i savetovanje (OCIS-i):

Svaki OCIS ima najmanje jednog poljoprivrednog savetnika kako bi ispunio zahteve farmera. OCIS-i se koriste za pružanje konsultacija, saveta i obuke poljoprivrednicima i članovima ruralne zajednice.

Privatni ponuđači-provajderi obuka

Privatne savetodavne usluge za poljoprivrednu i ruralni razvoj obuhvataju: privatne savetnike, dobavljače inputa, nevladine organizacije, veterinarske stanice, udruženja poljoprivrednika, prerađivače poljoprivrede itd. Privatni provajderi pružaju usluge poljoprivrednicima na direktnе i indirektne načine.

Poljoprivredni fakultet, Prištinski Univerzitet

Veze između nastave, istraživanja i savetodavnih usluga su od suštinskog značaja. Važnu ulogu u obrazovanju savetnika ima Poljoprivredni fakultet. Ova institucija takođe treba da razmotri uključivanje u svoj nastavni plan i program i proširenje znanja.

Povezivanje Ekstensiona-savetodavnih službi sa institutima za poljoprivredna istraživanja

Istraživanje je važan izvor znanja za poljoprivrednu i ruralni razvoj. Na Kosovu su veze između farmera, savetnika i istraživača slabo razvijene i treba ih ojačati. Savetodavna služba treba da primenjuje najbolju poljoprivrednu praksu zasnovanu na istraživanju, terenskim demonstracijama i novim tehnikama. Specijalizacije savremene poljoprivrede, ruralnog razvoja i šumarstva i zahteva odgovarajući nivo tehničke i ekonomskе obuke, uključujući stručnost u oblasti novih informacionih tehnologija, kao i odgovarajuću svest o kvalitetu proizvoda, rezultatima istraživanja, održivom upravljanju prirodnim resursima, primeni proizvodne prakse u u skladu sa održavanjem i unapređenjem predela i zaštitom životne sredine. Ove aktivnosti su od suštinskog značaja za promovisanje ekonomskog

rasta i razvoja ruralnih područja i za poboljšanje održivosti, konkurentnosti, efikasnosti resursa i ekološkog učinka poljoprivrednih i šumarskih gazdinstava.

Kroz sproveđenja ove mera povećava se stručno-tehnički potencijal ljudi angažovanih u sektoru poljoprivrede, hrane i šumarstva, menadžera zemljišta i ruralnih ekonomija/mikro preduzeća koja posluju u ruralnim područjima. Radnje koje se preduzimaju u ovoj mjeri odnose se na kurseve obuke, radionice, mentorstvo/savetovanje, demonstracione aktivnosti, šeme poseta i razmenu iskustava/praksa) kratkoročnih farmi.

3. Opšti ciljevi

- Ova mera ima dva glavna cilja:
- Da doprinese unapređenju stručnih veština i znanja lica angažovanih u sektoru poljoprivrede, poljoprivredno-prehrambenog i šumarskog sektora i drugih privrednih subjekata koji deluju u oblastima koje pokriva PPRR.
- Podržati neophodne obuke za sticanje veština potrebnih za uspešno sproveđenje mera u PPRR i fondovima EU-a.

3.1 Specifični ciljevi:

- Poboljšati veštine ljudi uključenih u poljoprivredu, šumarstvo i ruralnu diversifikaciju kako bi se prilagodili novim tržišnim razvojima i povećali svoje veštine da konkurišu na nacionalnim i međunarodnim tržištima.
- Unaprediti veštine onih koji se bave poljoprivredom za poboljšanje zdravlja životinja i biljaka i dobrobiti životinja, kao i njihove veštine za postizanje usklađenosti sa nacionalnim i standardima EU-a.
- Poboljšati veštine farmera i šumarskih operatera u upravljanju životnom sredinom, održivom intenziviranju i korišćenju obnovljive energije.
- Unapređenje znanja i veština farmera za organsku poljoprivredu.
- Razviti profesionalnu obuku u poljoprivrednim sektorima, uključujući računovodstvo na farmama, preradu i marketing poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i šumarstva prenošenjem vrednih istraživačkih informacija, rezultata i inovativnih praksi.
- Uvesti savremene tehnike, demonstracije na terenu, formalne i neformalne obuke i posete farmama, kako bi bili od koristi najvećem broju farmera i zajednica.
- Promovisati prednosti članstva u proizvodnim organizacijama;
- Uvesti dobru poljoprivrednu praksu u cilju sprečavanja i smanjenja zagađenja voda poboljšanjem efikasnog korišćenja inputa;
- Podržati korisnike agroekoloških mera u implementaciji minimalnih standarda i agroekoloških obaveza.

4. Povezivanje mere sa drugim nacionalnim mermama

Ova mera je horizontalna i usko povezana sa drugim mermama PPRR-a, - posebno merom „Ulaganja u fizičku imovinu poljoprivrednih imanja“, „Ulaganja u fizičku imovinu koja se

odnosi na preradu i plasman poljoprivrednih proizvoda“, „Agroekološka i organska poljoprivreda“, „Diverzifikacija gazdinstava i razvoj poslovanja“ i „Stvaranje i zaštita šuma“.

Mera je dopunjena merom „Savetodavne usluge“ koja ima za cilj razvoj i unapređenje savetodavnih usluga i pružanje kvalitetnih saveta poljoprivrednicima i ruralnim privredama.

Dok se ova mera uglavnom fokusira na obuku lica angažovanih u poljoprivredi, šumarstvu i ruralnoj diversifikaciji, element obuke u okviru mere „Savetodavne usluge“ je za pružaoce savetodavnih usluga.

Pomoć koja se pruža u okviru ove mere ne preklapa se sa obimom podrške u okviru „Savetodavne usluge“ za grupne savete. Tačno određivanje se zasniva na: a) veličini grupe (npr. prema ovoj meri minimalna grupa je 10 ljudi, dok je savetovanje u malim grupama prema Savetovalištu od 3-10 ljudi) i b) temama koje su pokrivena, tj. „Unapređenje obuke“ obuhvata poznavanje opštih poljoprivrednih sistema i transfer inovacija, dok su saveti malih grupa usmereni na pripremu i implementaciju projekta u vezisa finansiranim merama PPRR, Agencija za razvoj poljoprivrede, treba da kreira relevantni mehanizam za verifikaciju i kontrolu kako bi se izbegla preklapanja i, na taj način, izbeglo duplo finansiranje, pre početka sprovođenja mere.

Dve mere „Unapređenje obuke“ i „Savetodavne usluge“ zajedno će unaprediti profesionalnu stručnost i znanje u relevantnim sektorima.

5. Korisnici

Korisnici sredstava podrške po ovoj meri su subjekti kojić obezbediti prihvatljive aktivnosti u korist lica koja se bave poljoprivredom, poljoprivredno-prehrambenim i šumarskim sektorom, upravnika zemljišta, privrednih aktera i mikro preduzeća koja posluju u ruralnim područjima.

Ponuđači-provajderi obuke mogu biti privatni, javni ili NVO.

Obuke će biti besplatno ponuđene poljoprivrednicima, ruralnim privredama koje primenjuju dobre poljoprivredne prakse/mikro preduzećima i lokalnim zajednicama/LAG-ova oko 20% (1-4) učesnika moraju biti lokalni zvaničnici (na primer, opštinski zvaničnici, AHV i MPŠRR).

5.1 Učesnici

Učesnici u aktivnostima predviđenim ovom merom moraju biti lica angažovana u sektorima poljoprivrede, agro-prehrambenog, šumarskog i drugih privrednih subjekata, mikro preduzeća koja posluju u ruralnim područjima.

Podrška od ovog iznosa ne može se isplaćivati direktno učesnicima. Troškove učesnika koji učestvuju u aktivnostima mora platiti relevantni pružalac usluge (korisnik).

Ne postoji ograničenje veličine gazdinstva, poljoprivredno-prehrambenog i šumarskog sektora koji mogu učestvovati u aktivnostima koje se promovišu ovom merom. Međutim,

grupa se mora sastojati od učesnika iz istog sektora. Obuke treba održavati na ili blizu farme domaćina kako bi se učesnicima olakšao pristup demonstracionoj farmi.

6. Zajednički kriterijumi podobnosti

Delatnosti osnovane u Republici Kosovo su prihvatljive za ovu meru. Pružalac aktivnosti obuke/informativne aktivnosti mora imati iskustvo u oblasti poljoprivrede, poljoprivredno-prehrambene, šumarske i/ili ruralne diversifikacije.

Podrška prema ovoj meri za obuku ne uključuje kurseve nastave ili obuke koji čine deo redovnih obrazovnih programa ili sistema na srednjem ili višem nivou. Za ovo treba pripremiti materijale za obuku koji pokrivaju teme sastanaka, treba da budu lakši za razumevanje za farmera i da budu dostupni učesnicima. Individualne trenere u prijavi mora predložiti samo jedan potencijalni korisnik. U slučaju da istog pojedinačnog trenera predloži više potencijalnih korisnika, prijave će biti diskvalifikovane. Svaki kurs obuke/informativna aktivnost mora uključivati minimalni broj od 10 učesnika po času obuke. Teme koje se obrađuju tokom kurseva obuke/informativnih sesija treba da budu važne za ciljeve PPRR-a. Krajnji korisnici ne bi trebalo da podugovaraju aktivnosti obuke/informativne aktivnosti.

7. Specifični kriterijumi prihvatljivosti

Upravno telo mora u pozivu za podnošenje ponuda navesti utvrđivanje odgovarajućih kapaciteta institucija koje obezbeđuju prenos znanja i aktivnosti demonstracije kako bi bile kvalifikovane prema meri. Korisnici moraju biti sposobni i odgovorni za obavljanje aktivnosti koje ispunjavaju uslove u okviru mere. Korisnik mora dostaviti dokaze o kvalifikacijama i tehničkim kapacetetima svog osoblja za pružanje relevantnih prihvatljivih aktivnosti. Prihvatljiva relevantna aktivnost mora da naglasi prenos specifičnih veština i kompetencija identifikovanih u strategiji obuke relevantne zemlje; Prihvatljiva aktivnost mora biti u skladu sa specifičnim ciljevima mera i oblastima obuke; Svaka prihvatljiva aktivnost mora biti organizovana samo za minimalan broj učesnika koji odredi zemlja korisnica.

Specifični kriterijumi prihvatljivosti moraju biti ispunjeni u vreme podnošenja prijave projekta.

8. Prihvatljive aktivnosti i troškovi

Prihvatljni troškovi se povezuju sa prihvatljivim aktivnostima kao i na ciljnu publiku.

9. Vrsta prihvatljive aktivnosti

Stručna obuka i obuka koja se vezuje za sposobnostima/veštinama

- Kursevi, radionice i licencirane usluge obuke: posebne sesije za postizanje konkretnih ciljeva obuke za ciljne grupe.

- Radionice koje se sastoje od tematskih sastanaka ili foruma za rešavanje konkretnih pitanja.
- Personalizovana usluga koja odgovara specifičnim potrebama.
- Kursevi obuke za elektronsko učenje.
- Od korisnika će se tražiti da organizuju evaluaciju svakog održanog kursa i izdaju sertifikate polaznicima koji su završili kurs. Kursevi nastave ili obuke, koji su deo uobičajenih programa ili sistema obrazovanja na srednjem ili višem nivou, isključeni su iz mere.
- Kursevi stručne obuke imaju za cilj unapređenje znanja farmera i primenu dobrih poljoprivrednih praksi, uključujući praktične demonstracije.

Demonstracioni projekti

- Praktična sesija za ilustraciju nove tehnologije.
- Upotreba novih mašina ili one savremenije.
- Novi metod zaštite useva ili specifična nova tehnika proizvodnje.
- Aktivnost se može odvijati na farmi ili na drugim lokacijama kao što su istraživački centri, izložbene zgrade itd.
- Domaćini demonstracionih farmi moraju biti subjekti odobreni od MPŠRR na osnovu tehničkih kapaciteta.

Kratkoročne razmene menadžerskih iskustava i posete gazdinstvima i šumama

- Šema razmene iskustava kako bi se poljoprivrednicima i upravnicima šuma omogućilo da ostanu na drugoj farmi kako bi lično i praktično učili od drugog farmera.
- Prioritet u obuci treba dati ženama, mladim poljoprivrednicima i korisnicima mera PPRR.
- Cilj je da se unapredi razmena znanja i dobrih praksi i da se otkriju drugi načini rada. Sadržaj i ciljevi razmene treba da budu određeni u PPRR-u i trebalo bi da se fokusiraju, posebno, na metode i/ili tehnologije održive poljoprivrede i šumarstva, diversifikaciju farmi, forme koje učestvuju u kratkom lancu snabdevanja, razvoj mogućnosti za nove poslove i nove tehnologije, i poboljšanje održivosti šuma.
- Vremensko trajanje kao i sadržaj razmene određuje svaka zemlja.
- Poseta farmi ili šumskom imanju kako biste saznali o određenom pitanju (npr. naučili kako da koristite određenu mašinu, prelazak na organsku poljoprivredu, itd.). Sadržaj poseta može biti isti kao i razmene, glavne promene. Posete treba da budu kraće i uglavnom prate metod podučavanja kako bi naučili dobre prakse (jedan farmer poznaje tehniku, a drugi žele da to nauče).
- Vremensko trajanje kao i sadržaj razmene se određuje na nivou poziva.

10. Prihvatljivi troškovi

1). Troškovi organizovanja i obezbeđivanja prenosa veština i kompetencija ili demonstracione akcije - troškovi nastali tokom sprovođenja operacije (npr. plate zaposlenih, putni troškovi zaposlenih, materijal za obuku, troškovi vezani za prostorije u kojima je obuka održana, hrana, sfeže piće, reklamni troškovi, administrativni troškovi za organizovanje sastanaka, koordinator, analiza upitnika i priprema izveštaja, nafta i radna snaga za praktičnu demonstraciju itd.).

2). Troškovi učesnika, uključujući:

- Putovanje, ako je opravданo
- Smeštaj (ako je potrebno, npr. ako se treninzi održavaju u različitim mestima ili opština)
- Dnevni troškovi/ručak (ili hranu mora obezbediti organizator)
- Troškovi zamene farmera. To znači svako lice pogodno da zameni farmera (glava imanja) kada učestvuje u obuci.

3). Evaluacija događaja; pregled; izdavanje sertifikata:

Od ponuđača-provajdera traži se da organizuju ocenu svakog kursa obuke/ponuđene informativne akcije i izdaju sertifikate učesnicima koji su završili kurs/učestvovali u informativnim sesijama. Svi troškovi će biti plaćeni korisniku (pružaocu usluge), uključujući i troškove učesnika. Pojednostavljenе opcije troškova mogu se koristiti ako se mera ne sprovodi putem javnih nabavki.

11. Kriterijumi za izbor

N/A Kriterijumi odabira u ovom slučaju je tende

12. Javne podrške

Iznos javne pomoći je do 100% od ukupnog prihvatljivog troška.

13. Indikativni budžet

MERA 8

Godina	Javni doprinos		Privatni doprinos		Troškovi opšte investicije
	EU R	100%	EUR		EUR
2022					
2023					
2024					
2025	200,000	100%			200,000
2026	200,000	100%			200,000
2027	200,000	100%			200,000

Total	600,000	100%			600,000
--------------	----------------	-------------	--	--	----------------

14. Indikatori i ciljevi

Indikatori- Mera 8	Ciljani target ciljan do 2027 godine
Broj učesnika koji su prisustvovali aktivnostima obuke.	n/a
Ukupna investicija u meru 8	600,000
Broj predviđenih dana obuke.	n/a
Broj demonstracionih projekata.	n/a
Broj učesnika u demonstracionim projektima.	n/a
Broj razmena/kratkoročnih poseta upravljanja gazdinstva i šuma.	n/a
Broj učesnika u razmenama/posetama upravljanja gazdinstava i šuma.	n/a

15. Upravni postupci

Za odabir korisnika, UT sprovodi procedure PRAG.

U slučaju javnih tendera, biće otvoren za sve institucije koje mogu da pruže relevantne usluge prema zahtevima mere.

Predstavljene projekteć oceniti i izabrati Komisija za ocenjivanje, sastavljena od članova Upravljačkog tela, ARP-a i nezavisnih eksperata iz oblasti obuhvaćenih relevantnim aktivnostima prema meri. Odabir se mora izvršiti u skladu sa pravilima PRAG za ugovore o uslugama i prema sledećim kriterijumima ocenjivanja:

- Značaj i kvalitet nastavnog plana i programa za poziv za podnošenje predloga, npr. kursevi obuke;
- Profesionalno iskustvo predloženih trenera;
- Adekvatnost objekata i opreme za obuku;
- Finansijski aspekti ponude;
- Pristup informisanju potencijalnih polaznika o predloženoj obuci;
- Pristup u izboru obućenih-pripravnika.

Informacije o aktivnostima odobrenim projektima biće objavljene putem različitih informativnih kanala, uključujući veb stranice Upravljačkog organa i ARP-a.

Učesnici će izabrati prihvatljivu aktivnost prema svojim interesovanjima i potrebama, a zatim će poslati prijavu da učestvuju direktno kod nadležnih organizacija.

16. Geografski opseg mera

Ova mera se primenjuje u svim ruralnim oblastima Republike Kosovo

8.3. 8 MERA 9 TEHNIČKA POMOĆ

1. Pravni osnov

- Zakon br.08/1-072 za Poljoprivrednu i Ruralni Razvoj (Sluzbeni list Republike Kosova/ Br. 8/ 29 mart 2023,
- Strategija za Poljoprivrednu i Ruralni Razvoj 2022-2028, odluka Vlade Republike Kosova Br.12/50, datuma: 23.12.2021 za usvajanje
- Zakon Br. 03/L-048 za Rukovodjenje Javnih Financija i Odgovornosti(Sluzbeni list Republike Kosova/ Br. 27/03 juli 2008).

2. Obrazloženje

Podrška iz ove mera je neophodna kako bi se obezbedilo redovno i efikasno praćenje i evaluacija Programa, priprema za implementaciju novih mera koje nisu implementirane u ranijim programima, čime bi se doprinelo efikasnoj implementaciji Programa.

U narednom periodu korišćenje Mere 9 će pomoći da se prevaziđu mogući problemi i pruži pravovremena, sistematska podrška glavnim institucijama angažovanim na upravljanju PPRR, a to su Upravno telo (UT), Agencija za razvoj poljoprivrede i Odbor za pranje (OP). Uopšteno govoreći, kosovske vlasti treba da postepeno krenu ka decentralizovanom upravljanju mera PPRR-a tokom programskog perioda. Sprovođenje mera sa zajedničkim upravljanjem sa Kancelarijom EU-a na Kosovu će obezrediti dragoceno iskustvo i pripremiti MPŠRR za decentralizovano upravljanje dugoročnom pomoći. Korišćenjem ovog pristupa, zemlja će izbeći grešku drugih zemalja aplikata/kandidata, koje su u početku bile sklone primeni tehničke pomoći, ali posledično nisu uspele da akredituju strukturu implementacije na decentralizovanoj osnovi. Do sada je Upravljačko telo pokrivalo potrebe tehničke pomoći uz podršku Evropske EK (npr. za sektorske analize za pripremu PPRR ili nacionalnog budžeta (npr. za pripremu lokalnih razvojnih strategija, kao poziv za prijavu), ili za kampanju podizanja svesti i javnosti putem tendera iz budžeta MPŠRR koji nije uključen u PPRR). Očekuje se da će neke hitne potrebe za pravilno upravljanje, praćenje i implementaciju PPRR-a i dalje biti pokrivene nacionalnim i međunarodnog budžeta, ali proces često nije siguran što dovodi

do kašnjenja u sprovođenju mere tehničke pomoći, koja bi na odgovarajući način pokrila PPRR.

3. Opšti ciljevi

Stvaranje moderne javne uprave za poljoprivredu i ruralni razvoj u zemlji, uz poštovanje principa dobrog upravljanja i unapređenje razvoja zajednice i socijalnog kapitala u ruralnim područjima.

3.1 Specifični ciljevi

- Svrha ove mere je da pomogne u sprovođenju i praćenju PPRR i eventualnoj razmatranju;
- Pružanje podrške za praćenje i evaluaciju programa;
- Pružanje podrške informisanju i publicitetu PPRR;
- Pružanje podrške studijama, obukama, posetama i seminarima u cilju poboljšanja kapaciteta administracije PPRR-a i korisnika;
- Pružanje podrške spoljnoj - eksternoj ekspertizи;
- Pružanje podrške za stvaranje i implementaciju nacionalne ruralne mreže;
- Pružanje podrške za povećanje kapaciteta nacionalnih savetodavnih službi u cilju bolje implementacije PPRR;
- Unapređenje veština lokalnih jedinica koje realizuju program PPRR;
- Jačanje lokalnih administracija koje administriraju program PPRR.

4. Povezanost sa drugim merama PBZHR

Ova mera će obezbediti potreba tehničke pomoći za sve programske mere.

5. Korisnici

Korisnik u okviru ove mere je Upravljačko telo. Ostali subjekti koji se odnose na implementaciju PPRR-a (operativne strukture, upravljačke strukture, savetodavne službe, tehnička tela, moguće lokalne akcione grupe (LAG) i nacionalne ruralne mreže (razvoj) mogu imati koristi od aktivnosti tehničke pomoći preko Upravljačkog tela.

6. Zajednički kriterijumi prihvatljivosti

Svi projekti moraju biti nabavljeni u skladu sa pravilima Komisije o spoljnoj pomoći sadržanim u Finansijskoj uredbi. U tu svrhu, implementacija PRAG-a se može prilagoditi specifičnostima države korisnice. Sprovođenje aktivnosti tehničke pomoći mora biti u skladu sa javnim nabavkama.

Tehnička pomoć je podržala uspostavljanje sistema kontrole i upravljanja pre angažovanja budžeta za sprovođenje novih mera.

7. Specifični kriterijumi podobnosti

N/A

8. Prihvatljivi troškovi

Prema ovoj meri, sledeće akcije su prihvatljive pod uslovom da su obuhvaćene godišnjim indikativnim planom tehničke pomoći:

- a) Troškovi za sastanke odbora za praćenje, uključujući troškove svih eksperata i drugih učesnika, kada se njihovo prisustvo smatra neophodnim da bi se obezbedio efikasan rad odbora.
- b) Ostali troškovi neophodni za ispunjavanje odgovornosti nadzornog odbora, koji su uključeni u sledeće kategorije:
  - stručna pomoć za razmatranje i reviziju programskih osnova i indikatora;
  - pomoć ili stručni savet nadzornom odboru u vezi sa sprovođenjem i funkcionisanjem sporazuma o monitoringu;
  - troškovi vezani za sastanke i pomoćne poslove radnih grupa;
  - seminari.
- c) Troškovi za informativne i reklamne kampanje, uključujući troškove štampanja i distribucije.
- d) Troškovi prevoda i tumačenja u skladu sa zahtevima Komisije, ne uključujući one koji se zahtevaju na osnovu implementacije okvirnih, sektorskih i finansijskih sporazuma.
- e) Troškovi vezani za obuku, posete i seminare za službenike uprave. Podržani seminari će zahtevati podnošenje blagovremenog pisanog izveštaja nadzornom odboru.
- f) Troškovi koji se odnose na „sticanje veština“ za pripremu mogućih LAG-ova za sprovođenje mere „Priprema i sprovođenje lokalnih strategija ruralnog razvoja – pristup LEADER“.
- g) Troškovi u vezi pripreme, smanjenje administrativnog opterećenja za korisnike ili regulisanje sprovođenja mera u programu radi obezbeđivanja njihove efikasnosti, uključujući i one mere kada je poverenje/sprovođenje predviđeno u kasnijoj fazi.
- h) Troškovi evaluacije programa.
- i) Troškovi koji se odnose na stvaranje i rad nacionalne mreže koja podržava koordinaciju aktivnosti koje pripremaju i implementiraju lokalne strategije ruralnog razvoja. Ovim se mogu pokriti i troškovi vezani za stvaranje nacionalne mreže ruralnog razvoja u skladu sa pravilima EU-a za države članice, kao i troškovi u vezi sa učešćem u Evropskoj mreži za ruralni razvoj.
- j) Troškovi koji se odnose na nabavku IT opreme i softverskih licenci (do 1% budžeta tehničke pomoći) u svrhu implementacije PPRR.

k) Troškovi u vezi sa sprovođenjem politike održivih ljudskih resursa u PPRR III entitetima. Uvođenje ovog izdatka može se izvršiti tek nakon prethodnog odobrenja Komisije i može biti vremenski ograničeno.

l) Troškovi koji se odnose na izgradnju kapaciteta nacionalnih savetodavnih službi za obavljanje poslova u vezi sa sprovođenjem PPRR.

m) Prihvatljivi troškovi će biti detaljnije navedeni u „listi prihvatljivih troškova”.

U ovom trenutku, mera će biti funkcionalna za aktivnosti koje se mogu finansirati iz nacionalnog budžeta, Evropske komisije (direktno upravljanje) i drugih donatora.

9. Kriterijumi za izbor

N/A

10. Intenzitet pomoći i nivo doprinosa EU

Intenzitet pomoći, izražen kao učešće javne podrške u prihvatljivim troškovima, dostiže i do 100%.

11. Indikativni budžet

MERA 10

Godina	Javni doprinos		Privatni doprinos		Troškovi opšte investicije
	EU R	100%	EUR		EUR
2022					
2023					
2024	200,000	100%			200,000
2025	200,000	100%			200,000
2026	200,000	100%			200,000
2027	200,000	100%			200,000
Total	800,000	100%			800,000

12. Indikatori i ciljevi koji će biti uključeni u program

Indikatori - Mera 9	Cilj-target ciljani do 2027 godine
Broj podržanih nacionalnih mreža za ruralni razvoj	n/a

Ukupna ulaganja u Meru 9	800,000
Broj promotivnih materijala za opšte informisanje svih zainteresovanih (leci, brošure i sl.);	n/a
Broj reklamnih kampanja;	n/a
Broj podržanih stručnih zadataka;	n/a
Broj obuka, radionica, konferencija, seminara;	n/a
Broj sastanaka komisije za praćenje;	10
Broj studija za izradu i sprovođenje programskih mera;	4
Broj izveštaja o evaluaciji programa;	3
Broj podržanih akcija ruralnih mreža;	n/a
Broj podržanih potencijalnih LAG-ova.	0
Broj promotivnih materijala za opšte informisanje svih zainteresovanih (leci, brošure i sl.);	n/a

13. Upravni postupak

Upravljačko tijelo će godišnje izraditi privremeni akcioni plan za operacije predviđene merama tehničke pomoći, koji će potom biti predstavljen nadzornom odboru PPRR na saglasnost. Svaki akcioni plan će biti predmet konsultacija pre nego što bude predstavljen nadzornom odboru PPRR. Skica akcionog plana je sledeći:

Vrsta troškova	Naziv akcije i njen kratak opis uključujući kvantifikaciju (ko će imati koristi, koje akcije, koji predmeti), kvantifikacija (broj aktivnosti, praktikanti, itd.)	Indikativni budžet	Indikativni raspored za sprovođenje

Svi ugovori moraju biti dodijeljeni nakon što se poštuju odgovarajuće procedure pravila PRAG-a o stranoj pomoći i stoga moraju poštovati glavne principe EU Ugovora, kao što su: transparentnost, proporcionalnost, jednak tretman, nediskriminacija i moraju osigurati dobro finansijsko upravljanje (vrednost za novac).

Verifikacije na licu mesta mogu se izvršiti alternativnim sredstvima, kao što su fotografija, video, itd.

Što se tiče fondova korisnika jedne Agencije PPRR, biće obezbeđena podela zadataka u odobravanju projekata. Pre dogovora sa Evropskom komisijom za budžet sprovođenje sporazuma i vrste projekata će se uzeti u obzir.

14. Geografski opseg mere

N/A

15. Prelazni sporazumi

Akcije tehničke pomoci podržane u programskom periodu 2023-2027 odnose se na prethodni i naredni programski period. Stoga se tehnička pomoć predviđena za programski period 2023-2027 može iskoristiti za olakšavanje, npr. zatvaranje prethodnih programskih perioda, posebno u vezi sa naknadnim evaluacijama programa 2014-2020 ili priprema za programski period nakon 2027.

8.3.10 MERA 10. SAVETODAVNE USLUGE

1. Pravni osnov

- Zakon br.08/1-072 za Poljoprivredu i Ruralni Razvoj (Sluzbeni list Republike Kosova/ Br. 8/ 29 mart 2023,
- Strategija za Poljoprivredu i Ruralni Razvoj 2022-2028, odluka Vlade Republike Kosova Br.12/50, datuma: 23.12.2021 za usvajanje
- Zakon Br. 03/L-048 za Rukovodjenje Javnih Financija i Odgovornosti(Sluzbeni list Republike Kosova/ Br. 27/03 juli 2008).

2. Obrazloženje

Ruralna ekonomija na Kosovu dominira se od malih gazdinstva koja imaju ograničene resurse za finansiranje njihovog razvoja i modernizacije. Većina ovih farmi su u vlasništvu ljudi sa malo iskustva i ograničenog kapitala. Preduzetnici u ruralnim sredinama su u opasnosti zbog nedostatka tržišta i kapitala, kao i nedovoljnog pristupa savetodavnim uslugama koje bi pomogle razvoju poslovanja.

Kao rezultat ovih ograničenja, poljoprivrednici se suočavaju sa poteškoćama da budu konkurentni, iz više razloga, jedan od njih je nedostatak opšteg znanja farmera i savetnika u vezi sa savremenim tehnikama proizvodnje, upravljanjem poljoprivrednim poslovanjem i marketingom, zbog čega su ograničeni u primeni novih tehnologija i veština; Savetodavne usluge za poljoprivredu i ruralni razvoj na Kosovu trenutno se nude preko:

1. javni sektor, tj. MPŠRR/DSTU i Opštinski centri za informisanje i savetovanje (OCIS); i

2. Privatni sektor, uključujući privatne konsultante, dobavljače inputa, veterinare, udruženja farmera, prerađivače poljoprivredno-prehrabrenih proizvoda, centre za sakupljanje poljoprivrednih proizvoda i zadruge, kao i nevladine organizacije i savetnike.

Departamenta za savetodavne i tehničke usluge u okviru MPŠRR-a /DSTU je kreirao bazu podataka koja sadrži registar informacija o poljoprivrednim savetnicima koji su dostupni da odgovore na zahteve farmera sa savetima i obukom o poljoprivredi i ruralnom razvoju.

Savetnici su kategorisani prema specijalizovanim uslugama koje pružaju. I dalje minimalni kriterijum obrazovanja, iskustvo i veštine kao i koraci koje treba prepoznati kao savetnik nisu dobro definisani.

Mera će podstaći razmenu znanja i inovacija i promovisati društvenu i ekonomsku integraciju podržavanjem malih poljoprivrednika i malih preduzeća u ruralnim područjima posebno i promovisati održivu tranziciju na ekonomiju hrane koja se prilagođava klimi, uz mnogo inovativnih izbora ili zajedničkih napora.

3. Opšti ciljevi

Ova mera će ojačati savetodavne usluge i doprineti opštim ciljevima IPARD-a, a posebno:

- povećati konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora, progresivno ga uskladiti sa standardima EU-a i poboljšati efikasnost i održivost poljoprivredne proizvodnje, čime će se obezbediti bolji odgovor na društvene zahteve za bezbednom hranom, sa dovoljnom nutritivnom vrednošću;
- olakšati razvoj poslovanja, rast i zapošljavanje u ruralnim područjima, poboljšati položaj farmera u organizaciji proizvođača i u lancu vrednosti i privući nove poljoprivrednike;
- da doprinese ublažavanju klimatskih promena i da promoviše održivo upravljanje prirodnim resursima.

3.1 Specifični ciljevi

Da pomogne poljoprivrednicima da imaju pristup u PPPR-u i olakšaju efikasno korišćenje finansijske pomoći iz programa EU-a i drugih donatorskih programa.

- Pružanje savetodavne podrške poljoprivrednicima i mikro farmama u ruralnim sredinama, agrobiznisu za poboljšanje njihovih proizvodnih performansi i poslovnih rezultata, postizanje usaglašenosti sa relevantnim minimalnim nacionalnim i EU-a standardima.
- Pružati savetodavnu podršku za postizanje nacionalnih i EU-a standarda dobrobiti životinja, zaštite životne sredine, kvaliteta i higijenskih standarda; agroživotna sredina i razvoj organske poljoprivrede.
- Osnovni specifični cilj mere je i jačanje savetodavnih službi, a posebno javnih organizacija i njihovo uključivanje u sisteme poljoprivrednog znanja i inovacija (AKIS) kao i jačanje njihovih veza sa istraživanjima i korisnicima (poljoprivrednicima i seoskim preduzećima) dobrih poljoprivrednih praksi i tehnologija u okviru AKIS-a.

4. Veza sa drugim merama

Ova mera se odnosi na mere „Unapređenje veština i kompetencija“ (unapređenje obuke), gde će se između njih uspostaviti jasne linije razgraničenja. Ovu mjeru treba posmatrati kao deo kombinacije organizacije i tokova znanja između osoba, organizacija i institucija koje koriste, proizvode i dele znanje o poljoprivredi i srodnim oblastima (AKIS).

Pružanje savetodavnih usluga (kao pilot projekat) može se finansirati iz mere tehničke pomoći. Obuka savetnika može se realizovati u okviru mere tehničke pomoći.

U početnoj fazi, mera će obuhvatiti samo poljoprivredni sektor, sa posebnim fokusom na male i srednje poljoprivredne privrede, sa budućom perspektivom da prevaziđe poljoprivrednu i obuhvati šumarstvo i ruralna mikro preduzeća.

5. Korisnici

Vlasti ili tela koja će davati savete biće podržani korisnici (u smislu dobijanja sredstava) Privatne firme i konsultanti nisu prihvativi.

Organi ili subjekti koji mogu da daju savete su javne savetodavne službe, a kao dopuna tome: sektorske organizacije (kao što su Poljoprivredne komore), razvojne agencije, NVO, opštinski savetnici itd. (privatne savetodavne usluge koje Ministarstvo ugovara kao deo nacionalnog savetodavnog sistema mogu biti prihvativi.

Da bi ispunili opšte uslove, potencijalni korisnici moraju ispuniti sledeće kriterijume:

- Potencijalni korisnici moraju biti licencirani u skladu sa Zakonom br. 04/L-74 za savetodavne usluge za poljoprivrednu i ruralni razvoj.
- Potencijalni korisnici moraju da dostave plan obuke za svoje savetnike koji demonstriraju kontinuirano poboljšanje u svojim kvalifikacijama.
- ARP će tražiti dokaze u vezi sa tačkama 1 i 2 gore.

Saveti će biti obezbeđeni besplatno poljoprivrednicima, ruralnim privredama/mikro preduzećima i lokalnim zajednicama/LAG-ovi.

6. Zajednički kriterijumi prihvativosti

Organi ili subjekti koji će davati savete moraju imati adekvatan kapacitet u vidu redovno obučenog i kvalifikovanog osoblja i iskustva za savetovanje i kredibilitet za oblasti u kojima savetuju. Osoblje savetodavne službe treba redovno obučavati.

Korisnik će pokazati gore navedene dokaze vlastima ili subjektima koji pružaju savete.

Kandidati sa sukobom interesa biće isključeni iz procedure izbora. Na primer, sukob interesa nastaje kada je jedan od izabranih subjekata učestvovao u određivanju referentnih termova-projektnog zadatka.

Pružaoci savetodavnih usluga kao potencijalni korisnici moraju biti registrovani u Republici Kosovo. Oni moraju biti licencirani u Republici Kosovo u skladu sa Zakonom br. 04/L-074 za savetodavne službe za poljoprivrednu i ruralni razvoj i deluje na teritoriji Kosova.

Korisnik ne može podugovarati obuku savetodavnog osoblja.

Pojedinačne savetnike u prijavi mora predložiti samo potencijalni korisnik. U slučaju da istog individualnog savetnika predloži više od jednog potencijalnog korisnika, prijave će biti diskvalifikovane.

Minimalni kriterijumi koje treba da ispune poljoprivredni savetnici u pogledu nivoa obrazovanja, iskustva i znanja će biti detaljno definisani od strane MPŠRR-a.

Savetodavna podrška u okviru ove mreže zahteva preliminarnu procenu savetodavne službe za specifičnu situaciju farmera i izradu saveta u skladu sa potrebama.

Savetodavna usluga se obavlja na osnovu odredbe o neotkrivanju podataka koja obezbeđuje neotkrivanje ličnih ili pojedinačnih podataka i podataka dobijenih u savetodavnoj delatnosti licima koja nisu poljoprivrednik koji upravlja odgovarajućom privredom, sa izuzetkom bilo kakvih nepravilnosti ili utvrđene povrede koje su pokrivenе obavezom sadržanom u nacionalnom ili zakonodavstvu EU-a da bi obaveštavao javni organ.

Tokom grupnih sesija savetovanja treba poštovati individualne interese korisnika.

Obuka savetnika -će se realizovati na nivou odabranih organizacija.

Obuka savetnika može da pokriva obuku zahtevima mera PPRR/IPARD-a, nacionalnim minimalnim standardima i standardima EU-a, biznis planovima, planovima za agro-ekologiju i organsku poljoprivredu, od tehnologije do inovacija/PZB, sprovođenju projekta i zahteve za isplate od korisnika PPRR-a/ IPARD-a.

7. Specifični kriterijumi prihvatljivosti

U okviru ove mreže mogu se obezbediti konsultacije i saveti za pripremu i realizaciju projekata (uključujući i slanje zahteva za plaćanje) za projekte do 50.000 evra za mreže 1, 2, 3 i 7, ARP će obezbediti implementaciju i mehanizam implementacije da se izbegne duplo finansiranje opštih troškova (troškovi za pripremu projekta).

Savetodavne usluge za farmere ili mikro preduzeća treba da pokriju ekonomski, poljoprivredne i ekološke performanse poljoprivrednih, šumskih ili ruralnih privreda. Posebna pažnja biće posvećena klimatskim promenama (uključujući korišćenje obnovljive energije, energetsku efikasnost), životnoj sredini (uključujući upravljanje otpadom), održivosti (uključujući cirkularnu ekonomiju, bioekonomiju), biodiverzitetu, usklađenosti sa nacionalnim i EU-a standardima kvaliteta, bezbednosti/higijene , dobrobit životinja, životna sredina, proizvođačke organizacije i aspekti tehničke inovacije i digitalizacije farmi i mikro preduzeća.

U programu savetovanja biće određen minimalni broj učesnika u savetodavnim grupama (3 - 5). Za maksimalni efekat treba podsticati ciklus od nekoliko grupnih sesija. U svakom programu biće uspostavljena jasna linija razgraničenja između aktivnosti grupnog savetovanja i aktivnosti obuke podržane merom „Unapređenje veština i kompetencija“. Savetodavne grupe će dati prioritet sektorima podržanim u PPRR-u i učešću mlađih farmera i organizacija proizvođača (npr. o zajedničkom korištenju proizvodne infrastrukture, preradi, kvalitetnim proizvodima i kratkim lancima vrednosti).

Pružalac savetodavnih usluga za farme-gazdinstva je subjekat namenjen pružanju saveta poljoprivrednicima, vlasnicima šuma i mikro preduzećima koja posluju u ruralnim područjima, subjektu koji pruža savete Pružalac savetodavnih usluga treba da pravi razliku između saveta i pružanja informacija poljoprivrednicima i da proceni specifičnu situaciju farmera, a ne samo da iznosi opšte informacije. Takođe je važno osigurati da ne postoji dvostruko finansiranje sa opštim troškovima.

8. Prihvatljivi troškovi:

U okviru prihvatljivih troškova ulaze troškovi konsultacija za:

- 1) Individualni saveti: lično za pripremu aplikacija, projekata za PPRR, saveti za realizaciju projekta, kao što je priprema zahteva za isplatu;
- 2) Grupno savetovanje;
- 3) Savetodavne usluge (standardni troškovi) u jasno definisanim oblastima, kao što su na primer: ulaganja u borbu protiv klimatskih promena (uključujući korišćenje obnovljive energije, energetsku efikasnost), životna sredina (uključujući upravljanje otpadom), održivost (uključujući cirkularnu ekonomiju, bioekonomiju.), biodiverzitet, usklađenost sa nacionalnim i standardima EU-a, proizvođačke organizacije i transfer tehničkih inovacija i aspekti digitalizacije farmi i mikro preduzeća itd.
- 4) Troškovi u vezi sa organizacijom i izvođenjem kurseva obuke, troškovi učešća, putni troškovi, smeštaja i dnevnice (prema opšteprihvaćenim nacionalnim tarifama)

9. Kriterijumi odabira

Kriterijumi za odabir biće definisani kako bi se obezbedio prioritet podrške onim korisnicima koji bi pružili najbolju uslugu. Izbor korisnika će biti objektivan, otvoren, transparentan i pravičan i biće obavljen u skladu sa tenderskim procedurama na osnovu pravila nabavke.

Ako tražena sredstva prevazilaze raspoloživi budžet za meru Savetodavne usluge, tada će se primeniti kriterijumi odabira, odnosno davanje prioriteta pružaocima savetodavnih usluga koji podržavaju mlade farmere, žene farmeri, male farmere, odabrane ciljne oblasti geografske/opštinske (ako ih ima) manje projekti prema vrednostima projekta, ili drugi koji odražavaju kosovske prioritete. Primenu kriterijuma za izbor odobriće Komisija za praćenje PPRR pre Poziva na predlog Upravljačkog tela.

10. Intenzitet pomoći i stopa doprinosa;

Intenzitet pomoći, izražen kao procenat javne podrške u prihvatljivim troškovima, dostiže i do 100%.

Fiksne stope plaćanja moraju biti obezbeđene za svako grupno savetodavno telo zadržano za PPRR, na osnovu standardnih jediničnih troškova).

Nivo plaćanja se određuje u zavisnosti od veličine, vrste sektora/veličina podržanog projekta, zavisno od slučaja. Nivo plaćanja treba prilagoditi prema standardnim jediničnim troškovima za manje i/ili srednje projekte.

U slučaju savetovanja o pripremi projekata, može se uvesti raznovrsni pristup tako što će se odrediti veća plaćanja za ugovorene projekte i niža stopa - za odbijene prijave.

Maksimalna asistencija (pomoć) koja se može isplatiti krajnjem korisniku ne bi trebalo da prelazi 1.500, (ako ima izgradnje do 7% ako nema izgradnje do 5% finansijske podrške Ministarstva.) za poljoprivrednu privredu podržano godišnje.

11. Indikativni budžet

MERA 10

Godina	Javni doprinos		Privatni doprinos		Troškovi opšte investicije
	EU R	100%	EUR		EUR
2022					
2023					
2024	200,000	100%			200,000
2025	200,000	100%			200,000
2026	200,000	100%			200,000
2027	200,000	100%			200,000
Total	800,000	100%			800,000

12. Indikatori i ciljevi

Indikatori - M10	Cilj-target ciljani do 2027 godine
Broj korisnika usluga savetovanja (individualno savetovanje/grupno savetovanje);	n/a
Ukupna ulaganja u Meru 10	800,000
Broj uređaja-opreme ponuđenih od tema (IPARD, životna sredina, itd.)	n/a

13. Upravni postupak

Kada se mera finansira 100% iz nacionalnog budžeta, njena primena će se zasnivati na odredbama Nacionalnog zakona o javnim nabavkama. Sa početkom sufinansiranja EU-a, ova mera će se sprovesti prema pravilima PRAG EU-a.

Pružaoci konsultantskih usluga biće izabrani u postupku javne (otvorene) nabavke preduzimanjem sledećih koraka:

Ponuđači u okviru ove mere biće izabrani putem otvorenog postupka odabira za javna i privatna lica. Ova selekcija će biti objektivna i isključiće kandidate sa sukobom interesa.

Agencija za ruralni razvoj će potpisati ugovor sa određenim institucijama i subjektima koji pružaju savetodavne usluge. Isplate će se vršiti redovno, na osnovu zahteva za plaćanje koje podnose korisnici. Da bi se smanjio administrativni teret, pojednostavljene opcije troškova se mogu koristiti što je više moguće kako bi se izbegla provera faktura.

8.3.11 MERA 11. PODIZANJA I ZAŠTITA ŠUMA

1. Pravna osnova

- Zakon br.08/l-072 za Poljoprivrednu i Ruralni Razvoj (Sluzbeni list Republike Kosova/ Br. 8/ 29 mart 2023,
- Strategija za Poljoprivrednu i Ruralni Razvoj 2022-2028, odluka Vlade Republike Kosova Br.12/50, datuma: 23.12.2021 za usvajanje
- Zakon Br. 03/L-048 za Rukovodjenje Javnih Financija i Odgovornosti(Sluzbeni list Republike Kosova/ Br. 27/03 juli 2008).
- Zakon br. 08/l-137 za Sume (Sluzbeni list Republike Kosova/ br. 9 / 3 aprill 2023)

2. Obrazloženje

Sa globalizacijom, brzim ekonomskim razvojem, urbanizacijom zemljišta i klimatskim promenama, uloga šuma se menja. Šuma se sve više doživljava kao složen ekosistem i opšte dobro koje daje značajan doprinos očuvanju planete Zemlje i poboljšanju kvaliteta života na njoj. Održivo gazdovanje šumama, pošumljavanje i ponovno pošumljavanje, uspostavljanje agro-šumarskih sistema i obnova degradiranih šuma mogu povećati apsorpciju CO₂ koja pomaže u održavanju šuma i promovisanju kružne bio-ekonomije.

Takođe, povećanje broja požara na Zapadnom Balkanu, bolesti i štetočina zahteva više pažnje u održivom upravljanju šumama i zemljištem.

Republika Kosovo se smatra zemljom bogatom šumama i šumskim resursima. Podaci Nacionalnog inventara šuma/NIŠ (2012-2013) pokazuju da je naša zemlja trajno pokrivena šumama, površine 481.000 ha ili 44,7%, dok ostala šumska zemljišta pokrivaju 28.200 ha ili 2,6% teritorije.

Državne šume pokrivaju 295.200 ha ili 62%, dok privatne šume pokrivaju oko 180.800 ha ili 38% teritorije. Kosovskim šumama dominiraju listopadne šume, koje pokrivaju 449.400 ha ili 93% šumske površine, dok je 7% šumske površine pokriveno četinarskim šumama, podjednako raspoređenim među različitim starosnim strukturama.

Visoke (generativne) šume leže uglavnom duž graničnog pojasa koji okružuje zemlju, dok u centralnom delu zemlje dominiraju izdanačke šume sa oko 84% šumske površine, koje

predstavljaju izvor kontinuirane seče sa kratkim obrtom za proizvodnju ogrevnog drveta. Takođe, dominiraju čiste listopadne šume sa oko 84% površine pokrivene šumskim krošnjama. Preko 90% šuma je stvoreno prirodnim obnavljanjem, uglavnom bukve i hrasta. Pored nekontrolisane seče, koja je prilično ugrožavajući faktor posebno u sušnom vremenu, razmatraju se i šumski požari izazvani raznim biotičkim i abiotičkim faktorima. Na osnovu popisa šuma, pokazuje se da su ovi požari ozbiljno zahvatili 2,5% šumske površine.

Nacionalni program pošumljavanja i repošumljavanja 2018-2027 identifikovao je pogodne površine od oko 101.656 ha za pošumljavanje i 7.448 ha za repošumljavanje. Ovaj program se uglavnom zasniva na korišćenju autohtonih vrsta za buduće pošumljavanje i repošumljavanje. Predviđeno je da prva faza ovog Programa obuhvati aktivnosti u oblastima koje su identifikovane kao prioritet jedan (1) uključujući površinu do 73.853 ha za pošumljavanje i repošumljavanje.

U narednih deset godina očekuje se pošumljavanje i repošumljavanje oko 29.000 ha identifikovanih šumskih površina, od čega su 23.000 ha površine za pošumljavanje i 6.000 ha za repošumljavanje, čija je vrednost do 44.000.000 evra. Očekuje se da će ove investicije biti realizovane ili distribuirane u obliku grantova podrške od MPŠRR-a preko Kosovske Agencije za šumarstvo/AŠK i donatora.

Poslednjih godina na Kosovu se pošumljava oko 250-400 ha godišnje, uglavnom usmereno na korišćenje četinarskih vrsta za nove zasade. Aktivnosti u ovom okviru uzimaju u obzir odredbe CPPR-a i princip Zelenog sporazuma EU-a, uključujući Zelenu agendu za Zapadni Balkan, u okviru Strategije šumarstva EU-a.

3. Opšti ciljevi

Povećanje šumskih resursa, ruralni razvoj i povećanje zaposlenosti u ruralnim područjima kroz šumske aktivnosti, restauraciju, konzervaciju, poboljšanje stanja šuma i šumskih ekosistema, prevenciju požara rješavanjem izazova klimatskih promjena, pružanje pomoći u upravljanju integrisanim šumskim pravom sprovođenje u preventivne i rehabilitacione mere protiv negativnih aktivnosti.

3.1 Specifični ciljevi

- Poboljšanje kvaliteta života u ruralnim područjima kroz stvaranje prihoda od šuma
- Povećanje šumskih površina i upravljanje novim šumskim površinama
- Poboljšanje zdravstvenog stanja u degradiranim šumama u državnom i privatnom vlasništvu
- Poboljšanje strukture šumskih sastojina i erozivno smanjenje šumskog zemljišta
- Poboljšanje kvaliteta vode, smanjenje uticaja poplava kroz pošumljavanje šumskog i neplodnog poljoprivrednog zemljišta
- Izrada Programa i Planova upravljanja privatnim šumama
- Podrška razvoju nevladinih organizacija u sektoru šumarstva
- Unapređenje i razvoj šumske infrastructure

4. Povezanost sa ostalim merama programa

Ova mera se odnosi na meru za agroživotnu sredinu i klimu PPRR sa Merom 1 za modernizaciju gazdinstva, imajući u vidu da pošumljavanje utiče na poboljšanje mikroklima, što biljke čini otpornijim na promene klime i suše takođe sa merom 3 pod pretpostavkom da se nedrvni šumski proizvodi mogu koristiti u prerađivačkoj industriji i sa merom 7 koja pomaže da se podigne potencijal sakupljanja nedrvnih šumskih proizvoda.

Sprovođenje programa ima za cilj preduzimanje preventivnih aktivnosti u novim šumama koje se mogu tretirati predkomercijalnim merama prorede (oslobađanja, krčenja), zbrinjavanje mladih šumskih sastojina kroz favorizovanje rasta i kvaliteta budućih stabala. Takođe, važno je preduzeti preventivne mere u šumskim područjima sa visokim rizikom od šumskih požara preduzimanjem mera rezidbe, otvaranja požarnih pojaseva, uklanjanja osušene biomase koja može da podmiri potrebe za proizvodnjom obnovljive energije, a istovremeno utiče na ispunjenje kriterijume koji se odnose na klimatske promene.

Takođe, namenjeno je poboljšanju kvaliteta života stanovnika u ruralnim sredinama kroz diversifikaciju delatnosti na farmama i van farmi, sa ciljem stvaranja novih radnih mesta i povećanja prihoda ruralnog stanovništva; - Zaštita životne sredine i prirodnih resursa, kroz ulaganja u tretman otpada, kao i u obnovljive izvore energije, utičući na smanjenje emisije ugljenika, kroz pomoć u razvoju i favorizovanju drveća budućnosti i uklanjanje utopljenih stabala, suvih drvo u područjima sa visokim rizikom od požara koje se može koristiti kao biomasa za proizvodnju novih obnovljivih izvora energije, istovremeno smanjujući rizik od šumskih požara i razvijajući aktivnosti za poboljšanje kvaliteta šuma i povećanje ekološke vrednosti.

5. Korisnici

- Fizička i pravna lica koja su vlasnici zemljišta;
- Vlasnici šuma i privatnih šumskih zemljišta;
- Fizička i pravna lica koji upravljaju šumama i državnim i privatnim šumskim zemljištem (udruženja, zakupci, koncesionari, zajednički upravljači itd.) za pošumljavanje i agrošumarstvo, za zemljišta koja se vide kao potencijal za podršku državnoj svojini pod uslovima da se ovim zemljištem upravlja od bilo kog privatnog tela ili opštine;
- Opštinski nivoi koji upravljaju šumama;
- Stručna udruženja i vlasnici šuma

6. Zajednički prihvatljivi kriterijumi

Podržani projekti moraju biti u skladu sa Nacionalnim programom pošumljavanja i repošumljavanja 2018 – 2027 i drugim srodnim dokumentima za sektor šumarstva i za globalna klimatska pitanja. Pošumljavanje se mora izvršiti u skladu i na osnovu zahteva Zakona o šumama Kosova, relevantnim administrativnim uputstvom, Plana upravljanja

šumama (ako postoji), Godišnjeg plana upravljanja šumama i Nacionalnog plana za pošumljavanje i repošumljavanje.

7. Specifični kriterijumi prihvatljivosti

- Svi podnosioci zahteva moraju dokazati vlasništvo nad zemljištem za pošumljavanje ili repošumljavanje.
- Minimalne površine za realizaciju noseće mere su za;
- Vlasnici privatnih šuma i udruženja sa minimalnom površinom od 0,5 ha
- Javno opštinsko i državno šumsko zemljište minimalne površine 2 ha;
- Pošumljavanje mora biti u skladu sa ciljevima mere i dokumenta politike i strategije za šume; Povećanje šumskih resursa;
- Troškovi održavanja su prihvatljivi samo za pošumljavanje privatnih šuma i šuma udruženja.
- Panjevi kratke rotacije i jelke su isključene iz pomoći.
- Poljoprivredno i nepoljoprivredno zemljište biti prihvatljivo.
- Sadnju drveća treba prilagoditi lokalnim uslovima, u skladu sa okruženjem i povećati biodiverzitet. Izbor vrsta, varijeteta, ekotipova i loza, kao i drveća, uzimaće u obzir potrebu za otpornošću na klimatske promene i prirodne katastrofe, kao i potencijalni invazivni karakter vrste.
- U zaštitnim prirodnim područjima ne mogu se stvarati nove šume, osim u slučajevima kada je povećanje šumovitosti među željenim zahvatima predviđenim planovima upravljanja ili ekvivalentnim instrumentima za upravljanje ovim prirodnim područjima.
- Primalac je dužan da pribavi dozvolu za pošumljavanje izdatu na njegovo ime i odobrenu od organa šumarstva (rešenje o odobrenju plana pošumljavanja). Dozvola će se zasnovati na planu pošumljavanja, koji će biti izrađen u skladu sa šumarskim zakonodavstvom Republike Kosovo. Relevantni organi (organ zaštite prirode, organ zaštite voda) učestvuju u postupku odobravanja - u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom.
- Podrška je moguća ukoliko je neophodna dodatna sadnja u slučaju samozasejanih/samoniklih šumskih površina (npr. na napuštenom poljoprivrednom zemljištu gde je počela da se pojavljuje drvenasta vegetacija); u ovom slučaju prihvatljivi su troškovi osnivanja samo za površinu pod dodatnim zasadima. Što se tiče troškova održavanja (uključujući npr. ogradijanje i sl.) - može se pokriti cela „pošumljena“ površina (prirodnog i veštačkog porekla) (pošto se cela površina mora tretirati ranim krčenjem, a kasnije prema potrebama vrste novog šumskog debla), ako se redovno obavljaju poslovi održavanja.
- Podrška neće isključiti upotrebu drveta ili nedrvnih materijala ili drugih šumskih dobara i usluga iz ekonomskih razloga (kao što su inokulacija tartufa, održiva berba, proređivanje materijala koji se prodaju za energiju tokom perioda

- održavanja, itd.) sve dok ova upotreba ne šteti ekološkim ili zaštitnim funkcijama. U takvim slučajevima ovo treba uzeti u obzir prilikom izračunavanja nivoa podrške.
- U područjima gde je sadnja drveća otežana teškim pedo-klimatskim uslovima (mala dostupnost vode, loše zemljište i sl.), može se obezbediti podrška za sadnju drugih višegodišnjih vrsta drveća, kao što su žbunje, pogodne za lokalne Uslovi.
  - Za agrošumarstvo, preporučeni odnos šumskog zemljišta/drveća i šumskog zemljišta prema poljoprivrednom zemljištu u zemlji treba da odredi zemlja korisnica uzimajući u obzir lokalne pedo-klimatske uslove, šumske vrste (primenljive vrste drveća i žbunja) i potrebu da se obezbedi poljoprivredna upotreba sa zemlje. Kao preporuka, više od jedne vrste šumskog drveća treba da bude zasađeno u istom sistemu agrošumarstva, posebno višenamensko drvo (i voćno drvo i drvo), čime bi se doprinelo širem biodiverzitetu. Mesto korisnikće odrediti maksimalan i minimalni broj stabala u zrelosti. Ovaj broj treba da odražava dvostruku upotrebu zemljišta. S tim u vezi, kao okvirni prosek, preporučilo bi se najviše 250 drva po hektaru.
  - Za sanaciju štete potrebno je formalno priznanje od strane državnih organa koji zvanično priznaju nastanak elementarne nepogode. Zemlja/region korisnik mora dati referencu na Program ruralnog razvoja za metod procene takve štete.

8. Prihvatljiva ulaganja

8.1 Prihvatljivi troškovi za pošumljavanje

Prihvatljive radnje su na celoj teritoriji Republike Kosovo

Prihvatljive akcije obuhvataju stvaranje novih šuma kroz pošumljavanje i stvaranje mešovitih šuma sa ciljem povećanja biodiverziteta korišćenjem semena i sadnica lokalnog porekla i dodatne šumske vrednosti uz omogućavanje inokulacije micelijuma tartufa.

- Akcije će biti fokusirane
- Nepoljoprivredna zemljišta
- Napuštena poljoprivredna zemljišta
- Degradirano šumsko zemljište
- Šumska zemljišta sa spontanim/prirodnim obnavljanjem
- Područja u opasnosti od erozije i šumskih požara
- Obale reke

8.2 Agrošumarstvo

Akcije su prihvatljive za celu teritoriju Republike Kosovo

- Akcije će se fokusirati na;
- Nepoljoprivredno zemljište
- Napuštena poljoprivredna zemljišta

- Šumsko zemljište sa spontanim/prirodnim obnavljanjem
- Erozivna područja obala reka
- Šumske površine degradirane prirodnim katastrofama
- Prihvatljivi troškovi u vezi sa pošumljavanjem , agrošumarstvom i pošumljavanjem obuhvataju pripremu zemljišta , osnivanje i godišnje održavanje po hektaru šume , uključujući ogradaživanje, krčenje, regulaciju (upravljanje) i puštanje sadnica na period od najviše 5 godina. Za realizaciju zasada prioritet će imati podizanje šuma sa tipovima beležnica i stvaranje mešovitih šuma po vrstama.

8.3 Prihvatljivi troškovi

- Troškovi izgradnje i održavanja za period od 7 godina u slučaju pošumljavanja i 5 godina za agrošumarstvo. Konkretno, troškovi uključuju:
- Izrada projekta pošumljavanja, repošumljavanja, agrošumarstva (podizanje zasada za voćke i brzi rast)
- Analize sastava zemljišta,
- Priprema površine za sadnju,
- Prevoz, skladištenje i privremeno skladištenje semena i/ili sadnica,
- Kupovina sadnica,
- Plaćanje za održavanje (upravljanje, uklanjanje, čišćenje, oslobođanje) i presađivanje drveća koje nije izraslo, privremene ograde po potrebi
- Plaćanje radne snage
- Nabavka mehanizma za sadnju i (radnog alata).

8.4. Sprečavanje i ublažavanje štete u šumama od šumskih požara

- Prihvatljivi za podršku su troškovi i aktivnosti za osnivanje i specifični troškovi za prevenciju požara;
- Akcije obnove su prihvatljive na celoj teritoriji Republike Kosovo
- Preventivne akcije su prihvatljive u područjima sa visokim i srednjim rizikom od šumskih požara (nivo I-III)
- Akcije će se fokusirati na;
- Stvaranje sistema zaštite šuma
- Poboljšanje zdravlja šuma i povećanje otpornosti na štetočine i bolesti
- Stvaranje sistema za prevenciju i zaštitu šumskih požara
- Stvaranje šuma za zaštitu od vetra

8.5 Prihvatljivi troškovi

- Radovi na održavanju zaštitne infrastrukture, kao što su šumske staze, koloseci, mesta za vodosnabdevanje, ložišta, očišćene i posećene površine.

- Preventivne šumarske prakse, kao što je ponovljena kontrola vegetacije, krčenje, proređivanje, orezivanje i diversifikacija strukture vegetacije (npr. diverzifikacija i stvaranje vertikalnih i horizontalnih prekida krošnje).
- Oprema komunikacije.

8.6 Obnova šuma oštećenih od požara

- Prihvatljivi za podršku su troškovi za obnovu potencijala šuma oštećenih požarom ili elementarnim nepogodama, uključujući štetočine, bolesti i katastrofalne događaje i klimatske promene;
- Radnje restauracije:
- Čišćenje šuma oštećenih požarima, vetrovima i drugim elementarnim nepogodama,
- Pošumljavanje oštećenih šuma korišćenjem lokalnih vrsta drveta za stvaranje mešovitih šuma,

8.7 Prihvatljivi troškovi uključuju

- Svi troškovi ove mere odnose se na troškove mere pošumljavanja i sprečavanja šumskih požara, što se izdvaja su;
- Plaćanje troškova za preduzimanje fitosanitarnih mera (uklanjanje oštećenih stabala, uspostavljanje šumskog reda nakon postupka povlačenja drvenog materijala)
- Plaćanje za rekultivaciju oštećene vegetacije radi sanacije staništa-habitata
- Sanacija oštećenih objekata (zaštitni objekti, osmatračnice, pokretne instalacije, staze)

8.8 Poboljšanje otpornosti i ekološke vrednosti šumskih ekosistema

- Prihvatljivo za podršku su; Akcije obnove su prihvatljive na celoj teritoriji Republike Kosovo
- Akcije poboljšanja;
- Unapređenje šuma kroz relevantne šumskouzgojne mere
- Izrada planova (programa) upravljanja šumama na osnovu dodane vrednosti za privatne šume
- Poboljšanje strukture, sastava šuma i pretvaranje nisko degradiranih šuma u šume sa visokim stablima (diverzifikacija vrednosti)
- Transformacija šumskih kultura (četinara) u mešovite šume listovne i povećanje vrednosti biodiverziteta
- Obnova šuma degradiranih nepravilnom sečom kroz sadnju pionirskih vrsta da bi se obezbedila prirodna regeneracija.
- Ulaganja u javne, ekološke i zaštitne funkcije mogu uključivati:
- Postavljanje pešačkih staza, objekata za rekreaciju manjeg obima, znakova, informativnih tabli, skloništa i osmatračnica.

- Primena ekološki prihvatljivih metoda za tretman materijala, kao što su ulaganja u posebne „jednokratne“³⁰ tretmane, tehnologije, akcije koje uglavnom služe ciljevima ekološke i/ili javne pogodnosti, ali mogu doneti i dugoročnu ekonomsku korist, kao npr. rezidba, podsetva ili zaštita zemljišta (može uključivati na prvom mestu uvođenje odgovarajućeg poboljšanja).
- Opšte održavanje ili operativni troškovi nisu podržani od ove vrste operacija.

8.9 Prihvatljivi troškovi uključuju

- Izrada dugoročnih i godišnjih planova upravljanja privatnim šumama
- Sprovođenje šumskouzgojnih mera (predkomercijalne prorede i komercijalne prorede), regulisanje strukture, sastava vrsta
- Konverzija izdanačkih šuma i uklanjanje invazivnih vrsta
- Upotreba lokalnog semena, reznica, lokalne sadnica primerenih klimatskim uslovima
- Modernizacija tehnologije, mašina i alata za rad za korišćenje drveta kao biomase za obnovljive izvore energije

9. Kriterijumi za izbor

U pošumljavanju i repošumljavanju prioritet će imati podizanje šuma sa autohtonim vrstama, mešovite šume otporne na biotičke i abiotičke faktore, kao i područja pod rizikom od erozije i šumskih požara.

- Prioritet će imati projekti za pošumljavanje i pošumljavanje odgovarajućeg privatnog zemljišta radi povećanja njihove vrednosti i kvaliteta.
- Kod agrošumarstva prioritet će se dati promociji i podizanju zasada voćaka (nedrvnih proizvoda) na napuštenim privatnim zemljištima, kao i sadnji autohtonih vrsta sa brzim rastom za biljnu proizvodnju.
- U pogledu poboljšanja otpornosti šuma i poboljšanja ekoloških vrednosti šumskih ekosistema, prioritet će biti dat preduzimanju mera za obnovu šuma, poboljšanje strukture povećanjem otpornosti na različite faktore. Prioritet će imati privatni vlasnici zemljišta.

10. Intenzitet pomoći

---

³⁰Jednokratni tretmani su ulaganja za unapređenje šuma samo jednom u programskom periodu ili u vremenskom okviru plana upravljanja šumama. Primer je proredivanje, koje se može primeniti sa učestalošću od 10-30 godina, u zavisnosti od vrste drveta i tipa debla. To nije vrsta operacije održavanja sa redovnim intervencijama i može se baviti samo specifičnim zahtevima, a ne akcijama usmerenim na jedini ekonomski interes.

Stopa podrške za osnivanje šuma biće

100% za sve prihvatljive troškove za projekte pošumljavanja u ruralnim područjima
 Za sve korisnike uključujući izradu plana za pošumljavanje i za prevenciju ili obnovu u slučaju oštećenja.

Rezultirajuće stope podrške za troškove pošumljavanja su sledeće:

Troškovi održavanja

Troškovi održavanja biće plaćeni do 7 godina nakon podizanja nove šume uključujući;

- Zamena propalih sadnica nakon pošumljavanja u slučajevima kada je uspešnost pošumljavanja u meri uspešnosti zauzimanja najmanje 70% sadnica za prvu, drugu i treću godinu nakon sadnje.
- Troškovi održavanja pet godina u ispravljanju, sušenje, čišćenje, oslobođanje sadnica
- Održavanje, oslobođanja se primenjuju dva puta godišnje u roku od pet godina nakon porasta sa smanjenjem u poslednje dve godine starosti kao;

	Godina 1	Godina 2	Godina 3	Godina 4	Godina 5
Tretmani	2	2	2	1	1
EUR/ha					
Podrška po godini					

Sprečavanje i ublažavanje štete u šumama od šumskih požara

Za sprovođenje ove mere nivo podrške biti; 100% svih prihvatljivih troškova. Obnova i sprečavanje aktivnosti (uključujući investicije) u šumama oštećenim od požara.

11. Indikativni budžet

MERA 11

Godina	Javni doprinos		Privatni doprinos		Troškovi opšte investicije
	EUR	100%	EUR		
2022					
2023					
2024					

2025	200,000	100%			200,000
2026	200,000	100%			200,000
2027	200,000	100%			200,000
Total	600,000	100%			600,000

12. Indikatori

Indikatori M 11	Cilj-target ciljani do 2027 godine
Poljoprivredno i nepoljoprivredno pošumljavano zemljište (ha);	n/a
Ukupna ulaganja u Meru 11	600,000
Površina uspostavljenih agrošumarskih sistema (ha);	n/a
Šumsko područje koje je imalo koristi od podrške za poboljšanje otpornosti i ekološke vrednosti šumskih ekosistema (ha).	n/a
Šumsko područje koje je imalo koristi od podrške za prevenciju i obnavljanje šumskih šteta uzrokovanih šumskim požarima (ha).	n/a

Indikatori za ovu meru biće pripremljeni pre sprovođenja mere i finalizacije ovog sažetka mere.

13. Upravni postupak

Administrativni postupak za sprovođenje ove mere obuhvataće sledeće faze: proveru kompletnosti i ispravnosti prijave; dodeljivanje sredstava; sprovođenje aktivnosti; računovodstvena i pomoćna plaćanja. Upravni postupak će poštovati zahteve PPRR-a i biće odražen u relevantnim priručnicima i procedurama za meru.

Podnositelj zahteva za pošumljavanje mora prvo da pripremi plan pošumljavanja u prema nacionalnom zakonodavstvu.

Obračuni za pomoć dodeljenu na osnovu standardnih troškova ili dodatnih troškova moraju biti odgovarajući i tačni i napravljeni unapred na osnovu pravednog, pravičnog i proverljivog obračuna. Organ koji je funkcionalno nezavisan od organa nadležnih za sprovođenje programa i poseduje relevantnu ekspertizu izvršiće proračune ili dati sertifikat kojim se dokazuje adekvatnost i tačnost proračuna

14. Geografski opseg mere

Ova mera će se sprovesti na celoj teritoriji Republike Kosovo

Geografski obim mere pošumljavanja može se ograničiti kroz nacionalni program pošumljavanja ili smerničnim dokumentom, kao deo Nacionalnog programa za pošumljavanje i repošumljavanje 2018-2027.

Geografski obim mera prevencije šumskih požara i aktivnosti oporavka biće ograničen na područja koja su klasifikovana kao srednja ili visoka opasnost od požara.

9. NACIONALNA MREŽA RURALNOG RAZVOJA

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja je planiralo uspostavljanje Nacionalne ruralne mreže na osnovu Zakona o ruralnom razvoju, Zakona r.08/l-072 o poljoprivredi i ruralnom razvoju i Uredbe EU br . 1305/2013. RRKR će biti uspostavljen administrativnim uputstvom.

Svrha Nacionalne mreže ruralnog razvoja

Opšta svrha Mreže je da prikupi energiju svih aktera u procesima ruralnog razvoja i promoviše efikasan protok informacija, razmennu ideja i dobrih praksi saradnje sa svim organizacijama i institucijama koje se bave ruralnim razvojem.

S ciljem da:

- Poboljšava kvalitet života i ekonomski razvoj u ruralnim područjima;
- Poboljšana lokalne uprave za nacrt i sprovođenje strategija lokalnog razvoja;
- Poljoprivredna i šumarska privreda zasnovana na modernizovanim farmama
- Poljoprivreda, koja treba da favorizuje biodiverzitet i zaštitu životne sredine

Ovaj tok informacija će u velikoj meri pomoći povećanju svesti i izgradnji kapaciteta svih aktera, će podsticati korišćenje mera i finansiranja u okviru Nacionalne mreže ruralnog razvoja NMRR.

Podizanje i funkcionisanje Nacionalne mreže za ruralni razvoj-NMRR

Za postizanje ciljeva mreže, za njeno upodizanje i funkcionisanje, će se preduzeti sledeće prihvaćene radnje;

- a) Osiguranje i razvoj ljudskih kapaciteta, kao i pokrivanje raznih troškova;
- b) Da obezbedi logističke zahteve koji su neophodni za funkcionisanje mreže;
- c) Da obezbedi administrativne troškove;
- d) Upravljanje mrežom;
- e) Ostale radnje u vezi sa sprovođenjem.

Mreža za ruralni razvoj će funkcionisati na osnovu nekoliko principa:

- Horizontalna i vertikalna saradnja u okviru Mreže i sa drugim organizacijama van Mreže i sa institucijama na nacionalnom i evropskom nivou;
- Mreža;
- Dobrovoljno partnerstvo;

- Jednakost;
- Zastupanje i organizovano partnerstvo.
-

Aktivnosti Nacionalne mreže za ruralni razvoj

Aktivnosti i način animacije biće određeni na osnovu cilja distribucije i sticanja strategije ruralnog razvoja i tema o kojima će se razgovarati na sastancima koji će se organizovati uzimajući u obzir ciljeve NMRR.

Glavne aktivnosti Nacionalne mreže za ruralni razvoj-NMRR

- podsticaj studijskih i analitičkih aktivnosti PPRR-a i za upravljanje politikama ruralnog razvoja;
- podržavanjem poboljšanja efikasnosti PPRR, uzimajući u obzir razvoj konteksta i tematske/teritorijalne prioritete predviđene u PPRR;
- podrška u pripremi i sprovođenje dokumenata koje pruža stalni nacionalni forum za partnerstvo (po pitanju akcije iz tačke, u okviru akcionog plana) bavljenjem konkretnim i tematskim pitanjima, čime se jača konsenzus o javnim politikama, sa ciljem poboljšanja performanse PPRR;
- pružanje usluga obuke za podizanje institucionalnih kapaciteta u cilju podrške razvoju lokalne uprave LAG-ova;
- organizovanje razmene iskustava između aktera ruralnog razvoja na nacionalnom nivou, takođe sa zemljama članicama EU-a (uključujući omogućavanje razmene ekspertize i podrške u vezi sa sprovođenjem i evaluacijom politike ruralnog razvoja, podrška LAG-ovima i drugim potencijalnim akterima/ partnerstva u cilju realizacije projekata međuteritorijalne i transnacionalne saradnje);
- pružanje smernica o tome kako da se identifikuju dobre prakse i inovacije, klasifikuju i njihovo širenje;
- uvoz najboljih evropskih i međunarodnih praksi i inovacija kroz kontakte između članica Evropske mreže za ruralni razvoj i drugih nacionalnih ruralnih mreža.
- tehnička pomoć za prenos i implementaciju dobrih praksi i inovacija zasnovanih na zahtevima ruralnih učesnika.
- informisanje i komunikacija u vezi sa programom i merama ruralnog razvoja.
- pružanje informacija o razvoju ruralnih područja u EU i drugim zemljama;
- organizovanje sastanaka i seminara na nivou Zajednice za aktere koji su aktivno uključeni u ruralni razvoj;
- akcije promocije specifičnih sertifikovanih lokalnih proizvoda (tradicionalnih, izložbenih, reklamnih, itd.);
- radnje za promovisanje i podsticanje stvaranja i administrativnog funkcionisanja priznatih proizvodnih grupa prema odredbama nacionalnog zakonodavstva na snazi;

- informisanje i promocija turističkih aktivnosti i usluga (vodič turistički, leci i prezentacija turističkih ciljeva i dr.)
- obezbeđivanje ljudskih resursa koji će trajno raditi za Nacionalnu mrežu ruralnog razvoja
- podsticanje/animacija i koordinacija aktivnosti Nacionalne mreže ruralnog razvoja;
- podrška fizičkog proceduralnog i finansijskog praćenja;
- koordinacija Tematskih radnih grupa;
- nabavku robe-dobara (računara, IT proizvoda, nameštaja i bilo koje druge robe u vezi sa strukturama Nacionalne mreže za ruralni razvoj);
- izrada veb stranice NMRR (u vezi sa svim aktivnostima u Akcionom planu);
- obezbeđivanje troškova učešća na događajima Evropske ruralne mreže, kontakti sa partnerima i drugim članovima Mreže za organizaciju planiranih aktivnosti; najbliži opšti troškovi itd.

Uzimajući u obzir potrebu za izgradnjom kapaciteta i za konkretnijom ekspertizom u ovoj oblasti, NMRR će kontinuirano podržavati razvoj pruženim srestvima i ovom vrstom ekspertize, na taj način osiguravajući distribuciju i posmatranje različitih studija pravo na korisnike mreže.

Koristeći usluge NMRR kao članovi u okviru ove zaddnje, konsultantske usluge-savertovanje (javne, privatne), uključujući njihove predstavnike na teritoriji, mogu raditi na povećanju kompetentnosti pruženih usluga tako da ovaj zadnji može da pruži prave savete za poljoprivrednike.

Osnovno je osigurati da su LAG-ovi spremni da ispune svoju ulogu. Shodno tome, NMRR će podržati formulaciju i pružanje usluga obuke za izgradnju institucionalnih kapaciteta za podršku rastu lokalne uprave/LAG. Analiza upitnika upućenih akterima uključenim u ruralni razvoj otkriva činjenicu da su najefikasnija sredstva komunikacije i informisanja direktni sastanci i drugi informativni događaji, razmena praksi i dobrih ideja (seminari, konferencije, simpozijumi, sajmovi itd.) na lokalnom nivou (opštine, škole itd.). Sledе veoma značajna indirektna sredstva komunikacije korišćenjem informativnog materijala (leci, brošure, vodiči, posteri i sl.) na lokalnom nivou, televizijski spotovi koje koriste pojedini lokalni akteri kao što su: poljoprivrednici, vlasnici šuma, komercijalna gazdinstva, male zajednice iz ruralnih sredina, etničke grupe i manjine itd.

10. INFORMACIJE U VEZI SARADNJE PPPR 2023-27 SA MERAMA FINANSIRANIM IZ DRUGIH IZVORA (NACIONALNI LI MEĐUNARODNI)

10.1 Kriterijumi za razgraničenje PPPR-a uz podršku u okviru programskog okvira IPA III

Dokument „Strateški odgovor“ predstavlja kako Kosovo planira da koristi IPA III finansijsku pomoć da doprinese opštim i specifičnim ciljevima opisanim u Programskom okviru IPA III. Konkretno, dokument pruža artikulaciju planiranih akcija duž glavnih tematskih prioriteta u okviru pet tematskih prozora.

U skladu sa posvećenošću procesu proširenja zasnovanom na zaslugama, konačni odabir aktivnosti koje će se finansirati uzima u obzir procenu učinka relevantnih institucija na agendi proširenja, njihovu posvećenost i napredak u implementaciji reformi. Samo radnje koje su tehnički dovoljno zrele smatraju se spremnim za odobrenje i predstavljene su u ovom dokumentu.

PRR 2023-27 sa okvirom IPA III povezan je kroz prozor 3, 4 i 5 (3. Zelena agenda i održiva povezanost; 4. Konkurentnost i inkluzivni rast i 5. Prekogranična i teritorijalna saradnja zasnovana na sledećim glavnim principima:

Prozor 3: Zelena agenda i održivo povezivanje

Tematski prioritet 1 Životna sredina i klimatske promene,

Ciljevi kojima se teži uključuju smanjenje rizika po životnu sredinu uzrokovanih zagađenjem vazduha, vode i otpada i poboljšanje vodosnabdevanja. To će biti urađeno kroz infrastrukturne projekte, ali i kroz podizanje kapaciteta nadležnih institucija.

Podrška takođe bi trebalo uzeti u obzir za mrežu Natura 2000, Akcioni plan biodiverziteta Zapadnog Balkana 2030 i Planu obnove šumskog pejzaža Zapadnog Balkana zahtevani od Zelene agende za Zapadni Balkan.

Akcije ciljaju da doprinesu postepenoj tranziciji energetskog sektora ka dekarbonizaciji i daljoj energetskoj efikasnosti, promovišući integrисани sistem upravljanja otpadom i prelazak na cirkularnu ekonomiju na Kosovu i poboljšanje usluga prikupljanja i tretmana otpadnih voda, u skladu sa evropskim zelenim sporazumom i

PPRR će se povezivati sa D3, PT1 ulaganjem stabla u stvaranje i zaštitu šuma (M 11) Ulaganja u proizvodnju obnovljive energije i upravljanje đubrивима i otpadom (M1, M3, M7) Agroekološka (M4).

Prozor 4: Konkurentnost i sveobuhvatni-inkluzivni rast

Tematski prioritet 3 Poljoprivreda i ruralni razvoj

Cilj je da se obezbedi diversifikacija i ruralni razvoj ruralne privrede, da se obezbedi jednak pristup muškaraca i žena ekonomskoj podršci i mogućnostima razvoja koje su dostupne za poljoprivredni sektor i dalje usklađivanje zakonodavnog i institucionalnog okvira sa pravilima EU-a. Podrška je predviđena u vidu izgradnje kapaciteta i finansijske podrške proizvođačima, uključujući afirmativne mere za žene, za povećanje proizvodnje i produktivnosti, kao i za razvoj održivog fitosanitarnog sektora. Podrška se takođe može razmotriti u 2023. ili 2024. za jačanje upravljanja zemljišnim resursima na Kosovu, za podršku ekološki prihvatljivoj i organskoj poljoprivredi, za usklađivanje sa novim

zakonodavnim okvirom EU-a za održive sisteme ishrane postavljena za implementaciju Strategije EU-a od farme do viljuške i usklađivanje poljoprivredno-prehrambenih operatera i preduće primarne proizvodnje i farmi sa standardima EU-a za bezbednost hrane, zdravlje biljaka i dobrobit životinja.

Podrška ima za cilj poboljšanje konkurentnosti poljoprivredno-ruralnog sektora i jačanje implementacije standard EU-a sigurnosti i kvaliteta unutar sektora, takođe uključuje izgradnju kapaciteta i finansijsku podršku proizvođačima da povećaju proizvodnju i produktivnost, i podržaće razvoj održivi fitosanitarni sektor. Ova akcija ima dve komponente: 1. Poboljšane propise za sprovođenje i performanse kosovske poljoprivredne i ruralne politike; i 2. Održivi fitosanitarni sektor postepeno usklađivan sa organizacionim, institucionalnim i regulatornim standardima EU-a.

- EU podrška 2023. i 2024. godine
- Podrška kulturnom nasleđu kao srestvo za razvoj i diversifikaciju turizma
- Jačanje upravljanja zemljišnim resursima na Kosovu
- Podrška za usklađivanje sa strategijom EU-a od farme do viljuške
- Podrška harmonizaciji standarda EU-a za bezbednost hrane, zdravlje biljaka i dobrobit životinja
- Podržava obrazovanje, istraživanje i inovacije u pravcu zdravijeg i održivijeg sistema ishrane.

PPRR 2023-27 će biti povezan sa D\$, PT 3 kroz ulaganja u povećanje konkurentnosti agro-ruralnog sektora, kroz ulaganja u modernizaciju farmi (npr. infrastruktura voćnjaka, skladišta, navodnjavanje ili izgradnja/obnova štala, ka efikasnijim sistemima proizvodnje i ispunjavanju standarda farme) (M1). Ulaganja za povećanje efikasnosti i produktivnosti prerađivačke industrije (M3). Ulaganja u postizanje nacionalnih standarda bezbednosti hrane (M3). Ulaganja u projekte za integraciju poljoprivrednika sa kratkim lancem snabdevanja (M1 i M3). Ulaganja u obuku, savetodavne usluge i inovacije i istraživanje (M8, M10 i M13)

Prozor 5: Teritorijalna i prekogranična saradnja

U okviru Instrumenta za pretpristupnu pomoć 2021-2027 (IPA III), Kosovo će sprovoditi programe prekogranične saradnje sa Albanijom, Severnom Makedonijom i Crnom Gorom, koji imaju za cilj promovisanje dobrosusedskih odnosa, promovisanje integracije u Uniju i socio-ekonomsku promociju kroz zajedničke lokalne i regionalne inicijative.

2021-2027 IPA III Program prekogranične saradnje Albanija - Kosovo

U programskoj oblasti, uglavnom su nedovoljno iskorišćeni potencijali za ekonomski razvoj u različitim sektorima, kao što su životna sredina, turizam, kulturni i prirodni resursi. Regionalne i lokalne vlasti u prihvatljivoj oblasti imaju ograničen kapacitet da se pozabave ovim izazovima i bolje se pozicioniraju za buduće finansiranje EU-a. Njihovo

aktivno učešće u programu prekogranične saradnje je suštinska prilika da podele resurse u rešavanju zajedničkih problema i da obezbede održivi socio-ekonomski razvoj prihvatljivog područja. Ukupan doprinos EU-a 2021-2027 je 8.400.000 evra.

2021-2027 IPA III Program prekogranične saradnje-PPS Kosovo - Severna Makedonija

Program se fokusira na dva tematska prioriteta programskog okvira. Prvo, tematski prioritet 2 će biti usmeren, uključujući zaštitu životne sredine i promovisanje prilagođavanja i ublažavanja klimatskih promena. Ovo će doprineti implementaciji Zelene agende za zapadni Balkan od strane Kosova i Severne Makedonije. Akcije će se fokusirati na održivo korišćenje prirodnih resursa, efikasnost resursa i cirkularnu ekonomiju, obnovljive izvore energije i prelazak na sigurnu i održivu zelenu ekonomiju sa niskim sadržajem ugljenika. Drugo, tematski prioritet 8 će biti usmeren na povećanje konkurentnosti kroz poboljšanje poslovnog okruženja u pograničnim oblastima i na pomoć razvoju malih i srednjih preduzeća, trgovine i investicija kroz nefinansijsku podršku. Turizam i poljoprivreda se smatraju sektorima sa visokim potencijalom i neiskorišćenim kapacitetima za istraživanje i dalji razvoj ekonomskog rasta, društvene kohezije i blagostanja iz perspektive PPS-a. Ukupan doprinos EU-a 2021-2027 je 8.400.000 evra.

IPA III – Prozor 5 Program prekogranične saradnje 2021-2027 Crna Gora - Kosovo

Implementacija programa osigurava da će ključne potrebe kao što su nezaposlenost, nedostatak veština i kapaciteta, kao i nedostatak saradnje između javnih vlasti, biti rešene u svakoj operaciji PPS. Time program doprinosi ekonomskom, socijalnom i teritorijalnom razvoju prekograničnog regiona u najboljoj mogućoj meri. Sa horizontalnim uključivanjem

PPRR 2023-27 će biti povezan sa D4 P kroz ulaganja u lokalne inicijative za ruralni razvoj (M5) pristup LEADER koji ima za cilj razvoj zajednice, doprinoseći ekonomskom, socijalnom, kulturnom i ekološkom poboljšanju lokalnih područja, angažujući niz širokog spektra multisektorskih privatnih i javnih partnera uvek uzimajući u obzir resurse zajednice na lokalnom nivou i prekograničnu saradnju (M5). Ulaganja u diversifikaciju delatnosti u ruralnim područjima kroz razvoj seoskog turizma i delatnosti u prikupljanju i preradi nedrvnih šumskih proizvoda, uključujući lekovito i aromatično bilje (M7)

10.2. Saradnja PPRR 2023-27 sa drugim finansijskim instrumentima

Departament za evropske integracije i koordinaciju donatora je odgovorno za koordinaciju i podršku bilateralnih donatora, DEIKP će razmenjivati informacije o planiranju i programu od ITF-a i obezbediti predstavljanje u upravnim odborima relevantnih projekata i različitim programima u cilju kontrole preklapanja od mogućeg između PPRR-a i podrške od ITF-a.

10.3 Kriterijumi razgraničenja PPRR 2023-27 uz podršku prozora u okviru programskog okvira IPA III

Biće jasna podela mera PPRR 2023-27 i drugih intervencija unutar okvira programskog okvira IPA III.

Upravljačko telo je u svakoj mjeri PPRR 2023-27 jasno istaklo da mu nije potrebno finansiranje za iste mjere kako u okviru nacionalnih politika tako i kod EU i drugih donatora. Zakon r.08/l-072 o poljoprivredi i ruralnom razvoju, član 15, Mere ruralnog razvoja, stav 6, Nacionalne mere ruralnog razvoja i mere ruralnog razvoja koje finansira EU ne treba da se dupliraju.

Upravljačko telo odgovorno je za praćenje relevantnih nacionalnih politika u sektorima poljoprivrede i ruralnog razvoja kako bi proverilo njihovu komplementarnost i izbeglo preklapanje na nivou programa. Kad god postoji moguće preklapanje u identifikovanim primjenjenim merama, Upravljačko telo obaveštava institucije i donatore da izbegnu prekomerno finansiranje mera.

Agencija za razvoj poljoprivrede nadležna je za sprovođenje nacionalnih mera u poljoprivredi i ruralnom razvoju. Stoga će on biti odgovoran za unakrsne provere u njihovim bazama podataka sa ciljem da se izbegne duplo finansiranje između programa i nacionalnih šema podrške za poljoprivrednu i ruralni razvoj na nivou projekta.

Program treba da naznači hijerarhiju nacionalnih/međunarodnih/IPA ciljeva. Program bi trebalo da daje prioritet merama za progresivnu implementaciju standarda EU-a i poboljšanje tržišne efikasnosti i mere za stvaranje novih mogućnosti zapošljavanja u ruralnim oblastima.

Program treba da obezbedi rezime mera sličnih onima u okviru PPRR 2023-27, ali finansiranih drugim sredstvima (nacionalni, regionalni, lokalni budžet, međunarodni donatori, itd.).

11. REZIME OPISA UPRAVLJAČKIH I KONTROLNIH STRUKTURA

Određivanje svih ovlašćenja predviđenih zakonodavstvom IPA i opis njihovih upravljačkih i kontrolnih struktura.

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja nadležno je za razvoj i sprovođenje politika poljoprivrede i ruralnog razvoja u cilju postizanja ravnomernog ekonomskog razvoja u svim agro-ruralnim područjima zemlje. U skladu sa Zakonom o poljoprivredi i ruralnom razvoju, MPŠRR je stvorilo svoje glavne stubove za pripremu i implementaciju PPRR, odnosno Upravljačko telo (UT) u okviru Departamenta za politike ruralnog razvoja i Agenciju za razvoj poljoprivrede (KS ARP). MPŠRR je takođe odgovorno za sprovođenje Instrumenta za prepristupnu pomoć (IPA/PPRR) za period 2021-2027. MPŠRR je odредило operativnu strukturu PPRR-a za budućnost, koju čine Upravni organ i Agencija za razvoj poljoprivrede. Osnovni stubovi strukture PPRR-a su formalno definisani Zakonom Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja. Glavne funkcije MA i ARP su dalje razvijene u skladu sa organizacionom strukturu MPŠRR-a prilagođena od Vlade.

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja uz podršku projekata koje finansira EU zabeležio je napredak u uspostavljanju i pripremi operativnih struktura za upravljanje i kontrolu IPARD fondova (AM i AP). Vlada Kosova je 2017. godine Odlukom Vlade, od 04.07.2017. godine, broj 10/141, stvorila upravljačke strukture i operativne strukture, dok operativne strukture su funkcionalne, upravljačke strukture koje mora uspostaviti od ministarstva Finansije kao što su Nacionalna kancelarija za ovlašćenje (NKO) i revizorski organi još uvek nisu funkcionalni.

Međutim, trenutno fondovi IPA i dalje upravlja Kancelarija Evropske unije na Kosovu – odgovorna za poljoprivredu i ruralni razvoj – prema sistemu koji se naziva „direktno upravljanje“.

Određivanje svih relevantnih organa i sažeti opis strukture upravljanja i kontrole (NIPAC, NAO, MA, Agencija PPRR 2023-27 i Revizorsko tijelo).

Vrsta autoriteta	Naziv autoriteta/tela, departamenta/ljedinice, kada je pogodno	Šef autoriteta/tela (položaj ili post)	Adresa	Broj telefona
Kordinator	NIPAK	Florim Canolli Direktor Kancelarije za razvojnu saradnju	Kancelarija premijera, Vlada Republike Kosovo	++383 38 200 27 028
Upravljanje	Upravljačko telo	Shqipe Dema	Ul. 'Ukshin Hoti – Kompleks Ramiz Sadiku /Priština	++381(0) 38 211 131
Izvršavanje	Agencija ruralnog razvoja	Venera Cerkini	Ul. 'Ukshin Hoti – Kompleks Ramiz Sadiku /Priština	Tel: ++381(0) 212-625

Za sprovođenje programa PPRR 2023-27, zemlja korisnik će odrediti sledeća tela i organe:

- a) Nacionalni službenik ovlašćenja (NSO),

- b) Upravljačka struktura koju sastavljena od Kancelarije podrškeNSO-a i Nacionalni fond (NF),
- c) Revizorsko telo.

12. OPIS OPERATIVNE STRUKTURE, UKLJUČUJUĆI PRAĆENJE I EVALUACIJU

12.1 Opis operativne strukture (Upravni telo i Agencija Razvoj Poljoprivrede 2023-27) i njihove glavne funkcije

Departament za politike ruralnog razvoja Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja (MPŠRR) je određeno kao Upravljačko organ-telo (UO) za svakodnevnu, efektivnu i pravednu implementaciju PPRR-a na Kosovu.

Upravljačko tijelo je odgovorno za pripremu, koordinaciju, upravljanje, praćenje i evaluaciju PPRR-a i njegovih amandamana-izmena. Agencija za razvoj poljoprivrede je Agencija za razvoj poljoprivrede (ARP) koja je nezavisno javno telo , pod direktnom nadležnošću Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja. ARPće biti odgovoran za implementaciju PPRR Programa (izvršenje sprovođenja plaćanja), u skladu sa principima dobrog finansijskog upravljanja i u skladu sa zahtevima IPA.

Operativne strukture PPRR/IPARD (Upravljačko tijelo i Agencija za plac anja) uspostavljene su Odlukom Vlade br. 10/141 od 07.04.2017 i Zakonom br. 08/L-072 za poljoprivredu i ruralni razvoj.

Upravljačko telo

Funkcije upravljanja – praćenje programa, evaluacija, izveštavanje i koordinacija

Funkcije izvršenja – publicitet

Osnovna funkcija Odeljenja za politiku ruralnog razvoja je izrada nacrta politike ruralnog razvoja. DZHR je odgovoran za pripremu, implementaciju, praćenje i evaluaciju dugoročnog programa ruralnog razvoja i njegovih dodataka -amandmana, u skladu sa Drugim stubom PPB -a EU. DZHR je odgovoran za usklađivanje zakonodavstva u oblasti ruralnog razvoja , uključujući definisanje LFA, izradu nacionalnog agro-ekološkog programa i implementaciju agro-ekoloških pilot šema. DZHPR je odgovoran za pripremu detaljnih mera RRA za podršku kao što su šeme podrške investicijama za povećanje konkurentnosti poljoprivrede, diversifikacija poljoprivrednih aktivnosti i LEADER pristup. DPRR je organizovan u pet odeljenja, organizaciona struktura UT i podela funkcija ovog odeljenja je u skladu sa zahtevima PPRR. Osoblje UT je obučeno za dva EU Tvinning projekta, kao i razne TAIEKS projekte, a takođe je dobilo podršku od drugih donatora za svoje glavne zadatke.

Odlukom o odobravanju organizacione strukture od 31. januara 2012. godine, Upravno telo je odgovorno za upravljanje Programom PPRR na efikasan, delotvoran i tačan način.

Upravljačko tijelo je odgovorno za programiranje, uključujući pripremu izmjena Programa, pracenje, evaluaciju, izvještavanje, finansijsko upravljanje, informisanje i publicitet, kao i za cjelokupnu koordinaciju programa. On je takođe odgovoran za rukovanje dokumentima kako bi se obezbedio adekvatan revizorski trag . U tu svrhu obavlja sledeće poslove:

Programiranje: izrada plana ruralnog i poljoprivrednog razvoja, kao i izrada programske modifikacije – takođe u pogledu raspodele finansijskih sredstava između mera.

Kriterijumi odabira: osigurava da su akcije/operacije odabrane za finansiranje u skladu sa kriterijumima i mehanizmima koji se primenjuju na program i u skladu sa

Organizaciona struktura organa upravljanja

Slika 23: Organizaciona struktura Upravljackog Tela

Opšta koordinacija: Upravljačko tijelo djeluje kao koordinator između različitih aktera uključenih u upravljanje i implementaciju Programa.

Monitoring: stvaranje funkcionalnog sistema praćenja, koji će omogućiti dubinsko praćenje efektivnosti i kvaliteta implementacije Programa na osnovu niza relevantnih fizičkih, ekoloških i finansijskih indikatora.

Evaluacija: Uspostavljanje sistema za kontinuiranu evaluaciju Programa. Procene moraju biti završene u određenom vremenskom okviru od strane nezavisnih procenitelja . Upravljačko tijelo mora obezbijediti evaluatorima odgovarajuće resurse i potrebne podatke kako bi se osiguralo da evaluacije mogu biti sprovedene efikasnije . Upravljačko tijelo , zajedno sa Odborom za pravne ocjene, ocjenjuje kvalitet procjene. Rezultate evaluacije treba uzeti u obzir u ciklusu programiranja i implementacije.

Izvještavanje: Upravljačko tijelo priprema godišnje izvještaje i završni izvještaj o realizaciji Programa. Izveštaji će pokrivati kalendarsku godinu i sadržati kumulativne finansijske i monitoring podatke za ceo period sprovođenja Programa. Konačni izveštaji o realizaciji Programa će obuhvatiti ceo period implementacije.

Finansijsko upravljanje: Upravni organ je jedan od glavnih aktera zajedno sa drugim finansijskim vlastima i pod odgovornošću je MPŠRR (Odeljenje za plaćanje, Odeljenje za budžet i finansije) za proceduru planiranja budžeta za isplate i obaveze, što je važno u slučaju višegodišnjih programa (kao što će biti slučaj u RBFR).

Informisanje i publicitet: pruža široj javnosti sve informacije o Programu, posebno o dатој помоći, a takođe informiše potencijalne korisnike i krajnje korisnike doprinosa koji Program nudi, o administrativnim procedurama koje će biti uzete u obzir.

Sekretariat Odbora za praćenje: usmerava i pomaže rad Nadzornog odbora, posebno obezbeđivanjem neophodne dokumentacije za praćenje kvaliteta realizacije programa.

Rukovanje dokumentacijom (revizijski tragovi): moraju se obezbediti adekvatni revizorski tragovi za sprovođenje svih procedura u sprovođenju zadataka MA.

Agencija za razvoj poljoprivrede

Funkcije implementacije - selekcija, publicitet Funkcije placanja - ovlašćenje i kontrola obaveza, ovlašćenje i kontrola placanja, izvršenje placanja i računovodstvo obaveza i plaćanja

Agencija za razvoj poljoprivrede (ARP)

Funkcije implementacije - izbor, publicitet, funkcije placanja - ovlašćenje i kontrola obaveza, ovlašćenje i kontrola placanja, izvršenje placanja i računovodstvo obaveza i plaćanja

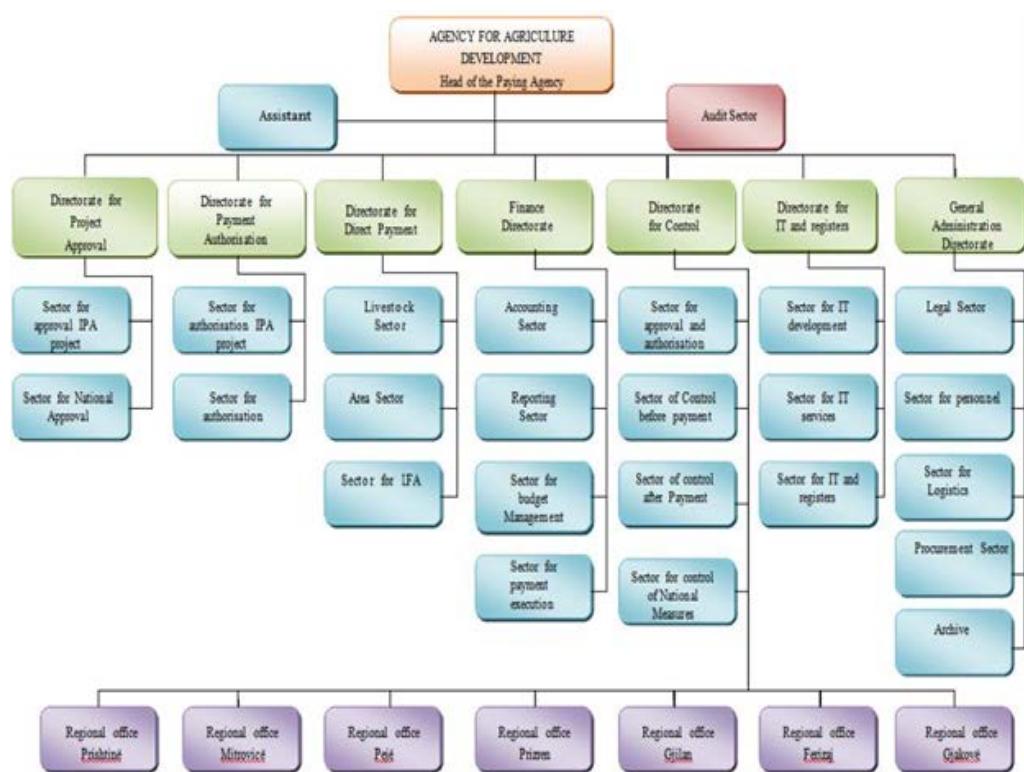
Agencija za razvoj poljoprivrede na Kosovu je prvobitno osnovana kao Jedinica za plaćanje u skladu sa Administrativnim uputstvom br. 01/2010. Od 24.07.2012 je restrukturisana na nivou Departamenta i Agencija je osnovana izmenom Zakona o poljoprivredi i ruralnom razvoju br.03/L-098 i Administrativnog uputstva br. 01/2012 datuma 2012/12/28. Agencija će sprovoditi sve zadatke, odgovornosti i ovlašćenja koja proizilaze iz Zakona i Administrativnih uputstava, ali će njegov prioritet biti sprovođenje programa poljoprivrede i ruralnog razvoja u skladu sa pravilima PPRR-a.

Agencija za razvoj poljoprivrede je odgovorna za sprovođenje PPRR finansiranog iz budžeta Kosova, Svetske banke i drugih donatora. Angažovano osoblje je u potpunosti obučeno za pravila i procedure za implementaciju nacionalnih šema podrške, uključujući korišćenje pisanih procedura za program direktnih plaćanja i mere ruralnog razvoja.

Za postojeće kadrove i novozaposlene u centralnim, regionalnim i opštinskim kancelarijama razrađen je i sproveden redovan i kontinuiran program obuke na osnovu procene potreba za obukom. Program obuke je fokusiran na godišnje programe podrške, procedure za implementaciju i korišćenje softverskih programa (LPIS i registar farmi).

Agencija za razvoj poljoprivrede se organizuje u skladu sa zahtevima i kriterijumima akreditacije PPRR za dobro finansijsko upravljanje kako bi se obezbedilo pravilno upravljanje nacionalnim budžetom i projektnim sredstvima Svetske banke i pripremila za upravljanje fondovima PPRR-a u budućnosti.

Rad AP je organizovan na osnovu sledeće organizacione strukture

Slika 24: Organizaciona struktura ARP

- Glavni zadaci i odgovornosti Agencije za razvoj poljoprivrede su:
- Obavlja izvršne poslove i plaćanja;
- Pozova za prijavu i objavljuvanje rokova i uslova prihvatljivosti;
- Odabra projekte, akcije i kontrole u skladu sa važećim kriterijumima i mehanizmima koje zahtevaju programi PPRR u skladu sa relevantnim propisima zajednice i nacionalnim propisima;
- Verifikuje aplikacije za odobrenje projekta u skladu sa uslovima kvalifikacije u skladu sa potencijalnim sporazumima uključujući važeće odredbe o javnim nabavkama;

- Formuliše nacrte i pismene ugovorne obaveze između Agencije i krajnjih korisnika, uključujući informacije o slučajevima nepoštovanja ovih obaveza;
- Sprovodi i izvršava šeme podrške za direktna plaćanja i plaćanja projekata za poljoprivrednu i ruralni razvoj koji se finansiraju iz Budžeta Kosova, EU-a i/ili bilo kojeg drugog donatora;
- Sprovodi politiku poljoprivrede i ruralnog razvoja;
- Odlučuje u vezi šema za grantove i obezbeđuje ugovaranje;
- Vrši uplate krajnjem korisniku i vraća ih od krajnjeg korisnika;
- Priprema godišnje izveštaje o merama podrške, za broj korisnika, za broj odbijenih podnosiča zahteva i obaveštava Ministarstvo, Upravno telo i druge relevantne institucije;
- Registraciju farmera, korisnika, proizvođača, korisnika zemljišta, registracija stoke, registracija proizvoda, registracija u najnepovoljnijim područjima (LFA), registracija LPIS[1] i da obezbedi izgradnju i funkcionisanje sistema IACS[2];
- Kreira, održava i ažurira bazu podataka u vezi oblasti delatnosti Agencije za razvoj poljoprivrede;
- Sprovodenje mera kontrole I unutrašnje revizije;
- Inspekcija poljoprivrednika i preduzeća koja se bave poljoprivrednim aktivnostima koja su koristila sredstva PPRR;
- Izrađuje i sprovodi upravne postupke i preuzima mere placanja u skladu sa Zakonom o upravnom postupku Zakon br. 05/L-031 o opštem administrativnom postupku, Zakon r.08/l-072 o poljoprivredi i ruralnom razvoju i podzakonska akta doneta na osnovu drugih važećih zakona;
- Što se tiče saradnje i odnosa Upravljačkog organa i Agencije za razvoj poljoprivrede/ARP, još uvek nema formalnog dogovora, saradnja je ad hoc po volji dve strane. Postoji memorandum koji su izradili eksperti EU-a koji još nije stupio na snagu.

12.2 Opis sistema praćenja i evaluacije, uključujući i predviđeni sastav Odbora za praćenje

- Prema članu 7 Zakona za poljoprivrednu i ruralni razvoj, formiraće se Odbor za praćenje PPRR. Odbor praćenja PPRR (OP) ima za cilj da nadgleda efektivnost i kvalitet implementacije Programa u odnosu na ciljeve Programa i stoga će ispitati rezultate PPRR-a, posebno postizanje ciljeva postavljenih za različite mere i napredak u korišćenju i finansijsku alokaciju za ove mere na osnovu informacija koje daje Upravljačko telo. Konkretno OP:
- Mora se konsultovati, u roku od četiri meseca od donošenja odluke o odobravanju programa, o kriterijumima za odabir finansiranih mera. Kriterijumi odabira biće revidirani prema potrebama programiranja;

- Periodično će revidirati napredak ostvaren ka postizanju specifičnih ciljeva programa, na osnovu dokumenata predstavljene od Upravnog tela;
- Ispitaće rezultate implementacije, posebno postizanje određenih ciljeva i kontinuirane evaluacije;
- Razmatra i odobrava Godišnji izveštaj napretka i Konačni izveštaj napretka;
- Može predložiti Upravnom organu svako prilagođavanje ili reviziju Programa u cilju postizanja postavljenih ciljeva ili poboljšanja upravljanja njime, uključujući finansijsko upravljanje;
- Će razmatrati evaluacije programa;
- Će razmatrati i odobravati plan aktivnosti vidljivosti i komunikacije, kao i sva naknadna ažuriranja plana; - će se konsultovati o aktivnostima tehničke pomoći u okviru programa IPARD III.
- Godišnje će pregledati i odobriti indikativni godišnji akcioni plan za sprovođenje aktivnosti tehničke pomoći, uključujući indikativne iznose u informativne svrhe;
- Razmotriće i odobriti svaki predlog za izmenu finansijskog plana Programa . KM će se formirati odlukom Vlade ili Ministarstva . KM ovog Programa c' e biti izrađena najkasnije tri meseca nakon usvajanja ovog Programa od strane Komisije (odnosno od datuma izdavanja Odluke Komisije za odobrenje ovog Programa).
- OP uključuje sve glavne partnere u ruralnom razvoju (sa pravom glasa):
- Ekonomski i socijalni partneri koji predstavljaju civilno društvo , nevladine organizacije (uključujući ekološke organizacije i one odgovorne za promovisanje jednakosti).
- Povezane javne strukture;
- Evropska komisija, na sopstvenu inicijativu, može učestvovati u radu Komiteta u svojstvu savetnika;
- Drugi relevantni organi

OP će raditi u skladu sa svojim pravilnikom o radu koji c' e biti usvojen na konstitutivnoj sednici. OP će se sastajati najmanje dva puta godišnje, a ad hoc sastanci se mogu sazvati ako postoje hitna pitanja koja treba razmotriti. Na proljetnom sastanku, OP će razmotriti napredak ostvaren u prethodnoj godini i odobriti izvještaj o implementaciji Programa za tu godinu. Ako je potrebno da OP odluči o nekom konkretnom pitanju pre datuma sledećeg redovnog sastanka, u tu svrhu c' e biti organizovan pismeni postupak . Upravljačko tijelo će sve konačne rezultate sastanaka Nadzornog odbora PPRR objaviti na veb stranici Programa

12.3 Odobrena odredba za udruživanje vlasti, organa i relevantnih partnera

U skladu sa relevantnim članom Uredbe za sprovođenje Programa IPA III, programiranje pomoći u poljoprivredi i ruralnom razvoju mora biti pripremljeno uz bliske konsultacije sa

svim relevantnim akterima (socijalno-ekonomskim partnerima). Nadležne državne, regionalne, lokalne vlasti i druga javnost su odgovarajuće zainteresovane strane za pripremu Programa, (vlasti, ekonomski i socijalni partneri i svako drugo relevantno telo koje predstavlja civilno društvo, nevladine organizacije, uključujući ekološke organizacije, predstavnike grupa manjina, zainteresovanih strana i tela odgovornih za promovisanje ravnopravnosti muškaraca i žena.

Proces pripreme Programa je sproveden u nadležnosti Upravljačkog organa u saradnji sa Agencijom za razvoj poljoprivrede i u stalnim konsultacijama sa svim relevantnim zainteresovanim stranama. Kosovo je steklo značajno iskustvo u primeni principa partnerstva tokom pripreme različitih političkih dokumenata (npr. PPRR 2007-2013, PPRR 2014-2020, SPRR 2021-2027), uključujući civilno društvo i zainteresovane strane privatnog sektora kako na nacionalnom nivou takođe i u lokalnom nivou.

U programiranju, proces konsultacija se odvijao u dve faze. Prva faza je sprovedena 2019-2020 i uključivala je konsultacije sa svim relevantnim partnerima kako bi se identifikovali glavni izazovi i mogućnosti, potrebe i prioriteti za poljoprivredu i ruralni razvoj na Kosovu. U procesu izrade sektorskih studija za poljoprivredu i ruralni razvoj održane su individualne konsultacije, sastanci sa fokus grupama, radnim grupama i širim forumima.

U ovoj fazi odabrani su sektori za podršku i sprovedene su ili ažurirane dubinske studije, identifikacija snaga, slabosti, mogućnosti i pretnji i razvojnih potreba odabranih sektora. Rezultati ovih konsultacija i detaljnih studija korišćeni su za izradu mera PPRR-a 2023-2027.

Druga faza uključuje konsultacije o programskim prioritetima, kriterijumima podobnosti i raspodeli budžeta. Realizovano je u periodu oktobar 2021 - mart/april 2022

12.4 Određivanje konsultovanih partnera - rezime-sažetak

Prezentacija liste nadležnih regionalnih i lokalnih vlasti i drugih javnih tela sa kojima se konsultuje, ekonomskih i socijalnih partnera i svakog drugog odgovarajućeg tela koje predstavlja civilno društvo, nevladine organizacije, uključujući ekološke organizacije i tela odgovorna za unapređenje ravnopravnosti i nediskriminacije između muškaraca i Žene.

Identifikovane su sledeće grupe kreatora politike koje će biti uključene u različitim fazama pripreme i implementacije PPRR-a 2023-2027.

Organi i javna tela, kako bi se obezbedila bolja koordinacija unutar i van ministarstva.

- Sektorske direkcije MPRR, veterinarske službe i organe za bezbednost hrane kao i savetodavne službe(savetodavne);
- Resorna ministarstva; Ministarstvo finansija, Ministarstvo ekonomskog razvoja, Ministarstvo životne sredine, planiranja i infrastrukture, Ministarstvo kulture,

omladine i sporta, Ministarstvo trgovine, industrije, preduzetništva i inovacija i druga ministarstva, nadležna za relevantne oblasti IPA politika.

- Ekonomski, socijalni i ekološki partneri: Udruženja i nevladine organizacije u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja, Ogranci udruženja u prehrambenoj industriji, Turističko udruženje, Udruženje žena i dr.
- Poljoprivrednici i predstavnici industrije;
- Regionalne i lokalne vlasti - Opštine.
- Bilateralne i multilateralne donatorske organizacije, kao što su Svetska banka, UNDP, USAID, GIZ itd.
- Ostali partneri, kao što su članovi komercijalnih banaka i mikrofinansijskih institucija, akademskih i istraživačkih institucija itd.
- Neke od nevladinih organizacija koje su učestvovali u konsultacijama
- procesa, navedeni su u nastavku:

Naziv institucije/organiza/cije/lica

Naziv institucije/organizacije/lica	Kompetencija/Eksperti- stručnjaci	Ime kontakt osobe
Udruženje prerađivača mleka	Stočarstvo	Milazim Berisha
Udruženje prerađivača mleka	Stočarstvo	Besim Kuqi
Udruženje proizvođača stočne hrane	Stočarstvo	Ibrahim Kamperi
Mreža organizacija ruralnog razvoja	Ruralni razvoj	Nita Ferizi
Mreža organizacija ruralnog razvoja	Ruralni razvoj	Amir Keqmezi
PePeKo Proizvođači voća i povrća na Kosovu	Poljoprivreda	Hartim Gashi
Inicijativa zajednice Kosova IKC	Ruralni razvoj	Ekrem Bajrami

Udruženje prerađivača mleka	Stočarstvo	Gani Durmishi
Proizvođač brojlera	Živinarstvo	Gursel Arifi
IADK	Ruralni razvoj	Hafize Veseli
Mreža organizacija ruralnog razvoja	Ruralni razvoj	Tahire Gashi
LAG -Peć	Ruralni razvoj	Mehdi Mula
LAG -Dečani	Ruralni razvoj	Bajarm Çeku
LAG - Vitina	Ruralni razvoj	Fadile Demelezi
Civilno društvo	Ruralni razvoj	Avni Ramadani
Mreža organizacija ruralnog razvoja	Ruralni razvoj	Qëndrim Hoxha
Udruženje uzgajivača ribe	Akvakultura	Sejdi Arifi
Proizvođači nedrvnih šumskih/organskih proizvoda	Poljoprivreda	Faton Nagavci

Autoriti-organi javne institucije

Naziv institucije/organa/lica	Ime kontakt osobe
Agjencija hrane Kosova	Flamur Kadriu v.d Direktor
Institut prostornog planiranja	Faton Deva, slžbenik
Opština Gračanica	Zdravković Sasha, službenik
Fakultetpoljoprivrede	Arben Musliu, profesor
Fakultetpoljoprivrede	Skender Kaçiu, profesor

Opština Leposavić	Uroš Miljković, službenik
Opština Zubin Potok	Bojan Bashqareviq, službenik
MINTI	Kastriot Vrella, službenik
Agjencijašuma Kosova	Besim Zogu , službenik

Rezultati konsultacija – rezime

Predmet konsultacija	Datum konsultacije	Vreme dato za komentar e	Nazivi institucija/or gana/lica	Rezime rezultata
<p>MERA 1: ULAGANJA U FIZIČKA IMOVINA POLJOPRIVREDNE EKONOMIJE</p> <p>Da bi se povećala efikasnost proizvodnje svežeg mleka, potrebno je preduzeti nekoliko koraka koji dokazuju da se farmer ozbiljno bavi podizanjem i povećanjem proizvodnih kapaciteta, i to:</p> <ul style="list-style-type: none"> -Striktna registracija poljoprivrednika sa postojećim kapacitetima, -Ugovori sa prerađivačima mleka ili sabirnim mestima, <p>Plaćanje za isporučeno mleko će biti samo</p>	Oktobar 2021		Emine Kelmendi	<p>Farmeri se registruju u registar farmi-gazdinstava (NIF) u opštinama. Farmeri su dužne da prijave svoju imovinu/dobare prilikom registracije, za svaku promenu dužne su da ažuriraju podatke o svojoj imovini/dobara.</p> <p>Ako farmeri žele da realizuju direktna plaćanja, moraju imati ugovore sa prerađivačima ili sa sabirnim mestima</p> <p>Plaćanja farmera za isporučeno mleko vrše se između banaka, ako farmeri žele da realizuju plaćanje za kvalitet mleka.</p> <p>Nije dozvoljena kupovina stare-polovne opreme grantovima.</p>

preko banaka, jer ima slučajeva da se plaćanje vrši i gotovinom. Mehanizam rada poljoprivrednog zemljišta je prihvatljiv osim novog, čak i ako se korišćen (uvezeno iz zemalja EU-a), ali mora biti funkcionalan i pogodan za poljoprivredne radove.				
Trebalo bi utvrditi podršku za egzistencijalne strateške proizvode od nacionalnog interesa kao što su mleko i meso/kao kategorija hrane neophodna za život. Na Kosovu su proizvođači ovih proizvoda prepusteni na milost i nemilost divljem tržištu - trgovcima uvoznicima i prerađivačima koji nemaju graničenja u njihovom tretmanu. Nema mleka ni svežeg lokalnog mesa	Oktobar 2021	-	Florim Shabani	Predmetni sektori mleka i mesa se podržavaju i nastaviće da se kontinuirano podržavaju.
Da se tretira sa prioritetom proizvodnja živinskog	Oktobar 2021		Florim Shabani	Proizvodnja brojlerskog mesa je tretiran

mesa - Brojleri				
Da se oveća kapacitet solarne opreme ili ovim trenutnim standardomda se potpuno ukloni)	Oktobar 2021		Florim Shabani	U proizvodnji obnovljive energije potrebno je povećanje njenog proizvodnog kapaciteta jer sa sadašnjim vrednostima ništa ne može da radi na farmi - da se poveća kapacitet.
Da se ukloni rodni kriterijum - dosadnja praksa dokazuje da teramo poljoprivrednike da kreiraju veštačke šeme (uslove) i da se korisnici ne odazivaju nadzoru. Takođe, realizovani projekat nikada ne vodi Korisnik već druga ovlašćena lica. U 98% slučajeva, korisnice ne znaju ni za šta je projekat konkurisao, odnosno potpuno su van šeme realizacije projekta.	Oktobar 2021		Flortim Shabani	Kriterijum mora ostati jer je afirmativan kriterijum
Korisnici mogu biti preduzeća za preradu poljoprivrednih proizvoda registrovana u Kosovskoj agenciji za registraciju poslovanja najmanje dve (2)	Oktobar 2021		Radna grupa	Je odobreno/preporuka sektorske analize za neizgradnju novih prerađivačkih kapaciteta. Korisnici mogu biti preduzeća koja prerađuju poljoprivredne proizvode registrovana u Kosovskoj

godine.				agenciji za registraciju biznisa najmanje pet (5) godina
Kandidati kategorije „A“, „B“ i „C“ nisu prihvatljivi u slučaju izgradnje novog objekta, dok su prihvatljivi u slučaju renoviranja, proširenja postojećeg objekta i ulaganja u opremu.	Oktobar 2021		Radna grupa	NOVOGRADNJA - Da, slažem se da je postojećim subjektima bez obzira na kategoriju (A,B,C,D) da se dozvoljava gradnja novih prostorija u okviru odobrene delatnosti, ako su njihovi projekti sveobuhvatni Sektorske analize su pokazale da postoje dovoljni prerađivački kapaciteti, pa je nova gradnja dozvoljena samo u preduzećima D kategorije sa visokim stepenom rizika po bezbednost hrane.
Ulaganja u opremu za poboljšanje higijene, kao i kvaliteta i bezbednosti proizvoda (posebno za postizanje standarda HACCP i/ili ISO 22000); se ne finansira sertifikat HACCP i/ili ISO 22000 standardima	Oktobar 2021		Blerim Hajdari	Prihvatanje investicija od proverenih subjekata koji nude savetovanje o bezbednosti hrane, u vidu prave edukacije i obuke proizvodnog kadra, u prvom redu da razume sistem, a zatim da kreira, implementira, verifikuje i dokaže preventivne mere u pogledu bezbednosti hrane, to je najneophodnije našim proizvođačima i mislim da bi konsultatske usluge trebalo da budu prihvatljive investicije. Ja sam protiv plaćanja

				sertifikata U MERI 3 Ulaganja u opremu za poboljšanje higijene, kvaliteta i bezbednosti proizvoda; (posebno za postizanje standarda HACCP i/ili ISO 22000) Ne finansira se sertifikacija HACCP i/ili ISO 22000;
Renoviranje/proširenje objekata za proizvodnju i preradu vina; (sektorska analiza kaže da ima dovoljno kapaciteta, nema potrebe za novu izgradnju)	Oktobar 2021	Ylber Kuqi		Smatram da i novogradnja treba da bude deo prihvatljivih investicija. Za potencijalne investitore iz dijaspore koji se bave proizvodnjom vina u inostranstvu, oni lako mogu biti kandidati. Ne u svim slučajevima imaju objekte koje mogu samo da renoviraju i prilagode proizvodnji vina. Zato predlažem da se u prihvatljiva ulaganja uvrsti i izgradnja objekata koji služe za proizvodnju vina. Sektorske analize su pokazale da ima dovoljan kapacitet obrade.
Korisnici, zajedno sa zahtevom za isplatu i drugom dokumentacijom, moraju dostaviti Izveštaj u prilogu Kontrolnih lista od	Oktobar 2021	Gursel Arifi		Povezanost AHV u potvrđivanju implementacije standarda korisniku može izazvati još veću birokratiju u prihvatanju projekta. Prema ovome, dve

AHV-a kojim potvrđuju da je investicija u skladu sa nacionalnim standardima				komisije će prihvatići projekat, jedna od ARP i jedna od AHV. Prerađivačka preduzeća su takođe odobreni od strane AHV.
„Grupa proizvođača“ Razgovara se o tome da „grupe proizvođača“ ostanu u sedmogodišnjem programu 2021-27.	Oktobar 2021	Bajram Seferaj kaže da radi na zakonu za "grupe proizvođača"	Za to ne postoji zakon i ne zna se kako da se registruje, ali se smatra da se u okviru sedmogodišnjeg programa može doneti zakon za „grupe proizvođača“ i sada mogu da stupe na snagu svake godine u okviru 7.-godišnjeg perioda.	
Tokom sprovođenja Programa LAG ne treba ih tretirati kao poljoprivrednike ili tretman LAG-ova ne treba raditi zajedno sa drugim merama Programa, jer to stvara poteškoće tokom sprovođenja mere. (uzimajući u obzir da LAG-ovi izvršavaju obaveze za zajednicu.	Oktobar 2021	Bajram Çeku	Ovo pitanje je nekoliko puta pokrenuo od DPRR upućeno ARP-u da regrutuje osobu koja će se baviti samo LAG aplikacijama i ta osoba će biti obučena za sprovođenje mere 5 pristup Leader znajući da ova mera ima drugu prirodu	
Uredba MF br. 04/2017 o kriterijumima, standardima i procedurama javnog	Oktobar 2021	Sherife Sekiraqa	LAG i MRR su sertifikovani od strane MPŠRR-a	

finansiranja NVO. Da se napravi razlika između LAG-ova - kao NVO i od drugih NVO prilikom registracije. LAG-ovi imaju javno-privatno partnerstvo				
Administracija prihvatljivih troškova Da se odredi rok za uplatu 20% jer se dosta kasne NAkon završetka projekta, LAG korisnik mora da doneše potrebne dokaze, kao što su: računi, obrazac radnih dana rukovodioca i stručnjaka, kao i biografija menadžera, biografija stručnjaka kao i postupak izbora koji rukovodioc ili stručnjak, kako za sredstva dobijena unapred i za 20% sredstava koja se isplaćuju po završetku projekta. U slučaju neispunjena ovog uslova, korisnik LAG je dužan da vrati primljena sredstva. Javna pomoć MPŠRR-a se daje u dve rate:	Oktobar 2021	Bajram Çeku	Ovo pitanje je nekoliko puta pokrenuo od DPRR upućeno ARP-u da regrutuje osobu koja će se baviti samo LAG aplikacijama i ta osoba će biti obučena za sprovođenje mere 5 pristup Leader znajući da ova mera ima drugu prirodu	

80% kao avans i 20% nakon završetka projekta.				
Planinski orao (Akuila chrzaetos, Falco naummani, Tetraourogallus) su ugrožene vrste na Kosovu ali i na međunarodnom nivou.	Septembar 2022		Valmira Gashi (MZSPPI)	Prihvaćeno je, Su ugrožene vrste prema IUNC-u
Da se briše novi zakon i dodati Zakon br. 03/L/233 za zaštitu prirode	Septembar 2021		Valmira Gashi (MZSPPI)	Prihvaćeno je
Procenat zaštićenih područja trenutno je 11,56%	Septembar 2022		Valmira Gashi (MZSPPI)	Prihvaćeno je
Da se briše Šuma i dodati nacionalni park Sharri-Šar	Septembar 2022		Valmira Gashi (MZSPPI)	Prihvaćeno je
Da se doda tačka nacionalni park Prokletije-Bjeshkët e Nemuna upravljaju se od Drekcijeparka u Peći	Septembar 2022		Valmira Gashi (MZSPPI)	Prihvaćeno je
Da se izbriše privatni menadžer, da se doda, Gadimska pećina nema administrativno telo, već njome upravlja službenik AZŽSK-a-MZŽSPPI	Septembar 2021		Valmira Gashi (MZSPPI)	Prihvaćeno je

Odnosi se na Izveštaj stanja životne sredine za 2020. za detaljnije informacije o ekološkim aspektima Zemlje	Septembar 2022		Valmira Gashi (MZSPPI)	Prihvaćeno je
Odnosi se na godišnji izveštaj za stanje životne sredine 2020 za eroziju	Septembar 2022		Valmira Gashi (MZSPPI)	Prihvaćeno je

13. REZULTATI I PREPORUKE EKS-ANTE EVALUACIJE PROGRAMA

13.1 Opis procesa

Opšta svrha preliminarne evaluacije bila je da se poboljša kvalitet dizajna RBMP-a za 2023-2027 i da se potvrdi da se ciljevi i ciljevi mogu postići. Generalno, evaluacija treba da proceni efektivnost, efikasnost i relevantnost dodeljenih resursa. Resursi (finansijski i ljudski) su adekvatni kako bi se odgovorilo na potrebe identifikovane kroz procenu potreba. Evaluacija je potvrdila da li je procena potreba bila sveobuhvatna i uravnotežena, da li su ciljevi u skladu sa identifikovanim potrebama i da li će strategija, aktivnosti i alokacija resursa predloženi u programu verovatno postići svoje ciljeve i ciljeve. Procena je izvršena u skladu sa smernicama EU za IPARD program, iako se trenutno PPRR u potpunosti zasniva na lokalnom budžetu. Očekuje se da će kasnije, tokom implementacije, program biti sufinansiran od strane Evropske unije (EU). Jedan od preduslova EU je da nezavisni evaluatori sprovode ek ante evaluaciju programa.

- Izveštaj o ek ante evaluaciji PPRR 2023-27 ocenjuje:
- Naučene lekcije iz sprovođenja srednjoročne evaluacije Programa za poljoprivredu i ruralni razvoj za Kosovo.
- Analiza trenutne ruralne situacije i definisanje potreba za ruralnim razvojem na Kosovu.
- Relevantnost prioriteta i ciljeva Programa poljoprivrednog i ruralnog razvoja za 2021-2027 na Kosovu.
- U kojoj meri su ovi ciljevi kompatibilni sa lokalnim i razvojnim ciljevima EU.
- U kojoj meri su predložene mere relevantne za razvojne prioritete i mogu da ih reše.

- Konzistentnost budžetskih izdvajanja sa ciljevima Programa.
  - Mjere za praćenje i vrednovanje napretka i postignuća implementacije Programa.
  - Adekvatnost predloženih implementacionih struktura i sistema implementacije.
  - Adekvatnost promovisanja jednakih mogućnosti, nediskriminacije, rodnih pitanja i održivog razvoja.
- Stepen uključenosti zainteresovanih strana u pripremu, implementaciju i praćenje Programa.

Tim je obavio 5 misija u Prištini. U fokusu misija bile su konsultacije i diskusije sa članovima Programskog tima i radnih grupa koje je osnovalo Upravno telo da podrži osmišljavanje mera. Obavljeni posao je uključivao: (i) pregled relevantnih dokumenata/studija, (ii) evaluaciju SVOT analize u vezi sa programom, (iii) evaluaciju očekivanih uticaja, (iv) evaluaciju predloženih procedura implementacije, uključujući praćenje, finansijske evaluaciju i upravljanje, i (v) pripremu preliminarnog izveštaja o evaluaciji.

PPRR će se baviti četiri strateška cilja navedena u strategiji za poljoprivredu i ruralni razvoj: Povećanje konkurentnosti poljoprivredno-prehrabrenog sektora i poboljšanje efikasnosti i održivosti poljoprivredne proizvodnje; Održivo upravljanje prirodnim resursima (zemljište, šume i vode); Podrška preduzećima u ruralnim područjima i povećanje zaposlenosti i socijalne infrastrukture; Sveobuhvatna institucionalna i sektorska reforma za stvaranje efikasnih javnih usluga. Evaluatori su potvrdili da su ovi prioriteti veoma relevantni za situaciju na Kosovu.

Ocenjivači potvrđuju da se Upravno tijelo pokazalo kao potpuno kompetentno tijelo za pripremu PPRR. Konsultacije su sprovedene kroz Radne grupe, u koje su bili uključeni različiti akteri, društveni i institucionalni partneri. Kao rezultat toga, prikupljeni su vredni komentari neophodni za pripremu programskih ciljeva, za prihvatljivost i prioritizaciju mehanizma.

Ocenjivači potvrđuju da će implementacija svih odabranih podmjera i mjera odgovoriti na prioritetne potrebe i doprinijeti postizanju ciljeva programa.

Opis procesa

Ovaj izveštaj je ex ante (baziran na prognozi pre događaja) evaluacije Programa za poljoprivredni i ruralni razvoj (PPRR) 2021-2027, Kosovo. Trenutno se PPRR zasniva isključivo na nacionalnom budžetu . Očekuje se da će kasnije tokom implementacije program biti sufinsansiran od strane Evropske unije (EU). Jedan od preduslova EU je da ex ante evaluaciju programa sprovode nezavisni evaluatori.

Ova Ex ante evaluacija prati smernice prethodne ex ante evaluacije PPRR-a za 2014-2020 i ocenjuje:

- Lekcije naučene iz implementacije Programa za razvoj poljoprivrede i sela za Kosovo
- Analiza trenutne ruralne situacije i definisanje potreba ruralnog razvoja na Kosovu.
- Relevantnost prioriteta i ciljeva Programa poljoprivrednog i ruralnog razvoja za 2021-2027 na Kosovu.
- U kojoj meri su ovi ciljevi u skladu sa nacionalnim i razvojnim ciljevima EU.
- U kojoj meri su predložene mere relevantne za razvojne prioritete i sposobne da ih reše.
- Konzistentnost budžetskih izdvajanja sa ciljevima Programa
- -Aranžmani za praćenje i evaluaciju napretka i ishoda implementacije Programa.
- Adekvatnost predloženih struktura implementacije i sistema isporuke.
- -Adekvatnost promocije jednakih mogućnosti, nediskriminacije, rodnih pitanja i održivog razvoja.
- Obim uključenosti zainteresovanih strana u pripremu , implementaciju i praćenje Programa

Tim je obavio 5 misija u Prištini. U fokusu misija su bile konsultacije i diskusije sa članovima Programskega tima i Radnim grupama koje je osnovalo Upravno telo da podrže osmišljavanje mera. Rad koji je obavljen obuhvatao je : (i) pregled relevantnih dokumenata/studija, (ii) procenu SVOT analize u vezi sa programom , (iii) procenu očekivanih uticaja , (iv) procenu predloženih procedura implementacije , uključujući praćenje, evaluaciju i finansijsko upravljanje, i (v) pripremu izveštaja o ex-ante evaluaciji

PPRR će se obratiti sa četiri strateška cilja navedena u strategiji za poljoprivredu i ruralni razvoj: Povećanje konkurentnosti poljoprivredno-prehrabrenog sektora i poboljšanje efikasnosti i održivosti poljoprivredne proizvodnje ; Održivo upravljanje prirodnim resursima (zemljište, šume i vode); Podrška preduzećima u ruralnim područjima i unapređenje zapošljavanja i socijalne infrastrukture; Sveobuhvatna institucionalna i sektorska reforma za uspostavljanje efikasnih javnih usluga. Evaluatori su potvrdili da su ovi prioriteti veoma relevantni za situaciju na Kosovu.

Ocenjivači potvrđuju da se Upravno telo pokazalo kao potpuno kompetentno telo za pripremu PPRR. Konsultacije su obavljene preko radnih grupa, koje su uključivale različite zainteresovane strane, društvene i institucionalne partnere. Kao rezultat toga, prikupljene su vredne povratne informacije neophodne za pripremu za ciljeve programa, podobnost i mehanizam za određivanje prioriteta.

Evaluatori potvrđuju da će implementacija svih odabranih podmara i mera odgovoriti na prioritetne potrebe i doprineni postizanju ciljeva programa.

Pristup i metodologija

Pristup evaluaciji je zasnovan na smernicama datim u Smernicama za ex-ante evaluaciju programa ruralnog razvoja (jun 2014.), kao i na smernicama koje pruža Instrument za pretpripravnu pomoc ruralnom razvoju (IPARD III). Evaluacija je zasnovana i na kvalitativnim i na kvantitativnim metodama. Dokument na kome je izvršena evaluacija je Nacrt PPRR 2021-2027 verzija I od 23. jula 2022. Konsultanti su svoju procenu bazirali na drugim dokumentima i dostupnim statistikama. Dodatne informacije prikupljene su tokom sastanaka sa Upravnim organom i agencijom za platni promet, kao i drugim relevantnim zainteresovanim stranama. Relevantnost ex-ante procene postiže se uporednom procenom (i) analize situacije u poljoprivrednom i prehrambenom sektoru Kosova predstavljene u poglavljima nacrta programa od 2 do 4; i (ii) strategiju, odabранe mere i njihov dizajn kao što je predstavljeno u poglavljima 6 do 8. Efikasnost intervencije se procenjuje kroz procenu očekivanih rezultata i uticaja generisanih programskim intervencijama u odnosu na dodeljena sredstva. Ex-ante evaluacija takođe daje preporuke korisniku u vezi sa mogućim poboljšanjima u tekstu programa koji odražava inicijative za povećanje relevantnosti, efikasnosti i obezbeđivanje očekivanog uticaja. Nacrt izveštaja je razmatran sa Upravljačkim autoritetom i povratne informacije, kao i revidirani doprinos nacrtu programa od strane MA uzeti su u obzir u ovom konačnom izveštaju.

Ključni nalazi

PPRR je generalno dobro struktuiran (u odnosu na Smernice EU za IPARD programe) koherentan. Njegova logika intervencije se oslanja na nalaze sektorskih studija. Štaviše, utvrđeno je da je Program usklađen sa potrebama SARDF-a i predloženim intervencijama. Kvalitet dokumenta je konsolidovan u saradnji sa osobljem Upravljačkog tela, tokom perioda evaluacije.

Upravljačko telo i Agencija za planiranje su uspostavljeni i sa određenim dobrim radnim iskustvom, ali imaju veliki nedostatak osoblja, posebno Agencija za planiranje. Upravnem organu je potreban i dodatni kadar, posebno za nove mere (M2, M6, M9, M11). Trebalo bi preduzeti mere da se poveća efektivnost i što pre regrutuje neophodno osoblje.

Procena trenutne situacije: Opšti kontekst i geografska pokrivenost su dobro opisani.

Informacije o ruralnoj ekonomiji i kvalitetu života su odgovarajuće.

Ruralna infrastruktura je dobro opisana i u pogledu fizičke i društvene infrastrukture.

SVOT: Prikazane su tabele SVOT analize za svaki podsektor. Svi SVOT rezultati su rezultat direktnih diskusija / sastanaka sa radnim grupama. SVOT analiza je veoma sveobuhvatna i pruža veliki broj relevantnih elemenata koji su razmatrani u elaboriranim mera. Dok neki elementi predstavljeni u SVOT analizi i analizi konteksta predstavljenoj u trećem poglavlju nisu uvek konzistentni, SVOT je generalno dobro usklađen sa sektorskim studijama.

Glavni rezultati prethodnih intervencija: Ovi delovi nisu dovoljno razvijeni. Treba ih izraditi na osnovu godišnjeg izveštaja o napretku. Međutim, prethodne akcije i programi su dobro opisani, iako za svaku od njih treba dodati sledeći: i) svaki sažetak procene, što znači procene ishoda / uticaja uključene u bilo koji relevantan dokument (npr. izveštaji o evaluaciji); ii) naučene lekcije – šta je bilo dobro, šta ne i šta bi trebalo promeniti (na osnovu postojećih dokumenata, intervjuja / razgovora sa korisnicima itd.).

Procena strategije intervencije, potreba i programske ciljeve. Poglavlje 6 predstavlja postojeću Nacionalnu strategiju ruralnog razvoja i povezuje je sa IPARD programom, iako precizira da Kosovo nije direktno korisnik. ARDP je u skladu sa strategijom IPARD programa. Odeljak 6.2 predstavlja potrebe identifikovane u SVOT analizi i specifičnu strategiju za njihovo ispunjavanje. Svi opšti ciljevi su relevantni i u skladu sa Strategijom poljoprivrede i ruralnog razvoja 2022 – 2028. Sve u svemu, ciljevi programa pokrivaju nekoliko važnih, generičkih potreba. Odabrane mere predstavljaju koherentan skup intervencija sa akcijama usmerenim na ove potrebe. Međutim, da bi se osiguralo da su sve potrebe zadovoljene i da je odnos između ciljeva i mera jasan, preporučuje se izgradnja hijerarhije ciljeva sa opštim, specifičnim i operativnim ciljevima. Ovo bi takođe naglasilo potrebu za dodavanjem biodiverziteta pod cilj 3. Konačno, postoji jasno preklapanje između opštih i specifičnih ciljeva, stoga se preporučuje da se preformulišu ti specifični ciljevi (tj. ciljevi mera) i da se postanu više ciljani izbegavajući da se ponovi tekst iz glavnih ciljeva.

Opšti zaključak je da su najvažnije razvojne potrebe adekvatno definisane. Kvantifikaciju osnovne situacije ometa odsustvo popisa baze podataka. Međutim, sektorski izveštaji pružaju neke dodatne informacije, koje su progresivno uključene u analizu trenutne situacije i SVOT tabele. Evaluatori potvrđuju da će implementacija svih odabranih podmera i mera odgovoriti na prioritetne potrebe i doprineti postizanju ciljeva programa. Promene koje preporučuju evaluatori odnose se na prilagođavanja koja bi mogla da poboljšaju efektivnost i efikasnost mera.

Mere

Mere 1 do 11 su dovoljno opisane i u velikoj meri su u skladu sa zahtevima iz mera EC. Međutim, u svakoj meri i dalje postoji nekoliko odeljaka , gde ili nedostaje tekst ili gde se može poboljšati i biti precizniji . Mere 12 i 13 će zahtevati identifikaciju relevantnih zainteresovanih strana i prikupljanje podataka za njihovu izradu koja je planirana tokom 2024. Logika intervencije za svaku meru je opisana u poglavљу 8 i tačna je. Većina zahteva u vezi sa predloženim merama je ispravna i prihvatljiva. Međutim, evaluacija ističe neke tačke za poboljšanje u pogledu standarda, prihvatljivih troškova , ekonomski održivosti, avansnih plaćanja i mrtvog tereta. Maksimalni limit javne podrške za investicione mere 1 i 3 obezbedice sredstva za dovoljno velike projekte koji će obezbediti razvoj proizvodnih i prerađivačkih kapaciteta za Kosovo. Postoji velika potreba za investicijama u svim sektorima i to se ogleda u izboru mera i njihovom budžetu koji se takođe preporučuje da omogući veće avansno placanje od 50% predviđenih odredbama EU koje ovo postavljaju kao minimum.

Mera 1 Ulaganja u fizička sredstva u poljoprivrednim gazdinstvima. Obrazloženje mere je detaljno opisano i pokriva izazove i potrebe za prioritetne podsektore.

Mera 2: Grupe proizvođača. Obrazloženje mere je konsolidovano sa referencama o ciljevima mere, kao što su koncentracija ponude, poboljšanje marketinga, pružanje tehničke i logističke pomoći svojim članovima, pomoći u upravljanju kvalitetom, transfer znanja itd. Ciljni indikatori su u skladu sa ciljevima SARDF-a . Upravni postupak je detaljan. Podrška je ograničena na 10% tržišne proizvodnje tokom prvih pet godina nakon priznavanja i ne može preći 100.000 evra godišnje, što bi trebalo da bude podsticaj za postizanje cilja od 1 podržanih grupa.

Mera 3: Ulaganja u fizička sredstva za preradu i plasman poljoprivrednih i ribljih proizvoda. U obrazloženju treba uzeti u obzir nedavno povećanje troškova električne energije i potrebu za električnom energijom za hlađenje skladišta i proizvodnih linija za

preradu, uz napomenu važnosti podrške investicijama za obnovljivu energiju. Kriterijumi za izbor moraju biti revidirani , ekserti su dali komentare , a administrativnu proceduru trebalo bi detaljno razraditi dodavanjem informacija o procesu evaluacije , uslovima za potpisivanje ugovora i odobravanju plaćanja.

Mera 4 Agro-životna sredina-klima i organska poljoprivreda . Izbor intervencija je odgovarajući. Obrazloženje treba da sadrži neke podatke i informacije o organskoj poljoprivredi na Kosovu , opisujući spremnost javnog sistema za promovisanje organske poljoprivrede i kakav je trenutni status (koliko hektara je pod konverzijom i sertifikacijom organske poljoprivrede). U slučaju specifičnog cilja organske poljoprivrede, treba se osvrnuti na biodiverzitet, jer je poboljšanje biodiverziteta jedna od prednosti zabrane hemijskih sredstava za zaštitu bilja . Predloženi specifični uslovi podobnosti za organsku poljoprivrednu odnose se na minimalnu površinu od 0,1 ha po korisniku . Vrednosti su preniske, što dovodi do neopravdanih troškova implementacije u poređenju sa nivoom plaćanja. Štaviše, mera bi trebalo da obezbedi isplate za period konverzije, čime bi se stimulisali poljoprivrednici da usvoje prakse organske poljoprivrede, ali za koje nema reference.

Mera 5: Implementacija lokalnih razvojnih strategija - LEADER pristup: ova mera je opisana sa dovoljno detalja ; međutim, treba dodati tekst koji će pojasniti zašto mera nije u potpunosti usklađena sa IPARD pravilima , npr. trebalo bi da postoji opravdanje za dozvoljavanje avansnih plaćanja preko 50% krova koji je postavila EU. Štaviše, preporučuje se da se razjasni maksimalna vrednost godišnje javne podrške po odabranoj LAG i aktivnosti - sada je to samo za male projekte. Trebalo bi omogućiti da svaki ruralni akter sa teritorije LAG-a ima mogućnost da podnese predlog projekta, na osnovu javnog oglasa

Mera 6: Investicije u ruralnu infrastrukturu : Sa svojim ograničenim budžetom Mera 6 će doprineti podršci najmanje 5 projekata za poboljšanje ruralne infrastrukture Kosova . Odabir primalaca je odgovarajući, a zajednički kriterijumi podobnosti su dobro definisani i odgovarajući. Međutim, većina specifičnih kriterijuma podobnosti su loše definisani. Na zajedničkim sastancima između Ex-ante tima i osoblja Upravljačkog tela pojavili su se novi predlozi za neke prihvatljive investicije i kriterijumi odabira kako bi se oni bolje uskladili sa pravilima EK.

Mera 7: Diverzifikacija gazdinstava i razvoj poslovanja. Očekivani zakon o seoskom turizmu, koji je trenutno u pripremi, je preko potreban. Obrazloženje mere je dobro, ali treba da

bude usidreno sa strategijom. U vezi sa opisom mere, potrebno je nekoliko izmena i dopuna, posebno za izdavanje dozvole za branje nedrvnih šumskih proizvoda i za nivo proizvodnje meda. Specifični ciljevi moraju biti preformulisani u skladu sa . Konačno, mera mora uključiti proveru ekonomske isplativosti kroz poslovne planove i predloge projekata, pošto je prema IPARD smernicama EU to obavezno za meru 1, 3 i 7. Među kriterijumima koji promovišu dodatu vrednost u lokalnom lancu vrednosti treba da bude dodato da ograniči izvoz ili sirovu primarnu proizvodnju.

Mera 8: Unapređenje veština i kompetencija – Unapređenje obuka. Obrazloženje dobro opisuje potrebe za savetovanjem; ipak, trebalo bi bolje da razradi razloge zašto se sadašnje savetodavne usluge koje se nude bore da dopru do ruralnog stanovništva na efikasan način. Štaviše, preporučuje se da se pojnsni razgraničenje između ciljeva i opsega delovanja i ciljeva ove mere i mere 13 – nema opisa za meru 13 i M10. Specifični ciljevi nisu dovoljni da ispune potrebe vezane za ovu meru, posebno u vezi sa zagađenjem voda i agroekološkim obavezama. Povezanost sa drugim merama je adekvatno objašnjena. Zajednički kriterijumi podobnosti i prihvatljivi troškovi su dobro definisani, ali ih treba dopuniti drugim vrstama prihvatljivih troškova, kao što su administrativni troškovi za organizovanje sastanaka, koordinacija, analiza upitnika i priprema izveštaja, gorivo i radna snaga za praktične demonstracije . Predloženi intenzitet pomoci je u skladu sa pravilima EK, dok je ukupan budžet od 200.000 evra i naznačeni cilj od 177.000 obučenih farmera nedosledni jer bi obuka iznosila samo 1,12 evra po farmeru. Preporučuje se revizija budžeta ili smanjenje cilja.

Mera 9: Tehnička pomoc. Obrazloženje bi moglo bolje da definiše trenutnu situaciju , objašnjavajući kako su neke od potrebnih operacija tehničke pomoći bile podržane ili iz EU ili iz nacionalnog budžeta, ali je to dovelo do određenih kašnjenja i praznina. Takođe, ovo je jedina mera koja treba da ima direktnu referencu na IPARD, kao što je predviđeno da počne u zajedničkom upravljanju sa EU, uz saglasnost EU. Zajednički kriterijumi za podobnost treba da pominju PRAG. Predložene su mete.

Mera 10: Producetak usluga. Obrazloženje je dobro sastavljeno. Lista potencijalnih korisnika bi se mogla revidirati kako bi uključila dodatne zainteresovane strane, npr. istraživački instituti, univerziteti itd. Postoji potreba da MPŠRR postavi minimalne kriterijume koje treba da ispune poljoprivredni savetnici u pogledu njihovog obrazovanja, iskustva i veština. Pojašnjenja u vezi sa pružaocima konsultantskih usluga su potrebna posebno za one „netradicionalne“ savetodavne teme kao što su poljoprivredna sredina,

klima, javno zdravlje, itd. Specifikacije u vezi sa specifičnim kriterijumima podobnosti su potrebne posebno za konsultacije i savetovanje za pripremu projekata i implementaciju (uključujući i podnošenje zahteva za plaćanje) za projekte do 50.000 evra za mera 1, 2, 3 i 7. Potrebno je precizirati da će ADA obezbediti mehanizam implementacije za izbegavanje duplog finansiranja opštih troškova (troškova pripreme projekta). Štaviše, nedostaje definicija kriterijuma izbora. Trebalo bi da se radi o pružaocima usluga, a ne o krajnjim korisnicima. U najmanju ruku, treba da obuhvati opšte i specifično relevantno iskustvo pružalaca usluga, njihovih objekata za pružanje saveta i njihovih dostupnih savetnika . Nivo plaćanja nedostaje i treba ga dodati.

Mera 11: Uspostavljanje i zaštita šuma. U SARDF 2022 – 27 piše da MPŠRR priprema strategiju za pošumljavanje za 2021 – 2030. Treba proveriti da li je ova strategija usvojena i, ako jeste, treba je navesti.

Doprinos odabranih mera ciljevima Strategije za poljoprivrednu i ruralni razvoj Kosova i doslednost alokacije budžetskih sredstava među mera: Većina budžeta (49,26%) je data Meri 1 koja se fokusira na investicije u voće, povrće, mleko, proizvodnju mesa, žitarica, jaja i grožđa. Program će dati prioritet projektima koji povećavaju obim proizvodnje , povećavaju komercijalnu orijentaciju, povećavaju usklađenost sa standardima EU, predlažu ih mladi ili poljoprivrednici sa dobrom obrazovanjem i tehničkim kvalifikacijama, uključivaće saradnju među poljoprivrednicima, nalaze se u nepovoljnim planinskim područjima, uvesti efikasnije korišćenje energije i /ili veći udeo energetskih potreba za obnovljive izvore. Očekuje se da će ovo promovisati konkurentnost i usklađivanje poljoprivredno - prehrambenog sektora sa standardima EU nudeći finansijsku pomoć sa investicijama koje će modernizovati poljoprivredne i prehrambene poslove.

Za Meru 3 za povećanje investicija u preradu voća, povrća, mleka i mesa izdvaja se 20,88% budžeta. Diverzifikacija proizvodnje će takođe biti prioritet u Meri 7 sa 20,88% budžeta za promovisanje projekata koji se fokusiraju na diversifikaciju aktivnosti poljoprivrednika u preradi i marketingu novih i tradicionalnih poljoprivrednih proizvoda , male poslovne aktivnosti u ruralnom turizmu u planinskim oblastima , uključujući ulaganja u poboljšanje objekti za slobodno vreme, diversifikacija usluga koje se nude poljoprivrednicima i zajednicama. Ova mera će dalje poboljšati usklađenost sa sistemima bezbednosti hrane EU, zaštitu životne sredine , povećati energetsку efikasnost smanjujući i oslanjanje na fosilna goriva. Prednost će imati projekti koji; stvaraju nova radna mesta, nalaze se u planinskim predelima, predlažu mlade i /ili preduzetnice , poboljšaće higijenske standarde (samo

prerada hrane) i u skladu su sa Lokalnom razvojnom strategijom. Finansijski plan odražava program koji je van ravnoteže prema identifikovanim potrebama. Mera 1 i Mera 3 su glavne mere u okviru programa zajedno sa merom 7 koje podržavaju diversifikaciju poljoprivrede i razvoj malih preduzeća u ruralnim područjima. Ovi ciljevi su u skladu sa merom 1 i merom 3 sa jedne strane i takođe su koherenntni sa merom 5 sa njenim ciljem razvoja ruralne ekonomije kroz LEADER meru koja omogućava lokalne inicijative i osnaživanje lokalnih ljudskih resursa.

Mera 6 podržava razvoj ruralne infrastrukture, u izvesnoj meri će doprineti i razvoju ruralne ekonomije, ali je ograničena podrška u okviru programa relativno mala i u kombinaciji sa potrebama za velikim investicijama očekuje se da će ograničiti doprinos program. Mera 4 za agro-ekologiju igra ograničenu ulogu u programu sa svojih 0,27% budžeta. Uprkos svojoj relevantnosti, ovoj mjeri nedostaje neophodna težina da bi doprinela opštoj koherentnosti.

Mere 8, 9 i 10 se fokusiraju na izgradnju kapaciteta od institucionalnog nivoa do nivoa krajnjih korisnika, a tri mere će zajedno koristiti 1,25% celokupnog budžeta. Ove mere će direktno i indirektno podržati upravljanje PPRR – pružanjem podrške MA u uspostavljanju sistema praćenja i evaluacije, komunikacije i aktivnosti javnosti. Takođe će podržati dalje unapređenje nacionalne ruralne mreže, kao i obuku MA i pomoći u razvoju politike ruralnog razvoja. Uprkos utisku o neskladu između hitnosti potreba obuhvaci enih ovim mjerama i niskog udjela koji se izdvaja, ovo se smatra dovoljnim u odnosu na broj korisnika koji će biti uključeni u ove mere.

Za Meru 11 biće izdvojeno 0,28% budžeta za podršku podizanju šuma na zemljištu koje je napušteno i postoji veliki rizik od erozije zemljišta. Takođe će podržati obnovu šuma oštećenih požarom i poboljšanje prevencije požara u šumama koje su ugrožene.

Očekivani učinak, rezultati i uticaji: Očekuje se da će program podržati 1000 farmi, 10 grupa proizvođača, 60 poljoprivrednih prerađivača, 7 farmera pod agro-klimatskim ugovorima koji pokrivaju 2.150 ha, 27 LAG-ova, 5 projekata ruralne infrastrukture i konačno 310 diverzifikacije i projekte razvoja poslovanja. Očekuje se da će 177.000 farmera biti obučeno i da će 25% od ukupnog broja farmera dobiti savetodavne usluge, dok će 110 ha zemlje biti pošumljeno svake godine. U ukupna prihvatljiva ulaganja izdvaja se ukupno 201 milion evra, raspoređenih na 144 miliona evra javne podrške i 57 miliona evra privatnog sufinansiranja.

Strukture za sprovođenje: Upravljački autoritet u MPŠRR dobro funkcioniše, imao je koristi od iskustava i lekcija naučenih tokom prethodnog programskog perioda i dobio je podršku od projekata finansiranih od strane EU i donatora. I dalje je potrebna eksterna ekspertiza za podršku MA u finalizaciji programa, na primer u pogledu izračunavanja stopa podrške za različite mere . Glavni izazovi za efikasnu implementaciju PPRR su identifikovani u Agenciji za placanja. Ukupan broj obrađenih prijava u 2021. godini bio je preko 1.000 sa relativno niskom stopom odbijanja, ali zbog kadrovske situacije , period obrade je predug . Prosečan godišnji broj prijava od 2023. godine nije poznat , ali će i dalje biti izazov da se prijave obrađuju na vreme u zakonom predviđenim rokovima. Snažno se preporučuje da se strukture za implementaciju ojačaju tokom naredne godine kako bi bile spremne za efektivnu implementaciju programa.**Detalji preporuka su uključeni u poglavlje 6 ovog izveštaja i ovde se neće ponavljati.**

13.2 Rezime preporuka

Tabela u nastavku sumira glavne preporuke iz ek -ante evaluacije . Pitanja u vezi sa formatiranjem teksta i štamparskim greškama ovde se ne obrađuju , već se dostavljaju Upravnom telu direktno u dokumentu kao praćenja promena.

PPRR Poglavlje/tema	Preporuke	Relevantnost	Odluka upravnog organa i komentari na preporuke
Sve/ tekst i engleski jezik	Preporučljivo je formatirati programski dokument i uskladiti naslove, veličinu i vrstu fonta , principe skraćenica . Najvažnije je da se lektorira engleski jezik i da se osigura da je prevod tačan, npr. „plodovi stajnjaka“ -(biljni otpad koji se koristi kao izvor hranjivih materija) - umesto umesto reči bobica.	Visoka	Uzimajući u obzir , ali ovo nije svrha ex ante
Sve/ tekst i engleski jezik	Preporučljivo je da se u dokumentu tekst slika prevede na engleski – akronimi treba da budu dosledni.	Visoka	O tome se razgovaralo i Upravni organ se

			složio da će to biti učinjeno.
Poglavlje 6	U skladu sa šablonom, odeljak 6.1 treba da predstavi identifikaciju/određivanje prioriteta i rezime strategije pored obrazloženja o tome kako zadovoljiti potrebe kroz PPRR. Ovaj odeljak nedostaje. Preporučuje se da se ovaj odeljak završi u skladu sa tekstrom koji je stručnjak dao u dokumentu u izmenama (track changes)	Niska	Obavljen
Poglavlje 6	Preporučuje se da se ciljni indikatori programa finaliziraju sa onima u svakoj meri odeljak 6.6	Visoka	Obavljen
Poglavlje 6	Zbog trenutne ekonomske situacije u svetu i stope inflacije, preporučuje se revizija kvantifikovanih ciljeva , odnosno povećanje maksimalnog iznosa podrške i smanjenje broja podržanih aplikanata.	Niska	UO je prihvatio preporuku za povećanje javne podrške korisnicima
Poglavlje 6	Preporučuje se da se za meru 13 uključi dugoročni cilj za registraciju uspostavljenog AKIS-a na EIP-Agri mrežu	Srednja	Prihvaćeno
Poglavlje 6	U finansijskoj tabeli, državni budžet od ukupne javne podrške treba da bude 100%	Srednja	Obavljen
Poglavlje 6	Vremenski okvir za implementaciju mera treba da se razjasni , odnosno prvo će biti sprovedene mere M 1,	Niska	Obavljen

	M3, M5 i M7		
Poglavlje 6	Preporučuje se da se predviđa pokretanje mera 9 i 10 kako bi se povećala konzistentnost sa nalazima SVOT analize , odnosno jaka potreba za povećanjem znanja i veština za poljoprivrednika.	Visoka	Prihvaćeno
Poglavlje 6	Preporučuje se dodati kratak tekst za mere 12 i 13 koji se nalaze u tabelama, ali ne i u poglavlju	Srednja	Nije prihvaćeno
Poglavlje 6	Preporučljivo je osigurati rodna pitanja u skladu sa ciljevima strategije	Visoka	Prihvaćeno
Poglavlje 6	Preporučuje se da naknadna inspekcija koristi i kriterijume odabira pored kriterijuma podobnosti	Srednja	UO smatra da ovo nije pitanje Programa ruralnog razvoja
Poglavlje 8 -sve	Nedostaje pravni osnov, nedostaje tabela budžeta, nisu popunjeni ciljni indikatori (tabela).	Visoka	Sve obavljeno
Poglavlje 8 M1	Nivo proizvodnje za sektor jaja u poređenju sa potrebama potrošnje treba korigovati sa 99% na 88,5%, kao rezultat proračuna	Srednja	Obavljeno
Poglavlje 8 M1	U racionalu za proizvodnju jaja pominje se da prioritet treba dati farmama između 5.000 i 25.000 koka nosilja, ali kriterijumi odabira su 50.000 i više nosilja. Ovu nedoslednost treba rešiti na nivou kriterijuma za izbor.	Srednja	Obavljeno

Poglavlje 8 M1	Ne pominju se najvažniji problemi poljoprivrede (što opravdava intervencije podržane kroz Program), kao što su nedostatak mehanizacije, sistema za navodnjavanje, objekata nakon žetve, veština farmera itd.	Visoka	Obavljen
Poglavlje 8 M1	Treba dodati rečenicu u kojoj se pominje da podobnost može biti detaljno opisana u smernicama za podnosioce zahteva	Srednja	Obavljen
Poglavlje 8 M1	EU IPARD smernice zahtevaju detalje za finansijske pokazatelje poslovnog plana . Dakle, treba dodati da će poslovni plan uključiti novčani tok i obračun pokazatelja prinosa ulaganja	Visoka	Obavljen
Poglavlje 8 M1	U cilju nesmetane implementacije, ADA mora potpisati institucionalne sporazume/memorandum o razumevanju sa drugim relevantnim institucijama, kao što su institucija odgovorna za bezbednost hrane i standarde dobrobiti životinja i agencija za životnu sredinu.	Visoka	To je prihvaćeno. Ovo je pitanje ADA.
Poglavlje 8 M1	Prag prihvatljivosti za sektor mlekarstva (15 muznih krava) treba da se ispuni na kraju investicije , a ne u trenutku podnošenja prijave , čime se povećava broj potencijalnih aplikanata i stimuliše povećanje broja životinja.	Visoka	Nije prihvaćeno, u momentu prijave podnosioci zahteva treba da imaju 15 krava

Poglavlje 8 M1	<p>Pragove za prihvatljive troškove treba povećati zbog visokog nivoa inflacije, na sledeći način:</p> <p>Minimalni prag od 10.000 do 15.000 evra (dok od grožđa i jagodičastog voća od 3.000 do 5.000 evra)</p> <p>Maksimalni prag od 100.000 do 150.000 evra</p>	Visoka	Obavljen
Poglavlje 8 M1	Detalje o kriterijumima za izbor treba eliminisati iz PPRR-a, kako bi se pripremali u saradnji sa članovima Nadzornog odbora i lako prilagođavali tokom implementacije Programa	Visoka	Obavljen
Poglavlje 8 M1	Treba napomenuti da kriterijumi razgraničenja za projekte sa istim brojem bodova treba da budu odlučeni u dogовору са надзорним комитетом и укључени у смernice за пријављивање.	Srednja	Obavljen
Poglavlje 8 M1	<p>Stope javnog intenziteta nisu uskladene sa odredbama за земље EU IPARD и нема разлога за смањење стопе јавне подршке . Dakle, нивој јавне помоћи EU су поволjniji за полjoprivrednike и треба ih користити, као што је наведено у смernicama EU:</p> <p><i>Državna помоћ у оквиру ове мере може износити највише 60% ukupne</i></p>	Visoka	Obavljen

	<p><i>prihvatljive cene investicije . Može se povećati do: i) 65% za investicije u planinskim područjima; ii) 70% za ulaganja u fizička sredstva poljoprivrednih gazdinstava od strane mladih farmera i/ili sertifikovanih organskih farmera.</i></p> <p><i>Dodatnih 10% se može dati za: i) investicije vezane za upravljanje otpadnim vodama i otpadom i obnovljivu energiju; ii) kolektivne investicije pod uslovom da kumulativna kombinovana podrška ne prelazi 75%.</i></p>		
Poglavlje 8 M1	Preporučuje se revidiranje izdvajanja samo 20% budžeta M1 za nabavku traktora. Lokalni uslovi zahtevaju pristup boljoj i savremenijoj opremi.	Visoka	UO smatra da ovo nije pitanje Programa ruralnog razvoja
Poglavlje 8 M1	Treba dodati još indikatora, posebno za rezultat (ne samo indikatore rezultata). Obezbeđen je kompletan set indikatora	Visoka	Obavljen
Poglavlje 8 M1	Administrativne procedure treba da budu detaljne za uključivanje više koraka proceduralnih tokova (o proceni, selekciji, žalbama itd.)	Visoka	MA znači da su sve mere pripremljene na osnovu IPARD smernica
Poglavlje 8 M2	Obrazloženje mere treba da se konsoliduje sa referencama o ciljevima mere, kao što su koncentracija snabdevanja, poboljšanje marketinga , pružanje tehničke i logističke pomoći	Srednja	Obavljen

	njihovim članovima , pomoć u upravljanju kvalitetom, transfer znanja itd;		
Poglavlje 8 M2	Obrazloženje treba da prepozna izazov u stimulisanju poljoprivrednika da rade zajedno , što je težak proces , imajući u vidu komunističku prošlost i takođe visok stepen neformalnosti poljoprivrednog sektora i činjenicu da pripremne akcije za pokretanje ove mere treba da uključuju kampanju podizanja svesti / bliske diskusije sa poljoprivrednicima i predstavnicima farmera	Visoka	Obavljen
Poglavlje 8 M2	Treba napomenuti da je posedovanje biznis plana uslov za korisnike ove mere	Srednja	Obavljen
Poglavlje 8 M2	Profesionalne organizacije poljoprivrednika ne bi trebalo da budu kvalifikovane	Srednja	Obavljen
Poglavlje 8 M2	Treba uključiti detalje o dobijanju priznanja grupe proizvođača pre podnošenja zahteva za podršku.	Visoka	Obavljen
Poglavlje 8 M2	Kao deo zajedničkih kriterijuma podobnosti, mora biti uključeno da svi članovi grupe proizvođača treba da imaju jasna prava i obaveze uključene u ugovor sa grupom proizvođača	Visoka	Obavljen
Poglavlje 8 M2	Sektori kao što su jagodičasto voće i meso takođe treba da uživaju	Visoka	Obavljen

	podršku grupe proizvođača i trebalo bi da budu dodati kao kvalifikovani sektori		
Poglavlje 8 M2	Trebalo bi da se napomene da u vreme objavljivanja poziva za dostavljanje predloga , neki sektori mogu biti prioritetni (kroz sistem selekcije), što je odobrio Komitet za praćenje i uključeno u smernice za podnošenje prijava	Visoka	Obavljen
Poglavlje 8 M2	Javna podrška je 100%, kao paušal (referencu na prihvatljive troškove treba izbrisati)	Visoka	Obavljen
Poglavlje 8 M2	Trebalo bi izdvojiti indikativni budžet	Visoka	Obavljen
Poglavlje 8 M2	Ciljne indikatore treba postaviti u skladu sa ciljevima SARDF-a	Visoka	Obavljen
Poglavlje 8 M2	Administrativni postupak treba da bude detaljan , uključujući informacije o prvoj fazi proceduralnog toka - za uspostavljanje i prepoznavanje grupa proizvođača i , dalje, za proces pokretanja poziva za podnošenje prijava , evaluaciju i odobravanje plaćanja (uključujući reference o knjigovodstvu i fakturama koje grupe proizvođača treba da čuvaju i dostavljaju godišnje kako je priloženo zahtevu za plaćanje).	Visoka	MPŠRR će pripremiti pravni osnov za sprovođenje ove mere

Poglavlje 8 M3	U obrazloženju treba prepoznati potrebu daljeg izdvajanja javnih sredstava za prerađivačke pogone , uključujući i povećanje proizvodnih kapaciteta, jer postoji potreba za daljom integracijom lokalnih proizvodnih i uslužnih područja koja nisu obuhvaćena postojećim prerađivačkim pogonima, za diversifikaciju proizvodnje i za uvođenje na tržište novih proizvoda	Srednja	Obavljen
Poglavlje 8 M3	U obrazloženju treba uzeti u obzir nedavno povećanje troškova električne energije i potrebu za električnom energijom za hlađenje skladišta i proizvodnih linija za preradu, navodeći važnost podrške investicijama u obnovljive izvore energije.	Srednja	Obavljen
Poglavlje 8 M3	Opis mllinskog sektora treba isključiti, pošto mera ne dodeljuje sredstva za ovaj sektor, jer nije prioritetni sektor za Kosovo	Srednja	Obavljen
Poglavlje 8 M3	Korisnici treba da budu organizacije proizvođača ili bilo koji drugi korisnik koji se prijavlji za kolektivno ulaganje, kao za zajedničke objekte, maštine, opremu i drugu infrastrukturu za proizvodnju i preradu poljoprivrednih proizvoda po standardima EU ili za kvalitetne proizvode ili za uspostavljanje i razvoj kratki lanci snabdevanja i	Srednja	Obavljen

	lokalna tržišta		
Poglavlje 8 M3	Budući da se standardi mogu promeniti i da nije potrebno prilagođavanje PPRR zbog prilagođavanja standarda (koji mora biti aneks Programa), treba napomenuti da će potpuna lista ažuriranih standarda biti deo smernica za podnosioce zahteva.	Visoka	Obavljen
Poglavlje 8 M3	To bi trebalo da bude direktna potvrda da investicije ispunjavaju standarde pre podnošenja poslednjeg zahteva za plaćanje . Dakle, treba napomenuti da će ADA tražiti ovu vrstu potvrde direktno od FVA, u ime aplikanata, na osnovu memoranduma o razumevanju (i ne zahtevajući od korisnika da sami traže pisma potvrde), čime se isključuje administrativni teret za korisnike . Trenutno se od aplikanata traži da prilože zahtev FVA, što je dobar način da se krene dalje, ali ovo ne ispunjava u potpunosti zahteve EU IPARD pravila.	Visoka	Obavljen
Poglavlje 8 M3	Za sektor prerade mesa i mleka treba navesti da AHV mora da počne sa izradom nacionalnog plana za nadogradnju na standarde EU za investicije koje su posebno namenjene da se kompletни objekti usklade sa relevantnim standardima EU. Kada se ovaj plan pripremi , podrška će se dodeljivati samo	Visoka	Obavljen

	preduzećima koja su identifikovana u gore pomenutom nacionalnom planu i za njegovu predviđenu vrstu ulaganja.		
Poglavlje 8 M3	Nije jasno koji bi bili razlozi za nepodržanje malih i srednjih vinograda u ulaganju za preradu. Obično se vinarije oslanjaju na sopstveno grožđe, za kontrolu njegovog kvaliteta. Male vinarije mogu doneti na tržiste vrlo kvalitetna vina. Treba isključiti obavezu posedovanja više od 50% sirovina od drugih (grožđa) proizvođača, jer bi proizvodnja vina iz vinograda od 20 do 50 ha trebalo da bude dovoljna za malu vinariju.	Visoka	Obavljeno
Poglavlje 8 M3	U slučaju ulaganja u obnovljive izvore energije, treba napomenuti da su ove investicije, pre svega, opravdane za sopstvenu potrošnju prerađivačkih objekata, dok je prodaja električne energije preko nacionalne mreže skup i tehnički izazovan vid ulaganja.	Visoka	Obavljeno
Poglavlje 8 M3	Prihvatljivi troškovi za marketing treba da uključuju koncept dizajna i strategiju promocije		
Poglavlje 8 M3	Pod prihvatljivim investicijama za mleko, treba navesti da će	Visoka	Obavljeno

	prihvatljive investicije za standarde bezbednosti hrane biti odobrene od strane AHV		
Poglavlje 8 M3	Investicije treba da pokriju opremu za etiketiranje	Srednja	Obavljen
Poglavlje 8 M3	Za sektor mleka se mora dodati da: Specijalizovana transportna sredstva treba da budu za transport sirovog mleka od farmera do objekta i mlečnih proizvoda od objekta do tržišta (uključujući specijalizovana sredstva za hladni transport) Hladnjače se takođe mogu instalirati i na nivou farme, u slučaju da je podnositelj zahteva grupa proizvođača/u slučaju kolektivne prijave	Srednja	Obavljen
	U okviru kriterijuma za izbor „ <i>Ulaganja u projekte integracije farmera za promovisanje kratkih lanaca snabdevanja</i> “ mora se dodati da se to ne odnosi samo na dokazivanje da je proizvodnja od domaćih farmera , već treba da se odnosi i na sopstvenu poljoprivrednu proizvodnju prerađivača, čime se promoviše integrisana poljoprivreda.	Srednja	Obavljen
Poglavlje 8 M3	Kriterijum odabira „ <i>Ulaganja u postizanje nacionalnih standarda bezbednosti hrane</i> “ isključiće sektor vina , jer se sektor vina ne bavi bezbednošću hrane . Treba	Srednja	Obavljen

	dodati (samo za vina) i pitanje poboljšanja kvaliteta.		
Poglavlje 8 M3	Kriterijum za izbor „ <i>Investicije koje dovode do diverzifikacije proizvodnje – Uvođenje najmanje 2 nova proizvoda</i> “ lako će ostvariti svi sektori , osim vinarstva , jer će vino biti jedini proizvod ovog sektora, stoga je predlog da se pojasniti da 2 nova vina predstavljaju 2 nova proizvoda	Srednja	Obavljen
Poglavlje 8 M3	Treba dodati novi indikator, i to: Broj podržanih grupa proizvođača/organizacija/kolektivnih ulaganja	Visoka	Obavljen
Poglavlje 8 M3	Administrativni postupak treba da bude detaljan dodavanjem informacija o procesu evaluacije, uslovima za potpisivanje ugovora i odobrenju plaćanja	Srednja	Obavljen
Poglavlje 8 M4	Relevantni minimalni standardi treba da budu deo Aneksa, bilo PP RR ili Mere 4	Srednja	Obavljen
Poglavlje 8 M4	U slučaju specifičnog cilja organske poljoprivrede, treba se osvrnuti na biodiverzitet, jer je poboljšanje biodiverziteta jedna od prednosti zabrane hemijskih sredstava za zaštitu bilja.	Visoka	Obavljen
Poglavlje 8 M4	Treba dodati da korisnici treba da budu uključeni u registar	Srednja	Obavljen

	poljoprivrednih gazdinstava		
Poglavlje 8 M4	Treba dodati minimalnu veličinu prihvatljivih parcela i farmi . Predlog je sledeći : Minimalna veličina parcele: 0,1 ha za trajne useve i 0,3 ha za jednogodišnje useve; Minimalna veličina gazdinstva: 1 ha.	Visoka	Obavljen
Poglavlje 8 M4	Treba pojasniti da ekološke obaveze ne moraju nužno biti deo redovnog ugovora. Najlakši način će biti da se kao skup obaveza uvrsti u obrazac za prijavu / Zahtev za plaćanje za direktna plaćanja	Srednja	Obavljen
Poglavlje 8 M4	Nema ekološke vrednosti u slučaju obaveze održavanja farme mleka, osim ako se ne uvedu pravila za gustinu ispaše stoke (npr. između 0,3 i 1 LU/ha)	Srednja	Prihvaćen od strane UO ali još nije razrađen u nacrtu teksta
Poglavlje 8 M4	Minimalni standardi moraju biti razrađeni u saradnji sa ministarstvom za životnu sredinu i odobreni kroz administrativna uputstva. Referenca EU je u Uredbi (EU) br. 2115/2021 (kao uslovi, ranija unakrsna usklađenost)	Srednja	Obavljen
Poglavlje 8 M4	Obrazloženje za organsku poljoprivredu treba da sadrži neke podatke i informacije o organskoj poljoprivredi na Kosovu , opisujući spremnost javnog sistema za	Srednja	Obavljen

	promociju organske poljoprivrede i kakav je trenutni status (koliko je hektara pod konverzijom i sertifikacijom organske poljoprivrede)		
Poglavlje 8 M4	Trebalo bi biti jasno da su samo hemijski pesticidi zabranjeni za organsku poljoprivrednu, dok bi pesticidi proizvedeni u biljci (organski) trebalo da budu dozvoljeni, u skladu sa uredbom o organskoj poljoprivredi	Srednja	Obavljen
Poglavlje 8 M4	Predloženi specifični uslovi podobnosti za organsku poljoprivrednu odnose se na minimalnu površinu od 0,1 ha po korisniku. Vrednosti su preniske, što dovodi do neopravdanih troškova implementacije u poređenju sa nivoom plaćanja. Na primer, ako bi nivo plaćanja bio 300 evra/ha, poljoprivrednik bi mogao da dobije samo 30 evra/ha. Administrativni troškovi za obradu zahteva za plaćanje, uključujući i kontrole na licu mesta, mogu biti čak i iznad nivoa plaćanja.	Srednja	Obavljen (povećati iznos podrške)
Poglavlje 8 M4	Minimalni obavezni standardi su nedovoljno razvijeni. Treba da pokriva standarde navedene u Pravilniku br. 2115/2021. Minimalni standardi treba da pokriju i zaštitu voda i upotrebu đubriva i sredstava za zaštitu bilja. Postoji potreba za radnom grupom	Visoka	Prihvaćen od strane UO ali još nije razrađen u nacrtu teksta

	sa ministarstvom životne sredine za izradu ovih standarda . Pošto Kosovo nikada nije primenjivalo minimalne standarde , MPŠRR će verovatno trebati i ekspertizu države članice EU.		
Poglavlje 8 M4	Nije jasno (i treba da se navede) da li su prihvaćeni sertifikati za organsku poljoprivredu od inspekcijskih i sertifikacionih tela akreditovanih u drugim zemljama (Kosovo još uvek nema sopstveni sistem akreditacije)		
Poglavlje 8 M4	Isplate ne treba samo procenjivati , već računati po principu dodatnih troškova i izgubljenih prihoda . Metodologiju obračuna plaćanja treba da potvrди relevantni istraživački institut ili univerzitet. Trebalo bi biti jasno da se radi o kompenzatornim plaćanjima, a ne o direktnim plaćanjima	Visoka	Prihvaćen od strane UO ali još nije razrađen u nacrtu teksta
Poglavlje 8 M4	Nema reference o periodu konverzije. Uobičajeno, davanja za konverziju za organsku poljoprivredu treba da se obračunavaju i plaćaju odvojeno, jer se u konverziji primenjuju sva pravila organske poljoprivrede , ali poljoprivrednici možda neće imati koristi od viših cena, pošto proizvodi još nisu sertifikovani. Ovo takođe pomaže privlačenju	Visoka	Obavljen

	farmera u šemu. Ovaj pristup treba slediti. Dodatno, obračunatim plaćanjima treba dodati i plaćanja za pokriće troškova inspekcije i sertifikacije.		
Poglavlje 8 M4	Svi obračuni plaćanja treba da budu opravdani (kao što treba pokazati nivo naknade)	Visoka	Prihvaćen od strane UO ali još nije razrađen u nacrtu teksta
Poglavlje 8 M4	Za upravljanje zemljištem i hranljivim materijama, racionalno mora biti povezano sa intervencijom. Intervencija se odnosi na pokrivanje zemljišta (ozimi usevi) za smanjenje erozije zemljišta, ali i na upravljanje nutrijentima, što dovodi do prevencije i smanjenja zagađenja vode hranljivim materijama. Racionalno bi trebalo malo da opiše ovu potrebu.	Visoka	Prihvaćen od strane UO ali još nije razrađen u nacrtu teksta
Poglavlje 8 M4	Ciljevi životne sredine treba da budu usklađeni sa procenom životne sredine, tj. i) Sprečavanje i smanjenje zagađenja nutrijentima i vodama; ii) Sprečavanje i smanjenje erozije zemljišta.	Visoka	Obavljeno
Poglavlje 8 M4	Treba razjasniti da planovi upravljanja nutrijentima treba da se zasnivaju na rezultatima uzorka zemljišta i potrošnji hranljivih materija useva za postizanje ciljane proizvodnje (Uzorkovanje zemljišta bez pripreme plana đubrenja nema	Visoka	Obavljeno

	nikakvu vrednost i neće pomoći poljoprivrednicima. Isto će biti i za hranljive materije planovi upravljanja bez analize zemljišta)		
Poglavlje 8 M4	Zakonodavstvo EU nameće ovo pravilo od 170 kg N za organska đubriva, a ne za mineralna/hemijska đubriva	Srednja	Obavljen
Poglavlje 8 M4	Šema letnje ispaše na planinskim pašnjacima treba da sadrži ograničenje za maksimalnu gustinu stočnog fonda i uslove za sprečavanje nedovoljne ispaše.	Visoka	Obavljen
Poglavlje 8 M5	Preporučuje se da se ne pominje nedostatak razumevanja , već da se to pretvori u potrebu za izgradnjom kompetencija.	Niska	Obavljen
Poglavlje 8 M5	Preporučuje se da se razjasni maksimalna vrednost godišnje javne podrške po odabranoj LAG i aktivnosti – sada je to samo za male projekte.	Srednja	Nije prihvaćeno, pošto UO ima godišnji budžet
Poglavlje 8 M5	Preporučuje se da se ne spominje IPARD i IPARD finansiranje	Niska	Obavljen
Poglavlje 8 M5	Preporučuje se da se ne spominje stopa doprinosa EU ribution rate	Niska	Obavljen
Poglavlje 8 M7	Preporučuje se da se proceni održivost aktivnosti iz odeljka 2.1 kako bi se izbegli potencijalni negativni uticaji na životnu sredinu .	Srednja	Obavljen/svi podnosioci zahteva za ovu meru treba da imaju licencu od

	Ovo bi trebalo regulisati inače će biti štetno za životnu sredinu / nema pomena o uredbi		Odeljenja za šume pri MPŠRR
Poglavlje 8 M7	Preporučuje se da se revidira engleski prevod „Nektarinske biljke“	Niska	Obavljen
Poglavlje 8 M7 i ostale mere	Preporučuje se da korisnik bude registrovan u mestu gde će se investicija odvijati	Visoka	MA je pojasnio da se registracija preduzeća može obaviti bilo gdje, ali da se aktivnosti moraju odvijati u ruralnim područjima. U slučaju fizičkih lica mora da živi na selu.
Poglavlje 8 M7	Ako je depopulacija i demografsko starenje jasna veza, to se mora odraziti na ciljeve	Srednja	Obavljen
Poglavlje 8 M7	Kriterijumi odabira- mesto ulaganja, preporučljivo je da se revidira eventualno da se doda nivo teškoća	Srednja	Nije prihvaćeno
Poglavlje 8 M7	Preporučljivo je ne spominjati IPARD PARD	Niska	Obavljen
Poglavlje 8 M7	Preporučuje se za posebne podmere koje se fokusiraju na lake aktivnosti kako bi se povećala starosna granica u kriterijumima za izbor.	Niska	Nije prihvaćeno

Poglavlje 8 M8	Preporučuje se pokretanje ove mera u prvom krugu poziva. Potreba za izgradnjom kapaciteta bila je visoko na listi potreba iz SVOT-a	Visoka	prihvaćeno
Poglavlje 8 M8	Preporučuje se da se elaboriraju razlozi zbog kojih se trenutne savetodavne usluge bore da na efikasan način dopru do ruralnog stanovništva	Visoka	Obavljen
Poglavlje 8 M8	Preporučuje se da se razjasni razgraničenje između ciljeva i opsega delovanja i ciljeva ove mera i mere 13 – nema opisa za mera 13 i M10	Srednja	Nije moguće jer mera 13 nije opisana
Poglavlje 8 M8	Preporučuje se da se ovaj kriterijum bolje precizira „ <i>korisnik mora da pruži dokaze o svojim kvalifikacijama osoblja i tehničkim kapacitetima za pružanje relevantnih kvalifikovanih aktivnosti</i> “ na listi dokumenata koje treba dostaviti	Srednja	Obavljen
Poglavlje 8 M8	Nedostaju kriterijumi za izbor- Pogledajte uputstva za tender	Visoka	Obavljen
Poglavlje 8 M8	Nedostaju ciljevi budžeta i indikatora	Visoka	Obavljen
Poglavlje 8 M9	Preporučuje se da se dodatno razjasni kako će ova mera podržati savetodavnu službu. Nedostaje veza sa drugim mera- npr. navedite jaku vezu sa M10	Srednja	Obavljen

Poglavlje 8 M10	Preporučuje se ponovna procena liste potencijalnih korisnika kako bi se uključile dodatne zainteresovane strane.	Srednja	Obavljen
Poglavlje 8 M11	Preporučuje se da se u obrazloženju koriste noviji podaci, ako su dostupni (popis šuma se obično radi svakih 10 godina i trebalo bi da postoji ažuriran)	Srednja	Obavljen
Poglavlje 8 M11	Preporučljivo je dati referencu na podatke koji se odnose na pošumljavanje (250-400 ha/god.)	Srednja	Obavljen Odeljenje za šumarstvo
Poglavlje 8 M11	U obrazloženju se preporučuje da se elaborira potreba za delovanjem u pravcu ublažavanja i prilagođavanja klime. Treba pomenuti ulogu šuma u npr. erozija zemljišta, fitoremedijacija, kvalitet vazduha i upravljanje vodama. Mogla bi se pomenuti i uloga drveća u urbanim sredinama, odnosno urbanom šumarstvu.	Visoka	Obavljen
Poglavlje 8 M11	Preporučuje se revizija minimalne površine u kriterijumima prihvatljivosti – 0,5 ha neće doprineti poboljšanju kvaliteta života kroz stvaranje šumskih prihoda.	Srednja	Nije prihvaćeno
Poglavlje 8 M11	Preporučuje se revizija engleskog prevoda	Srednja	Prihvaćeno, ali još nije urađeno
Poglavlje 8 M11	Preporučuje se da se napuštenom	Srednja	Da bude

	poljoprivrednom zemljištu doda vremenski okvir npr. poljoprivredno zemljište napušteno u proteklih X godina. Sigurnost hrane ima visok prioritet i to treba uzeti u obzir.		diskutovano
Poglavlje 8 M11	Preporučuje se da se precizira da mera neće podržavati pošumljavanje/ponovno pošumljavanje u kratkoročne komercijalne svrhe, npr. Rasadnici božićnih jelki.	Srednja	Obavljen
Poglavlje 9	Revizija EU i nacionalne pravne osnove je neophodna	Visoka	Obavljen
Poglavlje 9	Predlažu se konkretni ciljevi	Visoka	Obavljen
Poglavlje 10	MA odlučuje šta će biti ugovorenopripremajući Projektni zadatak i potrebne su dodatne ekološke akcije	Visoka	Obavljen
Poglavlje 10	Svaki potreban tematski ili ad-hoc sastanak treba da se organizuje preko NRDN	Visoka	Obavljen
Poglavlje 10	Uključiti detalje o tome kako se predlaže diseminacija informacija	Visoka	Prihvaćeno, ali još nije razrađeno u nacrtu teksta
Poglavlje 10	Dodate su aktivnosti u M&E	Visoka	Treba obaviti
Poglavlje 10	Mrežu LAG-ova ne treba napustiti, već uključiti u NRDN	Visoka	Obavljen

14. PUBLICITET, IZVODLJIVOST I TRANSPARENTNOST U SKLADU SA ZAKONODAVSTVOM IPA

14.1 Predviđene aktivnosti za informisanje potencijalnih korisnika, strukovnih organizacija, ekonomskih, socijalnih i ekoloških partnera, tela uključenih u promociju ravnopravnosti muškaraca i žena i nevladinih organizacija OVL-au veziponuđenim mogućnostima od programa i pravilima korišćenja finansiranja

U skladu sa PPRR, Upravno telo AM je izradilo Plan vidljivosti i komunikacijskih aktivnosti za PPRR 2021-2027. Plan će osigurati maksimalnu transparentnost, informisanost, javnost i vidljivost podrške implementacije PPRR-a za period 2021-2027. Takođe će obezbediti dovoljan broj visokokvalitetnih aplikacija i transparentnost u implementaciji, učiniti vidljivim rezultate realizovanih projekata objavljinjem imena korisnika grantova i promovisati doprinos Vlade Kosova i EU ruralnom razvoju na Kosovu. Institucija odgovorna za sprovođenje plana je Upravljačko telo/Odsek za tehničku pomoć. Upravljačko telo ima opštu odgovornost za planiranje, implementaciju ili koordinaciju, praćenje i izveštavanje o javnosti i izvodljivosti akcija. MA ima posebne odgovornosti da informiše javnost, opšte ciljne grupe i korisnike o ciljevima PPRR programa, merama i procedurama za prijavu, kao i doprinosu EU-a. Agencija za razvoj poljoprivrede je nadležna za informisanje korisnika PPRR i za objavljinje spiska poslednjih korisnika, uključujući identifikovani broj farme/NIF, kao i iznos javnih sredstava iz republičkog budžeta ili EU-a, poštujući nacionalni pravni osnov, uključujući i broj ocenjenih poena.

Plan aktivnosti izvodljivosti i komunikacije priprema Upravno telo, a isti razmatra i odobrava od Nadzornog odbora PPRR.

Plan izvodljivosti i komunikacionih aktivnosti je višegodišnji strateški dokument, koji pokriva čitav period implementacije PPRR 2021/27, u kojem su predstavljene sve aktivnosti komunikacije/publiciteta i aktivnosti izvodljivosti.

Ciljne grupe

Informacije i publicitet za PPRR 2023-27 i doprinos Zajednice biće obezbeđeni ciljnim grupama, kao što sledi:

- Potencijalni korisnici i krajnji korisnici.
- Službe javne podrške (tehničke jedinice MPŠRR, savetodavne službe, LAG, privatni konsultanti, itd.)
- Zainteresovane strane sektora (predstavnici poljoprivrednika, sindikata, udruženja)
- Široka javnost

Srestva-oprema koja će se koristiti za informisanje šire javnosti sadržaće više informacije o Programu PPRR 2023-27, kao i doprinosu EU-a, dok će oprema za potencijalne

korisnike/krajnje korisnike pružiti više informacija sa detaljima za svaku datu mjeru.**Opis komunikacionih srestava**

Korišćena srestva komunikacije: Veb stranica, društvene mreže, novine, seminari/informativne sesije, radionice, prezentacije na sajmovima, promotivni materijali (vodiči za poljoprivrednike, brošure, leci, posteri) Oglašavanje u štampanim medijima, oglašavanje u elektronskim medijima (TV, radio, portali, društvene mreže)

Konferencija za novinare: Na osnovu Zakona o poljoprivredi i ruralnom razvoju svake godine se moraju organizovati događaji na kojima će biti predstavljen Program poljoprivrede i ruralnog razvoja, detalji o merama, rokovi za naredni period, objavljivanje početka program PPRR 2023 -27, poziv za prijavu, preliminarni, konačni rezultati itd.

Saopštenja za javnost: Saopštenje za javnost je važan oblik pismene komunikacije koju treba poslati novinarima. Obaveštenje služi za razmenu redovnih informacija (npr. u slučaju poziva za podnošenje prijava, objavljivanja rezultata i sl.), ali i u situacijama kada se krajnji korisnici moraju hitno obvestiti (npr. produženje roka za podnošenje prijava).

Štampani materijali: Štampani materijali kao što su: Leci, brošure, vodiči, posteri, baneri, služiće za pružanje informacija potencijalnim korisnicima PPRR 2023-27, kao i široj javnosti, o ulozi i doprinosu PPRR/ Vlada Kosova. Štampani materijali pružaju osnovne informacije o PPRR 2023-27 uopšte, ili u vezi sa pozivom za prijavu na godišnjem nivou, (izabrane mere, krajnji korisnici, finansijska podrška, spisak investicija i svi kontakti koji daju druge relevantne informacije).

TV i radio: Promocija i poziv za prijavu mera PPRR (2023-27), kao i godišnji program. Program na TV i radiju odvijaće se putem najava i reklama. Najave će se vršiti i putem placćenih reklama na drugim televizijskim kanalima, osim javne televizije.

Obuke savetnika i podržane organizacije (savetodavne usluge): Svrha ovih obuka je da informišu savetnike o ciljevima programa PPRR 2023-27. Svim gore navedenim učesnicima biće dostavljeni informativni i reklamni materijali, kao i drugi prateći materijal za sprovođenje PPRR-a.

Seminari (informativne sesije) za potencijalne korisnike: Pre objavlјivanja poziva, MA će organizovati seminare za potencijalne korisnike PPRR-a i pružiti vam sve potrebne informacije u vezi sa predstojećim pozivom za prijavu. Ovi seminari će se održati u sedam regiona Kosova

Prezentacije na sajmovima, manifestacijama i sl.: Prezentacija mera PPRR 2023 -27 na sajmovima (nacionalnim, regionalnim i međunarodnim), događajima i konferencijama takođe predstavlja veoma važno sredstvo komunikacije. Prezentacije će se održati na poziv zainteresovanih strana (finansijske institucije, različite interesne grupe, kao što su udruženja poljoprivrednika, itd.), uključujući događaje koje organizuje MPŠRR.

Dnevne, nedeljne, regionalne i specijalizovane novine za poljoprivrednike: Informacije o PPRR 2023 -27 biće objavljene na onlajn portalima u skladu sa pozivom za prijavu. Pripejd stranice, sa (logom PPRR) će se koristiti za promovisanje uspešnih projekata finansiranih od strane PPRR Programa 2023 -27 u Republici Kosovo, intervjuje sa zaposlenima od UO i ARP odgovorni za sprovođenje Programa.

Web-internet stranica: Web stranica „PPRR“ je najefikasnije sredstvo za postizanje komunikacijskih i propagandnih ciljeva Programa poljoprivrede i ruralnog razvoja. Ova veb stranica će sadržati informacije o procedurama prijavljivanja, odobrenjima, plaćanjima i kontroli za sve mere. ARP mora da prezentuje preko veb stranice spisak troškova i korisnika PPRR 2023-27, u skladu sa zakonom o poljoprivredi i ruralnom razvoju.

Socijalne-društvene mreže: Za potrebe promocije programa PPRR 2023-27, AM će kreirati profile na različitim društvenim medijima, posebno na Fejsbuku, kao najuticajnijoj javnoj mreži. Informacije o postojanju društvenih mreža biće prezentovane putem drugih sredstava komunikacije (veb sajt, štampani materijali).

Smernice za korisnike: Smernice za podnosioce prijava PPRR 2023-27, su detaljnija dokumenta, koja tačnije služe za informisanje korisnika o procedurama prijavljivanja, kriterijumima podobnosti, spisku dokumenata, spisku investicija, spisku kontakata i drugim informacijama, koje služi poljoprivredniku da se pripremi za aplikaciju.

15.2 Predviđene radnje za informisanje korisnika o doprinosu Evropske unije

U trenutku kada Kosovo bude korisnik IPARD fondova, strategija informisanja i publiciteta će se takođe primenjivati na IPARD program. Do tada, informativna i reklamna kampanja se radi za IPA fondove samo kao informacija iz razloga što ovim sredstvima trenutno upravlja ZBE na Kosovu.

15. JEDNAKOST IZMEĐU MUŠKARACA I ŽENA I NEDISKRIMINACIJA PROMOVISANA NA RAZLIČITIM NIVOIMA PROGRAMA (DIZAJN, IMPLEMENTACIJA, MONITORING I EVALUACIJA)

15.1 Opis načina na koji će se promovisati ravnopravnost muškaraca i žena tokom različitih faza programa (dizajn, sprovođenje, praćenje i evaluacija)

Ustav Kosova obezbeđuje rodnu ravnopravnost kao temeljnu vrednost za demokratski razvoj društva. Zakon o ravnopravnosti polova na Kosovu (Zakon 2004/2) je usvojen da bi se postigle jednakе mogućnosti između muškaraca i žena na osnovu sledećih principa:

- Obezbeđivanje jednakih mogućnosti za žene i muškarce učesnike u političkom, ekonomskom, kulturnom i društvenom polju društvenog života.
- Stvaranje uslova i mogućnosti za rodnu ravnopravnost kroz politike koje podržavaju sveukupni razvoj sa posebnim fokusom na poboljšanje položaja žena.

- Otklanjanje prepreka u postizanju rodne ravnopravnosti. Uspostavljanje glavnog principa jednakog tretmana i jednakih mogućnosti primenom specifičnih mera koje se moraju preduzeti da bi se ostvarila jednaka prava.

Zakon stvara uslove i mogućnosti za rodnu ravnopravnost kroz politike koje podržavaju sveukupni razvoj, posebno za poboljšanje položaja žena kako bi uživale autoritet u društvu i porodici. Vlada je uspostavila kancelarije za rodnu ravnopravnost kako bi nadgledala sprovođenje Zakona o ravnopravnosti polova i srodnog Programa o rodnoj ravnopravnosti. U tu svrhu, uspostavljeno je međuministarsko veće za koordinaciju rodnih pitanja. Pored toga, u svim ministarstvima za sprovođenje strategije rodne ravnopravnosti u skladu sa Programom za rodnu ravnopravnost nadležan je službenik za rodna pitanja.

Službenik za rodnu ravnopravnost u MPŠRR-u je odgovoran za rodna pitanja žena u ruralnim područjima i poljoprivrednika, što takođe uključuje prikupljanje i praćenje specifičnih mera podrške, npr. prilagođene obuke, studijske posete i pružanje informacija. Podnošenje izveštaja u vezi sa promocijom rodnih pitanja u Kancelariji za rodnu ravnopravnost i organizovanje godišnjeg seminara za žene u ruralnim oblastima kao događaji za podizanje svesti i informisanje su dodatne aktivnosti koje sprovodi radnik za rodnu ravnopravnost u MPŠRR.

Principi rodne ravnopravnosti uzeti su u obzir prilikom pripreme PPRR 2023 -27. Poglavlje III PPRR (socio-ekonomski analiza) sadrži konkretnе podatke o položaju žena u ruralnim sredinama u pogledu nivoa obrazovanja, zaposlenosti i socijalnog statusa. U vezi sa ukupnim procesom konsultacija u okviru programa, šira grupa zainteresovanih strana (npr. NVO Žene za žene), koje predstavljaju manjine i rodna pitanja, pozvana je da se konsultuje sa strateškim pristupom i mera predstavljenim u novom PPRR.

U odnosu na mere razvijene u okviru PPRR 2023 -27, uzeta je u obzir specifična situacija žena na selu, koje su više pogodjene nezaposlenošću i sa malo imovinskih prava. Kao rezultat toga, posebne mere daju poseban naglasak kandidatkinjama da podstaknu razvoj i implementaciju projekata od strane žena kako bi se ojačale i osnažile žene na selu u njihovom ekonomskom i društvenom razvoju, kao što su:

Mera 1: „Ulaganje u fizičku imovinu u poljoprivrednim privredama“ stavlja dodatne bodove u okviru predloženog sistema kriterijuma odabira za kandidatkinje.

Mera 5: „Diverzifikacija farmi-gazdinstava i razvoj poslovanja“.

Mera 7: „Priprema i implementacija lokalnog razvojnog pristupa strategija-LEADER“: kao odgovarajući kriterijum za izbor lokalnih razvojnih strategija predstavljeno je da najmanje 10% članova LAG-a mora biti ženskog pola da bi se obezbedilo učešće i uključivanje ruralnih-seoskih žena u aktivnosti lokalnog razvoja.

Tehničke radne grupe su razmotrile i dogovorile se da prioritetno postave zahteve žena u okviru mera „Ulaganje u fizičku imovinu u poljoprivredne privrede“ i „Diverzifikacija gazdinstava i razvoj poslovanja“, kao i da se odredi minimum za žene članice LAG prema kriterijumima podobnosti za lokalne razvojne strategije u okviru Mere „LEADER“.

Sprovođenje, praćenje i evaluacija PPRR 2023-27 će poštovati odredbe o rodnoj ravnopravnosti sa konkretnim projektima praćenja koje podnose i sprovode žene. Izveštaji o praćenju i evaluaciji će sadržavati dovoljno informacija za realizaciju pitanja rodne ravnopravnosti koja se rešavaju posebnim merama u okviru PPRR. Sastav Odbora za praćenje će uzeti u obzir odredbe o rodnoj ravnopravnosti.

Publicitetu i komunikaciji aktivnosti u okviru PPRR-a posvetiće se posebna pažnja za ciljanu distribuciju informacija potencijalnim korisnicama kako bi ih podstakle da razvijaju projekte. Uspešni projekti kojima upravljaju žene biće posebno promovisani kao primeri najbolje prakse za podsticanje žena na selu da postanu ekonomski aktivne.

Ustav Republike Kosovo stavio je ljudska prava i prava zajednica u centru pažnje. U skladu sa međunarodnim i evropskim standardima, Vlada Kosova je usvojila Zakon o zabrani diskriminacije 2004/3 i odgovarajuće Administrativno uputstvo za njegovu primenu (br. 4/2006). Svrha zakona je sprečavanje i borba protiv diskriminacije, promovisanje efektivne jednakosti i sprovođenje principa jednakog tretmana svih građana Kosova. Zakon se zasniva na sledećim principima:

- jednak tretman,
- fer-pravo zastupanje,
- međuetničko razumevanje i tolerancija.

Pripremi i sprovođenje PPRR 2021-207 poštovane su sve odredbe Zakona protiv diskriminacije i principa jednakog tretmana. Neće biti direktne ili indirektne diskriminacije osobe na osnovu pola, starosti, bračnog statusa, jezika, mentalnog invaliditeta

16. TEHNIČKE I SAVETODAVNE SLUŽBE

Svrha Savetodavne službe je da unapredi poljoprivredni sektor Kosova, kao i da poveća poljoprivrednu produktivnost, preradu poljoprivrede i marketing na održiv način.

Da bi se to podržalo, Savetodavna služba za poljoprivredu i ruralni razvoj je osnovana 2004. godine, podržan od strane projekta „Jačanje savetodavnih i pomoćnih usluga“ (JSPU) koji finansira EU. Ovo je nastavljeno projektima JSPU 2 i Ruralnih savetodavnih službi (RSS), kao i projektima koje finansira Vlada Kosova, npr. „Razvoj ruralnih područja kroz promociju savetodavnih usluga“.

Svrha DSUT-a je da organizuje savetodavne usluge na Kosovu kao profesionalni sistem, koji će biti efikasan u ispunjavanju zahteva farmera za najboljom poljoprivrednom praksom i tehnologijama.

Savetodavna služba pomaže u izgradnji tehničkih kapaciteta na nivou farme, s ciljem da bi:

- postiže se konkurentniji i tržišno orijentisan poljoprivredni sektor (kako zaizmenu-supstituciju izvoza tako i uvoza);
- podržavaju se poljoprivrednici da se prijave za grantove i subvencije koje su dostupni kroz donatorske programe/ MPŠRR-a i EU-a ;
- pruža se savetodavna podrška poljoprivrednicima, kao i ruralnim privredama i zajednicama koje se bave širim socio-ekonomskim pitanjima u ruralnim područjima; i
- poljoprivredno-prehrambeni sektor Kosova je usklađen sa sektorom EU-a.

Savetodavne usluge za poljoprivredu i ruralni razvoj na Kosovu trenutno se nude kroz dva glavna kanala:

- javni sektor, tj. MPŠRR/DSUT-a i Opštinski centri za informisanje i savetovanje (OCIS); i
- privatni sektor, uključujući privatne konsultante, dobavljače inputa, veterinare, udruženja farmera, prerađivače poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, poljoprivredne sabirne centre i zadruge, kao i nevladine organizacije-NVO i međunarodne konsultante.

Savetodavna služba u okviru MPŠRR-a/DSUT-a je kreirala bazu podataka koja sadrži registar informacija za poljoprivredne savetnike koji su u svakom trenutku dostupni da odgovore na zahteve farmera sa savetima i obukom za poljoprivredu i razvoj ruralnih područja. Savetnici su kategorisani prema specijalizovanim uslugama koje pružaju. Poljoprivrednici mogu pristupiti ovoj bazi podataka putem linka za savetodavne usluge na sajtu MPŠRR-a www.mbpzhr-ks.net

Javne savetodavne službe

Nakon reformi 2013. godine, sada javnu savetodavnu službu koordinira i organizuje Departament za savetodavne i tehničke usluge (DSUT) MPŠRR-a. DSUT koordinira svoje aktivnosti sa OCIS-om koji je osnovan 2014-15, na osnovu Zakona o savetodavnim službama za poljoprivredu i ruralni razvoj. Zakon br.04/L-074. Ovo zahteva da savetodavni sistem funkcioniše kao jedinstven i stabilan sistem, pod koordinacijom DSUT-a. Departament je odgovoran za definisanje strateških politika i njihovo sprovođenje preko savetnika OCIS-a, kako je definisano zakonom i podzakonskim aktima.

Privatne savetodavne službe

Privatne savetodavne usluge obuhvataju: nevladine organizacije, dobavljače inputa, prerađivače poljoprivredno-prehrabbenih proizvoda, centre za sakupljanje robe i privatna lica/kompanije za savetodavne usluge. Ovo su trenutno najveći pružaoci saveta poljoprivrednicima u poljoprivredi i ruralnom razvoju.

Privatni veterinari registrovani kod Veterinarske komore Kosova takođe nude konsultantske usluge. Na Kosovu postoji oko 1.400 poljoprivrednih stručnjaka sa punim radnim vremenom (javnih i privatnih) koji podržavaju poljoprivrednike. Međutim, njihova organizacija nije na pravom nivou i nisu uvek bliski poljoprivredniku. Oni imaju tendenciju da daju savete na ad hoc osnovi. Podrška za razvoj savetodavnih usluga je realizovana kroz budžet Kosova. Tamo gde su međunarodni donatori finansirali projekte, njihove aktivnosti obično zastaju nakon završetka projekta; oni imaju tendenciju da se ne razvijaju dovoljnim intenzitetom, ali takođe nisu stabilni na dugi rok.

Savetodavne usluge u poljoprivredi i ruralnom razvoju imaju tri glavna strateška cilja.

One treba da:

- Povećati broj farmera i drugih aktera koji imaju pristup i dobijaju savete o poljoprivredi i ruralnom razvoju;
- Prilagoditi pružanje savetodavnih usluga potrebama i zahtevima poljoprivrednika i drugih zainteresovanih strana; i
- Promovisati i sprovoditi nacionalne razvojne politike, kao i nacionalne i međunarodne programe podrške poljoprivredi i ruralnom razvoju.

Podržani projekti DSUT-a-MPŠRR:

1. Projekat „Razvoj ruralnih područja kroz unapređenje savetodavnih usluga“, koji se finansira iz budžeta Kosova;
2. Projekat „Podrška poljoprivrednicima za analizu zemljišta, obuku, savetovanje i preporuke za rezultate analize zemljišta“, koji se finansira iz budžeta Kosova;
3. Projekat „Pružanje saveta i obuke za poljoprivrednike, podizanje kapaciteta za opštinske savetnike i otvaranje OIC-a u opština: Leposavić, Zubin Potok, Severna Mitrovica i Zvečan“, koji se finansira iz budžeta Kosova;
4. Projekat „Obuka za sertifikaciju savetnika i unapređenje efikasnosti javnih i privatnih savetnika“
5. Projekat „Obuka potencijalnih aplikantata za apliciranje na grant program“

Što se tiče informisanju:

Informacije se distribuiraju preko OCIS-a, kroz razne brošure, veb stranicu DSUT-a i MPŠRR-a, kao i drugim elektronskim sredstvima, informacije se distribuiraju i preko kompanija koje podržava DSUT-MPŠRR, koje nude savete na nivou opština i ruralnih područja.

Organizaciona struktura

Razvoj OSSMPPRa podrazumeva saradnju između različitih aktera koji su direktno i indirektno uključeni u poljoprivredu (pogledajte grafikon ispod), one su:

1. DSUT, MPŠRR;
2. Opštinski centri za informisanje i savetovanje (OCIS) za poljoprivrednu i ruralni razvoj;
3. Privatni pružaoci savetodavnih usluga;
4. Agencija za razvoj poljoprivrede (Agencija plaćanja);
5. Poljoprivredni fakultet Univerziteta u Prištini;
6. Poljoprivredni institut Kosova, Peć;
7. Departament za vinogradarstvo i vinarstvo;
8. Agencija za veterinu i hranu Kosova;
9. Stručne poljoprivredne škole;
10. Poljoprivredno-prehrambena preduzeća;
11. Ruralna-seoska preduzeća, npr. dobavljači inputa, centri za sakupljanje robe itd.; i
12. Poljoprivrednici i ruralna zajednica, uključujući lokalne akcione grupe.

17. DODACI

Dodatak 1: Definicija malih i srednjih preduzeća

Dodatak 2: Opis metodologije za procenu ekonomske održivosti korisnika

Dodatak 3: Spisak planinskih područja sa najvećim intenzitetom pomoći

Dodatak 4: Metodologija za obračun nivoa plaćanja za poljoprivredno-ekološko-klimatsku mjeru, organsku poljoprivredu i radnje vezano za šumarstvo

Dodatak 5: Spisak relevantnih minimalnih nacionalnih standarda

Dodatak 6: Izveštaj o ex-ante evaluaciji

Dodatak 7: Indikativni plan za Nacionalnu ruralnu mrežu

Dodatak 1: Definicija malih i srednjih preduzeća

Preduzeća se kvalifikuju kao mikro, mala i srednja preduzeća na osnovu broja zaposlenih prema Zakonu br. 04/L-220 o stranim ulaganjima (Službeni list Republike Kosovo / br. 1 / 9. januar 2014) i na osnovu finansijskog položaja i neto prometa prema Zakonu br. 06/L-032 za računovodstvo, finansijsko izveštavanje i reviziju (Službeni list Republike Kosovo / br. 3 / 19.04.2018).

Kategorija preduzeća	Broj zaposlenih	1) Pregled finansijskog položaja 2) Neto promet
srednje	50-249	1) 20,000,000.00 €

		2) 40,000,000.00 €
mala	10-49	1) 4,000,000.00 € 2) 8,000,000.00 €
mikro	Do 9	1) 350,000.00 € 2) 700,000.00 €

Dodatak 2: Opis metodologije za procenu ekonomske održivosti korisnika

Podnositelj zahteva mora da dokaže ekonomsku održivost gazdinstva kroz biznis plan koji ima za cilj postizanje rezultata do kraja investicionog perioda. Način na koji se dokazuje ekonomska održivost treba objasniti u smernicu za podnosioce prijava koji se priprema od ARP.

Sredstva ARP data za korisnika moraju se uzeti u obzir prilikom izračunavanja ekonomske održivosti korisnika.

U slučajevima kada su ulaganja manja ili jednaka dvadeset hiljada (20.000) evra, može se prihvati pojednostavljena forma poslovnog plana ili predloga projekta, uz očuvanje predviđenja održivosti.

Podnositelj prijave mora dostaviti predlog projekta po modelu koji će biti objavljen na veb stranicama ARP-a i MPŠRR-a.

Za investicione projekte u kojima su prihvatljiva ulaganja veća od dvadeset hiljada (20.000) €, podnosioci zahteva moraju da dostave biznis plan po modelu koji će biti objavljen na sajтовima ARP-a i MPŠRR-a. Poslovni plan je glavni dokument za procenu ekonomske održivosti. Planirane investicije moraju biti u skladu sa proizvodnim kapacitetom. Prilikom ocenjivanja prijava, na osnovu biznis plana, službenici ARP-a dužni su da odbiju deo ulaganja koji je suprotan ovom principu. Ekonomska i finansijska održivost se procenjuje na osnovu predloga projekta ili poslovnog plana. Poslovni plan mora pokazati ekonomsku održivost farme/preduzeća na kraju realizacija investicije

Prilog 3: Spisak planinskih područja sa najvećim intenzitetom pomoći

Spisak naselja (katastarska područja) u planinskim predelima („tip A”)

Spisak (grupisana po opština (u zagrada) po azbučnom redu po naseljima) sadrži nazive na albanskom i srpskom jeziku naselja koja se nalaze u katastarskim područjima sa prosečnom nadmorskom visinom iznad 700m. Pošto postoje katastarska područja bez naselja, ali koja imaju potencijalne korisnike, onda se one prikazuju sa italic font (sa odgovarajućom opštinom u zagradi).

	Rrenc(Dragash)	Rence	Arllat(Gllogoc)	Arlat
--	----------------	-------	-----------------	-------

	(Dragaš)	(Glogoc)
Belle(Dečan) Bele (Dečane)	Sainovac II(Dragash) Šainovac II (Dragaš)	Fushticë e Epérme(Gllogoc) Gornje Fuštice (Glogoc)
Dečan(Dečan) Dečan (Dečan)	Shajnë(Dragash) Šajn (Dragaš)	Gradicë(Gllogoc) Gradice (Glogoc)
Hulaj(Dečan) Hulaj (Dečan)	Vranishtë(Dragash) Vranište (Dragaš)	Kerzharekë(Gllogoc) Kiržarek (Glogoc)
Isniq(Dečan) Isnić(Dečan)	Xërxë(Dragash) Xerx(Dragaš)	Negroc(Gllogoc) Negroc (Glogoc)
Lëbushë(Dečan) Lebuše (Dečan)	Zaplluzhë(Dragash) Zapluža (Dragaš)	Nekoc(Gllogoc) Nekoc (Glogoc)
Lloqan(Dečan) Ločane (Dečan)	Zgatar(Dragash) Zgatar Dragaš	Sankoc(Gllogoc) Sankoc (Glogoc)
Pobërxhë(Dečan) Pobrdže (Dečan)	Zlipotok(Dragash) Zlipotok (Dragaš)	Vuçak(Gllogoc) Vučak (Glogoc)
Strellc i Epërm(Dečan) Gornji Strelc (Dečan)	Zym(Dragash) Zjum (Dragaš)	Badoc(Graçanicë) Badoc (Gračanica)
Voksh(Dečan) Vokš (Dečan)	Burrnik(Ferizaj) Burnik (Uroševac)	Dromjak(Hani i Elezit)Dromjak (Elez Han)
Baćkë(Dragash) Bačka (Dragaš)	Jezerc(Ferizaj) Jezerc (Uroševac)	Kervenik(Hani i Elezit)Krvenik (Elez Han)
Bellobradë(Dragash)Belobrad (Dragaš)	Manastiricë(Ferizaj)Man astirica (Uroševac)	Neçavc(Hani i Elezit)Nečavac (Elez Han)
Blaç(Dragash) Blač (Dragaš)	Nerodime e Epérme(Ferizaj) Gornje Nerodime (Uroševac)	Vërtomicë(Hani i Elezit)Vertomica (Elez Han)
Brezne(Dragash)	Pleshinë(Ferizaj)	Cercë(Istog)

Brezne (Dragaš)	Plešine (Uroševac)	Cerće (Istog)
Brod(Dragash)	Gërçinë(Gjakovë)	Cërkolez(Istog)
Brod (Dragaš)	Gerçina (Đakovica)	Cerkolez (Istog)
Brodosanë(Dragash)Brodosavce (Dragaš)	Goden(Gjakovë) Goden (Đakovica)	Istog i Poshtëm(Istog)Donji Istog (Istog)
Brrut(Dragash)	Koshajë(Gjakovë)	Istog(Istog)
Brut (Dragaš)	Kosaje (Đakovica)	Istog (Istog)
Buçë(Dragash)	Qerret(Gjakovë)	Kaliqan(Istog)
Buće (Dragaš)	Čeret (Đakovica)	Kalikan (Istog)
Buzez(Dragash)	Bresalc(Gjilan)	Lubozhdë(Istog)
Buzez (Dragaš)	Bresalc (Gnjilane)	Lubožda (Istog)
Dikancë(Dragash)Dikance (Dragaš)	Burincë(Gjilan) Burince (Gnjilane)	Mojstir(Istog) Mojstir (Istog)
Dragash(Dragash)Dragaš(Dragaš)	Burinicë(Gjilan) Burinice (Gnjilane)	Shushicë(Istog) Šušice (Istog)
Golloboqicë(Dragash)Globočica (Dragaš)	Çelik(Gjilan) Çelik (Gnjilane)	Sinajë(Istog) Sinaj (Istog)
Gollobošicë II(Dragash)Globošica II (Dragaš)	Dunav(Gjilan) Dunav (Gnjilane)	Studenicë(Istog)Studenica (Istog)
Kapre(Dragash)	Gadish(Gjilan)	Suhogërlle(Istog)
Kapre (Dragaš)	Gadiš (Gnjilane)	Suhogerle (Istog)
Kërstec(Dragash)	Goden(Gjilan)	Uçë(Istog)
Krstec (Dragaš)	Goden (Gnjilane)	Uča (Istog)
Kosavë(Dragash)Kosoavce (Dragaš)	Kishnapolë(Gjilan)Kišna pol (Gnjilane)	Vrellë(Istog) Vrela (Istog)
Krushevë(Dragash)Kruševo (Dragaš)	Lipovicë(Gjilan) Lipovice (Gnjilane)	Zhakovë(Istog) Žakovo (Istog)

Kuk(Dragash)	Muçibabë(Gjilan)	Gjocaj(Junik)
Kuk (Dragaš)	Mučibabe (Gnjilane)	Đocaj (Junik)
Kukjan(Dragash)	Ponesh(Gjilan)	Jasiq(Junik)
Kukjan (Dragaš)	Poneš (Gnjilane)	Jasić (Junik)
Kuklibeg(Dragash)	Shurdhan(Gjilan)	Junik(Junik)
Kuklibeg (Dragaš)	Šurdhan (Gnjilane)	Junik (Junik)
Leshtan(Dragash)	Sllakoc Epérme(Gjilan)	Bićec(Kačanik)
Leštane (Dragaš)	Gornji Slakoč (Gnjilane)	Bićec (Kačanik)
Lubovishtë(Dragash)	Sllakoc Poshtëm(Gjilan)	Drenogllavë(Kačanik)
Ljubovište (Dragaš)	Donji Slakoc (Gnjilane)	Dren oglave (Kačanik)
Mlikë(Dragash)	Sllubicë(Gjilan)	Gjurgjedell(Kačanik)
Mlike (Dragaš)	Slubica (Gnjilane)	Đurđ edel (Kačanik)
Orqushë(Dragash)	Stançiq(Gjilan)	Gulloboçicë(Kačanik)
Orčuše (Dragaš)	Stančić (Gnjilane)	Globo čica (Kačanik)
Plavë(Dragash)	Věrbicë Zhegocit(Gjilan)	Ivajë(Kačanik)
Plav (Dragaš)	Verbice Žegoca (Gnjilane)	Ivaje (Kačanik)
Pllajnik(Dragash)	Rrenc(Dragash)	Kotlinë(Kačanik)
Plajnik (Dragaš)	Rence (Dragaš)	Kotlina (Kačanik)
Pllavë I(Dragash)	Sainovac	Kovačec(Kačanik)
Plava I (Dragaš)	II(Dragash) Šainovac	Kovačec (Kačanik)
Radesh(Dragash)	Shajnë(Dragash)	Nikoc(Kačanik)
Radeš (Dragaš)	Šajn (Dragaš)	Nikoc (Kačanik)
Rapqë(Dragash)	Vranishtë(Dragash)	
Rapće (Dragaš)	Vran ište (Dragaš)	

Restelicë(Dragash)	Xërxe(Dragash)	
Restelica (Dragaš)	Xerx (Dragaš)	
Runjevë(Kačanik)	Crven(Leposaviq)	Lipovicë(Lipjan)
Runjevo (Kačanik)	Crven (Leposavić)	Lipovice (Lipljan)
Semajë(Kačanik)	Drenovë(Leposaviq)	Mirenë(Lipjan)
Semaja (Kačanik)	Drenova (Leposavić)	Mirena (Lipljan)
Sllatinë(Kačanik)	Dubokë(Leposaviq)	Okosnicë(Lipjan)
Slatine (Kačanik)	Dub oka (Leposavik)	Okosnica (Lipljan)
Vatë(Kačanik)	Gërkajë(Leposaviq)	Plitkoviq(Lipjan)
Vate (Kačanik)	Gerk aje (Leposavić)	Plitković (Lipljan)
Bratilloc(Kamenicë)	Gnezhdanë(Leposaviq)	Resinoc(Lipjan)
Bratilok (Kamenica)	Bratilok (Kamenica)	Resinoc (Lipjan)
Busovatë(Kamenicë)	Graniçan(Leposaviq)	Shalë(Lipjan)
Busovata (Kamenica)	Graničan (Leposavić)	Šala (Lipljan)
Dazhnicë(Kamenicë)	Guli(Leposaviq)	Shashkoc(Lipjan)
Dažnica (Kamenica)	Guli (Leposavić)	Šaškoc (Lipljan)
Desivojcë(Kamenicë)	Guvnishtë(Leposaviq)	Shisharkë(Lipjan)
Desivojca (Kamenica)	Guvnishte (Leposavić)	Šišarka (Lipljan)
Feriqevë(Kamenicë)	Isevë e Ulët(Leposaviq)	Sllovi(Lipjan)
Ferićevo (Kamenica)	Donje Isevo (Leposavik)	Slovija (Lipljan)
Gjyrishec(Kamenicë)	Jellakcë(Leposaviq)	Teçe(Lipjan)
Đurišec (Kamenica)	Jelakce (Leposavić)	Teče (Lipljan)
Gmicë(Kamenicë)	Kijevçiq(Leposaviq)	Tërbufc(Lipjan)
Gmice (Kamenica)	Kijevčić (Leposavić)	Trbufc (Lipljan)
Gragjenik(Kamenicë)	Koporiq(Leposaviq)	Vogoçicë(Lipjan)
Građenik (Kamenica)	Kop orić (Leposavić)	Vogočica (Lipljan)

Karaçevë e Epérme(Kamenicë)Gornje Karačeve (Kamenica)	Kostin Potok(Leposaviq) Kostin Potok (Leposavić)	Vrellë(Lipjan) Vrela (Lipljan)
Kostadincë(Kamenicë) Kostadinca (Kamenica)	Krushçicë(Leposaviq) Krušcice (Leposavić)	Berishë(Malishevë) Beriša (Mališevo)
Kranidell(Kamenicë)Kranidel (Kamenica)	Lloznë(Leposaviq)Llozn e (Leposavić)	Lladroc(Malishevë)Ladroc (Mališevo)
Kremenatë I(Kamenicë)Kremenat I (Kamenica)	Majdevë(Leposaviq)Maj dev (Leposavić)	Lladroviq(Malishevë)Lladr ović (Mališevo)
Kremenatë II(Kamenicë)Kremenat II (Kamenica)	Miokoviq(Leposaviq)Mi oković (Leposavić)	Millanoviq(Malishevë)Mil anović (Mališevo)
Krilevë(Kamenicë)Krilev (Kamenica)	Moshnicë(Leposaviq)M ošnice (Leposavić)	Ngucat(Malishevë)Ngucat (Mališevo)
Lajçiqi(Kamenicë) Lajčići (Kamenica)	Ostraq(Leposaviq) Oštrak (Leposavić)	Senik(Malishevë) Senik (Mališevo)
Lisockë(Kamenicë) Lisočke (Kamenica)	Plakanicë(Leposaviq) Plakanica (Leposavić)	Tërpezë e Poshtme(Malishevë) Donja Terpeza (Mališevo)
Marocë(Kamenicë) Maroce (Kamenica)	Pllaninicë(Leposaviq) Planinice(Leposavić)	Tërpezë(Malishevë) Terpeze (Mališevo)
Meshinë(Kamenicë)Mešine (Kamenica)	Potomilë(Leposaviq)Pot omila (Leposavić)	Bajgorë(Mitrovicë)Bajgora (Mitrovica)
Poličkë(Kamenicë) Polička (Kamenica)	Qirkoviq(Leposaviq) Čirković (Leposavić)	Bare(Mitrovicë) Barovi (Mitrovica)
Rahovicë(Kamenicë) Rahovice (Kamenica)	Rikovë(Leposaviq) Rikova (Leposavić)	Batahir(Mitrovicë) Batahir (Mitrovica)
Sedllar(Kamenicë) Sedlar (Kamenica)	Rodel(Leposaviq) Rodel (Leposavić)	Broboniq(Mitrovicë) Brobonić(Mitrovica)
Shahiq(Kamenicë)	Rucmanc(Leposaviq)	Dedi(Mitrovicë)

Šahići (Kamenica)	Rucmanc (Leposavić)	Dedi (Mitrovica)
Svircë(Kamenicë)	Simiçishte(Leposaviq)	Kaçandoll(Mitrovicë)
Svirca (Kamenica)	Simićište (Leposavić)	Kaçandol (Mitrovica)
Tërstenë(Kamenicë)Trstena (Kamenica)	Sočanicë(Leposaviq)Sočanice (Leposavić)	Koprivë(Mitrovicë)Koprive (Mitrovica)
Tugjec(Kamenicë)	Trebiqe(Leposaviq)	Kovaçicë(Mitrovicë)
Tuđec (Kamenica)	Trebići (Leposavić)	Kovačice (Mitrovica)
Vaganesh(Kamenicë)	Vraqevë(Leposaviq)	Kutlloc(Mitrovicë)
Vaganeš (Kamenica)	Vraćevo (Leposavić)	Kutloc (Mitrovica)
Velegllavë e Epérme(Kamenicë)	Zabërxhë(Leposaviq)	Lisicë(Mitrovicë)
Gornja Veleglava (Kamenica)	Zaberdžë (Leposavić)	Lisice (Mitrovica)
Velegllavë e Poshtme(Kamenicë)Donja Veleglava (Kamenica)	Zavratë(Leposaviq) Zavrate (Leposavić)	Maxherë(Mitrovicë) Madžera (Mitrovica)
Vrićec(Kamenicë)	Zemanicë(Leposaviq)	Mazhiq(Mitrovicë)
Vrićec (Kamenica)	Zemanice (Leposavić)	Mažiće (Mitrovica)
Zajćec(Kamenicë)	Zërnosek(Leposaviq)	Melenicë(Mitrovicë)
Zajćec (Kamenica)	Zrnosek (Leposavić)	Melenica (Mitrovica)
Zhuje(Kamenicë)	Akllap(Lipjan)	Ovčar(Mitrovicë)
Žjuje (Kamenica)	Aklap (Lipjan)	Ovčar (Mitrovica)
Barë(Leposaviq)	Baicë(Lipjan)	Rahovë(Mitrovicë)
Bare (Leposavić)	Baica (Lipjan)	Rahovo (Mitrovica)
Bellobradë(Leposaviq)	Brus(Lipjan)	Rashan(Mitrovicë)
Belobrad (Leposavić)	rus (Lipjan)	Rašan (Mitrovica)
Berberishtë(Leposaviq)	Bukovicë(Lipjan)	Rekë(Mitrovicë)
Berberište (Leposavić)	Bukovica (Lipjan)	Reka (Mitrovica)
Bërzancë(Leposaviq)	Çellopek(Lipjan)	Rrezhanë(Mitrovicë)
Brzance (Leposavić)	Čelopek (Lipjan)	Režane (Mitrovica)

Bistricë e Shalës(Leposaviq) Šala Bistrice(Leposavić)	Divlakë(Lipjan) Divlaka (Lipjan)	Selac(Mitrovicë) Selac (Mitrovica)
Borçan(Leposaviq) Borčan (Leposavić)	Gadime e Epërme(Lipjan) Gornje Gadime (Lipjan)	Stantërg(Mitrovicë) Stanrg (Mitrovica)
Cerajë(Leposaviq) Ceraj (Leposavik)	Hanroc(Lipjan) Hanroc (Lipjan)	Stranë(Mitrovicë) Strane (Mitrovica)
Cërnotavë(Leposaviq) Crnotava (Leposavic)	Janjevë(Lipjan) Janjevo (Lipjan)	Tërstenë(Mitrovicë) Trstene (Mitrovica)
	Kleçkë(Lipjan) Klečka (Lipjan)	Tunel i Parë(Mitrovicë) Prvi tunel (Mitrovica)
	Krojmir(Lipjan) Krojmir (Lipjan)	Vidishiq(Mitrovicë) Vidišić (Mitrovica)
Vidomiriq(Mitrovicë) Vidomiric (Mitrovica)	Malaj(Pejë) Malaj (Peć)	Sllatinë(Podujevë) Slatine (Podujevo)
Vllahi(Mitrovicë) Vlahi (Mitrovica)	Novosellë(Pejë) Novoselo(Peć)	Surdull(Podujevë) Surdule (Podujevo)
Zabërxhë(Mitrovicë) Zabrdže (Mitrovica)	Pejë(Pejë)Peć (Peć)	Sylevicë(Podujevë)Sulevic a (Podujevo)
Zijaqë(Mitrovicë) Zijače (Mitrovica)	Pepiq(Pejë) Pepići (Peć)	Tërnavicë(Podujevë) Trnavica (Podujevo)
Bolec(Novobërdë) Boleč (Novoberdo)	Radac(Pejë) Radac (Peć)	Turuçicë(Podujevë) Turućica (Podujevo)
Bostan(Novobërdë) Bostane (Novoberdo)	Rekë e Allagës(Pejë)Alagina Reka (Peć)	Velikarekë(Podujevë)Velik areka (Podujevo)
Bushincë(Novobërdë)	Shkrel(Pejë)	Zhiti(Podujevë)

Bušince (Novoberdo)	Škrelj (Peć)	Žitina(Podujevo)
Carevc(Novobërdë) Carevc (Novoberdo)	Shtupeq i Madh(Pejë) Veliki Štupeć (Peć)	Novosellë(<i>Pristina</i>) Novoselo (<i>Priština</i>)
Dragancë(Novobërdë)Dragance (Novoberde)	Shtupeq i Vogël(Pejë)Mali Štupeć (Peć)	Ballaban(<i>Pristina</i>)Balaban (<i>Priština</i>)
<i>Irzniq II</i> (Novobërdë) <i>Irznić II</i> (Novoberdo)	Stankaj(Pejë) Stankaj (Peć)	Busi(<i>Prishtina</i>) Busi (<i>Priština</i>)
Izvor(Novobërdë) Izvor (Novoberdo)	Ballocë(Podujevë) Baloce (Podujevo)	Dabishec(<i>Pristina</i>) Dabišec (<i>Priština</i>)
Jasenovik(Novobërdë)Jasenovik (Novoberdo)	Barainë(Podujevë)Baraine (Podujevo)	Dragoc(<i>Pristina</i>)Dragoc (<i>Priština</i>)
Klobukar(Novobërdë) Klobukar (Novoberdo)	Bërvenik(Podujevë) Bervenik (Podujevo)	Glllogovicë(<i>Pristina</i>) Glogovice (<i>Priština</i>)
Kosaç(Novobërdë) Kosaće (Novoberdo)	Bllatë(Podujevë) Blate (Podujevo)	Grashticë(<i>Pristina</i>) Graštica (<i>Priština</i>)
Kufcë e Epérme(Novobërdë)Gornje Kufce (Novoberdo)	Bradash(Podujevë) Bradaš (Podujevo)	Hajkobilë(<i>Pristina</i>) Hajkobia (<i>Priština</i>)
Llabjan(Novobërdë) Labjan (Novoberdo)	Brainë(Podujevë) Braine (Podujevo)	Keçekollë(<i>Pristina</i>) Keçekola (<i>Priština</i>)
Makresh i Epërm(Novobërdë) Gornji Makreš (Novoberdo)	Brecë(Podujevë) Breca (Podujevo)	Koliq(<i>Pristina</i>) Kolic (<i>Priština</i>)
Makresh i Ulët(Novobërdë) Ddonji Makreš (Novoberdo)	Dobërdol(Podujevë) Dobrdol (Podujevo)	Kolovicë(<i>Pristina</i>) Kolovice (<i>Priština</i>)
Manishincë(Novobërdë)Manišinca (Novoberdo)	Dobratin(Podujevë)Dobratin (Podujevo)	Kukavicë(<i>Pristina</i>)Kukavica (<i>Priština</i>)
Miganoc(Novobërdë) Miganoc (Novoberdo)	Dumnicë e Epërm(Podujevë) Gornja Dumnica	Llukar(<i>Pristina</i>) Lukare (<i>Priština</i>)

	(Podujevo)	
Mozgovë(Novobërdë)Mozgovo(N ovoberdo)	Dvorishtë(Podujevë)Dv orište (Podujevo)	Makoc(Pristina)Makoc (Priština)
Novobërdë(Novobërdë)Novoberd o (Novoberdo)	Dyz(Podujevë)Dyz (Podujevo)	Marec(Pristina)Marec (Priština)
Parallovë(Novobërdë) Paralovo (Novoberdo)	Hërticë(Podujevë) Hertice (Podujevo)	Mramor(Pristina) Mrmor (Priština)
Prekoc(Novobërdë) Prekoc (Novoberdo)	Kalaticë(Podujevë) Kalatice (Podujevo)	Nishec(Pristina) Nišec (Priština)
Strazhë(Novobërdë)Straže (Novoberdo)	Kërpimeh(Podujevë)Kar pimeh (Podujevo)	Prapashticë(Pristina)Prapa štica (Priština)
Tërniqec(Novobërdë) Terničec (Novoberdo)	Kushevicë(Podujevë) Kuševica (Podujevo)	Radashec(Pristina) Radašec (Priština)
Tirincë(Novobërdë) Tirince (Novoberdo)	Lladoc(Podujevë) Ladoc (Podujevo)	Rimanishtë(Pristina) Rimaniše (Priština)
Zebincë(Novobërdë)Zebince (Novoberdo)	Lupç i Epërm(Podujevë)Gornji Lupč (Podujevo)	Sharban(Pristina)Šarban (Priština)
Bellopaq(Pejë) Belopać (Peć)	Metehi(Podujevë) Metehi (Podujevo)	Siqevë(Pristina) Sišivo (Priština)
Bellopojë(Pejë) Belopoje (Peć)	Metergoc(Podujevë) Metergoc(Podujevo)	Slivovë(Pristina) Slivovo (Priština)
Bogë(Pejë) Boga (Peć)	Muhazob(Podujevë) Muhazob (Podujevo)	Sofali(Pristina) Sofali (Priština)
Breg i Zi(Pejë) Crna brdo (Peć)	Murgull(Podujevë) Murgule (Podujevo)	Zllash(Pristina) Zlaš (Priština)
Drelaj(Pejë) Drelaj (Peć)	Orllan(Podujevë) Orlan (Podujevo)	Zllatar(Pristina) Zlatar (Priština)
Dugaivë(Pejë)	Pakashticë e	Dojnicë(Prizren)

Dugaive (Peć)	Epërm(Podujevë) Gornje Pakaštice (Podujevo)	Dojnica (Prizren)
Haxhaj(Pejë)Hadžaj (Peć)	Pakashticë Poshtme(Podujevë) Donja Pakasćica(Podujevo)	Drajćiq(Prizren)Drajčić (Prizren)
Jabllanicë e Madhë(Pejë) Velika Jablanica (Peć)	Përpellac(Podujevë) Prpelac (Podujevo)	Gërnçar(Prizren) Grnčare (Prizren)
Jabllanicë e vogël(Pejë)Mala Jablanica (Peć)	Pollatë(Podujevë)Polat (Podujevo)	Gornjasellë(Prizren)Gornja selo (Prizren)
Koshutan(Pejë) Košutane (Peć)	Popovë(Podujevë) Popovo (Podujevo)	Gorozhup(Prizren) Gorožup (Prizren)
Kuqishtë(Pejë) Kučište (Peć)	Potok(Podujevë) Potok (Podujevo)	Jabllanicë(Prizren) Jablanica (Prizren)
Lëvoshë(Pejë) Lvoše (Peć)	Rakinicë(Podujevë) Rakinica (Podujevo)	Jeshkovë(Prizren) Ješkovo (Prizren)
Lipë(Pejë) Lipe (Peć)	Reçicë(Podujevë) Rečica (Podujevo)	Kabash(Prizren) Kabaš (Prizren)
Llaz-Bellopaq(Pejë) Laz-Belopać (Peć)	Repë(Podujevë) Repa (Podujevo)	Karashëngjergj(Prizren) Karašenderd (Prizren)
Lubeniq(Pejë)Lubenić (Peć)	Revuq(Podujevë) Revuk (Podujevo)	Kushnin(Prizren) Kušnjin (Prizren)
	Shajkoc(Podujevë) Šajkoc (Podujevo)	Kushtendill(Prizren) Kuštendil (Prizren)
		Leskovec(Prizren) Leskovec (Prizren)
		Lez(Prizren) Lez (Prizren)

Llokvicë(Prizren)	Devetak(Shtime)	Debeldeh(Viti)
Lokvica (Prizren)	Devetak (Štimlje)	Debelde (Vitina)
Lubinjë e Epërme(Prizren)	Dugë(Shtime)	Goden i Madhë(Viti)
Gornje Lubinje (Prizren)	Duge (Štimlje)	Veliki Goden(godina)
Lubinjë e Poshtme(Prizren)	Karaqicë(Shtime)	Letnicë(Viti)
Donja Lubinja (Prizren)	Karaćica (Štimlje)	Letnica (Vitina)
Lubiqevë(Prizren)	Llanishtë(Shtime)	Lubishtë(Viti)
Lubicćevo (Prizren)	Lanište (Štimlje)	Lubište (Vitina)
Lubizhdë e Hasit(Prizren)	Mollopolc(Shtime)	Mjak(Viti)
Lubizhde Has (Prizren)	Molopolc (Štimlje)	Mjak (Vitina)
Manastiricë(Prizren)	Petrovë(Shtime)	Shashare(Viti)
Manastirica (Prizren)	Petrovo (Štimlje)	Šašare (Vitina)
Milaj(Prizren)	Pjetershticë(Shtime)	Stubëll e Epërme(Viti)
Milaj (Prizren)	Pjeterštice (Štimlje)	Gornja Stubla (Vitina)
Muradem(Prizren)	Rancë(Shtime)	Stubëll e Poshtme(Viti)
Muradem (Prizren)	Ranc (Štimlje)	Donja Stubla (Vitina)
Mushnikovë(Prizren)	Reqak(Shtime)	Vernakollë(Viti)
Mušnjikovo (Prizren)	Rečak (Štimlje)	Vernakol (Vitina)
Nebregoshtë(Prizren)	Topillë(Shtime)	Vérnez(Viti)
Nebregošte (Prizren)	Topil (Štimlje)	Vrneze (Vitina)
Novosellë(Prizren)	Zborc(Shtime)	Bečuk(Vushtri)
Novoselo (Prizren)	Zborc (Štimlje)	Bečuk (Vučitrn)
Pllanejë(Prizren)	Krajicë(<i>Skendaraj</i>)	Boshlan(Vushtri)
Planeja (Prizren)	Krajica (<i>Skendaraj</i>)	Bošlan (Vučitrn)
Pllanjan(Prizren)	Bajë(<i>Skenderaj</i>)	Ceceli(Vushtri)Ceceli
Planjan (Prizren)	Baja (<i>Skenderaj</i>)	(Vučitrn)

Pouskë(Prizren)	Bllacë(Suharekë)	Duboc(Vushtri)
Pouske (Prizren)	Blace (Suva Reka)	Duboc (Vučitn)
Reçan(Prizren)	Budakovë(Suharekë)	Dumnicë e Epérme(Vushtri)
Rečan (Prizren)	Budakovo (Suva Reka)	Gornja Dumnica (Vučitn)
Skrobishtë(Prizren)	<i>Bukosh II(Suharekë)</i>	Gracë(Vushtri)
Skrobište (Prizren)	<i>Bukoš II (Suva Reka)</i>	Grace (Vučitn)
Sredskë(Prizren)	Çadrak(Suharekë)	Gumnishtë(Vushtri)
Sredska (Prizren)	Čadrak (Suva Reka)	Gumnište (Vučitn)
Struzhë(Prizren)	Çubrel(Skenderaj)	Karaçë(Vushtri)
Struža (Prizren)	Čubrel (Skenderaj)	Karače (Vučitn)
Vërbiqan(Prizren)	Delloc(Suharekë)	Kollë(Vushtri)
Vrbičan (Prizren)	Deloc (Suva Reka)	Kolj(Vučitn)
Zhivinjan(Prizren)	Greiçec(Suharekë)	Kunovik(Vushtri)
Živinjan (Prizren)	Greiçec (Suva Reka)	Kunovik (Vučitn)
Zhur(Prizren)	Javor(Suharekë)	Kurillovë(Vushtri)Kurilov
Žur (Prizren)	Javor (Suva Reka)	o (Vučitn)
Zatriq(Rahovec)	Kotorr(Skenderaj)	Pasomë(Vushtri)Pasome(
Zatrić (Orahovac)	Kotor (Skenderaj)	Vučitn)
Bozhec(Ranillug)	Kozhicë(Skenderaj)	Shalë(Vushtri)
Božec (Ranilug)	Kožice (Skenderaj)	Šale(Vučitn)
Rajnoc(Ranillug)	Krasaliq(Skenderaj)	Shlivovicë(Vushtri)
Rajnoc (Ranilug)	Krasalić (Skenderaj)	Šlivovica (Vučitn)
Beroc(Shterpce)	Krasmiroc(Skenderaj)	Skoçan(Vushtri)
Beroc (Šterpce)	Krasmiroc (Skenderaj)	Skočan (Vučitn)
<i>Berofc II(Shterpce)</i>	Krushicë e	Skromë(Vushtri)
<i>Berofc II (Štrpcē)</i>	Epérme(Suharekë)	Skrom (Vučitn)

	Gornja Krušica (Suva Reka)	
Biti e Epérme(Shterpce) Gornji Bit (tripet)	Krushicë ^e Epérme(Suharekë) Gornja Krušica (Suva Reka)	Sllakoc(Vushttri) Slakoc (Vučitrn)
Biti e Poshtme(Shterpce) Donji Bit (Štrpc)	Kućicë(Skenderaj) Kucica (Skenderaj)	Strofc(Vushttri) Strofc (Vučitrn)
Brezovicë(Shterpce) Brezovica (Štrpc)	Lluzhnicë(Suharekë) Lužnica (Suva Reka)	Vesekoc(Vushttri) Vesekoc (Vučitrn)
Brod(Shterpce) Brod (Štrpc)	Lubavec(Skenderaj) Lubavec (Skenderaj)	Zagorë(Vushttri) Zagore (Vučitrn)
Drekoc(Shterpce) Drekoc (Štrpc)	Maqitevë(Suharekë) Maćitevo (Suva Reka)	Zhilivodë(Vushttri) Žilivoda (Vučitrn)
Firajë(Shterpce) Firaje (Štrpc)	Mushtisht(Suharekë) Mustišt (Suva Reka)	Babiq(Zubin Potok) Babić (Zubin Potok)
Gotovushë(Shterpce) Gotovuše (Štrpc)	Papaz(Suharekë) Papaze (Suva Reka)	Babudovicë(Zubin Potok) Babudovica (Zubin Potok)
Izhancë(Shterpce)Ižance (Štrpc)	Popolan(Suharekë)Popo lane (Suva Reka)	Banjë(Zubin Potok)Banjsko (Zubin Potok)
Jazhincë(Shterpce) Jažinca (Štrpc)	Prelloc(Skenderaj) Preloc (Skenderaj)	Bernjak(Zubin Potok) Barnjak (Zubin Potok)
Kashtanevë(Shterpce) Kaštanevo (Štrpc)	Radishevë(Skenderaj) Radišev (Skenderaj)	Bojnoviqe(Zubin Potok) Bojnoviće (Zubin Potok)
Sevcë(Shterpce) Sevce (Šterpc)	Runik(Skenderaj) Runik (Skenderaj)	Breg i Madh(Zubin Potok) Veliko brdo (Zubin Potok)
Shterpce(Shterpce) Šterpc (Šterpc)	Syrikanë(Skenderaj) Sirigane (Skenderaj)	Bube(Zubin Potok) Bube (Zubin Potok)

Sushicë(Shtërpçë)	Tërnavc(Skenderaj)	Burllatë(Zubin Potok)
Sušica (Shterpce)	Trnavac (Skenderaj)	Burlata (Zubin Potok)
Vérbeshticë(Shtërpçë)	Vërshec(Suharekë)	Çabër(Zubin Potok)
Vrbeštica (Štrpcë)	Vršec (Suva Reka)	Čabar (Zubin Potok)
Viqë(Shtërpçë)	Vitak(Skenderaj)	Çeçevë(Zubin Potok)
Viće (Šterpce)	Vitak (Skenderaj)	Čečevo (Zubin Potok)
Belincë(Shtime)	Vraniq(Suharekë)	Çeshanoviq(Zubin Potok)
Belince (Štimlje)	Vranić(Suva Reka)	Češanović (Zubin Potok)
Caralevë(Shtime)	Ballancë(Viti)	Çitlluk(Zubin Potok)
Caralevo (Štimlje)	Balance (Vitina)	Čitluk (Zubin Potok)
Llokvicë(Prizren)	Buzovik(Viti)	
Lokvica (Prizren)	Buzovik (Vitina)	
Crepulë(Zubin Potok)	Prelez(Zubin Potok)	Banovdoll(Zveçan)
Crepule (Zubin Potok)	Prelez (Zubin Potok)	Banovdol (Zveçan)
Dobroshevinë(Zubin Potok)	Presekë(Zubin Potok)	Grizhan(Zveçan)
Dobroševina (Zubin Potok)	Preseka (Zubin Potok)	Grižan (Zveçan)
Dragalicë(Zubin Potok)	Prevllak(Zubin Potok)	Izvor(Zveçan)
Dragalice (Zubin Potok)	Prevlak (Zubin Potok)	Izvor (Zveçan)
Drainoviq(Zubin Potok)	Pridvoricë(Zubin Potok)	Kamenicë(Zveçan)
Drainović (Zubin Potok)	Pridvorica (Zubin Potok)	Kamenica (Zveçan)
Dren(Zubin Potok)	Rançiq(Zubin Potok)	Kullë(Zveçan)
Dren (Zubin Potok)	Rančić (Zubin Potok)	Kula (Zveçan)
Gazivodë(Zubin Potok)	Rezallë(Zubin Potok)	Lipovicë(Zveçan)
Gazivode (Zubin Potok)	Rezale (Zubin Potok)	Lipovice (Zveçan)
Jabukë(Zubin Potok)	Rujishtë(Zubin Potok)	Llokvê(Zveçan)
Jabuke (Zubin Potok)	Rujište (Zubin Potok)	Lokve (Zveçan)

Jagnjenicë(Zubin Potok)	Shipovë(Zubin Potok)	Llovac(Zveçan)
Jagnjenica (Zubin Potok)	Šipovo (Zubin Potok)	Llovac (Zveçan)
Jasenovik i Epërm(Zubin Potok)	Shtuoc(Zubin Potok)	Mekidoll(Zveçan)
Gornji Jasenovik (Zubin Potok)	Štuoce (Zubin Potok)	Mekidol (Zveçan)
Jasenovik i Poshtëm(Zubin Potok)	Stërnac i Epërm(Zubin Potok)	Potok i Jankut(Zveçan)
Junakë(Zubin Potok)	Tushiqë(Zubin Potok)	Rahovicë(Zveçan)
Kalludër e Madhë(Zubin Potok)	Uglar(Zubin Potok)	Rudinë(Zveçan)
Veliki Kaluder (Zubin Potok)	Uglare (Zubin Potok)	Rudine (Zveçan)
Kalludër e Vogël(Zubin Potok)	Varragë e Epërm(Zubin Potok)	Vilishtë(Zveçan)
Mali Kaludr (Zubin Potok)	Gornja Varaga (Zubin Potok)	Vilište (Zveçan)
Kërligatë(Zubin Potok)	Varragë e Poshtme(Zubin Potok)	Zhazhë(Zveçan)
Kirligate (Zubin Potok)	Donji Varaga (Zubin Potok)	Žaže (Zveçan)
Kijevc(Zubin Potok)	Verbë(Zubin Potok)	
Kijevc (Zubin Potok)	Vrbe (Zubin Potok)	
Kleçkë(Zubin Potok)	Vitakovë(Zubin Potok)	
Klecke (Zubin Potok)	Vitakovo(Zubin Potok)	
Kobillogllavë(Zubin Potok)	Vojmisliq(Zubin Potok)	
Kobiloglave (Zubin Potok)	Vojmislić (Zubin Potok)	
Kopilloviq(Zubin Potok)	Vukojeviq(Zubin Potok)	
Kopilović (Zubin Potok)	Vukojević (Zubin Potok)	
Kovaçë(Zubin Potok)	Zagragjë(Zubin Potok)	
Kovače (Zubin Potok)	Zagrađe (Zubin Potok)	
Kozarevë(Zubin Potok)	Zagul(Zubin Potok)	
Kozarevo (Zubin Potok)	Zagul (Zubin Potok)	

Llućkarekë(Zubin Potok)	Zeqeviç(Zubin Potok)	
Lučkareka (Zubin Potok)	Zećevići (Zubin Potok)	
Megjipotok(Zubin Potok)	Zharevë(Zubin Potok)	
Međipotok (Zubin Potok)	Žarevo (Zubin Potok)	
Okllac(Zubin Potok)	Zubin Potok(Zubin Potok)	
Oklac (Zubin Potok)	Zubin Potok(Zubin Potok)	
Padinë(Zubin Potok)		
Padine (Zubin Potok)		
Paruc(Zubin Potok)		
Paruce (Zubin Potok)		

Spisak naselja (katastarska područja) u planinskim predelima („tip B“)

Spisak (grupisan po opština (u zagrada) po azbučnom redu po naseljima) sadrži nazine na albanskom i srpskom jeziku naselja koja se nalaze u katastarskim područjima sa prosečnom nadmorskom visinom iznad 700m. gde najmanje 20% površine ima nagib od najmanje 10%.

Batushë(Gjakov)	Kajkovë(Leposaviq)	Vuçë(Leposaviq)	Vuče
Batuša (Đakovica)	Kajkovo (Leposavić)	(Leposavić)	
Ponoshec(Gjakov)	Kalin(Leposaviq)	Billushë(Prizren)	
Ponošec (Đakovica)	Kalin (Lposavić)	Biluša (Prizren)	
Popoc(Gjakov)	Kërni i Epërm(Leposaviq)	Korishë(Prizren)	
Popoc (Đakovica)	Gornji Kermin (Leposavić)	Koriše (Prizren)	
Inatoc(Gjilan)	Krushevë(Leposaviq)	Kabash(Viti)	
Inatoc (Gnjilane)	Kruševo (Leposavić)	Kabaš (Vitina)	
Pidiq(Gjilan)	Kutnje(Leposaviq)	Novosellë(Viti)	Novoselo
Pidić (Gnjilane)	Kutnje (Leposavić)	(Vitina)	
Pustenik(Hani i Elezit)	Leposaviq(Leposaviq)	Bajnjskë(Zveçan)	Banjska

Pustenik (Elez Han)	Leposavić (Leposavić)	(Zvečan)
Bob(Kačanik)	Leshak(Leposaviq)	Boletin(Zvečan)
Bob (Kačanik)	Lešak (Leposavić)	Boletin (Zvečan)
Gajre(Kačanik)	Mekiniqe(Leposaviq)	Bresnicë(Zvčean) Bresnica (Zvčean)
Gajre (Kačanik)	Mekiniqe (Leposavić)	
Kačanik(Kačanik) Kačanik (Kačanik)	Mihaliq(Leposaviq) Mihalić (Leposavić)	Joshevik(Zvčean) Joševik (Zvečan)
Llanishtë(Kačanik)	Popoc(Leposaviq)	Lipë(Zvčean)
Laniše (Kačanik)	Popoc (Leposavik)	Lipe (Zvčean)
Hajnoc(Kamenicë)	Rëvatskë(Leposaviq)	Rekë e Banjskës(Zvečan)
Hajnoc (Kamenica)	Revatske (Leposavić)	Banjska Reka (Zvečan)
Strezoc(Kamenicë)	Seoc(Leposaviq)	Rudar i Madh(Zvečan)
Strezoc (Kamenica)	Seoc (Leposavic)	Veliko Rudare (Zvečan)
Bistrice(Leposaviq) Bistrica (Leposavić)	Sllatinë(Leposaviq) Slatine (Leposavić)	Rudar i Vogël(Zvečan) Malo Rudare (Zvečan)
Borovë(Leposaviq)	Trikosë(Leposaviq)	Sërboc(Zvečan)
Borovo (Leposavić)	Trikose (Leposavić)	Srboc (Zvečan)
Desetak(Leposaviq)	Tvergjan(Leposaviq)	Suhadoll i anjës(Zvečan)
Desetak (Leposavc)	Tverđan (Leposavić)	Anjin Suhadol (Zvečan)
Dren(Leposaviq)	Ulinje(Leposaviq)	Vuçë(Leposaviq)
Dren (Leposavić)	Ulinje (Leposavić)	Vuče (Leposavc)
Jarinje(Leposaviq)	Vitanoviq(Leposaviq)	Billushë(Prizren)
Jarinje (Leposavić)	Vitanović (Leposavic)	Biluše (Prizren)
Jashanicë(Leposaviq)		
Jašanica (Leposavić)		

Opis metoda koje se koriste za određivanje planinskih područja

Metoda proračuna za određivanje planinskih područja/mesto stanovanja „tip A“:

Analiza i proračuni za određivanje planinskih područja vršeni su preko geografskog informacionog sistema pod nazivom ArcGIS 10 (proizvod ESRI) na geografskom nivou katastarskih područja (poligona). Prosečna nadmorska visina je izračunata za svako katastarsko područje u okviru procesa definisanja planinskih područja tipa A (iste vrednosti prosečne nadmorske visine korišćene su za planinska područja tipa A i tipa B) na osnovu SRTM-a. rasterski podaci. Za celo područje Kosova to znači 276.036 bodova. Svaka tačka je dodeljena katastarskoj oblasti korišćenjem prostornog čvora. Na kraju je izračunata prosečna nadmorska visina svakog katastarskog područja.

Zatim su odabранe katastarske površine sa prosečnom nadmorskog visinom od preko 700 m i označene kao „katastarske zone visine“. Sva katastarska područja koja ispunjavaju ovaj kriterijum su definisana kao planinska područja tipa A. (Kriterijumi za izbor: katastarsko područje >700m nadmorske visine).

Nakon utvrđivanja planinskih katastarskih područja tipa A, izvršena je selekcija naselja. (Napomena: Referentne informacije o naseljima su predstavljene samo kao tačke (koordinate, ne na nivou poligona.) Zbog toga se selekcija vrši „po lokaciji“ u ArcGIS 10, birajući sva naselja koja u potpunosti leže unutar referentnog sloja definisanog područja planinska, katastarska područja tipa A. Sva naselja koja ispunjavaju kriterijume za izbor prikazana su i definisana kao planinska područja/naselja tipa A.

Metoda proračuna za određivanje planinskih područja/staništa „tip B“:

Analiza i proračuni za određivanje planinskih područja vršeni su preko geografskog informacionog sistema pod nazivom ArcGIS 10 (proizvod ESRI) na geografskom nivou katastarskih područja (poligona). Prosečna nadmorska visina izračunata je za svako katastarsko područje u okviru procesa utvrđivanja planinskih područja tipa A (iste vrednosti prosečne nadmorske visine korišćene su za planinska područja tipa A i tipa B).

Zatim je za svako katastarsko područje izračunata vrednost nagiba na osnovu rasterskih podataka digitalnog modela terena Kosova. Obračun je rađen preko modela zonske statistike u ArcGIS 10. U slučaju da je nagib katastarske površine preko 10% na više od 50% površine katastarske oblasti, takve katastarske oblasti se označavaju kao „katastarske nagibe“.

Zatim su zajedno korišćeni uslovi nadmorske visine i nagiba, birajući samo katastarske površine sa visinom od preko 600m i ispod 700m (pošto su katastarske površine iznad 700m već definisane kao planinska područja tipa A) i istovremeno samo katastarska područja iznad 700m. biraju se površine sa nagibom preko 10%. Sva katastarska područja koja ispunjavaju gore definisane kriterijume definisana su kao planinska područja tipa B.

(Kriterijumi za izbor: katastarsko područje sa visinom >600m i katastarsko područje sa visinom <700m i katastarsko područje sa nagibom >10%);

Nakon utvrđivanja planinskih katastarskih područja tipa B, izvršena je selekcija naselja. (Napomena: Referentne informacije o naseljima su predstavljene samo kao tačke (koordinate, ne na nivou poligona.) Zbog toga se selekcija vrši „po lokaciji“ u ArcGIS 10, birajući sva naselja koja u potpunosti leže unutar referentnog sloja definisanog područja planinska, katastarskih područja tipa B. Sva naselja koja ispunjavaju kriterijume za izbor prikazana su i definisana kao planinska područja/naselja tipa

Dodatak 4: Metodologija za obračun nivoa plaćanja za poljoprivredno-ekološko-klimatsku meru, organsku poljoprivredu i radnje u oblasti šumarstva

1. Metodologija za izračunavanje nivoa plaćanja za agroživotnu sredinu

Obračun izgubljenog prihoda i dodatnih troškova

Početna tačka obračuna plaćanja je referentnarotacija žetve-plodorod za pilot oblast. U područje bez navodnjava kišne padavine određuju rrotaciju žetve-plodore.

Obračun plaćanja se zasniva na izgubljenom prihodu i dodatnim troškovima. Izgubljeni prihod se izražava kao bruto marža (prinos minus direktni troškovi) i izračunava se upoređivanjem referentne bruto marže sa bruto maržom potražnje. Dodatni troškovi uključuju sadnju zelenog pokrivača, rad, seme itd.

Standardna bruto marža od 1 ha za oranice koje se ne navodnjavaju (pšenica)

A. Prihodi	€/ha	1,880		
1. Prinos-produktivnosti	Kg/ha			4,000
2. Cena pšenice	€/Kg			0,37
3. Prihodi od pšenice	€/ha			1,480
4. Količina slame	Kg/ha			4,000
5. Cena slame	€/Kg			0,10
6. Prihod od prodaje	€/Kg			400
B. . Ukupni troškovi	€/da	Iznos	Cena	Total-Ukupno
B1. Razni-varijabilni troškovi				
1.Ulazni troškovi				
1.1. Troškovi semena	Kg	160	0,60	96

1.2. Troškovi đubriva	Kg	250	1.00	250
1.3. Troškovi đubriva (urea)	Kg	200	1.00	200
1.4. Agrohemijski troškovi				70
1.5. Troškovi dizel goriva za đubrivo urea (mašina đubrenja)				50

2. Troškovi održavanja i rada				
2.1. Oranje (teški plug)	Ha	1.ha	150	150
2.2. Prašenje		Ha	50	50
2.3. Obuka		ha	50	50
2.4. Đubrenje i sadnja sadnica		ha	70	70
2.6. Troškovi rada za kontrolu štetočina	-			50
3. Žetva i marketing				
3.1. Žetva	Ha	1	120	120
3.2. Baliranje	cope	400	100	100
3.3. Transport (u koš i pijace) (traktor ili kamion)				100
4. Ostali varijabilni troškovi				
B.2. Stalni troškovi				
1. Zakup-kirija na terenu				
C. Ukupan prihod	€/ha			1,880
D. Ukupni troškovi				1,356
E. Neto prihodi	€/ha			524

PRORAČUN ZA PAKET 1

Troškovi ZA KUKURUZ (1 ha)

A. Prihodi	€/ha	x		
1. Prinos- produktivnosti	Kg/ha	4,000		
2. Cena glavnog useva	€/Kg	0,37		
3. Prihod od glavnog useva	€/ha	1,480		
4. Količina nusproizvoda	Kg/ha	0		
5. Cena nusproizvoda	€/Kg	0		
6. Prihod od nusproizvoda	€/Kg	0		
	Jedinica	Iznos	Cena	Ukupno
B. Ukupni troškovi	€/da		€	x
B1. Razni-varijabilni troškovi				
1.Ulazni troškovi				
1.1. Troškovi semena	kg	50	1.20	60
1.2. Troškovi đubriva	kg	300	1	300
		x	x	x
1.4. Agrohemijijski troškovi				70
1.5. Troškovi dizel goriva za đubrivo urea (mašina đubrenja)				50
1.6. Troškovi naftnog ulja za dezinfekciju				0
2. Troškovi održavanja i rada				x
2.1.Oranje (teški plug)				150
2.2. Prašenje				70
2.3. Obuka				70
2.4. Đubrenje i sadnja sadnica				100
3. Žetva i marketing				

4. Ostali varijabilni troškovi				
B.2. Stalni troškovi				
1. Zakup-kirija na terenu				x
C. Ukupan prihod	€/ha			1,480
D. Ukupni troškovi				890
E. Neto prihodi	€/ha			590

Troškovi za TERFIL (ha)

A. Prihodi	€/ha				
		Njësia	Shuma	Cmimi	Total
1. Prinos (krme-stočne hrane) dve žetve	Kg/ha			2,400	
2. Cena glavnog useva	€/Kg			3	
3. Prihod od glavnog useva	€/ha			400x3=1,200	
4. Količina nusproizvoda	Kg/ha			0	
5. Cena nusproizvoda	€/Kg			0	
6. Prihod od nusproizvoda	€/Kg			0	
B. Ukupni troškovi	€/ha			€	x
B1. Razni-varijabilni troškovi					
1. Ulazni troškovi					
1.1. Troškovi semena	kg	25	5	125	
1.2. Troškovi đubriva	kg	400	1	400	
2. Troškovi održavanja i rada					x
2.1. Oranje (teški plug)	ha	1ha	150	150	
2.2. Prašenje	ha	1	70	70	
2.3. Obuka	ha	1	70	70	
2.4. Đubrenje i sadnja sadnica	ha	1	80	80	

2.5. Troškovi semena za održvanje		0	0	0
3. Žetva i marketing	1	1	250	250
4. Ostali varijabilni troškovi				
B.2. Stalni troškovi				
1. Zakup-kirija na terenu				
C. Ukupan prihod	€/ha			2,400
D. Ukupni troškovi				1,145
E. Neto prihodi	€/ha			1,255

Kontrolnost i proverljivost agroekoloških angažovanja

Ovo je samo indikativni opis. Detaljne procedure će biti razvijene u paketu akreditacije i biće predmet odluke o imenovanju od strane Evropske komisije.

Sve parcele su pokrivene Poljoprivrednim informacionim sistemom (TBS), koji je sistem zasnovan na parcelama. Kroz ovaj sistem se mogu videti podaci o parcelama poljoprivrednog zemljišta kao što su veličina parcele, uslovi navodnjavanja (navodnjavano ili ne), vrsta poljoprivredne proizvodnje (njiva ili pašnjak), nagib, prinos, druge primene farmera itd.

Sve obaveze su podložne reviziji i proverljivo kao što je objašnjeno u nastavku.

Masa Agromjedis/ Nënmasa: Kontrolli i erozionit të tokës			
USLOVI PRIHVATLJIVOSTI	OSNOVA (GAEC), ako ima	Metoda kontrole (administrativni)	Metoda kontrole (u zemlji)
<i>Velicina prihvatljive oblasti</i>	Ne primenjuje se	TBS; Sistem registracije poljoprivrednika	GPS, ...
<i>Vlasništvo katastra zemljišta ili dokaz o zakupnini</i>	Ne primenjuje se	TBS; Dostavljen ugovor o zakupu od farmera zajedno sa	Identifikacija na licu mesta

		prijavom	
Zemljište njiva	Ne primenjuje se	TBS	Vizualna inspekcija
Zemljište bez navodnjavanja	Ne primenjuje se	TBS	Vizualna inspekcija
Nagib	Ne primenjuje se	TBS	Vizualna inspekcija
ANGAŽOVANOSTI-PRIVRŽENOST	OSNOVA (GAEC), ako ima	Metoda kontrole (administrativni)	Metoda kontrole (u zemlji)
Zemljište pod zelenim pokrivačem svake druge godine/trajno sa određenim datumima sadnje	Ne primenjuje se	Nekontrolisano administrativnim sredstvima	s Vizuelni pregled stanja vegetacije u određenoj fazi rasta Vreme kontrole je važno
Slama ostavljena u polju Zelena vegetacija jalovo, zaorana na određeni datum	Ne primenjuje se	Nekontrolisano administrativnim sredstvima	s Vizuelni pregled stanja vegetacije u određenoj fazi rasta Vreme kontrole je važno
Ispaša nije dozvoljena	Ne primenjuje se	Nekontrolisano administrativnim sredstvima	s Vizualna inspekcija

		sredstvima	
<i>Nema košenja</i>	Ne primenjuje se	Nekontrolisano s administrativnim sredstvima	Vizualna inspekcija
<i>Učešće u obaveznoj obuci</i>	Ne primenjuje se	Kontrola sertifikata obuke	
<i>Održavanje beleške parcela</i>	Ne primenjuje se	Ni jedan	Kontrola dokumenata na licu mesta
<i>GAEC - Zabranjeno je spaljivanje slame na oranicama</i>		Nekontrolisano s administrativnim sredstvima	Vizualna inspekcija
<i>GAEC - Terase i druge fizičke konstrukcije (vetro zavese, terase, poplavne uvale i zaštitne konstrukcije) ne smeju se uništavati</i>		Nekontrolisano s administrativnim sredstvima	Vizualna inspekcija

Dodatak 5: Spisak relevantnih minimalnih nacionalnih standarda

Pregled nacionalnih minimalnih standarda (NMS) za meru „Ulaganja u poljoprivredna imanjima“

Dodatak ispod predstavlja listu minimalnih nacionalnih standarda za mere „Investicije u poljoprivredna imanja“ i „Prerada i marketing poljoprivrednih proizvoda“ koji je sastavni deo PPRR-a na Kosovu.

1.1 Bezbednost i kvalitet hrane

Teme (oblast standarda)		Pravni okvir Kosova (relevantno zakonodavstvo)	Nacionalni minimalni standardi (kratak opis zahteva i standarda)	Tehnički organi (odgovorni spravodanje)
Sektor mleka	Registracija i odobrenje ustanova (<i>ustanova</i>)	<p>Zakon br. O3/L-016 za hranu</p> <p>Uredba br. 10/2011 o službenim kontrolama koje su preduzete radi osiguranja usklađenosti sa zakonom o hrani i hrani za životinje i pravilima o zdravlju i dobrobiti životinja</p> <p>Uredba br. 11/2011 o higijeni prehrambenih proizvoda</p> <p>Uredba br. 11/2011 o higijeni prehrambenih proizvoda</p>	<p>Operateri u poslovanju hranom koji se bave hranom neživotinjskog porekla i mali operateri koji direktno snabdevaju potrošače dužni su da se registruju kod nadležnog organa (Agenciji za hranu i veterinu).</p> <p>Operateri u poslovanju sa hranom koji se bave hranom životinjskog porekla, kao što su klanice, fabrike za preradu mesa, mlekare i hladnjачe, moraju biti predmet procedura odobrenja.</p>	Agencija za hranu i veterinu

Teme (oblast standarda)	Pravni okvir Kosova (relevantno zakonodavstvo)	Nacionalni minimalni standardi (kratak opis zahteva i standarda)	Tehnički organi (odgovorni spravodanje)
Bezbednost hrane, higijena i ishrana životinja	Uredba br. 11/2011 za higijenu prehrambenih proizvoda Uredba br. 12/2011 za utvrđivanje posebnih pravila o higijeni hrane životinjskog porekla Uredba br. 27/2012 o mikrobiološkim kriterijumima prehrambenih proizvoda.	Operateri biznisa za hranom (OBH) za ljude i životinje, pored Zakona o hrani, moraju da se pridržavaju pravila navedenih u navedenim propisima. Postoje privremene odredbe koje operaterima daju vremena da unaprede svoje strukture i funkcionalnost (npr. usklađenost sa principima HACCP do kraja 2013. godine). Zvanični godišnji plan kontrole i uzorkovanja je plan zasnovan na riziku koji operateri moraju poštovati mikrobiološke kriterijume proizvoda koji se stavljuju na tržište i kriterijume bezbednosti hrane tokom faza proizvodnje.	Agencija za hranu i veterinu
Sledljivost (Traceability)	Zakon br. O3/L-016 za hranu	Na osnovu zakona o hrani, OBH su obavezni da primenjuju princip sledljivosti u svim fazama proizvodnje.	Agencija za hranu i veterinu
Označavanje ljudske hrane i hrane za životinje	Zakon br. 04/L-121 za zaštitu potrošača A.U. 12/2005 za obeležavanje prehrambenih proizvoda	Zahtevi za obeležavanje su navedeni u Administrativnoj direktivi 12/2005 o obeležavanju prehrambenih proizvoda koja je zasnovana na Direktivi 2000/13/EC. Svi proizvodi moraju biti označeni u skladu sa ovim A.U. koji sadrže važne informacije za potrošača.	Agencija za hranu i veterinu Ministarstvo industrije i trgovine

Teme (oblast standarda)		Pravni okvir Kosova (relevantno zakonodavstvo)	Nacionalni minimalni standardi (kratak opis zahteva i standarda)	Tehnički organi (odgovorni spravodanje)
	Sigurana proizvodnja mleka i mesa na farmi	A.U. MA 20/2006 za kriterijume higijene svežeg mleka Zakon br. 21/2004 za veterinarstvo	Pored kriterijuma za sveže mleko koji određuju parametre koje moraju da sakupljaju poljoprivrednici, zakon o veterinarstvu utvrđuje pravila za primarne proizvođače u pogledu bezbednosti proizvoda u pogledu bolesti životinja na stočarskim farmama.	Agencija za hranu i veterinu
Sektor mesa	Prerada mesa			Agencija za hranu i veterinu
	Odobrenje kao prerađivač mesa	Zakon br. O3/L-016 za hranu Uredba br. 10/2011 za službene kontrole koje su preduzete radi osiguranja usklađenosti sa zakonom o hrani i hrani za životinje i pravilima o zdravlju i dobrobiti životinja Uredba br. 11/2011 za higijenu prehrambenih proizvoda A.U. MA 01/2006 o odobravanju klanica i objekata za preradu mesa i njihovoj inspekciji	Na osnovu proglašenih akata, klanice i objekti za preradu mesa moraju biti odobreni za rad. Moraju da ispunjavaju uslove za higijenu u svojim objektima, delatnosti i zahteve vezane za sirovinu.	Agencija za hranu i veterinu

Teme (oblast standarda)		Pravni okvir Kosova (relevantno zakonodavstvo)	Nacionalni minimalni standardi (kratak opis zahteva i standarda)	Tehnički organi (odgovorni spravodanje)
Kvalitet bezbednost hrane	i	Uredba br. 11/2011 za higijeni prehrambenih proizvoda Uredba br. 12/2011 za utvrđivanje posebnih pravila o higijeni hrane životinjskog porekla Uredba br. 13/2011 za utvrđivanje posebnih pravila o organizaciji službenih kontrola proizvoda životinjskog porekla za ljudsku ishranu	<p>Ovim propisom se utvrđuju minimalni zahtevi koje proizvođači mesa moraju da ispune da bi svoje proizvode plasirali na tržište.</p> <p>Ne postoje opšte i posebne odredbe za proizvodne procese i samokontrole, zvanične kontrole koje moraju da provere usklađenost su definisane Uredbom 13/2011.</p>	
	i	Uredba br. 11/2011 za higijeni prehrambenih proizvoda	Ova uredba određuje da OBH moraju raditi po principima HACCP do kraja 2013. godine.	Agencija za hranu i veterinu

Teme (oblast standarda)	Pravni okvir Kosova (relevantno zakonodavstvo)	Nacionalni minimalni standardi (kratak opis zahteva i standarda)	Tehnički organi (odgovorni spravodanje)
Sanitarna kontrola	Uredba br. 12/2011 za utvrđivanje posebnih pravila o higijeni hrane životinjskog porekla U.A.MA 01/2006 za odobrenje klanica i objekata za preradu mesa i njihovu inspekciju Uredba br. 13/2011 za utvrđivanje posebnih pravila o organizaciji službenih kontrola proizvoda životinjskog porekla za ljudsku ishranu	Minimalni kriterijumi za sanitaciju objekta definisani su u okolini propisa. Zahtevi za sanitarno-higijenske uslove su obavezni za OBH kada su odobrili proces registracije na početku, kao i u svim osaljenim fazama proizvodnje. Provera odnačnosti je obavija inspektora Agencija za granu i veterinu.	
	Zakon br. 04/L-060 za otpad i Nacrt pravilnika za nusproizvode	Opšta pravila za otpad određena u okviru zakona. Posebna pravila za nusproizvode stoke biće određena na osnovu Uredbe (EZ) br. 1069/2009 koji je u postupku izrade.	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor Agencija za hranu i veterinu
	Uredba Nr. 11/2011 za higijenu prehrambenih proizvoda	Uredba br. 12/2011 određuje posebne zahteve za OBH-ove za klanje različitih vrsta, postupke klanja, opremu i ceo lanac bezbednosti hrane u pogledu	Agencija za hranu i veterinu

Teme (oblast standarda)	Pravni okvir Kosova (relevantno zakonodavstvo)	Nacionalni minimalni standardi (kratak opis zahteva i standarda)	Tehnički organi (odgovorni spravodanje)
	<p>Uredba br. 12/2011 za utvrđivanje posebnih pravila o higijeni hrane životinjskog porekla</p> <p>Uredba br. 13/2011 za utvrđivanje posebnih pravila o organizaciji službenih kontrola proizvoda životinjskog porekla za ljudsku ishranu</p>	<p>proizvoda životinjskog porekla.</p> <p>Određuje dužnosti OBH-a i odgovornosti za informisanje i sledljivost lanca ishrane.</p>	

Teme (oblast standarda)	Pravni okvir Kosova (relevantno zakonodavstvo)	Nacionalni minimalni standardi (kratak opis zahteva i standarda)	Tehnički organi (odgovorni spravodanje)
Biljke (voće, povrće, žitarice, ...) berba i prerada	<p>Zakon za sadni materijal br. 2004/13. A.U.br.03/2011 za registraciju proizvođača sadnog materijala voća, povrća, vinove loze i ukrasnog bilja,</p> <p>A.U.br.04/2011 za registraciju uvoznika, trgovaca i izvoznika sadnog materijala voća , povrća, vinove loze i ukrasnog bilja.</p> <p>A.U. br. 27/2005 za pakovanje i obeležavanje sadnog materijala.</p> <p>Zakon za seme br. 2003/5</p> <p>A.U. br. 08/2009 za određivanje takse za registraciju subjekata, ispitivanje sorti za gajenje i produktivnu vrednost i štampanje etiketa za celo zrno.</p> <p>A.U. br. 26/2008 za terenski pregled belih žitarica</p> <p>A.U. br. 01/2009 za pakovanje i obeležavanje sertifikovanog semena.</p> <p>A.U. br. 11/2008 priznavanje i prihvatanje kultivara belih žitarica. ³⁹⁶</p>	<p>USLOVI ZA PROIZVOĐAČE, UVOZNIKE, TRGOVCE I IZVOZNIKE SADNOG MATERIJALA: Zahtev za registraciju, Potvrda o preduzeću i poslovni podaci, Uplatnica registracije, Deklaracija o analizi zemljišta, Diploma o stručnom usavršavanju, Deklaracija o poreklu sadnog materijala, Zapisnik sa fitosanitarni inspektor. Dokaz o dokazima o ugovorenim količinama sadnog materijala.</p> <p>USLOVI ZA LICENCIRANJE UVOZNIKA, PROIZVOĐAČA, PRERAĐIVACA I PAKOVANJE SEMENA Uverenje o registraciji poslovanja, Podaci o poslovanju, Diploma Poljoprivrednog fakulteta, Zapisnik inspektora o proceni stanja skladišta, Dokaz o uplati poreza na licencu.</p> <p>USLOVI ZA TERENSKI PREGLED SEMENSKIH ŽITARICA: Tačana lokacija polja, Provera količine posejanog semena i obeležavanje broja oznaka, Identifikacija sorte, Identifikacija i obeležavanje mešavina drugih sorti, Kontaminacija useva divljim ovsom - proračun, Izolacija, Zdravstveno stanje useva - šteta od lečenja, lekova i bolesti.</p> <p>USLOVI ZA PRIJEM SORTA NA DOZVOLJENU LISTU SEMENJA: Zahtevi za ispitivanje sorti podnose se DPPT-u, dok se istraživanja obavljaju u Institutu ovlaštenom od MPŠRR u cilju prepoznavanja i prihvatanja stranih sorti u Dozvoljena lista kosovskog semena Istraživanjem sorti na ispitnim poljima i laboratorijom utvrditi upotrebnu vrednost kultivara (UCV) sorte kao sto su: prinos, vlažnost zrna, otpornost na bolesti i štetočine.</p>	DPBT (departament za poljoprivrednu politiku i tržište) - izdavanje licenci Regionalni fitosanitarni inspektori - praćenje sadnog materijala DPPT, PIK
Izvočnje	A.U. br. 12/2008 za ispitivanje za gajenje upotrebne vrednosti		

Teme (oblast standarda)		Pravni okvir Kosova (relevantno zakonodavstvo)	Nacionalni minimalni standardi (kratak opis zahteva i standarda)	Tehnički organi (odgovorni za spravodanje)
Registracija i licenciranje operater hrane	i	Zakon br. 03/L-042 Za sredstva za zaštitu bilja, ZAKON br. 2003/10 za đubrivo, Zakon br. 2003/5 za seme, U/A br. 01/2004 o kriterijumima za licenciranje operatera koji se bave uvozom, skladištenjem i transportom pesticida.	<p>Nakon službenih kontrola koje vrše fitosanitarni inspektorji Agencije za hranu i veterinu, koja kontroliše higijenske, klimatske i druge uslove, Ministarstvo poljoprivrede izdaje dozvolu operaterima.</p> <p>Sa ovom licencom operateri mogu da trguju, transportuju, skladište: seme, sredstva za zaštitu bilja (pesticidi), veštačka đubriva i drugi sadni materijal.</p>	
	i	Uredba Nr. 11/2011 za higijenu prehrambenih proizvoda	Ovaj propis definiše; OBH moraju raditi po principima HACCP do kraja 2013. godine.	Agencija za hranu i veterinu

1.1.1 Zdravlje i dobrobit životinja

Teme (oblast standarda)		Pravni okvir Kosova (relevantno zakonodavstvo)	Nacionalni minimalni standardi (kratak opis zahteva i standarda)	Tehnički organi (odgovorni za spravodanje)
dobrobit životi	Identifikacija i registracija	Zakon br. 21/2004 za veterinarstvo		

Teme (oblast standarda)	Pravni okvir Kosova (relevantno zakonodavstvo)	Nacionalni minimalni standardi (kratak opis zahteva i standarda)	Tehnički organi (odgovorni spravođenje) za
životinja (goveda, ovce, koze,...)	A/U br. 12/2012 Identifikacija i registracija životinja	Svrha ovog administrativnog uputstva je da odredi odgovarajuće mesto za proizvode životinjskog porekla kao i njihovo kretanje unutar i van Republike Kosovo, uslove i kriterijume za goveda, ovce, koze, svinje i konje.	Agencija za hranu i veterinu
Zaštita životinja tokom transporta i klanja	Zakon br. 21/2004 za veterinarstvo Zakon br. 02/L-10 za dobrobiti životinja. A/U br. 17/2005 Za prevoz životinja unutar Republike Kosovo. A/U24/2006 za klanje životinja od strane ljudi.	Sadašnja administrativna direktiva određuje promet svih kategorija živih životinja na teritoriji Kosova. Ovim administrativnim uputstvom utvrđuju se uslovi za humano klanje životinja namenjenih za klanje, kao i prilikom istezanja, vezivanja (peninga), omamljivanja, ubijanja i klanja, objekti za klanje, njihov nadzor i pregled životinja i objekata, kao i načini klanja.	Agencija za hranu i veterinu
Uslovi za zaštitu životinja koje se drže za potrebe farme	Zakon br. 02/L-10 za dobrobit životinja. A/U broj 19/2006 za stavljjanje životinja u karantin. Ostala administrativna uputstva prolaze kroz proceduru izrade.	Pored zakona, u proceduri je i nacrt predloga za držanje i očuvanje stoke. Svrha ovog administrativnog uputstva je da reguliše pitanja u vezi sa karantinom živih životinja koje se uvoze u Republiku Kosovo. Na čekanje odobrenja.	Agencija za hranu i veterinu Saradnja sa Twining-bratimljenja projektom-EU.

Teme (oblast standarda)	Pravni okvir Kosova (relevantno zakonodavstvo)	Nacionalni minimalni standardi (kratak opis zahteva i standarda)	Tehnički organi (odgovorni spravođenje) za
Bolesti životinja	<p>Zakon br. 21/2004 za veterinu</p> <p>Administrativna uputstva za prevenciju, borbu i iskorenjivanje zaraznih bolesti: Besnilo br. 10/2005; Obrazac broj 14/2005; Ptičiji grip 24/2005; FMD 27/2006; Bluetongue 28/2006; CFS 33/2006; TSE 34/2006; TB, bruceloza leukoza goveda 26/2007; B. melitensis (ovce, koze i svinje) 07/2008 Anthrak 06/2008; Bolest pčela 15/2008; Salmonela u živini 32/2008;</p>	Sva ova administrativna uputstva su u skladu sa prevencijom, suzbijanjem i iskorenjivanjem zaraznih bolesti u Republici Kosovo.	Agencija za hranu i veterinu
Zdravlje, higijena i blagostanje radnika	<p>Zakon br. 04/L-161</p> <p>Za bezbednost i zdravlje na radu</p>	Svrha ovog zakona je utvrđivanje mera za unapređenje nivoa bezbednosti i zdravlja zaposlenih. Sadrži i opšte principe za prevenciju rizika na radu, otklanjanje faktora rizika i nezgoda, informisanje, konsultacije, uravnoteženo učešće u unapređenju stepen bezbednosti i zdravlja na radu.	Inspektorat rada-MRSS
Zaštita životne sredine			

1.2 Zaštita bilja

Teme (oblast standarda)	Pravni okvir Kosova (relevantno zakonodavstvo)	Nacionalni minimalni standardi (kratak opis zahteva i standarda)	Tehnički organi (odgovorni za spravođenje)
----------------------------	---	---	---

Teme (oblast standarda)	Pravni okvir Kosova (relevantno zakonodavstvo)	Nacionalni minimalni standardi (kratak opis zahteva i standarda)	Tehnički organi (odgovorni za spravođenje)
Zaštita bilja	Trgovina i operacija sa sredstvima za zaštitu bilja (kvalifikacije i veštine).	Zakon br. 03/L-042 za zaštitu bilja	Trgovci/operateri JPP su kvalifikovana lica iz oblasti agronomije, moraju imati završen fakultet iz ove oblasti, opremljeni dozvolom. Da bi mogli da obavljaju svoju delatnost, PZB trgovci moraju, pored prodaje, davati i savete o tome kako da koriste PZB. Prodavci PZB-a sastavljaju godišnji izveštaj za tehničko telo koji se dostavlja najkasnije do marta naredne godine, sa izveštajem o prodatim količinama PZB-a i količinama preostalim u magacinu. Trguje se samo PZB koji su registrovani u MPŠRR.
	Čuvanje-skladištenje, rukovanje i upotreba	A/U br. 13/2009 za određivanje uslova, objekata i opreme za stavljanje PZB u promet	Čuvaje PZB-a se radi u specijalizovanim skladištima koja su namenjena samo za PZB. Skladišta moraju da ispunjavaju uslove: moraju biti provetrena, opremljena ventilacijom, podeljena prema kategorijama postavljenim na policama.

Teme (oblast standarda)	Pravni okvir Kosova (relevantno zakonodavstvo)	Nacionalni minimalni standardi (kratak opis zahteva i standarda)	Tehnički organi (odgovorni za spravođenje)
Transport		Prevozna sredstva PZB moraju ispunjavati sve tehničke uslove definisane zakonom. Strogo je zabranjen transport PZB vozilima koja služe za prevoz ljudi, hrane ili životinja. Materijali za pakovanje PZB-a za transport moraju biti originalnog pakovanja.	
Otpad, višak, bacanje		Predviđa se podzakonskim aktom da se reguliše ova oblast	
Oprema		U vezi opreme koja će se koristiti za tretman/prskanje SZB, korisnici PZB-a moraju biti obučeni i opremljeni posebnim sertifikatima, kao i oprema koju su koristili mora biti sertifikovana, zahteva se kompletiranje sa podzakonskim akatima u ovoj oblasti.	
Bezbednost na radu		Osobe koje koriste PZB moraju koristiti zaštitnu opremu, zaštitni ogrtač, masku, rukavice, čizme.	
Zaštita životne sredine		Zabranjena je upotreba PZB avionom	

1.3 Zaštita životne sredine

Teme (oblast standarda)	Pravni okvir Kosova (relevantno zakonodavstvo)	Nacionalni minimalni standardi (kratak opis zahteva i standarda)	Tehnički organi (odgovorni za spravodovanje)	
Zaštita životne sredine	Zaštita površinskih voda	ZAKON br. 04/L-147 za vode Kosova	Zabranjeno je izvođenje svih radova koji dovode do promene stanja vode. Intervencije u cilju poboljšanja, sanacije i održavanja dobrog stanja voda sprovode se u skladu sa planovima upravljanja rečnim slivovima.	Inspekcija voda - MZŽSPP
	Zaštita zemle (tla)	Zakon br. 02/L-26 za poljoprivredno zemljište	Vlasnik ili korisnik poljoprivrednog zemljišta dužan je da poljoprivredno zemljište koristi na način koji odgovara prirodnim svojstvima zemljišta, ne umanjujući njegovu vrednost i koristeći odgovarajuće agrotehničke mere.	Inspekcija za poljoprivredu - MPŠRR
	Zaštita vazduha	Zakon br. 2004/30 za zaštitu vazduha od zagađivanja	Svako pravno i fizičko lice mora da čuva kvalitet vazduha, da ga štiti od zagađenja prouzrokovanih tokom obavljanja delatnosti na teritoriji Republike Kosovo.	Kosovska agencija za zaštitu životne sredine - MZŽSPP

Teme (oblast standarda)	Pravni okvir Kosova (relevantno zakonodavstvo)	Nacionalni minimalni standardi (kratak opis zahteva i standarda)	Tehnički organi (odgovorni spravodavanje)
Očuvanje prirodnih staništa-habitata	ZAKON br. 03/L-233 za zaštitu prirode	Vlasnici i zakoniti korisnici prirodnih sastojaka dužni su da predstavnicima organa za obavljanje administrativnih i/ili stručnih poslova zaštite prirode - u daljem tekstu: nadležni organi - i licima koje oni ovlašte, dozvole da ih posete i razgledaju radi istraživanja, prikupljanje stručnih podataka, kao i da vrši nadzor nad sprovođenjem mera i uslova definisanih za zaštitu prirode, kao i za zaštićene vrednosti prirode.	MZŽSPP

Dodatak 6: Izveštaj evaluacije-ocene ex-ante

Aneks 8: Indikativni plan za Nacionalnu ruralnu mrežu

Tokom perioda 2022-2027, predviđeno je da Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja podrži uspostavljanje i rad nacionalne ruralne mreže. Pravni osnov za Nacionalnu mrežu ruralnog razvoja je Uredba EU-a br. 1305/2013.

U cilju detalja/instrukcija-uputstva za Nacionalnu mrežu ruralnog razvoja. Novi zakon za poljoprivredu i ruralni razvoj, odnosno član 6. i član 49., će predvideti pripremu administrativnog uputstava.

Privremeni plan Nacionalne ruralne mreže (NRM)

1. Glavni ciljevi NRM-a su:

- 1.1. Povećanje učešća zainteresovanih strana u sprovođenju ruralnog razvoja;
- 1.2. Poboljšanje kvaliteta sprovođenja programa ruralnog razvoja;
- 1.3. Podsticanje inovacija u poljoprivredi, proizvodnji hrane, šumarstvu i ruralnim područjima.

Cilj 1. Povećanje učešća zainteresovanih strana u NRM.

Ciljna-target Grupa:

Farmer, biznis, NVO, Žena i omladina

3.Aktivnosti:

Aktivnost	Opis Aktivnosti	Odgovoran
1. Studijska poseta	U cilju dobijanja dobrih praksi vezanih za kreiranje i operacionalizaciju Nacionalne ruralne mreže.	Upravljačko telo (UT)
2. Identifikacija zainteresovanih strana i lista potencijalnih članova NRM	Istraživanje potencijalnih članova NRM-a, kreiranje liste i kontaktiranje sa njima.	UT
3. Misija experta TAIEX-a	U cilju dobijanja informacija i dobrih praksi iz zemalja EU-a, aplikacija za Eksperta i njegovu misiju biće pripremljena iz TAIEKS programa. Ekspert će	UT

		blisko saradivati sa osobljem Upravljačko telo-UT kako bi identifikovao najbolji način za stvaranje i operacionalizaciju NRM	
4.	Priprema administrativnog uputstva	U cilju detaljizacije/instrukcija Zakona o poljoprivredi i ruralnom razvoju, odnosno člana 6 i član 49, će se pripremiti administrativno uputstvo.	UT
5.	Formiranje upravnog odbora za uspostavljanje NRM	Nakon identifikacije zainteresovanih strana, potencijalnih članova NRM, biće organizovan jedan ili više sastanaka na kojima će se raditi na kreiranju procedura i funkcionisanju NRM.	UT
6.	Studijska poseta sa Upravnim odborom TAIEKS-a	S ciljem da se vidi iz bliza rad NRM u zemljama EU-a	UT

Republika e Kosovës

Republika Kosova - Republic of Kosovo

Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural

Ministarstvo Poljoprivrede, Šumarstva i Ruralnog Razvoja

Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development

